ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ | ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
Π.Μ.Σ. ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

Διπλωματική εργασία με θέμα

Κατοικώντας ως άλλος το δημόσιο χώρο της πόλης | Δυο παραδείγματα στη Θεσσαλονίκη

εκπόνηση || Λούκρη Δωροθέα | επίβλεψη || Άσπα Γοσποδίνη

Βόλος || Ιούνιος 2015

εισαγωγικα_.indd 1 13/6/2015 10:36:59 μμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

* ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται μέσα από βιβλιογραφική επισκόπηση και έρευνα πεδίου τους δρόμους και τις διαδικασίες μέσω των οποίων ο δημόσιος χώρος της πόλης και συγκεκριμένα πιο εμβληματικός από αυτούς , η πλατεία, δύναται να αναβιβαστεί σε τόπο και ακόμα περισσότερο σε κάποια μορφή κατοικίας μέσα από τις δραστηριότητες ομάδων που ορίζονται ως «άλλοι» με την έννοια ότι διαφοροποιούνται από το κυρίαρχο «κανονικό» κοινωνικό πρότυπο. Υποκείμενα της μελέτης αποτελούν οι μετανάστες και οι άστεγοι ενώ η διαδικασία της κατοίκησης του δημόσιου χώρου όσον αφορὰς τις ομάδες αυτές μελετάται συγκεκριμένα σε δυο πλατείες της Θεσσαλονίκης την πλατεία Δικαστηρίων και την πλατεία Αγ. Γεωργίου (Ροτόντα)

λέξεις κλειδιά: κατοίκηση, δημόσιος χώρος, "άλλοι", μετανάστες, άστεγοι, Θεσσαλονίκη

* ABSTRACT

The present diploma thesis investigates through literature review and research field work the roads and processes through which the public space of the city and more particularly emblematic of them , the square may be up converter to place and even more so in some form of habitation through the activities of groups defined as "others" in the sense that the differ from the dominant 'normal' social model . Subjects of the study are two groups of the so called 'others': immigrants and homeless people, and the field work takes place in two squares of Thessaloniki, specifically: Court House Square and Saint George Square

key words: habitation, public space, "others", immigrants, homeless people

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α

0. Εισαγωγή 3

1. Ο τόπος: δημόσιος χώρος 10
1.1 Δημόσιος χώρος, μια προσπάθεια ερμηνείας και ορισμού 12
1.2 Η ιστορική εξέλιξη της διάστασης δημόσιο/ιδιωτικό 17
1.3 Η εξέλιξη του ρόλου και της μορφής του αστικού δημόσιου χώρου 21
1.4 Πόσο δημόσιος είναι ο δημόσιος χώρος 36
1.4.1 Ιδιωτικοποίηση και εμπορευματοποίηση 36
1.4.2 Επιτήρηση και έλεγχος 42
1.4.3 Η αποϋλοποίηση της πόλης και του δημόσιου χώρου 45
1.4.4 Η συνάντηση με την ετερότητα στο δημόσιο χώρο 48

2. Το υποκείμενο: μετανάστης 52
2.1 Το δίπολο μειονότητα/πλειονότητα και η μεταξύ τους αντίθεση 53
2.2 Η εθνοτική και πολιτισμική μειονότητα: μετανάστες 62
2.3 Ερμηνείες του μεταναστευτικού φαινομένου 66
2.4 Το μεσογειακό μοντέλο μετανάστευσης και η Ελλάδα 72
2.5 Η γεωγραφία των μεταναστών στην πόλη 75
2.6 Οι μετανάστες στο δημόσιο χώρο 80

3. Το υποκείμενο: άστεγος 90
3.1 Μερικές επισημάνσεις για το κοινωνικό περιθώριο 94
3.2 Το υποκείμενο άστεγος: μια απόπειρα ορισμού 99
3.2.1 Το Ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο 102
3.3 Η ιδιαίτερη κατηγορία των νέο-άστεγων 105
3.4 Στοιχεία για άστεγους και νεοάστεγους στην Ελλάδα 112
3.5 Η αναγκαστική κατοίκηση του δημόσιου χώρου 117
3.5.1 Το σπίτι 117
3.5.2 Το σπίτι του άστεγου 121
3.6 Οι γεωγραφίες των άστεγων στο δημόσιο χώρο 126

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ΜΕΡΟΣ Β

1. Περίπτωση μελέτης: πλατεία Δικαστηρίων |μετανάστες.....140
1.1 Η παρουσία των μεταναστών στην πόλη της Θεσσαλονίκης.....142
1.2 Η περιοχή μελέτης | πλατεία Δικαστηρίων.....151
1.2.1 Ιστορία και μορφολογικά χαρακτηριστικά της πλατείας.....153
1.2.2 Χρήσεις και χαρακτήρας της ευρύτερης περιοχης.....157
1.3 Χαρτογραφώντας την παρουσία των μεταναστών.....162
1.3.1 Τα εμπορικά καταστήματα.....162
1.3.1.α Το προφίλ των μεταναστών επιχειρηματιών και ο χαρακτήρας των επιχειρήσεων.....168
1.3.1.β Το ορατόν ...Η ταμπέλα και το πεζοδρόμιο.....174
1.3.2 Το υπαίθριο εφήμερο εμπόριο.....180
1.3.3 Ο ελεύθερος χρόνος στην πλατεία.....188

2. Περίπτωση μελέτης: Πλατεία Αγίου Γεωργίου |Άστεγοι.....200
2.1 Στοιχεία για τους άστεγους στην πόλη της Θεσσαλονίκης.....202
2.2 Χαρτογραφώντας την παρουσία του άστεγου πληθυσμού στη Θεσσαλονίκη.....208
2.2.1 Ύπνος/προσωπικές γωνιές.....209
2.2.2 Δημιουργία εισοδήματος.....215
2.2.3. Ελεύθερος χρόνος.....218
2.3 Η περιοχή μελέτης| πλατεία Αγίου Γεωργίου.....222
2.3.1 Ιστορία και μορφολογικά χαρακτηριστικά της πλατείας.....224
2.3.2 Χρήσεις, χρήστες και χαρακτήρας της πλατείας.....229
2.4 Η κατοίκηση της πλατείας από τους άστεγους.....233

3. Συμπεράσματα.....248

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....259

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....265

εισαγωγικα_.indd 4 13/6/2015 10:37:00 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

* ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ_ΕΙΚΟΝΩΝ_ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

χάρτες

1. Συγκεντρώσεις μεταναστών στο ΠΣΘ 146
2. Δημόσιοι Χώροι . Τόποι συνάντησης μεταναστών στη Θεσσαλονίκη 149
3. Πυρήνες εθνοτικού εμπορίου στη Θεσσαλονίκη 150
4. Εντοπισμός περιοχής μελέτης (πλατεία Δικαστηρίων) 151
5. Τα καταστήματα χάλκινων αντικειμένων 155
6. Χρήσεις γης ισογείων 166
7. Μεταναστευτικό εμπόριο 162
8. Δομές υποστήριξης άστεγου πληθυσμού στο Δήμο Θεσσαλονίκης 220
9. Σημεία Συγκέντρωσης άστεγου πληθυσμού στο κέντρο 221
10. Εντοπισμός περιοχής μελέτης (πλατεία Αγίου Γεωργίου) 222
11. Χωρική δομή θρησκευτικών – εθνοτικών κοινοτήτων ως το 1917 225
12. Διαγραμματική αποτύπωση της «κατοίκησης» της πλατείας από τους άστεγους 235

διαγράμματα

1. Διαχρονική εξέλιξη μεταναστευτικών εισροών στην Ελλάδα 75
2. Χωρική κατανομή αλλοδαπού πληθυσμού κατά εθνικότητα 76
3. Ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας 2008-2012 107

πίνακες

1. Μορφές έλλειψης στέγης. FEANTSA 103
2. Το νόημα του σπιτιού 120

εικόνες

1. Η Αθηναϊκή Αγορά 23
2. Το Ρωμαϊκό Φόρουμ 24

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

3. Το Παρίσι του Haussmann 30
4. Η μοντέρνα πόλη 31
5. Αμφισβητώντας τα όρια. Μετανάστες χορεύουν στην Ομόνοια 50
6. Αφγανός μετανάστης στην Αθήνα 53
7. Ξορκίζοντας το φόβο του άλλου. Μετανάστες σε κέντρο κράτησης 61
8. Μεταναστευτικό εμπόριο. Η αλλαγή του τοπίου 84
9. Μεταναστευτικό μικρεμπόριο. Το εφήμερο 85
10. Η ορατότητα μέσω της γλώσσας....89
11. Καμπάνια νημέρωσης για την έλλειψη στέγης .Los Ageles....93
12. Άστεγος σε δρόμο της Θεσσαλονίκης....105
13. Η ζωή στο δρόμο....110
14. Καμπάνια νημέρωσης για τη γυναικεία αστεγία .Los Ageles 125
15. Ο ύπνος στο δρόμο. Αθήνα 135
16. Κάτοψη πλατείας Δικαστηρίων 156
17. Η αρτηρία της Εγνατίας. Το όριο....160
18. Άγαλμα Ελ Βενιζέλου. Το τοπόσημο....161
19. Η ορατότητα επιγραφές 171
20. Η ορατότητα επιγραφές 172
21. Οι πόλοι συνάντησης 177
22. Οι πόλοι συνάντησης 178
23. Οι πόλοι συνάντησης 179
24. Μπιτ Παζάρ οι δυο Αγορές. Μέσα/έξω 182
25. Μπιτ Παζάρ οι δυο Αγορές. Μέσα/έξω 183
26. Το εφήμερο εμπόριο στην πλατεία 186
27. Το εφήμερο εμπόριο στην πλατεία 187
28. Ο ελεύθερος χρόνος στην πλατεία 198
29. Ο ελεύθερος χρόνος στην πλατεία 199
30. Αόρατος σε δημόσια θέα. Άστεγος στην παραλία της Θεσ/νικης....207
31. Παραπήγματα στα Βυζαντινά τείχη....210
32. Κατάληψη απαξιωμένου κτηριακού αποθέματος. Αγία Παρασκσκευή....211

εισαγωγικα_.indd 6 13/6/2015 10:37:00 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

33. Στρατηγικές επιβίωσης. επαιτεία 215
34. Στρατηγικές επιβίωσης. Harvesting economy 219
35. Οπτική της Ροτόντας από τον πεζόδρομο της Γούναρη 228
36. Graffiti στη Ροτόντα 232
37. Ο ύπνος στην πλατεία 237
38. Πάρκο Μελενίκου. Η κατοικία 238
39. Το σισσύτιο 243

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ΜΕΡΟΣ

μερος_α.indd 2 12/6/2015 9:02:21 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

0. εισαγωγη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Η ιδέα για τη διπλωματική αυτή γεννήθηκε κυριολεκτικά στο δρόμο, η ίδια η πόλη και η αντιφατική πραγματικότητα της δημιούργησε τα ερωτήματα. Για αρχή μερικές εικόνες:

Εικόνα 1: Μια παρέα μεταναστών παίζει χαρτιά σε μια πλατεία του κέντρου της Θεσσαλονίκης, μια γυναίκα περνά από δίπλα τους με σακούλες από ψώνια, δεν κοιτιούνται καν είναι δυο κόσμοι παράλληλοι που συναντιούνται στον ίδιο χώρο αλλά δε διασταυρώνονται.

Εικόνα 2: Ένας άστεγος κοιμάται στο πεζούλι τυλιγμένος με κουβέρτες και γύρω του ό,τι συγκροτεί το πενιχρό νοικοκυριό του, δίπλα του περπατούν περαστικοί, ίσως να πηγαίνουν στο σπίτι τους. Αυτός είναι εκεί κουκουλωμένος, ακίνητος, απλώς σαν στοιχείο του τοπίου ως τέτοιο τον αντιμετωπίζουν και οι περαστικοί , τα βιαστικά βήματα και τα φευγαλέα βλέμματα προσπαθούν να ξορκίσουν το φόβο του περιθωρίου που μοιάζει τόσο κοντινό.

Ο τίτλος της εργασίας, η ουσία του προβληματισμού, αναδεύεται μέσα από τις τόσο καθημερινές και συνηθισμένες αυτές εικόνες: **...Κατοικώντας ως άλλος το δημόσιο χώρο της πόλης**. Αν η κατοίκηση αποτελεί μια λειτουργία που κατεξοχήν τοποθετείται στον ιδιωτικό χώρο, πώς μπορεί κανείς να κατοικήσει το δημόσιο χώρο; Και ποιος είναι ο δημόσιος χώρος στην σύγχρονη πόλη , πως μπορεί να ερμηνευθεί και να κατανοηθεί πέρα από απλουστευτικά σχήματα και εύκολες παραδοχές; Ποιοι είναι οι άλλοι (και κατά συνεπαγωγή ποιοι νοούνται ως «εμείς»); Τα ερωτήματα αυτά επιχειρεί να προσεγγίσει η παρούσα εργασία μέσα από την επισκόπηση της θεωρίας αλλά και την έρευνα πεδίου σε δυο από τους πιο σημαντικούς δημόσιους χώρους της Θεσσαλονίκης(πλατεία Δικαστηρίων και πλατεία Αγίου Γεωργίου-Ροτόντα), με στόχο αυτός ο διάλογος εμπειρίας και θεωρίας να συμβάλλει στην προσπάθεια κατανόησης και ερμηνείας της αντιφατικής και πολύπλοκης πραγματικότητας της σύγχρονης πόλης.

μερος_α.indd 4 12/6/2015 9:02:34 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας προσεγγίζει τα χαρακτηριστικά και τη φυσιογνωμία του δημόσιου χώρου και κατά πόσον αυτός είναι ανοιχτός σε διαδικασίες οικειοποίησης του ή ακόμα περισσότερο κατοίκησης του. Αντιμετωπίζοντας το δημόσιο χώρο ως παράγωγο κοινωνικών σχέσεων αλλά και ενεργητικού συντελεστή τους, όπως συμπύκνωσε την αμφίδρομη σχέση χώρου – κοινωνίας ο Lefebvre (1971), γίνεται μια ιστορική αναδρομή στη υπό διαπραγμάτευση φυσιογνωμία του ανάλογα με το κοινωνικο-ιστορικό πλαίσιο αναφοράς, ενώ επίσης εξετάζεται η διαχρονική σχέση δημόσιου χώρου και δημόσιας ζωής. Μια ανασκόπηση που οδηγεί τον προβληματισμό στον σύγχρονο δημόσιο χώρο και τις μορφές αμφισβήτησης του. Η καθαρή ιδιωτικοποίηση δημόσιων χώρων, η συμβιωτική σχέση δημόσιου-ιδιωτικού (Harvey,1996), η κυριαρχία της κατανάλωσης στη δημόσια ζωή κα οι έλεγχος - αστυνόμευση της προβάλλουν ως όρια δημιουργώντας αποκλεισμούς για την παρουσία μιας σειράς από ομάδες σε αυτόν, ενώ θέτουν εν αμφιβόλω το χαρακτήρα του ως υλικό χώρο της δημόσιας σφαίρας(Arendt,1986). Παράλληλα όμως επιστρέφοντας στην αρχική παραδοχή του δυναμικού χαρακτήρα του δημόσιου χώρου, τα όρια αυτά δεν αντιμετωπίζονται ως πάγια και στατικά, άλλωστε η «εισβολή» των αποκλεισμένων στο δημόσιο χώρο διεκδικώντας ρητά ή άρρητα την ορατότητα τους αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ίσως όχι ανατροπής αλλά σίγουρα αμφισβήτησης των ορίων.

Τα επόμενα δυο κεφάλαια ασχολούνται με τα υποκείμενα της παρούσας μελέτης τους μετανάστες και τους άστεγους ως περιπτώσεις ομάδων που κοινωνικά αντιμετωπίζονται ως «άλλοι». Προκειμένου να κατανοηθεί η έννοια «άλλος» αρχικά προσεγγίζεται η διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας ως ένας μηχανισμός ταυτόχρονα ομοιότητας και διαφοράς. Η ταυτότητα εξορισμού προκειμένου να υπάρξει απαιτεί τη διαφορά και μέσα από αυτή τη διαδικασία αναδύονται οι διάφορες μορφές άλλων. Έπειτα από μια προσπάθεια κατανόησης των βασικών συστατικών των κοινωνικά στιγματισμένων ταυτοτήτων: άστεγος και μετανάστης, επιχειρείται η ανάγνωση των ιδιαίτερων

μερος_α.indd 5 12/6/2015 9:02:34 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

και «μη κανονικών» τρόπων οικειοποίησης του δημόσιου χώρου που οι ομάδες αυτές μετέρχονται.

Στο σημείο αυτό ανακύπτει η έννοια της κατοίκησης με διαφορετικό τρόπο για το κάθε υποκείμενο μελέτης. Οι μετανάστες κατοικούν το δημόσιο χώρο με την έννοια της μεταφοράς σε αυτόν δραστηριοτήτων που «κανονικά» υπάγονται στην κατοικία ή στους ιδιωτικούς χώρους της κατανάλωσης. Παράλληλα και ως αναπόσπαστο στοιχείο της κατοίκησης μελετώνται οι τρόποι εγγραφής στο τοπίο που επιλέγουν οι μετανάστες, μέσα από το βοηθητικό σχήμα «τακτική» και «στρατηγική» εγκατάσταση που προτείνει ο De Chateau (2001). Από την άλλη μεριά στην περίπτωση των άστεγων προσεγγίζεται η έννοια της εξαναγκασμένης κατοίκησης του δημόσιου χώρου καθώς εδώ δεν πρόκειται για μια κίνηση επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης ανάμεσα στα δυο μέλη του διπόλου δημόσιο/διωτικό αλλά για την ολοκληρωτική κατάρρευση του. Εξετάζεται λοιπόν σε αυτή την περίπτωση ο ιδιάζων χαρακτήρας της διάχυτης και εν πολλοίς υπαίθριας κατοικίας του άστεγου, αλλά και τα όρια, οι ζώνες ασφάλειας και ανασφάλειας που συγκροτούν τη δική του «ασυνεχή» πόλη.

Το δεύτερο μέρος της διπλωματικής εργασίας εστιάζει σε δυο περιπτώσεις μελέτης στο ιστορικό κέντρο της πόλης της Θεσσαλονίκης, την πλατεία Δικαστηρίων που εντοπίζεταιι πυκνή παρουσία μεταναστών και την πλατεία Αγ. Γεωργίου που αποτελεί έναν από τους χώρους συγκέντρωσης άστεγου πληθυσμού. Όσον αφορά στην πρώτη περίπτωση μελέτης μέσα από μια πιο εστιασμένη ανάγνωση της παρουσίας των μεταναστευτικών ομάδων στη Θεσσαλονίκη και των τόπων που αποτελούν σημεία συνάντησης τους, προσεγγίζεται η εν λόγω πλατεία ως ο πιο χαρακτηριστικός τόπος- σημείο αναφοράς για τους μετανάστες στην πόλη. Εκεί επιχειρείται η ανάγνωση της σχέσης που αναπτύσσουν οι ομάδες αυτές με τον αστικό χώρο μέσα από ορισμένες βασικές δραστηριότητες της καθημερινής τους ζωής: εμπόριο, εφήμερο- άτυπο εμπόριο, αναζήτηση εργασίας, ψυχαγωγία και

μερος_α.indd 6 12/6/2015 9:02:34 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

κοινωνικοποίηση. Η επιτόπια παρατήρηση και οι συνεντεύξεις με μετανάστες και γηγενείς αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για την κατανόηση της παραπάνω σχέσης αλλά και της διάδρασης των ομάδων γηγενείς/μετανάστες ως μια αποτύπωση του δίπολου εμείς/άλλοι.

Όσον αφορά στην δεύτερη περίπτωση μελέτης (άστεγοι στην πλατεία Αγίου Γεωργίου) αρχικά επιχειρείται να συγκροτηθεί μια εικόνα της έκτασης του φαινομένου της έλλειψης στέγης στη Θεσσαλονίκη και παράλληλα η στοιχειώδης τουλάχιστον χαρτογράφηση του στον αστικό χώρο, μια απαραίτητη και δύσκολη διαδικασία καθώς δεν υπάρχουν διαθέσιμα επίσημα στοιχεία από πλευράς κράτους. Μέσα από τη χαρτογράφηση της παρουσίας των αστέγων στη Θεσσαλονίκη η πλατεία Αγ. Γεωργίου και η άμεση περιοχή της αναδεικνύεται ως τόπος που μπορεί να καλύψει ένα εύρος βιοτικών αναγκών των αστέγων (πχ ύπνος, φαγητό, προσωπικές γωνιές, δημιουργία εισοδήματος) και ως εκ τούτου αναδεικνύεται ως τόπος της μελέτης. Ακολουθώντας αντίστοιχη μεθοδολογία με την προηγούμενη περίπτωση μελετώνται τόσο οι δραστηριότητες του εν λόγω υποκειμένου στην πλατεία και πέριξ αυτής όσο και ο τρόπος που η παρουσία τους προσλαμβάνεται από τον στεγασμένο πληθυσμό.

Κλείνοντας επιχειρείται μια σύγκριση σε αδρές γραμμές των δυο παραπάνω περιπτώσεων μελέτης προκειμένου να προσεγγιστούν εκ νέου τα ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή και να αναζητηθεί απάντηση στο πιο βασικό και δύσκολο ερώτημα: Αν ο δημόσιος χώρος αποτελεί προνομιακό πεδίο συνάντησης με την ετερότητα (Kristeva, 1991), μπορεί αυτή η συνάντηση αν θέσει υπό αμφισβήτηση τις διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στο δίπολο εμείς/άλλοι; και τι είδους δημόσια ζωή , τι είδους δημόσιος χώρος τελικά γεννιέται μέσα από την αμφισβήτηση αυτή;

μερος_α.indd 7 12/6/2015 9:02:34 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

...Για το τέλος (ή λίγο πριν την αρχή) μια σημείωση- ένα ανοιχτό ζήτημα μελέτης

Η παρούσα διπλωματική εργασία αρχικά είχε ως στόχο να προσεγγίσει και μια ακόμα κατηγορία «άλλων», την πολιτισμικά και γλωσσικά έτερη ομάδα των ρομά μελετώντας συγκεκριμένα την παρουσία στο δημόσιο χώρο του συνοικισμού ρομά Δενδροποτάμου στη Θεσσαλονίκη. Ο οικισμός βρίσκεται στο Δήμο Αμπελοκήπων-Μενεμένης, σχεδόν περιοχή φάντασμα καθώς η καταλληλότητα της για κατοίκηση είναι αμφίβολη (λόγω των βιομηχανικών χρήσεων στην ευρύτερη περιοχή) και η σύνδεση της με την υπόλοιπη πόλη (λειτουργική- συγκοινωνιακή) πλήρως ελλειμματική. Η περίπτωση του Δενδροπόταμου αποτελεί ένα κατεξοχήν παράδειγμα χωρικού και κοινωνικού αποκλεισμού.

Αυτή η συνθήκη της απομόνωσης της και της κοινωνικής περιθωριοποίησης της, δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για την εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών (κυρίως εμπόριο ναρκωτικών και όπλων), δεν είναι τυχαίο ότι η περιοχή είναι κατοχυρωμένη στη συλλογική συνείδηση των κατοίκων της πόλης ως «γκρίζα ζώνη» επικινδυνότητας. Η αίσθηση αυτή εν μέρει βασίζεται στις υπαρκτές συνθήκες κοινωνικής παθογένειας που ισχύουν εκεί και αφετέρου στον κοινωνικά «κατασκευασμένο» φόβο απέναντι στον πολιτισμικά διαφορετικό πληθυσμό, που λειτουργεί ενισχυτικά προς τον αποκλεισμό. Ο φόβος απέναντι στην ετερότητα είναι ένα από τα πιο ισχυρά κίνητρα του χωρικού αποκλεισμού. Όπως προσεγγίζει το ζήτημα ο Bauman, στο έργο του *Σπαταλημένες ζωές* ,τα όρια υλικά και άυλα έχουν ως κύριο στόχο να καταστήσουν τους κοινωνικά αποκλεισμένους αόρατους και μέσω της αορατότητας να συντηρηθεί η απόσταση, που εξασφαλίζει το αίσθημα της κοινωνικής ευταξίας (Bauman, 2005:130).

Ταυτόχρονα οι εξωθημένοι στο περιθώριο «άλλοι» έχουν την τάση να αναπτύσσουν κοινή συλλογική συνείδηση με βάση τις κοινές εμπειρίες του

μερος_α.indd 8 12/6/2015 9:02:35 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

αποκλεισμού και μέσω αυτής της διαδικασίας να συγκροτούν κοινότητες οι οποίες συχνά ενσωματώνοντας την περιθωριοποίηση ως ταυτοτικό τους στοιχείο τείνουν να αναπαράγουν το όριο. Αυτή ακριβώς είναι η συνθήκη που έγινε έντονα αισθητή και από τις επισκέψεις στην περιοχή. Ο Δενδροπόταμος αποτελεί έναν οικισμό εσωστρεφή και περιχαρακωμένο όπου το δίπολο εμείς/άλλοι αντιστρέφεται ειρωνικά κρατώντας όμως τις ίδιες αυστηρές διαχωριστικές γραμμές. Τα παραπάνω τίθενται ως υποσημείωση καθώς η δύσκολη και ιδιάζουσα αυτή συνθήκη πρέπει να γίνει κατανοητή από όποιον ερευνητή επιχειρεί να προσεγγίσει το ζήτημα των ρομά του Δενδροποτάμου (ή άλλων οικισμών), ειδικά αν σκοπεύει να εντάξει την ποιοτική ανθρωπολογική έρευνα στα αναλυτικά του εργαλεία.

Οι παραπάνω ιδιαιτερότητες άφησαν (μόνο για την ώρα) εκτός πεδίου μελέτης την συγκεκριμένη περίπτωση, καθώς μετά από τις απόπειρες επιτόπιας έρευνας έγινε κατανοητό ότι η μελέτη περίπτωσης του Δενδροποτάμου διαφοροποιείται σημαντικά από τις υπόλοιπες δυο που επιλέχθηκαν και αποκτά αυτονομία, ενώ ταυτόχρονα προκύπτει η δύσκολα διαχειρίσιμη προβληματική, ως προς την αξιοπιστία της έρευνας, του τρόπου προσέγγισης των άλλων όταν στο εσωτερικό του χωρικού θύλακα αποκλεισμού ο άλλος είναι ο ερευνητής.

μερος_α.indd 9 12/6/2015 9:02:35 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1. ο τοπος

δημοσιος χωρος

μερος_α.indd 10 12/6/2015 9:02:36 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

εισαγωγικά

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την σχέση των κοινωνικών ομάδων που ορίζονται ως μειονότητες με το δημόσιο χώρο της πόλης, μελετώντας τον τρόπο που αυτές τον οικειοποιούνται ή ακόμα περισσότερο τον κατοικούν και τις που μεταλλαγές επιφέρει η κατοίκηση αυτή στην μορφή και το νόημα του δημόσιου χώρου. Ξεκινώντας λοιπόν τη διερεύνηση κρίνεται απαραίτητο να προσεγγιστεί ο ένας από τους δυο άξονες της σχέσης αυτής δηλαδή ο δημόσιος χώρος και τούτο γιατί ο δημόσιος χώρος δεν αποτελεί απλώς στο πεδίο πάνω στο οποίο εκτυλίσσονται οι κοινωνικές σχέσεις αλλά ενεργό παράγοντα διαμόρφωσης τους. Το παρόν κεφάλαιο ,λοιπόν, διερευνά ποιο είναι το κοινωνικό νόημα του δημόσιου χώρου, στην ιστορική του εξέλιξη αλλά και στην σύγχρονη πόλη. Αναμετριέται με το ερώτημα κατά πόσο ο δημόσιος χώρος αποτελεί χώρο ανοιχτό, προσβάσιμο και οικειοποιήσιμο για τις κοινωνικές ομάδες θέτοντας τελικά τον προβληματισμό: πόσο δημόσιος είναι ο δημόσιος χώρος; Μέσα από μια τέτοια ανάγνωση προβάλει ο δημόσιος χώρος ως πεδίο διαφιλονικούμενο ανάμεσα στις κυρίαρχες ομάδες και τους από κάτω *grass-roots* (Castels), χωρίς δεδομένα - πάγια χαρακτηριστικά και φυσιογνωμία. Στο έδαφος αυτού του ρευστού χώρου θα διερευνηθεί στα επόμενα κεφάλαια η παρουσία των συγκεκριμένων μειονοτικών ομάδων στις οποίες εστιάζει η παρούσα εργασία αλλά και η μεταξύ τους αλληλεπίδραση.

μερος_α.indd 11 12/6/2015 9:02:38 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1.1 Δημόσιος χώρος μια προσπάθεια ερμηνείας και ορισμού

Επιχειρώντας την προσέγγιση της έννοιας δημόσιος χώρος, του ρόλου και του νοήματος του διαχρονικά αλλά και στα πλαίσια της σύγχρονης πόλης είναι αρχικά αναγκαίο να γίνουν κάποιες εισαγωγικές παρατηρήσεις πάνω στον τρόπο που η παρούσα εργασία αντιμετωπίζει την σημασία και την παραγωγή του αστικού χώρου εν γένει. Ο χώρος εδώ δεν αντιμετωπίζεται ως δοσμένος από τη «φύση», φύσει υπάρχον και αδρανής, που μπορεί να γίνει αντιληπτός απλώς μέσα από τα γεωμετρικά του χαρακτηριστικά, αλλά ως ένα εσωτερικό (σύμφυτο) και μετασχηματιζόμενο κομμάτι της καθημερινής ζωής, στενά συνδεδεμένο με τις κοινωνικές και προσωπικές δραστηριότητες. Κωδικοποιημένα , λοιπόν, ο χώρος αντιμετωπίζεται ως προϊόν κοινωνικής παραγωγής και ταυτόχρονα συντελεστής της κοινωνικής δραστηριότητας, αυτού του τύπου η προσέγγιση έλκει την καταγωγή της από το έργο του πρωτοπόρου μαρξιστή στοχαστή πάνω σε ζητήματα χώρου Henri Lefebvre. Συγκεκριμένα ο Lefebvre στο θεμελιώδες έργο του *The production of space* προτείνει ότι η κοινωνική παραγωγή του χώρου πραγματοποιείται μέσω τριών διαφορετικών αλλά αλληλοεπηρεαζόμενων διαδικασιών:

α. τις "χωρικές πρακτικές" (Ο υλικός ή λειτουργικός χώρος),
β. τις "αναπαραστάσεις του χώρου" (Ο χώρος ως κωδικοποιημένη γλώσσα)
γ. τους "χώρους αναπαράστασης" (ο άμεσα βιωμένος χώρος).

Αυτή η *τριμερής διαλεκτική*, όπως την ονομάζει αποτελεί μια προσέγγιση όπου η κάθε μία πλευρά βρίσκεται σε σχέση με τις άλλες δύο, ενώ όλες μαζί συνυπάρχουν και συναποτελούν το χώρο(Lefebvre, 1991).

μερος_α.indd 12 12/6/2015 9:02:38 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Το έργο του Henri Lefebvre άσκησε μεγάλη επίδραση στη διεπιστημονική προσέγγιση του χώρου με μια σειρά κοινωνιολόγων και γεωγράφων (πχ Castells, Lojkine, Harvey, Dear, Scott, Walke) που μπορούν θεωρηθούν συνεχιστές του έργου του να αλλάζουν συνολικά το μοντέλο προσέγγισης του χώρου αντιμετωπίζοντας τη διαδικασία της αστικοποίησης ως μια κοινωνική διαδικασία συνδεδεμένη αναπόσπαστα με το κοινωνικό-οκονομικό σύστημα και τη δομή των σχέσεων εξουσίας. Την αλληλένδετη και αλληλοεπηρεαζόμενη σχέση κοινωνίας και χώρου έχει εκφράσει με ενάργεια ο E. Soja υποστηρίζοντας ότι οι κοινωνικές σχέσεις και ο χώρος αλληλοπαράγονται και αλληλοσυγκρούονται μέσα σε ένα σχήμα που ο ίδιος ορίζει ως *κοινωνικό-χωρική διαλεκτική* (socio-spatial dialectic)(Soja, 1989:78). Ως προς τον πολυδιάστατο χαρακτήρα όχι μόνο της διαδιακασίας παραγωγής αλλά της ίδιας της φύσης του χώρου ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή του κοινωνικού γεωγράφου D. Harvey (εκπρόσωπος του ρεύματος της πολιτικής οικονομίας του χώρου), ο οποίος στο πιο κλασικό του έργο *Social Justice and City*, διαιρεί τις διαστάσεις του χώρου σε τρία επίπεδα:

Τον απόλυτο χώρο _ ο χώρος ως ένα προϋπάρχον και αμετακίνητο πλέγμα που επιδέχεται κανονικοποιημένη μέτρηση και είναι ανοιχτό σε υπολογισμό (Harvey, 2005:23).

Τον σχετικό χώρο_ ο χώρος όπως νοείται ανάλογα με τα διαφορετικά σημεία θέασης και παράγοντες που λαμβάνονται κάθε φορά υπόψη (πχ κόστος, χρόνος κτλ) (Harvey, 2005:23).

Τον σχεσιακό χώρο_ στα πλαίσια αυτής της πτυχής παρεισφρέει και η έννοια του χρόνου. Έτσι ένα γεγονός ή ένα πράγμα σε ένα σημείο στο χώρο δεν μπορεί να γίνει κατανοητό προσφεύγοντας μόνο σε ό,τι υπάρχει στο σημείο αυτό. Εξαρτάται πάντα από αυτά που συμβαίνουν γύρω του (Harvey, 2005:24-25). Ειδικά αυτή η τρίτη διάσταση του χώρου ενδιαφέρει περισσότερο εδώ καθώς αναδεικνύει τη φύση του αστικού χώρου ως πολλαπλή, πολυδιάστατη και μονίμως υπό διαμόρφωση.

μερος_α.indd 13 12/6/2015 9:02:38 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Σε αυτό το πλαίσιο αντίληψης του αστικού χώρου επιχειρείται και η προσέγγιση του δημόσιου και πάλι ως ένα πεδίο συνεχώς μεταβαλλόμενο και άμεσα συναρτώμενο με την κοινωνία, *ως ένα καθρέπτη των κοινωνικών συγκροτήσεων και του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνεται η κάθε κοινωνία το δημόσιο εαυτό της* (Τουρνικιώτης,2006:117). Ίσως ο πιο πρόσφορος τρόπος προσέγγισης της ασαφούς και εν πολλοίς υποκειμενικής έννοιας του δημόσιου χώρου είναι η ανάγνωση του μέσα από το πρίσμα του δίπολου: **δημόσιο/ ιδιωτικό** με ό,τι χαρακτηριστικά συνεπάγεται το κάθε μέλος της αντίθεσης: *ιδιόκτητο και κοινό, προστατευμένο και εκτεθειμένο, εργασία και αναψυχή, ατομικό και συλλογικό, παραδοσιακό και πρωτοποριακό* (Ταγκαλίδου,2006:1). Ο Γερμανός κοινωνιολόγος Walter Siebel επιχειρώντας να ορίσει την έννοια δημόσιος χώρος μέσα από το δίπολο δημόσιο/ιδιωτικό δομεί έναν ορισμό που κινείται σε τρία επίπεδα το νομικό, το λειτουργικό και το κοινωνικό. Συγκεκριμένα σύμφωνα με τον Siebel: *δημόσιος χώρος είναι αυτός που διέπεται από το δημόσιο δίκαιο, ενώ ο ιδιωτικός από διατάξεις που προστατεύουν την ιδιοκτησία και την εστία. Από άποψη λειτουργιών, στο δημόσιο χώρο έχουν καταχωρηθεί οι λειτουργίες της αγοράς, της αναψυχής, καθώς και οι πολιτιστικές και πολιτικές δραστηριότητες, ενώ αντιθέτως στους ιδιωτικούς χώρους της επιχείρησης και της κατοικίας πραγματοποιούνται η παραγωγική και η αναπαραγωγική διαδικασία. Τέλος οι διαφορές μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών χώρων είναι κοινωνικά προσδιορισμένες. Ο δημόσιος χώρος είναι ο χώρος της τελετουργικής ανωνυμίας, μιας επιτηδευμένης συμπεριφοράς που κρατά τις αποστάσεις, ενώ αντίθετα ο ιδιωτικός χώρος είναι ο χώρος της οικειότητας , της σωματικότητας και του συναισθηματισμού*. (Siebel, 2003:87)

Μέσα από τον τριπλό ορισμό του Siebel, παρόλο που αυτός εμφανίζει την προβληματική των εξαιρετικά ανελαστικών ορίων ανάμεσα στο τι περιλαμβάνει η έννοια δημόσιο και ιδιωτικό, προκύπτουν ορισμένες βασικές διαστάσεις της έννοιας του δημόσιου χώρου, κατ αρχήν το ζήτημα της κοινής ιδιοκτησίας.

μερος_α.indd 14 12/6/2015 9:02:38 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Η πτυχή αυτή κατέχει κεντρική θέση στην προσέγγιση της Arendt , η οποία υποστηρίζει ότι: *δημόσιος χώρος είναι ο κόσμος που είναι κοινός για όλους μας και διακρίνεται από το χώρο που κατέχουμε ιδιωτικά (…)ό,τι έχουμε από κοινού όχι μόνο με όσους ζουν μαζί μας, αλλά και με όσους υπήρξαν εδώ πριν και με όσους θα έρθουν μετά από μας* (Arendt,1986:25).

Παράλληλα αναδεικνύεται το ζήτημα των δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα σε αυτόν, πρόκειται για τις δραστηριότητες που συγκροτούν τη δημόσια ζωή, και μέσω αυτής της παρατήρησης αναδύεται η σύνδεση των εννοιών **δημόσιος χώρος- δημόσια σφαίρα** και η λειτουργία του πρώτου ως υλικό χώρο του δεύτερου. Η δημόσια σφαίρα αποτελεί μια έννοια που εμφανίζεται ως κεντρική στο έργο του φιλοσόφου και εκπρόσωπου της Σχολής της Φρανκφούρτης Jürgen Habermas. Κατά τον Habermas (1989) η δημόσια σφαίρα είναι ένας ενδιάμεσος χώρος που αναδύθηκε στην αστική κοινωνία του 18ου και 19ου αιώνα , παρεμβαλλόταν ανάμεσα στην κοινωνία πολιτών και στο κράτος και μεσολαβούσε μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών συμφερόντων ενώ δεν έβρισκε έκφραση απαραίτητα σε δημόσιους χώρους αλλά και σε ιδιωτικούς (π.χ. σαλόνια, καφέ της αστικής τάξης). Σύμφωνα με την προσέγγιση του *η δημόσια σφαίρα δεν αποτελεί συγκεκριμένο φυσικό χώρο, αλλά εννοιολογικό, όπου εντός του λαμβάνουν χώρα η ανταλλαγή απόψεων, ιδεών και συζητήσεων που αφορούν τα δημόσια πράγματα, παρέχοντας έτσι στους πολίτες τη δυνατότητα της ενεργής πολιτικής συμμετοχής* (Neal, 2010:4).Βεβαίως ο Habermas ξεχνά ότι αυτή δημόσια σφαίρα στην οποία αναφέρεται δεν παύει να αποτελεί ένα χώρο επιλεκτικό από την οποία απουσίαζαν οι πληβείοι, οι εργάτες , οι γυναίκες κ.ά. Αντιθέτως η Arend δίνοντας μια περισσότερο χωρική προσέγγιση της δημόσιας σφαίρας υποστηρίζει ότι *η δημόσια σφαίρα ανήκει στην πράξη και στην ομιλία και η ύπαρξη της προϋποθέτει το χώρο της δημόσιας εμφάνισης(δημόσιο χώρο), ενώ ο χώρος αυτός γεννιέται εκεί όπου οι άνθρωποι συνευρίσκονται μέσω της ομιλίας και της πράξης* (Arendt, 1986:272).

μερος_α.indd 15 12/6/2015 9:02:39 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Συνεπώς ο όρος δημόσιος χώρος περιλαμβάνει ως καταστατικά του χαρακτηριστικά τη δημόσια ιδιοκτησία, τη δημοσιότητα και την πολιτική συμμετοχή. Δεδομένου ότι ο δημόσιος χώρος αποτελεί άμεση συνάρτηση των κοινωνικών- οικονομικών και πολιτικών δομών τα χαρακτηριστικά αυτά βρίσκονται ιστορικά υπό διαπραγμάτευση ορίζοντας στην ουσία το δημόσιο χώρο ως διαφιλονικούμενο τόπο και πεδίο σύγκρουσης. Δεν είναι τυχαίο λοιπόν που ο δημόσιος χώρος έχει αποτελέσει, ιστορικά, χώρο έκφρασης της κυριαρχίας, χώρο επιδεικτικής τιμωρίας (πχ. δημόσιων βασανιστηρίων) αλλά και χώρο εκδήλωσης της αντίδρασης, χώρο έκφρασης αιτημάτων και ανάπτυξης κινητοποιήσεων. Την εγγενή αυτή ετερογένεια του νοήματος του δημόσιου χώρου εκφράζει συμπυκνωμένα ο Mitchell υποστηρίζοντας ότι ο *δημόσιος χώρος είναι προϊόν ανταγωνιστικών ιδεών σχετικά με το τι τον συγκροτεί ως χώρο – ευταξία και έλεγχος ή ελεύθερες και πιθανά επικίνδυνες συναναστροφές (interactions) – και ποιος συγκροτεί το «δήμο»* (Mitchell, 1995:115).

μερος_α.indd 16 12/6/2015 9:02:39 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1.2 Η ιστορική εξέλιξη της διάστασης δημόσιο/ιδιωτικό

Υπό το παραπάνω πρίσμα οι έννοιες δημόσιο/ιδιωτικό ή δημόσια/ιδιωτική σφαίρα και η μεταξύ τους αντίθεση έχουν και αυτές την ιστορία και την εξέλιξη τους, συναρτήσει πάντα της ιστορικής πορείας των κοινωνιών στις οποίες αναφέρονται.

Στην **αρχαία Ελλάδα** συναντάται η πιο καθαρή διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού, με τη δημόσια ζωή να παίζει τον πρωταγωνιστικό ρόλο και την ιδιωτική ζωή να ταυτίζεται με την αφάνεια και την στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων. Η H. Arendt στο βιβλίο της *Η Ανθρώπινη Κατάσταση* σημειώνει ότι στην Αρχαία Ελλάδα ως «δημόσιο» οριζόταν αυτό που διέθετε την ευρύτερη δυνατή δημοσιότητα, το οποίο μπορούσε να το δει και να το ακούσει ο καθένας, και το οποίο διέθετε λόγω αυτού ακριβώς του επικοινωνιακού του εύρους, έντονη πολιτική χροιά. Αντίστοιχα, το «ιδιωτικό» στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, σήμαινε τη στέρηση των αντικειμενικών δεσμών με την κοινωνία, άρα τη στέρηση των ουσιωδών σχέσεων για την ανάπτυξη της ανθρώπινης ζωής. (Arendt,1986: 74-75) Το «ιδιωτικό» επομένως χαρακτηριζόταν από μια έντονα αρνητική έννοια.

Ως συνέχεια των αρχαιοελληνικών όρων και της επικοινωνιακής ποιότητάς τους, στους **Ρωμαϊκούς χρόνους** η ποιότητα αυτή περιορίστηκε στη σχέση με το δημόσιο νομικό πλαίσιο. Ο όρος «δημόσιο» εδώ χαρακτήριζε οτιδήποτε συνδεόταν με την υποχρεωτική τήρηση των νόμων, ενώ το «ιδιωτικό» επέτρεπε τη διαφυγή από αυτούς.

Κατά τον **Μεσαίωνα** σημειώνεται μια στροφή στο εσωτερικό, ένα πέρασμα των δραστηριοτήτων από την δημόσια σφαίρα στην ιδιωτική και το χώρο της κατοικίας, ενώ το δίπολο δημόσιο/ιδιωτικό δεν έχει την ίδια καθαρότητα

μερος_α.indd 17 12/6/2015 9:02:39 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

που εμφάνιζε κατά την αρχαιότητα. Σε αυτό το πλαίσιο αναδύεται μια νέα κατηγορία αυτή της κοινωνικής σφαίρας. *Η κοινωνική σφαίρα δεν είναι ούτε ιδιωτική ούτε δημόσια, είναι ένα καινούριο σχετικά φαινόμενο, που η γέννηση του συμπίπτει με την έλευση της νεότερης εποχής και βρίσκει την πολιτική του μορφή στο εθνικό κράτος [..] Δηλαδή υπάρχει εκείνος ο μικτός χώρος ενδιάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο όπου τα ιδιωτικά συμφέροντα αποκτούν δημόσια σημασία και τον οποίο ονομάζουμε κοινωνία*. (Arendt,1986: 56)

Το **16ο και 17ο αιώνα** εποχή της βιομηχανικής επανάστασης και έκρηξης της αστικοποίησης το δημόσιο αποκτά το μοντέρνο νόημα του δηλαδή , αυτό που είναι εκτιθέμενο σε κοινή θέα. Το νόημα της λέξης, λοιπόν, επεκτείνεται για να περιλάβει όχι μόνο τον τομέα της κοινωνικής ζωής που βρισκόταν πέρα του χώρου της οικογένειας και των στενών φίλων, αλλά επίσης και το γεγονός ότι αυτός ο δημόσιος χώρος γνωστών και ξένων συμπεριέλαβε μια σχετικά μεγάλη ποικιλία ανθρώπων.(Sennett, 1999:31). Ενώ μέχρι τότε η έννοια δημόσιο ταυτιζόταν με το κοινό συμφέρον της κοινωνίας, όπως τέθηκε από την Hannah Arendt.

Το **19ο αιώνα** με την ανάπτυξη του βιομηχανικού καπιταλισμού το δημόσιο ταυτίζεται με το ανήθικο και το μιαρό. Το νέο και ανοίκειο περιβάλλον των πόλεων που διαμορφώθηκε στις βιομηχανικές πόλεις του 19ου αιώνα, υποστηρίζει ο Sennett, όλο και περισσότερο μειώνει τη βούληση για επιρροή στη δημόσια ζωή και ωθεί σε ένα χώρο προστασίας από μια κοινωνία που «δεν αναγνωρίζει θύτες και θύματα». Αυτός ο χώρος της προστασίας είναι ο ιδιωτικός χώρος του σπιτιού, η οικογένεια. Όσο προχωράει αυτή η αναδίπλωση στην οικογένεια τόσο αυτή μετατρέπεται στο μέτρο που κρίνει τη δημόσια ζωή, η οποία κρίνεται τελικά ηθικά κατώτερη. Αξίζει βέβαια να σημειωθεί ότι το ζήτημα της ηθικότητας της δημόσιας ζωής είχε διαφορετική σημασία για τους άνδρες και τις γυναίκες. Για τις γυναίκες ο δημόσιος χώρος ήταν ο τόπος που

μερος_α.indd 18 12/6/2015 9:02:39 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

μπορούσε να χάσει κανείς την αρετή του, να σπιλωθεί, ενώ για έναν άντρα ήταν ο χώρος που μπορούσε να απομακρύνεται από εκείνα ακριβώς τα καταπιεστικά χαρακτηριστικά ευπρεπείας, όπως η οικογένεια. Έτσι για τους άντρες η δημόσια ζωή συνδέθηκε με την ανηθικότητα ως σφαίρα ελευθέριας παρά ντροπής.

Μια δεύτερη επίδραση της ανάπτυξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στη δημόσια ζωή της πόλης ήταν αυτό που ο Μαρξ ονόμασε *«φετιχισμό του εμπορεύματος», μια ακραία δηλαδή μορφή φετιχισμού η οποία μεταλλάσσει τις ανθρώπινες ιδιότητες, σχέσεις και δράσεις σε ιδιότητες, σχέσεις και δράσεις των πραγμάτων που οι άνθρωποι δημιουργούν* (Ρωμανός,2010:74-75).Η επίδραση στη δημόσια ζωή εδώ σύμφωνα με τον Sennett σχετίζεται με την μυστικοποίηση (δηλαδή την απόδοση σε αυτή μεταφυσικών «μαγικών» χαρακτηριστικών)της εμφάνισης. Όμως όπως ο ίδιος σημειώνει, θα ήταν λάθος να ερμηνεύσουμε την μεταλλαγή της έννοιας της δημόσιας ζωής μέσα από τους δυο αυτούς μόνο παράγοντες. Αντίθετα η μεταλλαγή αυτή οφείλεται στον συνδυασμό τριών παραγόντων:

1. τη διττή σχέση του βιομηχανικού καπιταλισμού τον 19ο αιώνα με την δημόσια ζωή στις μεγαλουπόλεις.
2. την αναδιατύπωση της εκκοσμίκευσης -με αφετηρία τον 19ο αιώνα- η οποία επηρέασε τον τρόπο ερμηνείας των ανθρώπων για το ξένο και το άγνωστο.
3. το σφρίγος το οποίο έγινε αδυναμία, εδραζόμενο στη δομή της ίδιας της δημόσιας ζωής (Sennett, 1999).

Το δίπολο δημόσιο/ ιδιωτικό **στην σύγχρονη επιχειρηματική πόλη** αποκτά μεγαλύτερη πολυπλοκότητα, καθώς η έννοια της δημόσιας ζωής σχεδόν ρευστοποιείται (πχ δημόσια ζωή στο διαδίκτυο μέσα από την ιδιωτικότητα του σπιτιού) , ενώ η σύνδεση δημόσιας ζωής και φυσικού χώρου της πόλης μοιάζει

μερος_α.indd 19 12/6/2015 9:02:39 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

να ατροφεί. Ο Castells μάλιστα υποστηρίζει ότι *ο πραγματικός στόχος του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού που αναδύεται μέσα από την παγκόσμια αγορά, είναι να μετασχηματίσει τις σύγχρονες πόλεις σε συσσωρεύσεις ατόμων χαμένων στο χώρο(…) καθιστώντας την έννοια του πολίτη κενή περιεχομένου και το δικαίωμα στην πόλη αφηρημένο* (Castells,1989:348). Το ερώτημα που τίθεται σε αυτή την συνθήκη είναι **τι είδους δημόσιοι χώροι παράγονται και πως μετασχηματίζεται η έννοια της δημόσιας ζωής**; Σε ένα πλαίσιο κυριαρχίας της οικονομίας της αγοράς ο δημόσιος χώρος τείνει να χάνει το νόημα του καθώς μετατρέπεται σε αντικείμενο εκποίησης και εκμετάλλευσης (από την καθαρή ιδιωτικοποίηση χώρων, μέχρι την εμπορική – αγοραία εκμετάλλευση τους, αλλά και την παραγωγή υβριδικών χώρων «ναών της κατανάλωσης» όπως είναι τα malls). Η δημόσια ζωή στους χώρους αυτούς τείνει να ταυτίζεται με την κατανάλωση και όχι με την κοινωνικοποίηση, την επαφή και την συμμετοχή στα ζητήματα της πόλης και της κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα η επιτήρηση και ο έλεγχος καθίστανται βασικά χαρακτηριστικά της. Δομείται ,λοιπόν, μια δημόσια ζωή ανάπηρη αλλά και επιλεκτική καθώς αυτή η συνθήκη (δηλ. η κυριαρχία της κατανάλωσης) εκτός από το να περιορίζει τα περιθώρια δράσης στο δημόσιο χώρο αποκλείει και μια σειρά ομάδων από αυτόν.

μερος_α.indd 20 12/6/2015 9:02:39 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1.3 Η εξέλιξη του ρόλου και της μορφής του αστικού δημόσιου χώρου

Με βάση την προσέγγιση που προηγήθηκε γίνεται φανερό ότι ο δημόσιος χώρος , όπως και ο αστικός χώρος εν γένει, αποτελεί ιστορικό υποκείμενο του οποίου η μορφή και λειτουργία αντανακλά τις κοινωνικές σχέσεις από τις οποίες απορρέει, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στην συγκρότηση τους. Ο πιο σημαντικός δημόσιος χώρος στην πόλη ήταν πάντα οι πλατείες, που δεν αποτελούν απλώς το κενό μέσα στο πλήρες του αστικού ιστού αλλά διαδραματίζουν ιδιαίτερο ρόλο σε σχέση με την συνολική λειτουργία του αστικού χώρου. Λόγω του πρωτεύοντα ρόλου που η πλατεία διαδραματίζει ως προς την οργάνωση της πόλης ο Moughtin την παρομοιάζει με το επίσημο δωμάτιο του σπιτιού (αν ανάγουμε την πόλη στο σπίτι όλων όσων την κατοικούν). *Η πλατεία είναι (για την πόλη) ότι ακριβώς είναι το atrium για το οικογενειακό σπίτι. Είναι το καλά εφοδιασμένο δωμάτιο του σπιτιού, το δωμάτιο υποδοχής* (Moughtin,2003:104).

Από όλους τους δημόσιους χώρους μιας πόλης ,η πλατεία αποτελεί τον πιο εμβληματικό, σε αντίθεση με το δρόμο που είναι συνδεδεμένος με την κίνηση, ο χώρος της πλατείας συνδέεται με την στάση, την συνάντηση και αυτό της προσδίδει ιδιαίτερο επικοινωνιακό νόημα. Η πλατεία διαχρονικά αποτέλεσε έναν τόπο συνάντησης, συναλλαγής, λατρείας. Είναι όμως και ένας χώρος με έντονη πολιτική φόρτιση καθώς αποτελεί τόπο έκφρασης λόγου, εκδίπλωσης πολιτικής δράσης, συνάντησης με τη διαφορετικότητα, στοιχεία που παίζουν κομβικό ρόλο στην συγκρότηση της κοινωνικής υπόστασης του ατόμου, με άλλα λόγια η πλατεία λειτουργεί τουλάχιστον δυνητικά ως πυκνωτής της δημόσιας ζωής στην πόλη. Ως ιστορικό-κοινωνικό προϊόν και η πλατεία παρουσιάζει εξέλιξη ως προς την μορφή της ,τις λειτουργίες που παραλαμβάνει και το ρόλο που διαδραματίζει στην πόλη, αυτές οι τρεις πλευρές άλλωστε είναι αλληλένδετες και αλληλοεπηρεαζόμενες.

μερος_α.indd 21 12/6/2015 9:02:40 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Το «αρχέτυπο» του δημόσιου χώρου αποτελεί αναμφισβήτητα η **αρχαία αθηναϊκή αγορά.** Ο όρος αρχέτυπο σχρησιμοποιείται εδώ με συνείδηση της προβληματικότητας του, καθώς ο κάθε δημόσιος χώρος στην πόλη φιλοξενεί άλλες ρυθμικότητες και χρήσεις ανάλογα με τις συνθήκες. Με άλλα λόγια δεν υπάρχει το «αρχέτυπο» του δημόσιου χώρου με κάποια σταθερά χαρακτηριστικά αλλά αυτός αποκτά νόημα ανάλογα με τις χρήσεις που περιλαμβάνει. (Amin,2006). Παρόλα αυτά η αθηναϊκή δημοκρατία και κατ επέκταση ο φυσικός της χώρος, η αρχαία αγορά, έχει (ψευδώς) ταυτιστεί στην κοινή συνείδηση με την πιο καθαρή μορφή άμεσης δημοκρατίας. Συνεπώς ο τρόπος που έχει αποτυπωθεί στην κοινή συνείδηση η χωρική μορφή της αρχαίας αγοράς χαρακτηρίζεται από τη νοσταλγικότητα για το «χαμένο» σήμερα δημόσιο χώρο της πόλης κάτι που τελικά τον καθιστά «αρχετυπικό δημόσιο χώρο».

Η λέξη αγορά προκύπτει από το αρχαίο ρήμα αγείρω που αρχικά σήμαινε συναθροίζω και αργότερα πήρε την έννοια αγορεύω, δηλαδή μιλώ δημοσίως. Είναι ,λοιπόν, ένας χώρος που συγκεντρώνει μια σειρά λειτουργιών αλλά αποτελεί και το χώρο συνάντησης για τους πολίτες, είναι ένας πόλος συγκέντρωσης και δράσης των πολιτών. *Η αγορά στην αρχαία Αθήνα αποτελεί κατ εξοχήν πολιτικό χώρο καθώς είναι ο χώρος των πολιτών, ένας ανοιχτός χώρος όπου διεξάγονται οι δημόσιες υποθέσεις και οι νόμιμες συζητήσεις μεταξύ των πολιτών* (Hartley, 1992:29). Στο σημείο αυτό αξίζει να γίνει μια παρένθεση ως προς την καθολικότητα του όρου «πολίτης» στην αρχαία Αθήνα. Γενικώς είναι κατανοητό ότι η ιδιότητα του πολίτη απονέμεται πάντα σε ένα μέρος του πληθυσμού ανάλογα με τα κριτήρια που έχουν τεθεί από την άρχουσα τάξη της εκάστοτε κοινωνίας, πότε δεν περιλαμβάνει τους πάντες, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Δημούλης: Η έννοια του πολίτη είναι κατά κυριολεξία συντεχνιακή: *επειδή παραχωρείται από μια εξουσία και παρέχει ένα status ανωτερότητας, ιδιαίτερης «ικανότητας» ορίζεται σχεσιακά διαφοροποιητικά. Ανοιχτό μένει μόνον το ζήτημα ποιο κριτήριο*

μερος_α.indd 22 12/6/2015 9:02:40 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

θα επικρατήσει κάθε φορά για τον ορισμό του «άλλου» (Δημούλης, 1996).

Στην αρχαία αθηναϊκή δημοκρατία συγκεκριμένα, που όπως ειπώθηκε παραπάνω έχει ταυτιστεί με την πιο καθαρή μορφή άμεσης δημοκρατίας, η ιδιότητα του πολίτη αναφερόταν αποκλειστικά στους ενήλικες άνδρες με αθηναϊκή καταγωγή που είχαν ολοκληρώσει τα στρατιωτικά τους καθήκοντα. Ενδεικτικά είναι τα στοιχεία που παραθέτει ο Engels: *Τον καιρό της ανώτατης άνθισης όλοι οι ελεύθεροι πολίτες της Αθήνας, μαζί με τις γυναίκες και τα παιδιά τους, ήταν περίπου 90.000 άτομα, δίπλα σ' αυτούς υπήρχαν 365.000δούλοι και των δύο φύλων και 45.000 κάτοικοι με περιορισμένα δικαιώματα - ξένοι και απελεύθεροι. Σε κάθε ενήλικο άρρενα πολίτη αναλογούσαν λοιπόν τουλάχιστο 18 δούλοι και πάνω από 2 κάτοικοι με περιορισμένα δικαιώματα* (Engels,1997:109). Οπότε με βάση τα παραπάνω η αγορά αποτελούσε τον τόπο συγκέντρωσης και δράσης των πολιτών της Αθήνας, χωρίς όμως να αποτελεί έναν χώρο ανοιχτό προς όλους, οι διαχωρισμοί και οι αποκλεισμοί ήταν σαφείς ακόμα και σε αυτό το παράδειγμα. Η αγορά πάντως αποτελούσε κυριολεκτικά την καρδιά της πόλης καθώς εκτός από την πολιτική λειτουργία του χώρου ,ταυτόχρονα αποτελούσε και τον τόπο των λατρευτικών δραστηριοτήτων και του εμπορίου.

Ως προς την μορφή της, η αγορά αποτελείται από έναν κεντρικό χώρο σε άμεση οπτική επαφή με τους δρόμους που τον περιβάλλουν δεν ,χαρακτηρίζεται από ενιαία αντίληψη στη σύνθεση των κτιρίων, όμως η ενότητα του χώρου διασφαλίζεται με την σωστή χρήση των αναλογιών και των υλικών στους ρυθμούς των κτιρίων. Το πράσινο στην Αθηναϊκή Αγορά ήταν περιορισμένης κλίμακας, αποτελούμενο από συστάδες δέντρων παραπλεύρως των κρηνών ή των δημόσιων κτιρίων. Η ανοιχτή «μη κανονική» αντίληψη της Αθηναϊκής Αγοράς παραπέμπει στο αίθριο που χαρακτηρίζει την αρχιτεκτονική της αρχαίας ελληνικής κατοικίας.

μερος_α.indd 23 12/6/2015 9:02:40 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

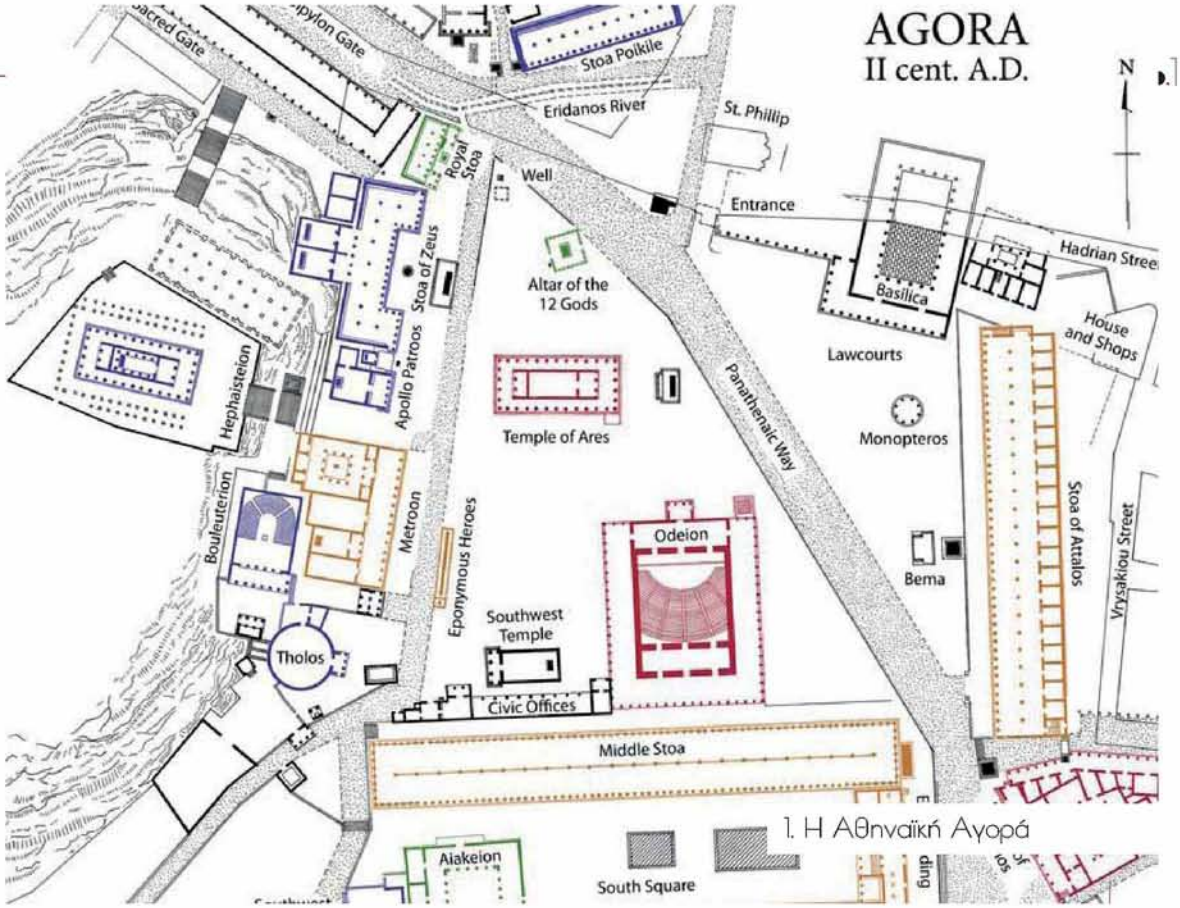

1. Η Αθηναϊκή Αγορά

Κατά τη ρωμαϊκή εποχή το **forum** αποτελεί το διοικητικό και θρησκευτικό κέντρο της πόλης σχετίζεται όμως περισσότερο με την έκφραση του μεγαλείου της αυτοκρατορίας και λιγότερο με την συμμετοχή των πολιτών στα κοινά. Ο διαφορετικός αυτός χαρακτήρα της πλατείας συνδέεται τόσο με το πολιτειακό καθεστώς, όσο και με τις αλλαγές στο σύστημα οργάνωσης του χώρου της πόλης. Η ρωμαϊκή πόλη οργανώνεται με βάση το Ιπποδάμειο σύστημα και δίνει μεγαλύτερη έμφαση στους δρόμους παρά στις πλατείες. Η πλατεία τοποθετείται κατά κανόνα στο σημείο τομής δυο αξόνων και ως προς την μορφή της δεν ακολουθεί την ανοιχτή, «μη κανονική» διάταξη της αρχαίας αγοράς, αλλά αντίθετα η αυστηρή οργάνωση και η συμμετρία αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά της σύνθεσης. Τα κτήρια αποτελούν μέρος αυτής της αυστηρής ορθογώνιας ή τετράγωνης σύνθεσης και δεν αντιμετωπίζονται ως ανεξάρτητα στοιχεία. Αυτή η χωρική οργάνωση αλλά και ο χαρακτήρας των λειτουργιών που λαμβάνουν χώρα στο ρωμαϊκό forum(κυρίως το θέαμα) συμβάλουν στην αίσθηση της μνημειακότητας και του μεγαλείου που η ρωμαϊκή πόλη ήθελε να εκπέμπει.

μερος_α.indd 24 12/6/2015 9:02:40 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

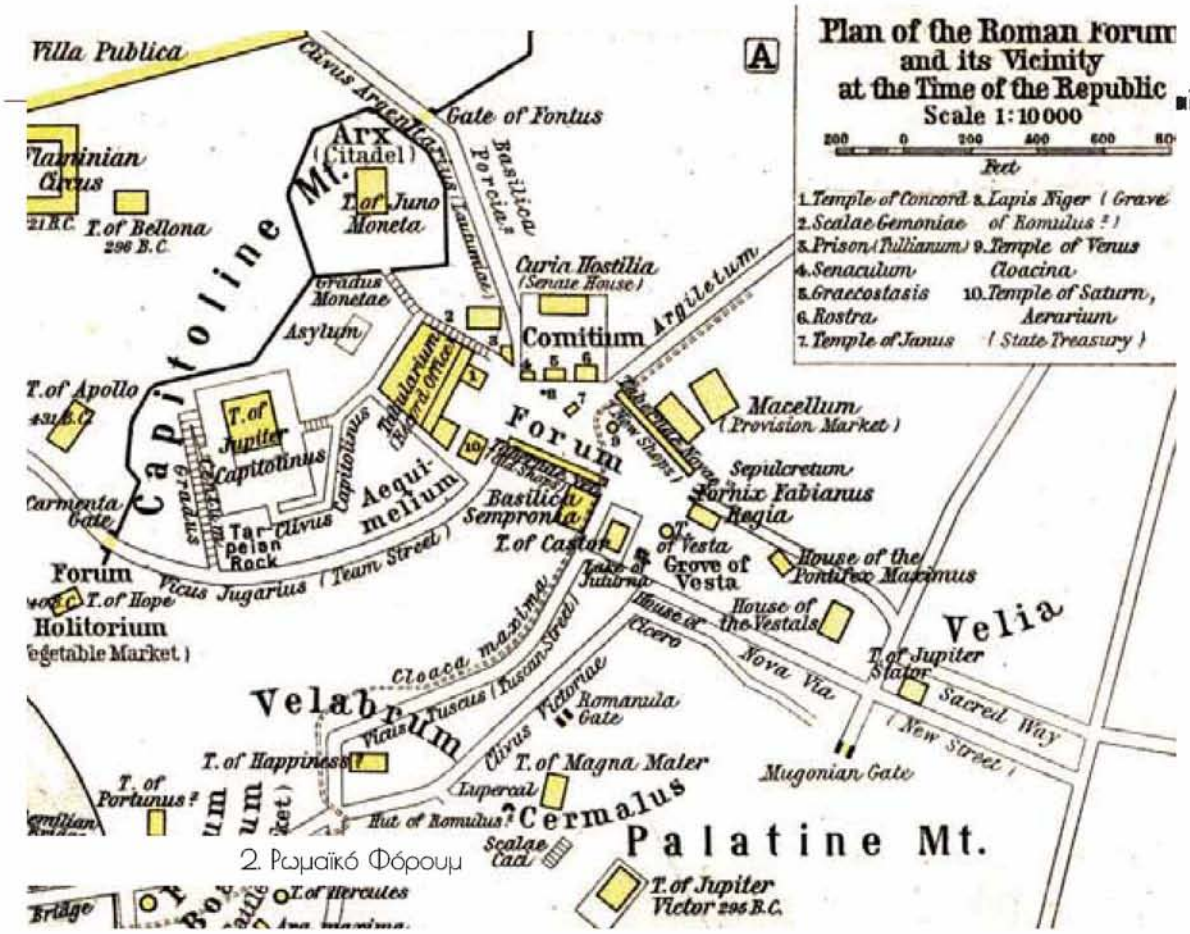

2. Ρωμαϊκό Φόρουμ

Η Μεσαιωνική πόλη σε καμία περίπτωση δε χαρακτηρίζεται από την αυστηρή οργάνωση της ρωμαϊκής πόλης και όπως γλαφυρά την περιγράφει ο Leonardo Benevolo *οι κάθε είδους πόλεις είναι πρώτα και κύρια προσωρινά καταφύγια από τις παγίδες αυτού του απροσδιόριστου χώρου από τον οποίο έχει χαθεί η γεωπολιτική οργάνωση του ρωμαϊκού κράτους , και όπου μόλις άρχισε μια νέα οργάνωση*(Benevolo,1997:61).Σε αυτή την πόλη, λοιπόν, που δημιουργείται ασχεδίαστα και αναπτύσσεται οργανικά οι πλατείες προκύπτουν στα τυχαία κενά αυτού του δαιδαλώδους αστικού ιστού.

Η πλατεία στην μεσαιωνική πόλη είναι ένας χώρος κυρίως εμπορικός , αποτελούσε όμως ταυτόχρονα και *ένα χώρο ευχάριστης απώθησης όπου τα σώματα, οι λέξεις, οι δράσεις των πολιτών και η παραγωγή βρίσκονταν σε αμοιβαία έκθεση και όπου συντελούνταν οι κρίσεις, οι αποφάσεις και τα παζάρια* (Hartley, 1992:30). Στην παραπάνω διατύπωση χρειάζεται να γίνει μια σημείωση, καθώς αυτός ο χώρος της «*ευχάριστης απώθησης*»

μερος_α.indd 25 12/6/2015 9:02:42 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

δεν προορίζονταν για όλους, η πρόσβαση στον μεσαιωνικό δημόσιο χώρο αποτελούσε ταξικό προνόμιο και η πλατεία ήταν το πεδίο έκφρασης της δύναμης και της κοινωνικής επιρροής των φατριών και του εκκλησιαστικού παράγοντα.

Η κεντρική πλατεία της μεσαιωνικής πόλης είναι αυτή του καθεδρικού ναού γύρω από την οποία αρθρώνεται ακτινωτά ο οικισμός. Αυτή η διάταξη έχει αναφορά στον τρόπο οργάνωσης της μεσαιωνικής κοινωνίας στο κέντρο της οποίας στεκόταν ο ελέω θεού ηγεμόνας. Η πλατεία του καθεδρικού ναού αποτελεί το θέατρο για τα μεγάλα θρησκευτικά και πολιτιστικά δρώμενα της πόλης, ενώ όπως σημειώθηκε ήδη η λειτουργία της αγορά σφραγίζει το δημόσιο χώρο.

Η Αναγέννηση αποτελεί την περίοδο της επιστροφής του ανθρώπινου μέτρου στον σχεδιασμό, ενώ κοινωνικά η περίοδος χαρακτηρίζεται από την ανάδυση της αστικής τάξης. Μέσα από τον Μεσαίωνα ένας νέος κόσμος γεννιέται που αμφισβητεί την προηγούμενη οργάνωση, αυτή η μετάβαση αποτυπώνεται και στο χώρο της πόλης καθώς παύει η «μονοκρατορία» των ναών και εμφανίζονται και τα κτήρια της νέας αναδυόμενης τάξης, τα palazzi. Όσον αφορά στον πολεοδομικό σχεδιασμό κυριαρχεί μια σειρά «ιδανικών σχεδίων» που στηρίζονται σε γεωμετρικές χαράξεις, αρμονικές αναλογίες και συμμετρίες(χαρακτηριστικό παράδειγμα η φανταστική πόλη Sforzinda του Fillareti). Ο σχεδιασμός αυτός τείνει όλο και περισσότερο προς τη θεωρία αγνοώντας τον πραγματικό χώρο της πόλης.

Απέναντι στον ορθολογισμό της αναγέννησης στέκεται ο συναισθηματισμός του **Μπαρόκ.** Βασικό χαρακτηριστικό του σχεδιασμού αποτελεί η υπέρβαση του ανθρώπινου μέτρου και η πομπώδης διάθεση. Οι πλατείες σχεδιάζονται μπροστά από μεγάλα μνημεία (πχ καθεδρικός του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη) με σκοπό την ανάδειξη του μεγαλείου τους.

μερος_α.indd 26 12/6/2015 9:02:42 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Εποχή σταθμός τόσο για την κοινωνική εξέλιξη όσο και για την ιστορία της πόλης και του δημόσιου χώρου της αποτελεί **η εδραίωση του βιομηχανικού καπιταλισμού κατά το 19ο αιώνα**. Η πόλη μεγιστοποιείται πληθυσμιακά και η ζωή στην πόλη αλλάζει δραματικά καθώς και ο τρόπος που μέχρι τότε βιωνόταν ο δημόσιος χώρος, *ο οποίος μετατρέπεται σε ένα περιβάλλον όπου πολλοί άνθρωποι όλο και περισσότερο μοιάζουν μεταξύ τους αλλά όλο και λιγότερο γνωρίζονται* (Sennett,1999:428).Στο νέο αυτό δημόσιο χώρο πρωταγωνιστής δεν είναι ο άνθρωπος και η κοινωνική ζωή αλλά το εμπόρευμα και η εκμετάλλευση. Οποιαδήποτε δρώμενα που σε παλαιότερες ιστορικές περιόδους συνέβαιναν σε δημόσια θέα, πλέον ιδιωτικοποιούνται και χρησιμοποιούνται ως εμπόρευμα μεταβάλλοντας έτσι το περιεχόμενο τους. Η συνθήκη αυτή εκτός από την υποβάθμιση της δημόσιας ζωής (που αποτυπώνονται και στην εξέλιξη της έννοιας του δημόσιου όπως σημειώθηκε παραπάνω), συμβαδίζει και με έντονες χωρικές-ταξικές πολώσεις στην πόλη.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Λονδίνο του 19ου αιώνα όπου οι συνθήκες διαβίωσης της εργατικές τάξης είναι απάνθρωπες. *Κάθε μεγάλη πόλη έχει μία ή περισσότερες τρωγλογειτονιές όπου η εργατική τάξη είναι συσσωρευμένη. Είναι αλήθεια ότι η φτώχια κατοικεί συχνά σε κρυμμένα στενά κοντά στα μέγαρα των πλουσίων. Αυτές οι τρωγλογειτονιές έχουν τα χειρότερα σπίτια στις χειρότερες περιοχές των πόλεων, συνήθως μονώροφα ή διώροφα σπιτάκια σε μακριές σειρές-σχεδόν πάντα ακανόνιστα χτισμένα. Οι δρόμοι είναι γενικά χωρίς λιθόστρωση, ανώμαλοι, βρώμικοι, γεμάτοι με απορρίμματα, χωρίς υπονόμους ή ρείθρα. Ακόμα, ο αερισμός εμποδίζεται από την κακή, ακατάστατη μέθοδο οικοδόμησης ολόκληρης της συνοικίας και καθώς πολλές ανθρώπινες υπάρξεις ζουν εδώ στριμωγμένες σε μια μικρή έκταση, μπορεί κανείς να φανταστεί πολύ εύκολα την κατάσταση που επικρατεί σ' αυτές τις εργατικές συνοικίες. Επιπλέον οι δρόμοι χρησιμεύουν και σαν χώροι απλώματος ρούχων, όταν ο καιρός είναι καλός. Δένουν σχοινιά από σπίτι σε σπίτι και κρεμάνε τα βρεγμένα ρούχα*(Marx, Engels, 2003:121-122).

μερος_α.indd 27 12/6/2015 9:02:42 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό παράδειγμα νέας οργάνωσης του χώρου της πόλης όπου συμβαδίζει η εμπορευματοποίηση του δημόσιου χώρου και η χωροκοινωνική πόλωση, είναι το Παρίσι μετά τις παρεμβάσεις του βαρόνου Haussmann. Μετά το τέλος των εξεγέρσεων μιας περιόδου εξεγέρσεων που λήγει με τον Ιούνη του 1848 ο αυτοκράτορας Luis Napoleon και ο βαρόνος Haussmann, νομάρχης Παρισιού, έθεσαν σε εφαρμογή ένα σχέδιο μεταμόρφωσης της πόλης. Σκοπός ήταν η διαμόρφωση μιας πόλης ως μεγάλη αγορά για κατανάλωση, ένα απέραντο εργαστήριο, ένα πεδίο φιλοδοξίας. Και για να συμβεί αυτό η πόλη έπρεπε να ανοίξει στον εαυτό της και στον κόσμο. Να αποκτήσει ένα δομημένο δίκτυο από βουλεβάρτα και λεωφόρους, να διαπλατυνθούν οι δρόμοι και να εξασφαλιστούν όλες οι εξυπηρετήσεις και οι υποδομές. Τα νέα βουλεβάρτα που χαράζονται στο Παρίσι δεν εξυπηρετούν μόνο την ευκολότερη πρόσβαση του στρατού στις γειτονιές της εργατικής τάξης, για την καταστολή πιθανών εξεγέρσεων, αλλά συνδέονται ακόμα πιο έντονα με το νέο ρόλο που καλείται να διαδραματίσει η γαλλική μητρόπολη και το νέο είδος δημόσιου χώρου που διαμορφώνεται.

Τα βουλεβάρτα, οι νέοι δημόσιοι χώροι που δημιουργούνται στο Παρίσι, είναι χώροι μόνο κατ επίφαση δημόσιοι καθώς η ίδια η ύπαρξη τους δένεται με την κυριαρχία του εμπορεύματος και της κατανάλωσης στην πόλη (τα νέα πολυκαταστήματα, τα λαμπερά καφέ). Σε αυτή την συνθήκη τα όρια μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου καθίστανται πορώδη,ενώ οι χώροι του εμπορίου και της κατανάλωσης μαζί με τους δημόσιους χώρους συγκροτούν ένα συμβιωτικό σύνολο (Harvey,2006).

Δημιουργείται ένας νέος δημόσιος χώρος που με τις χρήσεις που συγκέντρωνε κατά μήκος του αλλά και τα αυστηρά κριτήρια που έθεσε ο Haussmann ως προς την αρχιτεκτονική μορφολογία των όψεων των κτηρίων, λειτουργεί ως χώρος που αντανακλά το αυτοκρατορικό μεγαλείο,

μερος_α.indd 28 12/6/2015 9:02:42 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

την στρατιωτική προστασία και τον πλούτο και την αφθονία της αστικής τάξης. Όπως είναι σαφές ο χώρος αυτός δεν παύει να αποτελεί έναν τόπο διαταξικής συνάντησης καθώς προκειμένου να ανταποκρίνεται στο ρόλο του δε πρέπει να είναι ανοιχτός σε όσους ενδέχεται να προκαλέσουν-ή ακόμα και μόνο, να φαίνεται ότι προκαλούν με την σημασία των κουρελιών που φοράνε- την αστική τάξη. Το «δικαίωμα στην πόλη» όπως υποστηρίζει ο Sennett γίνεται όλο και περισσότερο προνόμιο της αστικής τάξης (Harvey,2006).

Ταυτόχρονα η κοινωνική ανάμειξη –ως στοιχείο επικίνδυνο για την επικράτηση της αστικής τάξης- αντιμετωπίζεται εχθρικά όχι μόνο με τον τρόπο που συγκροτείται και βιώνεται ο δημόσιος χώρος αλλά με τη συνολική ρύθμιση του χώρου της πόλης. Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα η ταξική διαστρωμάτωση της πόλης του Παρισιού αρθρωνόταν κυρίως καθ ύψος με τους πλούσιους αστούς να κατοικούν στα ισόγεια και τους πρώτους ορόφους των πολυκατοικιών και τους φτωχούς στους τελευταίους ορόφους και τις σοφίτες. Μετά τις παρεμβάσεις του Haussmann επιχειρείται η εκδίωξη της εργατικής τάξης από το κέντρο του Παρισιού, και η δημιουργεί μιας πόλης κοινωνικά ομοιογενών γειτονιών. *Μια οικολογία των quartier με την μορφή μιας οικολογίας των κοινωνικών τάξεων: αυτό ήταν το νέο τείχος που ύψωσε ο Haussmann ανάμεσα στους πολίτες της πόλης αλλά και γύρω από την ίδια την πόλη* (Sennett,1999:177).

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι βρισκόμαστε μπροστά στη γέννηση μιας νέας αναπαράστασης για την πόλη: η πόλη του θεάματος (νέα μπαρ, καφέ, καμπαρέ και θέατρα), του ιμπεριαλιστικού μεγαλείου της Γαλλίας (στις μεγάλες λεωφόρους πραγματοποιούνται δημοτικές τελετές, στρατιωτικές παρελάσεις, αριστοκρατικοί» γάμοι) και του, προσκυνήματος του φετιχισμού του εμπορεύματος. Βεβαίως η συνθήκη αυτή θα αμφισβητηθεί πολύ σύντομα από την Κομμούνα του Παρισιού το 1871, η οποία ανάμεσα στα άλλα θα διεκδικήσει και την επανάκτηση της πόλης από την εργατική τάξη.

μερος_α.indd 29 12/6/2015 9:02:42 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

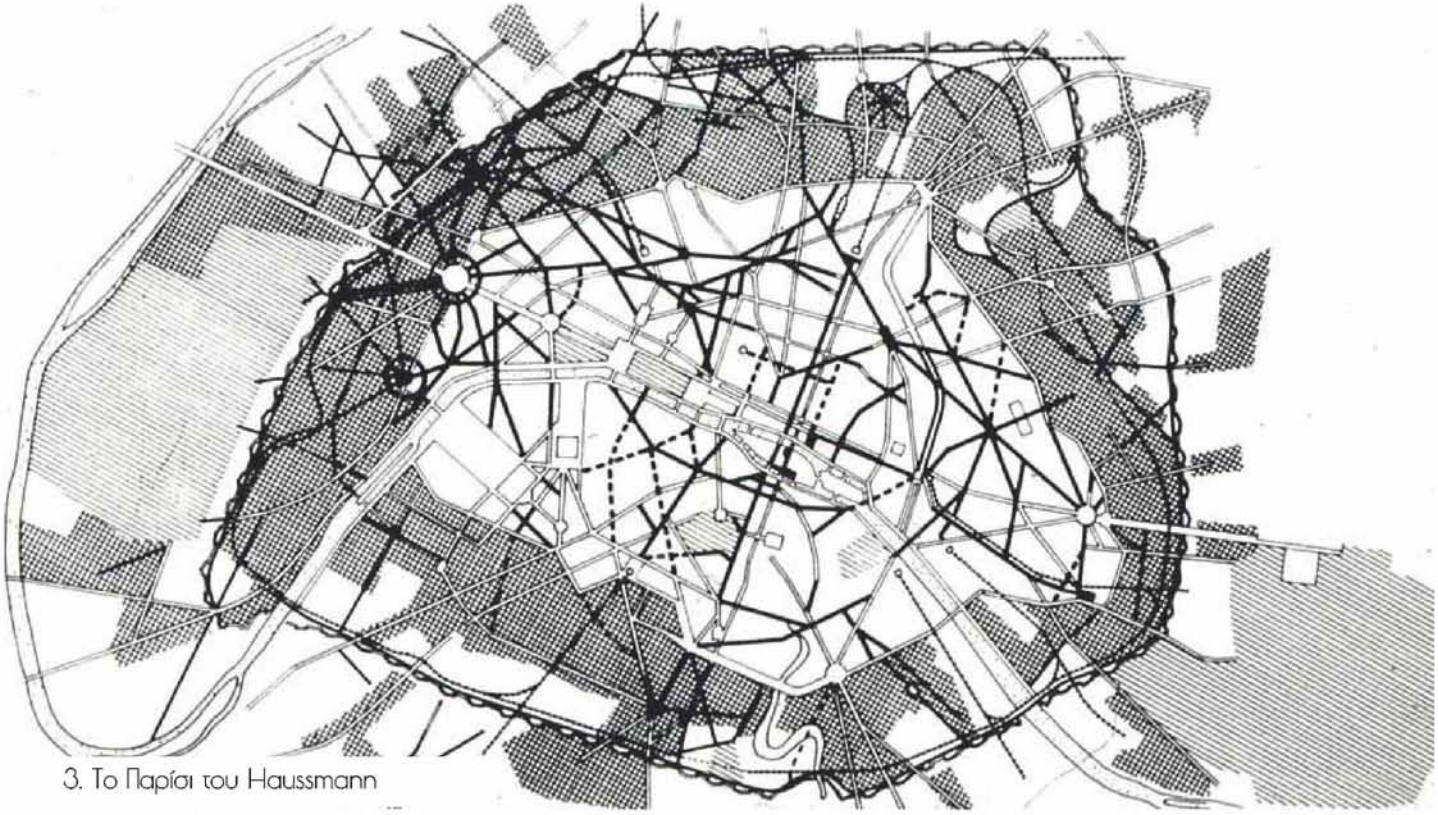

3. Το Παρίσι του Haussmann

Περνώντας στον **20ο αιώνα** μια νέα αντίληψη για την οργάνωση της πόλης γεννιέται αυτή της **μοντέρνας πολεοδομίας**. Το μοντέρνο αρνείται το ρομαντισμό και τις αλληγορίες και επιχειρεί μια σαφή ρήξη με το παρελθόν. Πρώτιστος στόχος της πολεοδομικής αυτής λογικής ήταν η λειτουργικότητα της πόλης και η επίλυση των προσβάσεων. Η αντιμετώπιση της λειτουργικότητας όμως γίνεται με απλουστευτικό τρόπο: ορίζονται οι βασικές λειτουργίες της πόλης, κατοίκηση, εργασία, αναψυχή και κυκλοφορία και θεωρείται ότι η κάθε μια πρέπει εκτείνεται στη δική της καθορισμένη επικράτεια στην πόλη, στη δική της ζώνη. Η λογική του zoning εφαρμόστηκε σε ορισμένες μεγαλουπόλεις ή σε κάποιες νέες πόλεις, όμως ο σχεδιασμός αυτός, ως πρότυπο παρέμβασης σε ιστορικές πόλεις, προσέκρουσε στην πολυπλοκότητα της αστικής ζωής.

Οι πλατείες του δυτικού κλασικισμού, σχεδιάστηκαν μεγαλοπρεπείς για να συγκεντρώσουν το σύνολο των δραστηριοτήτων από τους γύρω δρόμους, ενώ οι πλατείες του μοντερνισμού, αποτέλεσαν τους κόμβους για τη διοχέτευση γρήγορων αυτοκινήτων σε ανεξάρτητες κατευθύνσεις. *Η μοντέρνα «εκδοχή» του δημόσιου χώρου δεν περιλαμβάνει πλατείες και*

μερος_α.indd 30 12/6/2015 9:02:43 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

δρόμους αλλά ζώνες πρασίνου, αθλητικές εγκαταστάσεις και μοναχικούς περιπάτους – μια δραστηριότητα ψυχαγωγίας ανάμεσα στη ζώνη της εργασίας και στην ιδιωτική ζωή της μαζικής κατοικίας (Τουνικιώτης,2003:60).

Ο δημόσιος χώρος, λοιπόν, της μοντέρνας πόλης είναι ένας χώρος που συμβάλει στην αποσάρθρωσα των κοινωνικών σχέσεων και τον ατομισμό κάτι που αποτυπώνεται και στην χαλάρωση των κοινωνικών σχέσεων και της μονάδας χωρικής και κοινωνικής συγκρότησης τη γειτονιά. Είναι χαρακτηριστική η τοποθέτηση του Le Corbusier (προφανώς με αυτοκριτική διάθεση) πάνω στο ζήτημα: *Ο άνθρωπος μπορεί εύκολα να ταυτίσει τον εαυτό του με την εστία του, δύσκολα όμως και με την πόλη, μέσα στην οποία βρίσκεται η εστία αυτή. Από το να «ανήκεις»-ταυτότητα-προκύπτει το πλούσιο συναίσθημα της φιλικής συμπεριφοράς των γειτόνων. Το μικρό στενό δρομάκι της φτωχογειτονιάς πετυχαίνει εκεί που τα ευρύχωρα αναπτυξιακά προγράμματα αποτυγχάνουν* (Frampton, 1999:243).

4. Η μοντέρνα πόλη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Αυτή η κριτική διάθεση απέναντι στον αποστειρωμένο χώρο της «πόλης μηχανής» εντοπίζεται σε μια σειρά μεταμοντέρνων διανοητών του χώρου, από **τη δεκαετία του '70** και μετά. Η κριτική στο νεωτερισμό συνολικά, βασίζεται στην αμφισβήτηση της βάσης συγκρότησης του, δηλαδή τον ορθό λόγο (ratio), η μεταμοντέρνα σκέψη τείνει να αντιταχθεί σε κάθε είδους βεβαιότητες, η λογική της γραμμικής προόδου και της σταδιακής πορείας προς την τελείωση απομυθοποιείται ως αυταπάτη και κατάχρηση , στον ορθό λόγο αντιπαραθέτει, τον σχετικισμό. *Κατακερματισμός, αοριστία και έντονη δυσπιστία απέναντι σε κάθε καθολική διήγηση, ειδικά των μοντέρνων, είναι τα χαρακτηριστικά της μεταμοντέρνας σκέψης*(Harvey,1990:9).

Παρά την όντος χρήσιμη συμβολή της μεταμοντέρνας σκέψης ως προς την αμφισβήτηση του ντετερμινισμού, δεν μπορεί να παραβλέψει κανείς ότι αυτή λογική τελικά αποθεώθηκε καταλήγοντας να αποτελεί συχνά το άλλοθι για την παραίτηση και την αποπολιτικοποίηση. Ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς στο άρθρο του «*Η ακηδεία της αβεβαιότητας: Νεωτερικό ή Μετανεωτερικό*» σημειώνει εύστοχα ότι με την εμμονή στον έστω κλυδωνιζόμενο Λόγο, μπορούμε τουλάχιστον να προσβλέπουμε στο ενδεχόμενο ότι η πρόοδος δεν είναι εξ ορισμού χίμαιρα, ενώ με τη χλευαστική απόρριψή του δεν μπορούμε να ελπίζουμε πια σε τίποτε. Ακόμα λοιπόν και εάν δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για την εσωτερική αρτιότητα, τη συνέπεια και την καταλληλότητα ενός ορθού λόγου που δεν μπορεί να αποδείξει τις αξιωματικές παραδοχές στις οποίες στηρίζεται, δικαιούμαστε και μπορούμε να στοιχηματίσουμε σε αυτόν(Μπαλαμπανίδης,2009:14).

Διαφορετική είναι και αντιμετώπιση του παρελθόντος απέναντι στην μοντέρνα ρήξη με το παρελθόν η μεταμοντέρνα σκέψη στον σχεδιασμό του χώρου και της πόλης αναζητά την αποκατάσταση της ιστορικής συνέχειας. *Το παρελθόν επανεξετάζεται όχι μόνο ως δεξαμενή αρχιτεκτονικών μορφών που μπορούν να αξιοποιηθούν σε ένα ορθολογιστικό πλαίσιο,*

μερος_α.indd 32 12/6/2015 9:02:46 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

αλλά ως ένας διαλογικός χώρος κατανόησης (Jameson, 1991:309).

Φυσικά έντονη ήταν και η αντίθεση στη λογική του zoning που θεωρήθηκε από τους μεταμοντέρνους πολεοδόμους ως τη βασική αιτία υπολειτουργίας του δημόσιου χώρου στην μοντέρνα πόλη. Εισάγεται, λοιπόν μια νέα αντίληψη για τη πόλη και το δημόσιο χώρο με κύριο στοιχείο την ανάμιξη και την πολυλειτουργικότητα. Ο Harvey στο έργο του *The condition of post modernity* χαρακτηριστικά περιγράφει ότι *η μεταμοντέρνα πολεοδομική σκέψη αντιμετωπίζει την αστική δομή ως ένα παλίμψηστο παλαιότερων μορφών και ένα κολάζ από χρήσεις, ενώ είναι ευαίσθητη με τις παραδοσιακές μορφές, ιστορίες και κυρίως επιθυμίες, τις ανάγκες και τις αρχιτεκτονικές μορφές που μπορούν να προκύψουν από εξατομικευμένους χώρους*(Harvey, 1990:66).Σε αυτή τη λογική αμφισβητείται και η λογική των αχανών, χωρίς ταυτότητα δημόσιων χώρων του μοντέρνου κινήματος. Ο δημόσιος χώρος αντιμετωπίζεται ως σκηνή που φιλοξενεί ποικίλες δραστηριότητες, ως μια πλατφόρμα δράσεων. Ενώ η πλατεία αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο της αστικής μορφής , δομικό στοιχείο του αστικού σχεδιασμού και της ζωής στην πόλη.

Αν η δεκαετία του '70 με την φωνή της Jane Jacobs καλούσε στην επανανακάλυψη της ζωής στην πόλη, την ζωογόνηση της κοινωνικής ζωής στους δημόσιους χώρους κατά τη **δεκαετία του 1980** οι πόλεις επανέρχονται στο κέντρο του ενδιαφέροντος ως ενεργοί συμμέτοχοι στην καπιταλιστική ανάπτυξη .Η οικονομική ανάπτυξη αφήνει περιθώρια για την ενασχόληση με τους δημόσιους χώρους διεθνή γεγονότα οικονομικά , αθλητικά , πολιτιστικά γίνονται αφορμή για κονδύλια με σκοπό την αναβάθμιση της ξεχασμένης ποιότητα των δημόσιων χώρων στα ιστορικά κέντρα. Η λέξη κλειδί για την περίοδο αυτή είναι ο πολιτισμός ή ακριβέστερα ο πολιτισμός ως βιομηχανία. Ειδικά στην Ευρώπη ενώ πριν το 1980 όλοι οι πολεοδόμοι θεωρούσαν τις πολιτιστικές δραστηριότητες ως μέσο βελτίωσης του αστικού χώρου, μετά το '80 τις αντιμετωπίζουν ως το βασικό

μερος_α.indd 33 12/6/2015 9:02:46 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

εργαλείο μεγέθυνσης της αστικής οικονομίας. (Γοσπονδίνη, Μπεριάτος, 2006:31). Με τον πολιτισμό να αντιμετωπίζεται ως οικονομικό αγαθό με ανταλλακτική αξία, οι μεταβιομηχανικές πόλεις λειτουργούν ως κόμβοι πολιτιστικής ανάπτυξης και ο δημόσιος χώρος σε αυτές μοιραία εμπορευματοποιείται.

Ο ρόλος της πόλης επανακαθορίζεται δραστικά και ο δημόσιος χώρος της ως υλικός χώρος της δημόσιας σφαίρας αμφισβητείται όσο ποτέ άλλοτε στα πλαίσια του σύγχρονου παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού. Ο όρος παγκοσμιοποιημένη οικονομία δεν ισοδυναμεί απλά με μια ποσοτική αύξηση της τάσης του κεφαλαίου να υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα. Πρόκειται για μια πιο πολύπλοκη διαδικασία μεταλλαγής ακόμα και του είδους των εμπορευμάτων, του τρόπου που συγκροτούνται οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, μια διαδικασία έντασης των ανταγωνισμών για τον έλεγχο του πλούτου και των αγορών αλλά και μια νέα μορφή και παρέμβαση των διεθνών οργανισμών (Παπακωνσταντίνου, 2008:231-238).

Στα πλαίσια αυτά οι πόλεις αποκτούν κομβικό ρόλο. Η σύλληψη και η εφαρμογή των στρατηγικών της σύγχρονης πόλης η οποία θα μπορούσε κωδικοποιημένα να ονομαστεί «επιχειρηματική», ανταποκρίνεται στο ρόλο της πόλης ως πεδίο κερδοφορίας ενταγμένης στα πλαίσια του διεθνούς ανταγωνισμού. Οι πόλεις καλούνται να προσελκύσουν κεφάλαια και ανθρώπινο δυναμικό προκειμένου να δημιουργήσουν εισόδημα υιοθετώντας ρόλους που παραδοσιακά άνηκαν στον ιδιωτικό τομέα (κερδοσκοπική ανάπτυξη ακίνητης περιουσίας, προβολή του τόπου και προώθηση επενδυτικών προγραμμάτων). Σε αυτό το είδος πόλης ο σχεδιασμός παίζει καθοριστικό ρόλο ως εργαλείο οικονομικής ανάπτυξης, αντιστρέφοντας την συνθήκη που παραδοσιακά ήθελε τον σχεδιασμό των πόλεων να έπεται χρονικά μιας κατ αρχήν ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και πολιτισμικών δραστηριοτήτων-αντανακλώντας πάντα τη δομή και το εποικοδόμημα του κοινωνικού σχηματισμού (Rossi,1991).

μερος_α.indd 34 12/6/2015 9:02:46 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Σε αυτή την πόλη ενεργό παράγοντα της οικονομίας, στα πλαίσια της κυριαρχίας του παγκόσμιου έναντι του τοπικού με τις επιπτώσεις που αυτό έχει για τον τρόπο που γίνεται αντιληπτός και βιώνεται ο χώρος, ο δημόσιος χώρος αναδεικνύεται σε πεδίο διαφιλονικούμενο, δημιουργώντας εύλογα το ερώτημα **«πόσο δημόσιος είναι ο δημόσιος χώρος στην σύγχρονη πόλη;»** .

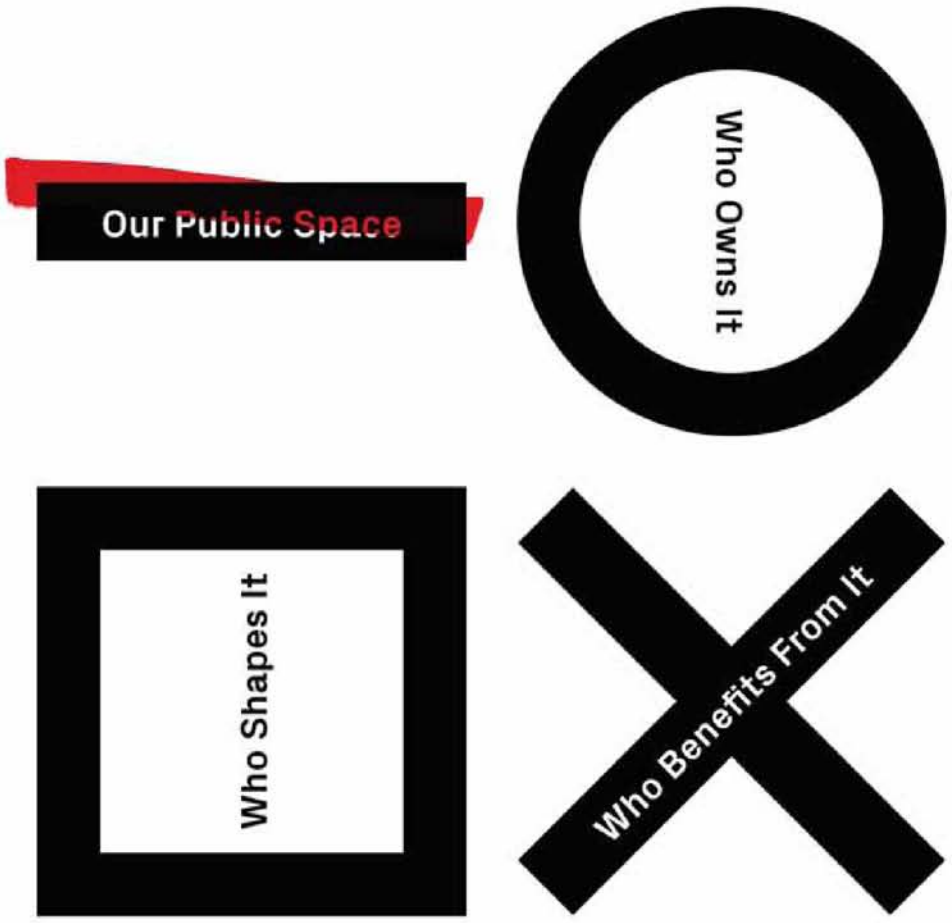

μερος_α.indd 35 12/6/2015 9:02:46 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1.4 Πόσο δημόσιος είναι ο δημόσιος χώρος?

Το παραπάνω ερώτημα αποτελεί ένα ευθύ σχόλιο- αμφισβήτηση μιας απλοϊκής ερμηνείας του δημόσιου χώρου ως καθολικά ανοιχτό προς όλους, τόπο ελεύθερης έκφρασης και συναναστροφής. Ακριβώς λόγω του δυναμικού χαρακτήρα του δημόσιου χώρου και της υπό διαπραγμάτευση φυσιογνωμίας του, μέσω της αντιπαράθεσης αντιτιθέμενων κοινωνικών δυνάμεων και συμφερόντων τα όρια και οι αποκλεισμοί που κάθε φορά αυτός εμφανίζει αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο της ανάγνωσης του. Στο παρόν υποκεφάλαιο εξετάζονται μορφές σύγχρονης αμφισβήτησης των βασικών χαρακτηριστικών του δημόσιου χώρου όπως περιγράφηκαν στην αρχή του κεφαλαίου δηλαδή: δημόσια-κοινή ιδιοκτησία, δημοσιότητα, πολιτική δράση και έκφραση. Οι μορφές αμφισβήτησης του δημόσιου χώρου που εξετάζονται εδώ τείνουν να περιορίσουν το επικοινωνιακό νόημα του και να απονεκρώσουν τη δημόσια ζωή ενώ ευθέως δημιουργούν αποκλεισμούς ως προς την παρουσία και δράση σε αυτόν για μια σειρά από κοινωνικές ομάδες.

1.4.1 Ιδιωτικοποίηση | Εμπορευματοποίηση

Η πόλη και πραγματικότητα της πόλης, προκύπτουν από την αξία χρήσης. Η ανταλλακτική αξία, η γενίκευση του εμπορεύματος μέσω της εκβιομηχάνισης τείνουν να την καταστρέψουν, υποτάσσοντάς, την πόλη και την πραγματικότητά της, καταφύγιο ως τότε της αξίας χρήσης, σπέρμα μιας εν δυνάμει κυριαρχίας και επαναξιοποίησης της χρήσης(Lefebvre,2007:17). Με την παραπάνω ρήση του ο Lefebvre περιγράφει τις επιπτώσεις τις κυριαρχίας του εμπορεύματος και τις αγοράς στο χώρο και στον τρόπο βίωσης της πόλης. Στην σύγχρονη πόλη τα όρια μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού

μερος_α.indd 36 12/6/2015 9:02:46 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

καθίστανται συχνά δυσδιάκριτα και όπως παρατηρεί ο Harvey στο άρθρο του Η πολιτική οικονομία του δημόσιου χώρου, δημόσιο και ιδιωτικό συγκροτούν ένα σύνολο συμβιωτικό. Συμβιωτική σχέση στη βιολογία ορίζεται η σχέση μεταξύ δυο οργανισμών όταν η επιβίωση του ενός εξαρτάται από την επιβίωση του άλλου και αντίστροφα. Στη σχέση όμως δημόσιου και ιδιωτικού χώρου φαίνεται ότι (με βάση την κυριαρχία της οικονομίας της αγοράς), το βάρος πέφτει στην πλευρά του ιδιωτικού καθώς όπως χαρακτηριστικά σημειώνει και ο Καζερός δε θα ήταν υπερβολική η διατύπωση, *ότι ο δημόσιος χώρος μπορεί να αποκτά αξία, να συντηρείται, και να προβάλλεται όσο περισσότερο επικερδής είναι για τους ιδιώτες, όσο ευνοεί την επιβίωση και κυριαρχία του ιδιωτικού στο δημόσιο* (Καζερος,2002:82).

Τα αποτελέσματα της παραπάνω συνθήκης μπορούν να μεταφραστούν στην εμπορευματοποίηση του δημόσιου χώρου, την κυριαρχία της κατανάλωσης και του θεάματος στην ζωή στο δημόσιο χώρο ή με άλλα λόγια την εμπορευματοποίηση της αστικής εμπειρίας, την καθαρή ιδιωτικοποίηση δημόσιων χώρων αλλά και την κατασκευή υβριδικών χώρων της κατανάλωσης, χώρων που μιμούμενοι την μορφή και τη λειτουργία του δημόσιου χώρου μέσα σε ένα πλαίσιο κατεξοχήν ιδιωτικό στην ουσία στοχεύουν στην ίδια την απαξίωση έως και ακύρωση του δημόσιου χώρου.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο περιγράφηκε η εμβληματική επέμβαση του βαρόνου Haussmann στην πόλη του Παρισιού εγκαινιάζοντας ένα νέο τύπο δημόσιου χώρου (το βουλεβάρτο) σε άμεση σχέση εξάρτησης από τον ιδιωτικό χώρο του εμπορίου και της κατανάλωσης. Η σχέση αυτή στην σημερινή πόλη έχει γενικευτεί με το δημόσιο χώρο να αποτελεί συχνά απλώς την προέκταση της επικρατείας του ιδιωτικού. Έτσι ένας δημόσιος χώρος, μια πλατεία, διατηρεί μόνο κατ επίφαση τα στοιχεία του συλλογικού και του κοινού καθώς το ίδιο το νόημα του μεταλλάσσεται και εκπίπτει.

μερος_α.indd 37 12/6/2015 9:02:46 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Η κατάληψη των δημόσιων χώρων χερσαίων και παραθαλάσσιων από τους επιχειρηματίες της αναψυχής ,κατά κανόνα μέσω νομότυπων διαδικασιών θέτει ένα πραγματικό ερώτημα ως προς το ποιος τελικά κατέχει και ορίζει την χρήση του δημόσιου χώρου. Η κατάληψη αυτή δημιουργεί μια συνθήκη όπου τα πάντα είναι εν δυνάμει ιδιωτικά. Η πιο γνωστή εικόνα επιχειρηματικής «κατάληψης» του δημόσιου χώρου στην ελληνική πόλη είναι αυτή των τραπεζοκαθισμάτων καταστημάτων αναψυχής. Υπάρχουν όμως και παραδείγματα όπου η κυριαρχία της εμπορικής χρήσης είναι τόσο έντονη, που θέτει εν αμφιβόλω τον χαρακτηρισμό ενός χώρου ως πλατεία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Potsdamer Pltaz στο Βερολίνο. Η πλατεία αυτή ως τη δεκαετία του '90 αποτελούσε τόπο συνάντησης ετερόκλητων κοινωνικών ομάδων, σημείο αναφοράς για τους κατοίκους της πόλης, κόμβο συγκέντρωσης δραστηριοτήτων. Σήμερα η «νέα καρδιά της Ευρώπης» -όπως διαφημίστηκε- φιλοξενεί ένα θεματικό πάρκο με κύρια χρήση αυτή της κατανάλωσης, αποκομμένο από τον υπόλοιπο ιστό της πόλης και εσωστρεφές.

Μια τέτοια χρήση του χώρου προφανώς δημιουργεί όρια και αποκλεισμούς καθώς η ελεύθερη πρόσβαση (ως καταστατικό στοιχείο του δημόσιου χώρου) διακυβεύεται. Ο δημόσιος χώρος αναδεικνύεται απλώς σε πεδίο κατανάλωσης , και η κατανάλωση γίνεται συνώνυμη της ψυχαγωγίας. Ο δημόσιος χώρος υποβαθμίζεται από κοινωνικό σε καταναλωτικό αγαθό και το ωράριο λειτουργίας του ταυτίζεται με το ωράριο της κατανάλωσης. Η επιχειρηματική λειτουργία του δημόσιου χώρου συνδέεται και με την ίδια την εμπορευματοποίηση της αστικής εμπειρίας. Το δικαίωμα του πολίτη στη πόλη γίνεται όλο και περισσότερο δικαίωμα του καταναλωτή. *Η ίδια η ιδιότητα του πολίτη μεταλλάσσεται αναδύεται δηλαδή μια ταυτοτική κυριαρχία του καταναλωτή κατοίκου της πόλης σε ιδεολογικό και πολιτισμικό επίπεδο εις βάρος των χαρακτηριστικών της ιδιότητας του πολίτη* (Θεολόγου, 2012:2).

μερος_α.indd 38 12/6/2015 9:02:46 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Η κυριαρχία της ταυτότητας του καταναλωτή σε βάρος αυτής του πολίτη συνδέεται με την γέννηση του μοντέρνου καταναλωτή που ξεκινά από τα μέσα του 19ου αιώνα μαζί με την ανάδυση των «δημοκρατικών» μορφών κατανάλωσης, δηλαδή τη διάχυση προϊόντων που αποτελούσαν είδη πολυτελείας στο παρελθόν για την μεσαία και κατώτερη κοινωνική τάξη (Miles&Miles,2002:27). Ο σύγχρονος καταναλωτής γεννιέται και πάλι στο Παρίσι, όταν συντελείται αλλαγή και στους τόπους της κατανάλωσης, δηλαδή με το πέρασμα από την εμπορική στοά στο πολυκατάστημα. Η εμπορική διαδικασία μέχρι τότε ήταν άμεσα συνδεδεμένη με το δημόσιο χώρο τη πόλης ,ακόμα και η εμπορική στοά που αποτελεί το πρώτο ορατό σημάδι των νέων καταναλωτικών πρακτικών των χώρων κατανάλωσης, δηλαδή την κυριαρχία του θεάματος, διαφέρει σημαντικά από το πολυκατάστημα, καθώς η κοινωνική συναναστροφή στην στοά επιβιώνει ακόμα και διαμεσολαβημένη από τη γοητευτική εμπειρία της κατανάλωσης(Θεολόγου, 2012).Το πολυκατάστημα αποτελεί έναν απολύτως ιδιωτικό χώρο με σαφείς κανόνες συμπεριφοράς και ένα ρόλο στενά περιορισμένο στην κατανάλωση αγαθών.

Όμως η πραγματική εδραίωση της καταναλωτικής κουλτούρας συντελείται κατά τις «χρυσές μεταπολεμικές δεκαετίες» της καπιταλιστικής ανάπτυξης και όσον αφορά στην Ευρώπη κυρίως τη δεκαετία του 60. Πρόκειται για μια εποχή όπου συντελούνται κατ αρχήν σημαντικές αλλαγές στην οικονομική βάση και τον τρόπο παραγωγής. Η παραγωγή βιομηχανοποιείται με βάση το φορντικό-τεηλορικό μοντέλο με αποτέλεσμα την αύξηση των παραγόμενων προϊόντων και ταυτόχρονα την μείωση του κόστους παραγωγής και διανομής τους. Για να επιβιώσει το νέο βιομηχανικό σύστημα χρειάζεται την κατανάλωση χρημάτων και ελεύθερου χρόνου των εργαζομένων. Κατά την περίοδο αυτή το υψηλό ποσοστό απασχόλησης, η ταχεία οικονομική ανάπτυξη και η σταθερότητα θεωρούνται πια φυσιολογικά στο δυτικό καπιταλισμό (Kidron,1968:9). Οι συνθήκες αυτές σε συνδυασμό με το κράτος πρόνοιας δημιούργησαν για

μερος_α.indd 39 12/6/2015 9:02:46 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

για πρώτη φορά μια μαζική καταναλωτική αγορά για αγαθά πολυτελείας τα οποία μπορούσαν τώρα να γίνουν αποδεκτά ως είδη πρώτης ανάγκης (Hobsbawm,1999:338-344).Μέσα από την εμπέδωση της κατανάλωσης ως τρόπου ζωής γεννιέται η καταναλωτική κοινωνία.

Στα πλαίσια αυτά η κατανάλωση δεν αποτελεί απλώς οικονομική διαδικασία αλλά αποκτά και πολιτισμικές προεκτάσεις. Διαμορφώνεται δηλαδή μια κουλτούρα, με την κατανάλωση να μην σχετίζεται πια κυρίως με την κάλυψη αναγκών αλλά με την ικανοποίηση της επιθυμίας. Σε αυτή την συγκρότηση κουλτούρας κυρίαρχο ρόλο παίζει ο κατά Μάρξ φετιχισμός του εμπορεύματος. Με άλλα λόγια η απόκτηση ενός αγαθού πέρα από την αξία χρήσης του σχετίζεται με το γόητρο ή την συνολική εικόνα που ο αγοραστής θέλει να προβάλει για τον εαυτό του. Ο Baubrillard (2000) υποστηρίζει ότι η μαζική κατανάλωση έχει διαμορφώσει την σύγχρονη δημόσια σφαίρα. Η κατανάλωση διαχέεται σε ολόκληρη την πόλη και αναδιαμορφώνει την αστική εμπειρία, μετατρέποντας τελικά τους κατοίκους της πόλης από πολίτες (citizens) σε καταναλωτές της ίδιας της πόλης (consumers in and of the city).

Αυτό το μοντέλο «πολίτη» ανάγει ως πρώτιστο καθήκον του την προσωπική του ευημερία, η οποία ταυτίζεται με τη δυνατότητα απόκτησης καταναλωτικών αγαθών. Ο Ludwig Erhard πατέρας του οικονομικού θαύματος της Γερμανίας το 1950 υποστήριζε ότι η κατανάλωση αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της νέας ελεύθερης αγοράς και ότι ο ενημερωμένος καταναλωτής ήταν ο άξονας της ελευθερίας και της δημοκρατίας(Θεολόγου,2012). Η παραπάνω τοποθέτηση ακούγεται σχεδόν ειρωνική καθώς η δημοκρατία και η δημόσια σφαίρα δεν μπορούν να αναπνεύσουν μέσα στα πλαίσια της κυριαρχίας της οικονομικής εκμετάλλευσης και του ατομισμού.

Στα πλαίσια μιας κοινωνίας της κατανάλωσης ο Τουρνικιώτης σημειώνει ότι ο

μερος_α.indd 40 12/6/2015 9:02:46 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

δημόσιος χώρος δεν αποτελεί τίποτα άλλο παρά το αρχιτεκτονικό σκηνικό στο καθημερινό θέμα του δημόσιου βίου, στο οποίο τώρα συμμετέχει εντυπωσιακά η φαντασμαγορία του εμπορεύματος(Τουρνικιώτης, 2003:58). Η λέξη θέαμα εδώ έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς περιγράφει εύγλωττα την μεταστροφή από την ενεργό συμμετοχή στη δημόσια ζωή στην πόλη στην παθητική κατανάλωση της. Πρόκειται για μια διαδικασία από-πολιτικοποίησης του δημόσιου χώρου η οποία σαφώς σχετίζεται με τις επιδιώξεις του κεφαλαίου που αναζητά ένα χώρο οικονομικά αποδοτικό, επιτηρίσιμο και ελέγξιμο. Ο Κλάρκ στο βιβλίο του *Η ζωγραφική της μοντέρνας ζωής* υποστηρίζει ότι το κεφάλαιο δεν χρειάζεται να διαθέτει μια απεικόνιση του εαυτού του υλοποιημένη στο έδαφος με τούβλα και σοβά, ή εγγεγραμμένη στον νου των κατοίκων της πόλης σαν χάρτης. Θα προτιμούσε η πόλη να μην έχει αναπαράσταση – να μην έχει μορφή, να μην είναι καταδεκτική στη φαντασία, σε αναγνώσεις και παρερμηνείες, σε σύγκρουση μεταξύ αντιτιθέμενων αξιώσεων που αφορούν τον χώρο της – έτσι ώστε να μπορεί να κάνει μαζική παραγωγή δικών του αναπαραστάσεων, που θα τοποθετηθούν στην θέση αυτών που καταστρέφει(Harvey,2006). Με την εμπορευματοποίηση δηλαδή της δημόσιας ζωής και της κυριαρχίας του θεάματος σε έναν τύποις δημόσιο χώρο, επιχειρείται η αναίρεση της δυνατότητας του δημόσιου χώρου να αποτελέσει πεδίο εκδίπλωσης πολιτικής δράσης που θα αμφισβητεί τις σχέσεις ιδιοκτησίας και κυριαρχίας στο χώρο αναζητώντας να αλλάξει τη ζωή στην πόλη και την ζωή γενικώς.

μερος_α.indd 41 12/6/2015 9:02:46 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1.4.2 Επιτήρηση | Έλεγχος

Σε άμεση σχέση με την κυριαρχία της ανταλλακτικής αξίας στον αστικό χώρο έναντι της αξίας χρήσης λειτουργούν η επιτήρηση και ο έλεγχος στο δημόσιο χώρο, αποτελώντας μάλιστα το απαραίτητο συμπλήρωμα της εμπορευματοποίησης. Το επιχείρημα της ασφάλειας και της προστασίας από έκνομες συμπεριφορές, είναι συχνά το άλλοθι για την επιβολή άυλων ορίων (πχ αστυνόμευση) αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις και υλικών. Η Sharon Zukin (1995) περιγράφει το παράδειγμα του Central Park στη Νέα Υόρκη που λόγω της αδυναμίας συντήρησης του από τον αρμόδιο φορέα αλλά και της «ανασφάλειας» που προκαλούσε η εικόνα των αστέγων τη δεκαετία του 80 κατέληξε να αποτελεί ένα πάρκο σχεδόν ολοκληρωτικά υπό ιδιωτική διοίκηση και εκμετάλλευση, περιφραγμένο και με αυστηρό ωράριο λειτουργίας . Η Zukin υποστηρίζει ότι στην συγκεκριμένη περίπτωση ο φόβος επισκίασε τη δημοκρατικότητα του δημόσιου χώρου. Ο φόβος, λοιπόν, υπαρκτός ή κατασκευασμένος και το επιχείρημα της ασφάλειας αποτελούν συχνά το όχημα για τον ασφυκτικό έλεγχο της λειτουργίας των δημόσιων χώρων και των συμπεριφορών μέσα σε αυτούς. Οι επιτρεπόμενες συμπεριφορές συνάδουν με μια λειτουργία του χώρου όπως αυτή που περιγράφηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, μια λειτουργία δηλαδή ακίνδυνη έως και υποστηρικτική στην κυριαρχία του ιδιωτικού.

Η εμπορευματοποίηση του αστικού χώρου όμως με όχημα την ασφάλεια δεν φέρνει μόνο κάγκελα και κάμερες στο δημόσιο χώρο αλλά δημιουργεί και τις συνθήκες αντικατάστασης του δημόσιου χώρου από φυλασσόμενους αυτόνομους υπερχώρους που καταργούν τον αυθορμητισμό και οδηγούν σε τυποποιημένες συμπεριφορές (Davis,1992:155), αποτελώντας παράλληλα πηγή κερδοφορίας για το κεφάλαιο. Η πόλη χωρίζεται σε επικίνδυνες και

μερος_α.indd 42 12/6/2015 9:02:47 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ασφαλείς περιοχές με παράλληλη αύξηση των τιμών γης στις θεωρητικά ασφαλείς. Όπως σημειώνει και ο E. Soja :οι αστικές περιφράξεις (είτε με την έννοια υλικών ορίων είτε με τη δημιουργία ασφαλών περιοχών) αποτελούν την απάντηση στον κατασκευασμένο κοινωνικό ο φόβο οδηγώντας σε όλο και πιο πολωμένες πόλεις (Soja, 2010). Ακόμα πιο ξεκάθαρος χωρικός (και ταξικός) διαχωρισμός με πρώτιστο επιχείρημα την ασφάλεια αποτελεί η δημιουργία περιφραγμένων κοινοτήτων περιορισμένης πρόσβασης, τα gated communities αποτελούν πραγματικά την πιο έντονη χωρική αποτύπωση της βιομηχανίας της ασφάλειας. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Davis *η ασφάλεια γίνεται ένα θέσει αγαθό που ορίζεται από τη ροή της πρόσβασης σε ιδιωτικές "υπηρεσίες προστασίας" και την ιδιότητα μέλους σε κάποιο οχυρωμένο οικιστικό θύλακα ή περιχαρακωμένο προάστιο. Ως σύμβολο γοήτρου – και μερικές φορές, ως καθοριστική διαχωριστική γραμμή μεταξύ των απλώς ευκατάστατων και των αληθινά πλούσιων*(Davis, 2008:105). Τέλος το δόγμα της ασφάλειας αποτελεί ένα από τα συνηθέστερα άλλοθι για τη δημιουργία ιδιωτικών χώρων άθλησης και ψυχαγωγίας που αποφέρουν μεγάλα οικονομικά οφέλη επιχειρώντας παράλληλα να υποκαταστήσουν το δημόσιο χώρο της πόλης. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της κατηγορίας είναι τα mall που συνδυάζουν την κατανάλωση και την ψυχαγωγία σε ένα πλήρως ιδιωτικό και ελεγχόμενο περιβάλλον. *Η χωρική οργάνωση των malls μάλιστα προσπαθεί να μιμηθεί το δημόσιο χώρο της πόλης, ή όπως το θέτει ο Σταυρίδης οι χώροι της κατανάλωσης χρησιμοποιούν το ομοίωμα του δημόσιου χώρου ως το άλλοθι της συμμετοχής στα κοινά* (Σταυρίδης,1996:133). Υπονοώντας ότι τέτοιου τύπου χώροι υπονομεύουν την πολιτική υπόσταση του δημόσιου χώρου και λειτουργούν προς όφελος της υποβάθμισης του.

Όταν το επιχείρημα της ασφάλειας στον αστικό χώρο κυριαρχεί ο ανοιχτός και ελεύθερα προσβάσιμος δημόσιος χώρος αναδεικνύεται εντέχνως ως φύσει επικίνδυνος. Ο Robert Ellicson (1996) στο άρθρο του *Controlling chronic*

μερος_α.indd 43 12/6/2015 9:02:47 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

chronic misconduct in city spaces: of panhandlers, skid rows and public space zoning εισάγει τον όρο «χρόνιες φασαρίες δρόμου» στις οποίες συμπεριλαμβάνονται η επαιτεία, η δημόσια μέθη και η άσκοπη σπατάλη χρόνου, οι «επικίνδυνες» αυτές συμπεριφορές λαμβάνουν χώρα στο λεγόμενο «απείθαρχο πεζοδρόμιο» (unruly sidewalk). Η προσέγγιση αυτή υπονοεί ότι ο δημόσιος χώρος είναι εγγενώς πρόσφορο έδαφος για την εμφάνιση «μη ανεκτών» συμπεριφορών, οπότε η επιτήρηση και ο έλεγχος συνιστούν άμεσο επακόλουθο και ανάγκη . Ερώτημα βέβαια αποτελεί το γιατί για παράδειγμα θεωρείται επικίνδυνη η «άσκοπη σπατάλη χρόνου» και τι ορίζεται ως τέτοια; **Μήπως η διαδικασία της κοινωνικής επαφής και αλληλεπίδρασης εμπίπτει στην παραπάνω κατηγορία; και αν ναι τι είδους δημόσιος χώρος δημιουργείται αν θεωρηθεί εξοβελιστέα από αυτόν;**

Τα παραπάνω ερωτήματα είναι προφανώς ρητορικά. Η αστυνόμευση και ο έλεγχος στο δημόσιο χώρο δεν σχετίζονται κυρίως με την προστασία από το έγκλημα καθεαυτό αλλά με την κατασκευή και την τροφοδότηση του φόβου ώστε η ασφάλεια να αποτελεί κοινωνικό αίτημα. Στα πλαίσια της καταναλωτικής κοινωνίας όπως αυτή περιγράφηκε παραπάνω, ο μεταλλαγμένος σε καταναλωτή πολίτης στρέφεται στο ιδιωτικό και αποξενώνεται από τους συγκατοίκους της πόλης, τους γείτονες τους συμπολίτες. Το υπαρξιακό και κοινωνικό κενό που γεννιέται από αυτή την στροφή στο ιδιωτικό αποτελεί την μήτρα που γεννά το φόβο. Και όπως σημειώνει η Ε. Πορτάλιου αναφερόμενη στα λόγια του Bauman *η προφύλαξη και η ασφάλεια δεν είναι ποτέ αρκετή. Άπαξ και αρχίσεις να χαράσσεις και να ενισχύεις τα όρια, δεν υπάρχει σταματημός. Ο βασικός κερδισμένος είναι ο φόβος μας* (Πορτάλιου,2014). Μέσα από μια τέτοια διαδικασία η ίδια η φυσιογνωμία του αστικού χώρου μεταλλάσσεται σε μια μεταμοντέρνα εκδοχή φυλακής: *μικροτεχνολογίες του χωρικού ελέγχου μολύνουν την καθημερινή ζωή και συσσωρεύονται για να παράγουν μια γεωγραφία φυλακή, με σφυχτά μάτια που χαρακτηρίζεται από προστατευτικές*

μερος_α.indd 44 12/6/2015 9:02:47 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

περιφράξεις και εποπτεύεται από πανταχού παρόντα άγρυπνα βλέμματα(Soja, 2010:42).

1.4.3 Η αποϋλοποίηση της πόλης και του δημόσιου χώρου

Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας σε συνδυασμό με τα νέα τεχνολογικά μέσα έχουν επιφέρει ουσιαστικές αλλαγές στο ρόλο που διαδραματίζει η πόλη και στον τρόπο που βιώνουν οι κάτοικοι τον αστικό χώρο. Οι νέες αυτές συνθήκες οδηγούν μάλιστα ορισμένους να μιλούν για ένα πιθανό τέλος της πόλης και του δημόσιου χώρου.

Στις σύγχρονες οικονομικές συνθήκες καταργείται η αναγκαιότητα για φυσική εγγύτητα οικονομικών μονάδων και πόλης, κατοικίας και εργασίας, συναλλασομένων. Αυτή η συνθήκη ήταν που έκανε πολλούς να μιλούν για το τέλος της πόλης με την παραδοσιακή της έννοια. Όπως σημειώνει και η Λεοντίδου: *Σημαντικό ρόλο στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης παίζει σαφώς η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών έχοντας επιπτώσεις στον αστικό χώρο. Από την δεκαετία του 1960 μέχρι το 1990 υπήρχε η αντίληψη ότι οι ηλεκτρονικές υπηρεσίες θα οδηγούσαν σε ελεύθερη από χωρικές δεσμεύσεις εγκατάσταση (χωρική από-υλοποίηση) αντικαθιστώντας την φυσική παρουσία και τις φυσικές ροές* (Λεοντίδου 2005: 350).Το τέλος της πόλης ως φυσική εγκατάσταση αποτελεί μια μάλλον ακραία τοποθέτηση αντ αυτής είναι χρησιμότερη μια πιο σύνθετη προσέγγιση όπως αυτή της Saskia Sassen η οποία υποστηρίζει

μερος_α.indd 45 12/6/2015 9:02:47 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ότι για να καταλάβουμε καλύτερα τον αντίκτυπο της πληροφορικής και της παγκοσμιοποίησης, πρέπει να σταματήσουμε να χρησιμοποιούμε τον όρο «πόλη». Άντ' αυτού, θα έπρεπε μάλλον να δημιουργήσουμε μία πιο αφηρημένη κατηγορία κεντρικότητας και χώρο συσπείρωσης, που θα μας οδηγήσουν ειρωνικά στο να ανακαλύψουμε εκ νέου την πόλη, όμως ως μια εγκατάσταση μέσα σε ένα πολύ ευρύτερο περιβάλλον (Sassen,2002).

Σε αυτή τη νέα μορφή πόλης σαφώς η σχέση κατοίκου και φυσικού αστικού χώρου αλλοιώνεται και ρευστοποιείται, έχοντας επιπτώσεις και στον τρόπο που ο δημόσιος χώρος γίνεται αντιληπτός και βιώνεται ως τόπος επικοινωνίας από τους κατοίκους. Στον αχανή χώρο του διαδικτύου οι αστικές πλατείες μετατρέπονται σε εικονικές πλατείες, forum και chatrooms, η εξ επαφής επικοινωνία ασυνείδητα καταργείται και όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο Τζιρτζιλάκης, *όλοι μοιάζει να μπορούν να έρθουν σε επαφή με όλους σε έναν απεριόριστο δυνητικό χώρο που αλλάζει τα δεδομένα της ατομικής και της συλλογικής ζωής. Η σωματική συνύπαρξη, η απτική πλευρά και ο διάλογος πρόσωπο με πρόσωπο ανάμεσα σε ανθρώπους που συζητούν, μειώνονται δίνοντας προβάδισμα στην ασώματη επικοινωνία και την οικιακή ακινησία. Η κοινωνικότητα κλονίζεται και διεκπεραιώνεται στις οθόνες των υπολογιστών, παρακάμπτοντας τη συνάντηση* (Τζιρτζιλάκης,2003:68). Με άλλα λόγια στον ασφαλή για το σώμα ψηφιακό χώρο ο χρήστης έχει την ψευδαίσθηση μιας πληθώρας εργαλείων και επιλογών με αποτέλεσμα να μην νιώθει την ανάγκη να εκθέσει την ιδιωτικότητα του στο φυσικό χώρο. Αυτή η στροφή στην ιδιωτικότητα και το προβάδισμα της ψηφιακής υπόστασης του ατόμου έναντι της φυσικής αλλοιώνει την σχέση του με τον πραγματικό δημόσιο χώρο της πόλης.

Σύμφωνα με μια αντιδιαμετρική οπτική αυτή η εξ αποστάσεως, ασώματη επικοινωνία μπορεί να διευρύνει τις επικοινωνιακές δυνατότητες του ατόμου καθώς αυξάνει σημαντικά το κοινό στο ποίο μπορεί να απευθυνθεί κάνεις και

μερος_α.indd 46 12/6/2015 9:02:48 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

καταργεί τους περιορισμούς του φυσικού χώρου, ειδικά σε μια περίοδο που οι πόλεις εμφανίζονται ανίκανες να φιλοξενήσουν κοινωνικές δραστηριότητες και συμμετοχικές πρακτικές. Όμως μια αποϋλοποιημένη αντίληψη της δημόσιας ζωής αλλοιώνει την ίδια την έννοια της επικοινωνίας και το βασικό χαρακτηριστικό του δημόσιου χώρου, ως τόπου συνύπαρξης , αλληλεπίδρασης και δράσης. Ο Virillio μάλιστα υποστηρίζει ότι το φαινόμενο του να είσαι κοντά όχι με αυτόν που κατοικεί δίπλα σου, αλλά με αυτόν που κατοικεί μακριά σου, διαλύει την πολιτική υπόσταση του ανθρώπινου όντος ή το λιγότερο τείνει να την επαναπροσδιορίσει (Τσουκαλά, Δανιήλ,2003:71). Μέσα από αυτό τον επαναπροσδιορισμό της ιδιότητας του πολίτη, κινδυνεύει να μεταλλαχτεί και η ίδια η δημοκρατία καθώς όπως υποστηρίζει ο ίδιος μια εικονική δημοκρατία αποσπασμένη από την υλικότητα του δημόσιου χώρου και στερημένη από τη φυσική παρουσία των άλλων σηματοδοτεί μια κοινωνία που βαδίζει προς τον ολοκληρωτισμό, προς ένα τεχνικό, φουτουριστικό φασισμό (Αθανασίου,2000:13).

Στο σημείο αυτό αξίζει να διευκρινιστεί ότι η σχέση ψηφιακού και φυσικού δημόσιου χώρου δεν είναι απαραίτητα εχθρική. Θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι υπό συνθήκες θα μπορούσε να είναι και συμπληρωματική. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πρόσφατη εμπειρία του κινήματος κατάληψης πλατειών το 2011 το οποίο έλαβε παγκόσμια διάσταση λόγω του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Το εναρκτήριο λάκτισμα ήρθε από το διαδίκτυο, καλώντας όμως σε φυσική παρουσία όλων στο δημόσιο χώρο της πόλης κι αυτή, η φυσική παρουσία ήταν τελικά που προσέδωσε τη μεγάλη δυναμική στις κινητοποιήσεις. Το συγκεκριμένο παράδειγμα εμφανίζει ενδιαφέρον καθώς αποδεικνύει ότι ακόμα και στην σύγχρονη εποχή της κυριαρχίας των ψηφιακών μέσων, ο φυσικός δημόσιος χώρος της πόλης διατηρεί τη δυνατότητα του να αποτελεί τον υλικό χώρο της δημόσιας σφαίρας. Αυτό ίσως αποδεικνύει ότι οι θεωρίες που μιλούν με έναν απόλυτο τρόπο για το τέλος του ρόλου του πραγματικού δημόσιου χώρου

μερος_α.indd 47 12/6/2015 9:02:48 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

της πόλης (είτε με θετικό είτε με αρνητικό πρόσημο) δεν αντιλαμβάνονται το ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η κοινωνική δυναμική και υποτιμούν τη θέση που κατέχει ο δημόσιος χώρος στην συλλογική μνήμη και συνείδηση.

1.4.4 Η συνάντηση με την ετερότητα στο δημόσιο χώρο

Το παρόν υποκεφάλαιο αποτελεί ένα πέρασμα-γέφυρα προς το δεύτερο σκέλος της μελέτης , αυτό της παρουσίας των «άλλων» στο δημόσιο χώρο της πόλης, μέσω της ανάγνωσης του ως καθώς κατεξοχήν πεδίο συνάντησης με την ετερότητα. Π**όσο φιλόξενος είναι όμως ο δημόσιος χώρος για τους «άλλους»;** Με τον όρο «άλλος» να αποτελεί μια εξορισμού προβληματική έννοια καθώς προκύπτει μέσα ένα διχοτομικό μοντέλο ανάγνωσης της κοινωνίας που διαιρείται ανάμεσα σε ένα επικρατές (βασισμένο σε κριτήρια φυλής, φύλου, πολιτισμού) εμείς και σε ένα εξορισμού υποτελές και απειλητικό άλλο.

Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα εδράζεται και πάλι στη φύση του δημόσιου χώρου ως πεδίο που διαμορφώνεται ανάλογα με τον συσχετισμό δύναμης των συγκρουόμενων κοινωνικών συμφερόντων. Οι κυρίαρχες ομάδες έχουν τη δυνατότητα να βάζουν την σφραγίδα τους στον τρόπο λειτουργίας του δημόσιου χώρου *ορίζοντας το καθεστώς του (μέσα από μια σειρά νομικών ,οικονομικών, αισθητικών και άλλων κριτηρίων αξιολόγησης), ενώ την ίδια στιγμή το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας παραγκωνίζεται από αυτή τη διαδικασία αξιολόγησης. Πρόκειται στην ουσία για μια εκμαθημένη*

μερος_α.indd 48 12/6/2015 9:02:48 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

συμπεριφορά και αξιολόγηση του χώρου, η οποία εδράζεται στην επικρατούσα κουλτούρα (Αβραμίδης, 2009:129). Ένας δημόσιος χώρος του οποίου η μορφή και οι κανόνες λειτουργίας καθορίζονται από την επικρατούσα κουλτούρα αναδεικνύεται ως το πεδίο εκείνο πάνω στο οποίο αντικατοπτρίζονται κοινωνικο-πολιτισμικά στερεότυπα, φόβοι και όρια των οποίων η υπέρβαση συχνά αποτελεί αιτία ανασφάλειας και άγχους (Sibley,1995).

Η ανασφάλεια και το άγχος που προκαλεί η διαφορετικότητα αντικατοπτρίζεται στον τρόπο οργάνωσης του αστικού χώρου και των λειτουργιών του. Η D. Stevenson παρατηρεί ότι *η ανάδυση διαχωρισμένων τόπων κατοικίας και κατανάλωσης, καθώς και η ενσωμάτωση της επιτήρησης και της αστυνόμευσης στον αστικό σχεδιασμό και την αρχιτεκτονική επισημαίνουν αφενός μια τάση αποφυγής της ανάμιξης με ξένους και της επαφής με τη διαφορά και αφετέρου την αναζήτηση των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων για κυψέλες ομοιογένειας* (Stevenson,2007:80). Μέσα από την παραπάνω παρατήρηση φαίνεται πως όχι μόνο ο έλεγχος και η επιτήρηση ως κατασταλτικές διαδικασίες αλλά ακόμα και ο ίδιος ο αυστηρός διαχωρισμός των δραστηριοτήτων σε δημόσιες και ιδιωτικές λειτουργεί ως μέσο αποκλεισμού ομάδων από το δημόσιο χώρο της πόλης, καθώς ο αποκλεισμός από αυτόν δραστηριοτήτων που είναι συνυφασμένες με ορισμένες κοινωνικές ομάδες τους στερεί βασικά πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα, τους στερεί τελικά το δικαίωμα στην πόλη. Έτσι σε αυτή την περίπτωση το δίπολο δημόσιο/ιδιωτικό μεταφράζεται σε μια σειρά από άλλα δίπολα **εντός /εκτός, κανονικό /αποκλίνων, ντόπιος/ ξένος, ένταξη / αποκλεισμός.**

Στην πόλη όμως δρουν και αντίρροπες δυνάμεις οι οποίες ανιχνεύονται, κάθε φορά που η κυρίαρχη άποψη για τη λειτουργία του δημόσιου χώρου και το ποιες δραστηριότητες αυτός μπορεί να φιλοξενεί αμφισβητείται,

μερος_α.indd 49 12/6/2015 9:02:48 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

κάθε φορά που υλικά, συμβολικά και θεσμικά όρια παραβιάζονται. Αυτή η κίνηση αμφισβήτησης δεν είναι κατ ανάγκη θεαματική, *για τους «άλλους» μπορεί να σημαίνει απλώς τη διεκδίκηση της πρόσβασης εκεί όπου τους απαγορεύεται και τη διεκδίκηση της ορατότητας με τον πιο απλό τρόπο, δια της παρουσίας τους* (Λάμπρου, 2011:38).

μερος_α.indd 50 12/6/2015 9:02:59 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Αυτή τη δυναμική σχέση αποκλεισμού και διεκδίκησης στο δημόσιο χώρο της πόλης καλείται να ψηλαφήσει η παρούσα εργασία, διαβάζοντας την πόλη όχι μόνο ως τον τόπο αναπαραγωγής του «κανονικού προτύπου» αλλά και ως το δυνάμει εκείνο πεδίο υπέρβασης των ορίων και των φόβων (Kristeva, 1991) .

Stephen boyle, «Life in the shadows in modern Greece», (2011-2012)

5. * αμφισβητώντας τα όρια//μετανάστες χορεύουν στη Ομόνοια

μερος_α.indd 51 12/6/2015 9:03:02 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2. το υποκείμενο

μετανάστης

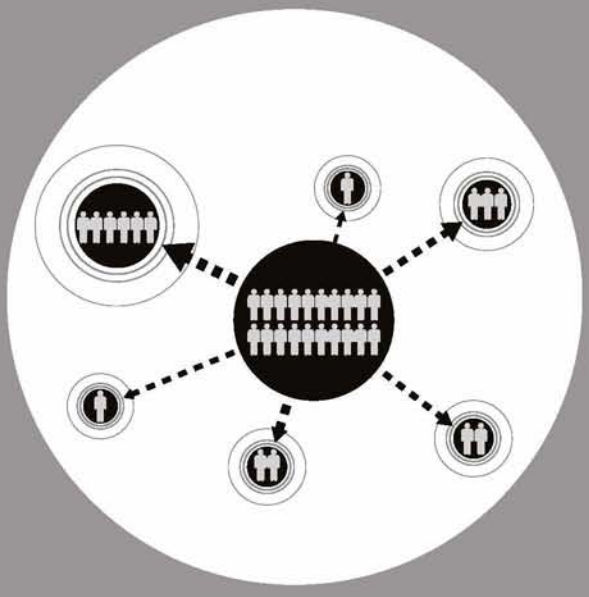

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

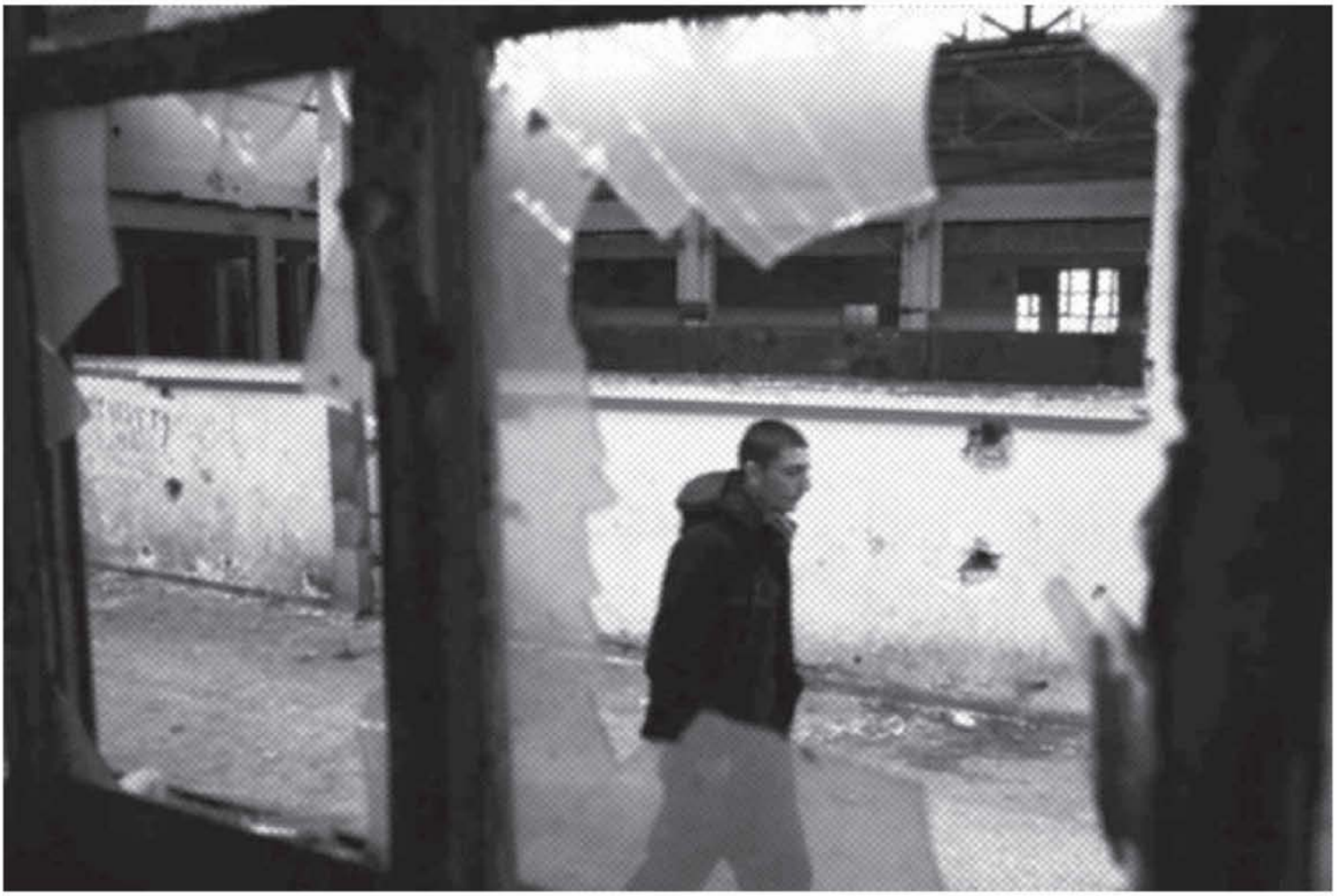

6. Αφγανός Μετανάστης στην Αθήνα

μερος_α.indd 53 12/6/2015 9:03:03 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2.1 Το δίπολο μειονότητα/πλειονότητα και η μεταξύ τους αντίθεση

Στο προηγούμενο κεφάλαιο προσεγγίστηκε ο δημόσιος χώρος ως τόπος που καθορίζεται από αλλά και αναπαράγει το «κανονικό» πρότυπο, ως εκ τούτου ό,τι δεν περιλαμβάνεται στα πλαίσια του κανονικού (όπως αυτό ορίζεται σε κάθε κοινωνική συνθήκη) αντιμετωπίζει όρια και αποκλεισμούς. Προκειμένου να γίνει αντιληπτή η διάκριση ανάμεσα στην πλειονότητα (που εντάσσεται στο κανονικό πρότυπο) και την μειονότητα που συχνά ταυτίζεται και με το κοινωνικό περιθώριο είναι χρήσιμο να ανιχνευτεί ο τρόπος με τον οποίο συγκροτείται η έννοια της ταυτότητας.

Ο Eric Hobsbawm υποστηρίζει ότι η κατασκευή της ταυτότητας εδράζεται βασικά σε τέσσερις παράγοντες. Την ιδεολογία, την ιστοριογραφία που σχετίζεται με την εθνική αναφορά, τη λογοτεχνία, που αναπλάθει, δραματοποιεί και αφηγείται την καθημερινή ζωή και την γλώσσα που αποτελεί το βασικότερο εργαλείο κοινωνικοποίησης(Hobsbawm,1994:62). Συμπληρωματικά ο M. Parès I Maicas τοποθετεί ανάμεσα στους βασικότερους παράγοντες κατασκευής της ταυτότητας την επικράτεια, την εθνική κυριαρχική ομάδα, τις κοινωνικές δομές, την ιστορία, την κουλτούρα, τη γλώσσα, τη θρησκεία, το πολιτικό-νομικό σύστημα, την οικονομική ανάπτυξη, την εκπαίδευση και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης(Parès I Maicas,1997:50). Η ταυτότητα αποτελεί έναν μηχανισμό ομοιότητας και διαφοράς ταυτόχρονα, δηλαδή προσφέρει στο άτομο την αίσθηση του ανήκειν σε μια κοινότητα με κοινά χαρακτηριστικά αλλά την ίδια στιγμή διαφοροποιείται από τους άλλους. Όμως αυτή η διαδικασία δεν αποτελεί ελεύθερη επιλογή του υποκειμένου καθώς *οι ορισμοί των ταυτοτήτων ανήκουν στη δικαιοδοσία εκείνων που ορίζουν δηλαδή σ' αυτούς που οριοθετούν,*

μερος_α.indd 54 12/6/2015 9:03:03 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

διαμορφώνουν και εξουσιάζουν. Και τούτο, γιατί η επαλήθευση των ισχυρισμών για την ταυτότητα εξαρτάται μάλλον από τη δύναμη που έχει ο ισχυριζόμενος να επιβάλλει την άποψή του, παρά από το δίκιο του(Βρύζας,1997:169).

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να γίνει μια παρένθεση όσον αφορά στον προβληματισμό που έχει αναπτυχθεί πάνω στην ίδια την έννοια της ταυτότητας και το κατά πόσο αυτή λειτουργεί καθηλωτικά για το υποκείμενο καθώς το εγκλωβίζει σε προκαθορισμένες νόρμες. Η νεωτερική σκέψη επιχείρησε να αποδώσει στα υποκείμενα την ταυτότητα του «παγκόσμιου πολίτη», ο οποίος δεν είχε φυλή, τάξη, φύλο ή πολιτισμό, μια ταυτότητα που δυνητικά θα μπορούσε να περιλαμβάνει τους πάντες άνευ διακρίσεων. *Όμως στην πραγματικότητα αυτός ο παγκόσμιος πολίτης έχει μια πολύ συγκεκριμένη ταυτότητα ήταν ο λευκός, άνδρας, ιδιοκτήτης, της Λοκιανής παράδοσης και αυτή η συγκεκριμένη ταυτότητα αποτελεί προϋπόθεση για την πολιτική συμμετοχή* (Hekman, 2000:291).

Απέναντι σε αυτή την εγκλωβιστική λογική η μετανεωτερική σκέψη αντιπρότεινε την ύπαρξη πολλαπλών ταυτοτήτων οι οποίες μάλιστα χαρακτηρίζονται από ρευστότητα. Προέκταση αυτής της σκέψης και καθοριστική για την συζήτηση πάνω στο ζήτημα των ταυτοτήτων από τη δεκαετία του 90 και μετά είναι η συμβολή της Judith Butler η οποία εισηγείται όχι απλά την υπέρβαση της μιας και μοναδικής ταυτότητας του υποκειμένου αλλά την πλήρη αποδόμηση της έννοιας. Χαρακτηριστική είναι η τοποθέτηση της στο εμβληματικό της έργο *Διαταραχή Φύλου*, όπου προσεγγίζοντας το ζήτημα της γυναικείας (με την έννοια του gender –κοινωνικού φύλου)ταυτότητας υπογραμμίζει ότι: *Η φεμινιστική κριτική θα πρέπει επίσης να καταλάβει πως η κατηγορία "γυναίκα", το υποκείμενο του φεμινισμού, παράγεται και περιορίζεται από τις ίδιες τις δομές εξουσίας από τις οποίες αναζητάται η χειραφέτηση*(Butler,1990:2). Θέλει με αυτό τον τρόπο να καταδείξει ότι η οποιαδήποτε προσπάθεια ορισμού μιας

μερος_α.indd 55 12/6/2015 9:03:03 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ταυτότητας ακόμα και αν αυτή έρχεται σε αντιπαράθεση με την κυρίαρχη ακολουθεί αναγκαστικά την ίδια μεθοδολογία και ετεροκαθορίζεται από τα κριτήρια που θέτει η εξουσία. Αν και η παρατήρηση της Butler είναι σαφώς οξυδερκής ολισθαίνει τελικά στο να υποστηρίζει ως απελευθερωτικό τον κατακερματισμό της προσωπικότητας σε θραυσματικές ταυτότητες, κάτι που ορθώς έχει υποστεί κριτική. Σε κάθε περίπτωση πάντως είτε κανείς υποστηρίζει ως απελευθερωτική την υπέρβαση της ταυτότητας ως έννοια ή τον επανακαθορισμό της με άλλα πιο ανοιχτά κριτήρια, αυτό που έχει σημασία για την προβληματική που αναπτύσσεται στο παρόν κεφάλαιο είναι το γεγονός ότι βασική λειτουργία της ταυτότητας είναι να ορίσει ποιοι είμαστε εμείς και ποιοι οι άλλοι, με ότι συνεπάγεται αυτή η διχοτομική λογική.

Η απόδοση ταυτοτήτων αποτελεί μια εγγενώς διαφοροποιητική διαδικασία, είναι το αποτέλεσμα μιας διαρκούς αντιπαράθεσης, μιας αντίστιξης μεταξύ του μέσα και του έξω. Αυτή η συνθήκη δεν θα αποτελούσε πρόβλημα αν δεν επρόκειτο στην ουσία για μια ιεραρχική διαδικασία, ή όπως εύστοχα το θέτει η June Jordan, *υπάρχει η διαφορά και υπάρχει και η εξουσία. Αυτός που κατέχει την εξουσία ορίζει και τη σημασία της διαφοράς* (Jordan ,1994:197). Συνεπώς είναι η εξουσία που ορίζει τα κριτήρια συγκρότησης της ταυτότητας αλλά και τους περιορισμούς και τις διακρίσεις σε βάρος όσων δεν ανήκουν στην κυρίαρχη εκδοχή της. Η διαφορά είναι απαραίτητη για την ίδια την ύπαρξη της ταυτότητας. *Η ταυτότητα απαιτεί τη διαφορά για να υπάρξει, και την μετατρέπει σε διαφορετικότητα για να εξασφαλίσει τη δική της ίδια-βεβαιότητα* (Connolly,1991:64).Η προσέγγιση αυτή του Connolly υπογραμμίζει ότι η ταυτότητα καθώς δομείται πάνω στη διαφορά δένεται ως έννοια αναπότρεπτα με την έννοια της ετερότητας η οποία κρίνεται αξιολογικά κατώτερη προκειμένου αυτή να μην απειλεί την συνοχή και σταθερότητα της ταυτότητας.

Μέσα από αυτή τη διαδικασία αναδύεται ο απειλητικός αλλά και

μερος_α.indd 56 12/6/2015 9:03:03 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Ο Slavoj Zizek αναφερόμενος στην σκέψη του Lacan διακρίνει τρεις κατηγορίες του άλλου:

1. Ο Φαντασιακός άλλος: είναι οι άνθρωποι σαν εμένα με τους οποίους εμπλέκομαι σε κατοπτρικές σχέσεις ανταγωνισμού, αναγνώρισης και ούτω καθεξής.
2. Συμβολικός-Μεγάλος άλλος: η ουσία της κοινωνικής μας ύπαρξης, το απρόσωπο σύνολο κανόνων που συντονίζουν την ύπαρξη μας.
3. Ο άλλος ως ο απολύτως ξένος, ο απάνθρωπος εταίρος: ο άλλος με τον οποίο είναι αδύνατος οποιοσδήποτε συμμετρικός διάλογος που να διαμεσολαβείται από την συμβολική τάξη(Zizek,2002:123).

Αυτή η τρίτη κατηγορία είναι που ενδιαφέρει περισσότερο εδώ. **Γιατί όμως αυτός ο απολύτως ξένος άλλος φαντάζει τόσο απειλητικός;** Βοηθητική είναι και πάλι η σκέψη του Slavoj Zizek στο βιβλίο του *Tarrying with the Negative* όπου προσεγγίζει τους τρόπους συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας. Ο Zizek (1993) υποστηρίζει ότι για την έννοια του τόπου καταγωγής φορτισμένου συναισθηματικά ως πατρίδα, κατασκευάζουμε ένα αόριστό και φαντασιακό «κάτι» το οποίο σχετίζεται με κοινές αναφορές, κοινό τρόπο ζωής, ταυτίζεται με την προσωποποίηση της απόλαυσης και κυρίως απειλείται συνεχώς από τον «άλλο», στην περίπτωση αυτή ο άλλος είναι συνήθως ο ξένος, ο μετανάστης, ο πολιτισμικά διαφορετικός. Ο άλλος σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση υπάρχει πρώτα και κύρια μέσα μας αποτελεί μια ψυχολογική παρουσία εντός μας την οποία προβάλλουμε στους τρίτους. *Αυτός ο φανταστικός άλλος είναι που θέλει να κλέψει την απόλαυσή μας, να καταστρέψει τη ζωή μας, έχοντας εκείνος πρόσβαση σε μια μυστική, διεστραμμένη δική του απόλαυση* (Zizek,1993:203). Οπότε η εχθρότητα προς τον άλλο ξεκινά από το άγχος του υποκειμένου για τη δική του διάλυση και αφανισμό. Αυτός ο φόβος είναι που καθιστά τον άλλον τόσο απειλητικό (Frosh, 2005:211). Αυτή η αίσθηση της απειλής είναι που «νομιμοποιεί» τις διακρίσεις ή ακόμα και τη βία σε βάρος των «άλλων».

μερος_α.indd 57 12/6/2015 9:03:03 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Ο όρος μειονότητα σύμφωνα με τον κλασικό ορισμό του Wirth αναφέρεται σε μια ομάδα ανθρώπων η οποία εξ αιτίας των φυσικών ή πολιτισμικών της χαρακτηριστικών φέρεται να έχει διαχωριστεί από τους άλλους ανθρώπους στην κοινωνία που διαβιεί, αντιμετωπιζόμενη κατά τρόπο διάφορο και άνισο καθιστώντας τα μέλη της τελικά αντικείμενα συλλογικής διάκρισης. Από τα παραπάνω φαίνεται πως οι ομαδοποιήσεις των «άλλων» (κατά εθνική προέλευση, πολιτισμική αναφορά, φύλο κτλ) είναι που συγκροτούν τις μειονοτικές ομάδες στην κοινωνία, η σχέση πλειονότητας –μειονότητας μάλιστα, δεν είναι ποσοτική, είναι κυρίως ποιοτική καθώς η μειονότητα αξιολογείται ανάλογα με το πόσο συγκλίνει ή παρεκκλίνει με βάση τα κριτήρια που θέτει η πλειονότητα. Χρησιμοποιώντας τη διατύπωση των Deleuz και Guttari *η πλειονότητα προϋποθέτει μια σταθερά έκφρασης ή περιεχομένου, ένα μέτρο-γνώμονα με βάση το οποίο αξιολογείται* (Deleuz,Guttari,1981:129).

Οι μειονότητες όμως δεν αποτελούν συμπαγείς ομάδες με κοινή συμπεριφορά και στοχεύσεις. Η πραγματικότητα είναι πιο περίπλοκη καθώς οι ίδιες οι ομάδες εμφανίζουν διαφοροποιήσεις ως προς το εσωτερικό τους αλλά και η σχέση τους με το έξω (με την πλειονότητα) δεν είναι δεδομένη. Δυο τάσεις βασικά αναπτύσσονται σε σχέση με την πλειονότητα: **1.** η προσπάθεια αποδοχής από την κυρίαρχη ομάδα, και η ένταξη κατά το δυνατόν και **2.** η προσπάθεια διατήρησης των ιδιαίτερων στοιχείων της μειονότητας προκειμένου αυτή να μην εξαφανιστεί από την πλειονότητα. Οι δυο τάσεις μάλιστα εκ των πραγμάτων συνυπάρχουν δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο. Όσο η μειονοτική ομάδα αισθάνεται την διάκριση και τον αποκλεισμό τόσο στρέφεται προς τον εαυτό της και γίνεται αμυντική. Από την άλλη πλευρά όσο η πλειονότητα προσλαμβάνει ως απειλητική τη διαφορετικότητα που εκπροσωπεί η μειονότητα τόσο γίνεται πιο φοβική και εχθρική προς αυτή. Η απορριπτική στάση της πλειονότητας μπορεί να εκφράζεται με φαινομενικά αντιδιαμετρικούς τρόπους, την ανοιχτή βία και τις αφομοιωτικές πολιτικές,(που διαφέρουν από τις πολιτικές ένταξης

μερος_α.indd 58 12/6/2015 9:03:03 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

καθώς στοχεύουν στην υιοθέτηση από την μειονότητα των χαρακτηριστικών και αξιών της επικρατούσας κουλτούρας) οι δυο πρακτικές όμως έχουν στην πραγματικότητα κοινή ρίζα: το φόβο της διατάραξης της ασφάλειας που υπόσχεται η ομοιογένεια. Η μεν βία (με μια γκάμα εκφράσεων) στρέφεται ενάντια στο υποκείμενο που ενσαρκώνει τη διαφορετικότητα προσπαθώντας να το «εξαφανίσει», οι δε αφομοιωτικές πολιτικές στρέφονται ενάντια στην διαφορετικότητα καθεαυτή.

Όπως ειπώθηκε ήδη η ταυτότητα δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την ετερότητα ή όπως το θέτει ο Οικονόμου *η έννοια της ετερότητας αποτελεί την αναγκαία, συστατική αλλά ταυτόχρονα και την πιο προβληματική συνιστώσα της ταυτότητας* (Οικονόμου,2000:12). Με τον ίδιο τρόπο και η συλλογική ταυτότητα χρειάζεται τους άλλους για να ισχυροποιηθεί, ο φόβος των απειλητικών «άλλων» είναι που συσπειρώνει μια εσωτερικά ετερογενή πλειονότητα σε ένα συμπαγές (και εχθρικό) εμείς. Η Kristeva (1991) στο βιβλίο της *Strangers to Ourselves* παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα ειρωνική αντιστροφή στη σχέση «αφέντη» - «δούλου» αναφερόμενη στη σχέση εθνικά και πολιτισμικά κυρίαρχης ομάδας και μειονοτικής (μετανάστες). Όπου ο «αφέντης» μετατρέπεται σε «δούλο» μέσα από την ίδια την καταδίωξη του εισβολέα. Ο ξένος /άλλος στην αρχή αντικείμενο φόβου και περιφρόνησης προάγεται από το τελευταίο σκαλοπάτι της κοινωνίας σε ισχυρό εχθρό (Kristeva,1991).

Το σχήμα που περιγράφει η Kristeva έχει ενδιαφέρον και για έναν ακόμα λόγο, εισάγει την ύπαρξη των διαφοροποιήσεων στο εσωτερικό της πλειονότητας (κάτι που ισχύει και για τις μειονότητες σε ένα βαθμό). Για παράδειγμα η εθνικά κυρίαρχη ομάδα ενέχει στο εσωτερικό της ισχυρές διαφοροποιήσεις όσον αφορά στην τάξη, το φύλο κτλ που μπορούν να αποβούν διαλυτικές για αυτήν και να οδηγήσουν σε νέες ομαδοποιήσεις επικίνδυνες για το υπάρχον status quo. Η εξουσία λοιπόν, χρειάζεται το «φόβο των άλλων»

μερος_α.indd 59 12/6/2015 9:03:04 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

προκειμένου να καταστήσει δευτερεύουσες τις εν λόγω διαφοροποιήσεις και δυνητικές συλλογικές ταυτότητες προκειμένου να συντηρήσει την ύπαρξη της. Πάνω στο ζήτημα της αναγκαιότητας της ύπαρξης του «άλλου» στην σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία ως εσωτερικού εχθρού και με αυτή του την υπόσταση προστάτη της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων, να σημειωθεί και η σημαντική συμβολή του Herbert Marcuse(1971), ο οποίος στον *Μονοδιάστατο Άνθρωπο* υποστηρίζει ότι *η κοινωνία στον αναπτυγμένο καπιταλισμό μετατρέπεται σε μια κοινωνία άμυνας, ο εχθρός είναι πάντα παρόν όχι μόνο σε στιγμές κρίσης αλλά στη φυσιολογική κατάσταση των πραγμάτων προκειμένου να θωρακίσει την κοινωνία από κάθε άρνηση (αμφισβήτηση)* (Marcuse,1971:75-76).

Από την άλλη πλευρά εσωτερικές διαφοροποιήσεις υπάρχουν και στις μειονοτικές ομάδες όταν για παράδειγμα κάποιος αναφέρεται απλώς στην ταυτότητα μετανάστης, αγνοεί ζητήματα εθνοτικής προέλευσης της κάθε μεταναστευτικής ομάδας, ιδιαίτερης κουλτούρας κτλ. Το σχήμα εμείς/ άλλοι δεν περιορίζεται μόνο στην σχέση πλειονότητας/μειονότητας, αλλά επεκτείνεται σε κάθε διομαδική σχέση δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο αντιθέσεων και συγκρούσεων. Αναγνωρίζοντας αυτές τις διαστάσεις του θέματος η παρούσα εργασία έχοντας ως αντικείμενο ενδιαφέροντος της την σχέση μειονοτικών ομάδων και δημόσιου χώρου της πόλης θα εξετάσει το θέμα κατά πρώτο λόγο μέσα από το πρίσμα της βασικής αντίθεσης πλειονότητας – μειονότητας (που είναι αντικειμενικά πιο ισχυρή) επιχειρώντας όμως να ανιχνεύσει και την έκφραση επιμέρους ταυτοτικών αντιθέσεων στο εσωτερικό της μειονότητας.

μερος_α.indd 60 12/6/2015 9:03:04 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

7. * Ξορκίζοντας το φόβο του άλλου// Ο αποκλεισμός. Μετανάστες σε κέντρο κράτησης

μερος_α.indd 61 12/6/2015 9:03:19 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2.2 Η εθνοτική και πολιτισμική μειονότητα Μετανάστες

Οι μετανάστες αποτελούν μια από τις πιο πολυπληθείς μειονοτικές ομάδες στον ελλαδικό χώρο που διαχρονικά υφίστανται όρια και αποκλεισμούς. Η συγκεκριμένη ομάδα ενδιαφέρει ιδιαίτερα την παρούσα διπλωματική εργασία καθώς οι μετανάστες φαίνεται για ποικίλους λόγους (ανάγκη εύρεσης εργασίας, χαμηλή ποιότητα κατοικίας, ιδιαίτερη κουλτούρα) να έχουν ισχυρή παρουσία στο δημόσιο χώρο της πόλης. Ο τρόπος που εγγράφεται στο δημόσιο χώρο η παρουσία των μεταναστών ως μειονοτική ομάδα αλλά και ο τρόπος που μέσω αυτής της παρουσίας αμφισβητείται η κυρίαρχη νόρμα ως προς τη χρήση του δημόσιου χώρου, αποτελούν κάποια από τα βασικά αντικείμενα μελέτης της παρούσας εργασίας.

Στην Ελλάδα σύμφωνα με στοιχεία της απογραφής του 2011 κατοικούν 911.929 άτομα που δεν διαθέτουν ελληνική υπηκοότητα, το μέγεθος αυτό αντιστοιχεί στο 8,34% του συνολικού πληθυσμού της χώρας (ΕΛΣΤΑΤ,2013:8). Στην πραγματικότητα το μέγεθος του αλλοδαπού πληθυσμού στην Ελλάδα είναι αρκετά μεγαλύτερο καθώς τα στοιχεία της απογραφής δεν μπορούν συμπεριλάβουν άτομα αλλοδαπής εθνικότητας που διαμένουν στην χώρα σε καθεστώς παρανομίας ,«χωρίς χαρτιά», ειδικά αν συνυπολογιστεί ότι η παραμονή μεταναστών στην Ελλάδα υπό αυτές τις συνθήκες αποτελεί μια ιδιαίτερα συνήθη περίπτωση(κυρίως λόγω απουσίας μεταναστευτικής πολιτικής και περίπλοκου νομικού πλαισίου). Από τα παραπάνω στοιχεία φαίνεται πως οι μετανάστες αποτελούν ένα τμήμα της ελληνικής κοινωνίας με αξιοσημείωτο μέγεθος και διάρκεια στο χρόνο, *αφού από το 1990 και μετά η εισροή μεταναστών αποτελεί σταθερό χαρακτηριστικό της δημογραφικής σύνθεσης της χώρας*(ΕΛΣΤΑΤ,2014:11).

Με άλλα λόγια η ελληνική κοινωνία έχει πάψει εδώ και χρόνια να

μερος_α.indd 62 12/6/2015 9:03:19 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

χαρακτηρίζεται από φυλετική ομοιομορφία. Η ομοιομορφία αυτή διασπάστηκε (κυρίως μετά το 1990) από μετανάστες από τις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, νεοπρόσφυγες ποντιακής καταγωγής από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, καθώς και οικονομικούς μετανάστες και πολιτικούς πρόσφυγες, κυρίως από ισλαμικές χώρες (Δαρδανός Κ., Δαρδανός Γ., 2005). Η πολυεθνική σύνθεση της χώρας όμως δε φαίνεται να έχει ενσωματωθεί ομαλά στην συνείδηση της ελληνικής κοινωνίας, καθώς σε μεγάλο βαθμό κυριαρχούν στερεοτυπικές αντιλήψεις για τον μεταναστευτικό πληθυσμό, ενώ τις περισσότερες φορές η λέξη μετανάστης γίνεται συνώνυμη της υποβάθμισης και της ανασφάλειας. *Συγκεκριμένα στην Ελλάδα στον «ξένο» αποδόθηκαν τρία προβλήματα της επικαιρότητας: η ανεργία και κρίση εργασίας, η εγκληματικότητα και η ηθική υποβίβαση, και τέλος η διατάραξη της κοινωνικής ειρήνης και της αίσθησης ασφάλειας των πολιτών* (Σαββάκης, Μ., 2012:2). Μάλιστα παρότι όπως σημειώθηκε, το φαινόμενο της μετανάστευσης δεν είναι καθόλου καινούργιο στην ελληνική κοινωνία, και τείνει τις τελευταίες δεκαετίες να αποτελέσει δομικό χαρακτηριστικό της, ο «ξένος» στην Ελλάδα αντιμετωπίζεται ως μια ενοχλητική και κυρίως παροδική παρουσία. Αυτή η αντιμετώπιση καθιστά τον μετανάστη εξορισμού ξένο σώμα από την κοινωνία κι του αφαιρεί την ισότιμη συμμετοχή στα δημόσια ζητήματα, την πολιτική- κοινωνική υπόσταση και δράση (Σταυρίδης, 2010).

Προκειμένου να γίνει αντιληπτή η θέση των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής, είναι αναγκαίο να κατανοηθεί η διπλή φύση της διάκρισης που υφίστανται. Οι μετανάστες ή όπως ορίζονται από τους Tapinos και Delauney, *τα άτομα που διασχίζουν τα σύνορα, αλλάζουν τόπο διαμονής και είναι ξένης εθνικότητας, τη στιγμή που εισέρχονται στη χώρα της μεταναστευτικής εισροής* (Tapinos & Delauney, 2006:37-82), αντιμετωπίζονται όχι μόνο ως πολιτισμικά «άλλοι», αλλά και ως οικονομικά «άλλοι». Αυτό συμβαίνει γιατί ο μετανάστης δεν είναι μόνο ένα εθνοτικά ξένο άτομο, αλλά (σχεδόν κατά κανόνα) ένας εθνοτικά

μερος_α.indd 63 12/6/2015 9:03:19 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ξένος μισθωτός εργάτης, ως μετανάστες μισθωτοί εργαζόμενοι ορίζονται από τον Καψάλη τα πρόσωπα που ανεξάρτητα από τον αρχικό λόγο μετακίνησης τους από μια χώρα σε μια άλλη, εισέρχονται και παραμένουν σε χώρα της οποίας δεν έχουν την υπηκοότητα και στην επικράτεια της οποίας προσφέρουν ή αναζητούν εργασία είτε υπό νόμιμο είτε υπό παράνομο καθεστώς εισόδου, παραμονής ή/και εργασίας. (Καψάλης,2003:11). Τα δυο παραπάνω χαρακτηριστικά του μετανάστη (πολιτισμική διαφορετικότητα και ταξική θέση) αποτελούν τα πιο ουσιαστικά συστατικά στοιχεία της ταυτότητας «μετανάστης».

Η πολιτισμική ετερότητα αποτελεί –όπως περιγράφηκε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο- παράγοντα φόβου για την κυρίαρχη πολιτισμική ομάδα και γενεσιουργό αιτία αποκλεισμών και διακρίσεων. Όπως σημειώνει ο Schutz ο Ξένος κομματιάζει το στερεό έδαφος που πάνω του βασίζεται η ασφάλεια της καθημερινής ζωής. Εκείνος έρχεται από μακριά και δεν συμμερίζεται τα ντόπια πιστεύω, γίνεται ουσιαστικά ο άνθρωπος που θέτει υπό αμφισβήτηση σχεδόν όλα όσα φαίνονται αναμφισβήτητα στα μέλη της ομάδας που προσεγγίζει (Schutz, A., 1967). Όταν μάλιστα η ανασφάλεια αυτή συνδυάζεται με την προπαγάνδα της οικονομικής ανασφάλειας που αποδίδεται (στερεοτυπικά) στους ξένους, η αντιπαράθεση οξύνεται αποτελώντας πραγματικό τροχοπέδη στη ομαλή συμβίωση των διαφορετικών ομάδων.

Σημαντικό ρόλο ως προς την συντήρηση αλλά κατά περιπτώσεις και την ένταση του διχασμού διαδραματίζει ο κυρίαρχος λόγος που αρθρώνεται μέσω των ΜΜΕ, ένας λόγος με προεκτάσεις και ως προς τη χωρικοποίηση του διαχωρισμού. Καθώς ο λόγος που αρθρώνεται και οι εικόνες που προωθούνται από τα ΜΜΕ, μετατρέπονται από εργαλεία κατανόησης των ανισοτήτων σε εργαλεία πολιτικής μέσα από το στιγματισμό ολόκληρων περιοχών και την πρόκληση πανικού (Αράπογλου Β., κ.ά., 2009:58). Μάλιστα ο στιγματισμός αυτός επιτελεί και έναν ακόμα πολύ σπουδαίο ρόλο αυτόν

μερος_α.indd 64 12/6/2015 9:03:19 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

της προώθησης των συμφερόντων του κατασκευαστικού κεφαλαίου στον αστικό χώρο. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι στην περίπτωση επικείμενων αναπλάσεων σε κεντρικές περιοχές των πόλεων, ειδικότερα, οι εικόνες των γκέτο και της εγκατάλειψης αποτελούν μέρος της επιχειρηματολογίας υπέρ της «επιστροφής» ή της «αποτροπής της φυγής» των μεσαίων τάξεων (Πολύζου Ι., Μπαλαμπανίδης Δ., 2011).

μερος_α.indd 65 12/6/2015 9:03:19 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2.3 Ερμηνείες του μεταναστευτικού φαινομένου

Διαχρονικά έχουν αναπτυχθεί διάφορες θεωρίες που πραγματεύονται την ερμηνεία του φαινομένου της μετανάστευσης. Επιχειρώντας μια ομαδοποίηση των βασικότερων τουλάχιστον θεωρητικών προσεγγίσεων σχετικά με την μετανάστευση μπορεί να γίνει ένας αδρός διαχωρισμός ανάμεσα στις οικονομικές και τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις. Οι επιμέρους προσεγγίσεις που συγκροτούν τις δυο αυτές ομάδες -και κρίνεται σκόπιμο να παρουσιαστούν εδώ έστω και επιγραμματικά- εμφανίζουν διαφοροποιήσεις κυρίως ως προς το επίπεδο εστίασης τους (μικροεπίπεδο/μακροεπίπεδο) αλλά και τις θεωρητικές τους καταβολές.

Οικονομικές προσεγγίσεις

Για τις οικονομικές προσεγγίσεις που αντιμετωπίζουν την μετανάστευση ως οικονομικό φαινόμενο, σημαντικό ρόλο παίζουν οι παράγοντες έλξης και απώθησης (push and pull factors), καθώς αυτοί είναι που καθορίζουν ποιες θα είναι οι χώρες αποστολής μεταναστευτικών ροών και ποιες θα είναι οι χώρες υποδοχής τους. Σύμφωνα με τον Green(2004), η φτώχεια, η ανεργία, και η υπανάπτυξη αποτελούν παράγοντες απώθησης από μια χώρα (push) για μια χώρα με καλύτερες επαγγελματικές και κοινωνικές προοπτικές (pull). Δυο είναι οι βασικές σχολές σκέψης που εντοπίζονται στα πλαίσια των οικονομικών θεωριών : **η νεοκλασική και η μαρξιστική-δομική σχολή.**

Οι νεοκλασικές προσεγγίσεις επικρατούσαν μέχρι τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 70. Τέτοιου τύπου θεωρίες εντοπίζουν την αιτία λήψης της απόφασης για μετανάστευση στο επίπεδο του ατόμου (μικρο-επίπεδο), το οποίο αποφασίζει να μετακινηθεί σε μια άλλη χώρα στα πλαίσια της ελεύθερης γεωγραφικής μετακίνησης των συντελεστών της

μερος_α.indd 66 12/6/2015 9:03:19 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

παραγωγής, κεφαλαίου και εργασίας (Anthias,2000:18). Η κίνηση αυτή μάλιστα, σύμφωνα με τις νεοκλασικές θεωρίες, από χώρες που υπάρχει μεγάλη προσφορά εργασίας σε χώρες που παρουσιάζουν αυξημένη ζήτηση, δύναται να συμβάλει στην επίτευξη μιας παγκόσμιας ισορροπίας στην προσφορά και την ζήτηση και κατά συνεπαγωγή στο ύψος των μισθών. Οι νεοκλασικές προσεγγίσεις έχουν υποστεί κριτική ως προς το ότι εγκλωβίζονται στο μικροεπίπεδο του ατόμου καθώς υπερτονίζουν το ρόλο της προσωπικής επιλογής και την παρουσιάζουν ως ελεύθερη και ανεξάρτητη από εξωγενείς-συστημικούς παράγοντες. Ο δεύτερος άξονας της κριτικής στοχεύει στην ιδέα της αυτορρύθμισης της αγοράς που αποτελεί θεμέλιο γενικά της νεοκλασικής οικονομικής σκέψης και της νεοκλασικής προσέγγισης της μετανάστευσης ειδικότερα.

Στον αντίποδα της νεοκλασικής σκέψης η σχολή του δομικού μαρξισμού (τα πιο σημαντικά παραδείγματα θεωριών της μαρξιστικής σχολής είναι, η θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων/world systems theory και η θεωρία της διάρθρωσης/structural theory) υποστηρίζει ότι το άτομο δεν αποφασίζει ελεύθερα και χωρίς καταναγκασμούς να μετακινηθεί από ένα τόπο σε έναν άλλο. Αντίθετα η μετανάστευση είναι συνδεδεμένη με τις ευρύτερες κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές και αντιμετωπίζεται σαν αποτέλεσμα συλλογικής δράσης στις εκάστοτε κοινωνικές και ταξικές δομές (Massey κ.ά.,1993:444). Πιο συγκεκριμένα γενεσιουργό αιτία αποτελεί η άνιση κατανομή της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας σε παγκόσμιο επίπεδο και αυτή είναι που δημιουργεί τις συνθήκες ώστε τα άτομα να αναγκάζονται να μετακινηθούν από μια γεωγραφική περιοχή σε μια άλλη, ενώ ταυτόχρονα αυτή η διαδικασία δεν αποτελεί απλώς παρελκόμενο αλλά δομικό στοιχείο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής καθώς η μετανάστευση αποτελεί μηχανισμό για την κινητοποίηση φθηνού εργατικού δυναμικού απαραίτητου για το κεφάλαιο. Οι προσεγγίσεις αυτές έχουν επίσης δεχτεί κριτική, από απόψεις που θεωρούν ότι τελικά ο

μερος_α.indd 67 12/6/2015 9:03:19 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ατομικός ρόλος υποτιμάται τελείως στα πλαίσια του συλλογικού και τα άτομα παρουσιάζονται σχεδόν ως παθητικά υποκείμενα των διεθνών συνθηκών.

Σε μια προσπάθεια να γεφυρωθεί το χάσμα ανάμεσα στις προσεγγίσεις που εστιάζουν στην ατομική απόφαση (μικρο-επίπεδο) και τους συστημικούς παράγοντες (μάκρο-επίπεδο) αναπτύχθηκαν μια σειρά προσεγγίσεων που αναζήτησαν ένα μέσο-επίπεδο ανάλυσης, η πιο δημοφιλής από αυτές είναι η θεωρία της οικιακής στρατηγικής (household strategy). Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή η απόφαση για μετανάστευση λαμβάνεται κυρίως στο επίπεδο του νοικοκυριού, προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν οι κίνδυνοι για τη οικογενειακή ομάδα. Ενώ η απόφαση για μετανάστευση αποτελεί προσπάθεια βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου συνολικά της οικογένειας και όχι απλώς μια διαδικασία μεγιστοποίησης του αναμενόμενου εισοδήματος ενός μεμονωμένου μετανάστη (Stark,1984).

Ο David Harvey (1996) στο βιβλίο του *Justice, Nature and the geography of difference*, εισάγει ένα ακόμα στοιχείο όσον αφορά στην προσέγγιση του μεταναστευτικού φαινομένου σημειώνοντας ότι: *η μετανάστευση λαμβάνει χώρα σε ένα πλαίσιο αναζήτησης των ευκαιριών και των δυνατοτήτων που προσφέρονται από την οργάνωση του διεθνούς καπιταλισμού ανεξάρτητα από το εάν η καπιταλιστική συσσώρευση συνεχίζεται ή όχι και συχνά εν όψει οικονομικών συνθηκών που είναι παρόμοιες αν όχι χειρότερες από αυτές που αφέθηκαν πίσω* (Harvey,1996:415). Με άλλα λόγια ο Harvey υποστηρίζει ότι η προσδοκία ανεύρεσης καλύτερων συνθηκών ζωής παίζει σημαντικότερο ρόλο από τις αντικειμενικές οικονομικές συνθήκες. Ένα τέτοιο σχόλιο στέκεται κριτικά απέναντι συνολικά στον απόλυτο ορθολογισμό των οικονομικών προσεγγίσεων, κυρίως όμως στέκεται κριτικά απέναντι στις νεοκλασικές προσεγγίσεις που αντιμετωπίζουν τον μετανάστη ως ελεύθερο υποκείμενο που λαμβάνει την απόφαση του στα πλαίσια μιας αντικειμενικής εκτίμησης

μερος_α.indd 68 12/6/2015 9:03:20 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

και σύγκρισης των οικονομικών συνθηκών της χώρας καταγωγής του και της χώρας που σκοπεύει να μετακινηθεί.

Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις

Οι κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στηρίζονται επίσης στο σχήμα έλξης-απώθησης εισάγοντας όμως στους παράγοντες έλξης για μια περιοχή τους κοινωνικούς και πολιτισμικούς δεσμούς. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα των εν λόγω προσεγγίσεων αποτελεί η θεωρία των κοινωνικών δικτύων (network theory). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή η ύπαρξη σε μια χώρα υποδοχής ενός δικτύου που αποτελείται από ομοεθνείς ή ακόμα περισσότερο από συγγενείς και φίλους (διαπροσωπικά δίκτυα) συνιστά έναν πολύ σημαντικό παράγοντα έλξης για την συγκεκριμένη χώρα(Massey,1990). Η σημασία των δικτύων έγκειται στο ότι αποτελούν διαύλους σύνδεσης με την αγορά, την οικονομία την εργασία , ενώ ταυτόχρονα λειτουργούν ως κρίκοι σύνδεσης με την πολιτισμική παράδοση και τις κοινωνικές πρακτικές της χώρας προέλευσης, στοιχεία απαραίτητα για την μείωση τόσο του οικονομικού όσο και του ψυχολογικού κόστους της μετανάστευσης. Οι Castels και Miler επιχειρώντας μια ερμηνεία του μεταναστευτικού φαινομένου, υπό το παραπάνω πρίσμα, επισημαίνουν ότι: *Οι μεταναστεύσεις μπορεί να χαρακτηρίζονται επίσης από μια σχετική αυτονομία , δηλαδή μπορούν να αναπτύσσονται ερήμην των κυβερνητικών πολιτικών (...)Πέρα από τις κυβερνήσεις, οι άνθρωποι είναι αυτοί που δίνουν μορφή στις διεθνείς μεταναστεύσεις: οι αποφάσεις που λαμβάνουν άτομα, οικογένειες και κοινότητες- συχνά με ατελείς πληροφορίες και με ένα εξαιρετικά περιορισμένο εύρος επιλογών στη διάθεση τους-παίζουν καθοριστικό ρόλο για την μεταναστευτική διαδικασία* (Castels-Miler, 2003: 278). Μια τέτοια οπτική είναι εξαιρετικά χρήσιμη για την κατανόηση των ατομικών μεταναστευτικών επιλογών, αποτυγχάνει όμως (όπως και συνολικά η θεωρία των δικτύων)

μερος_α.indd 69 12/6/2015 9:03:20 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

να εξηγήσει για ποιο λόγο τα δίκτυα αυτά εμφανίζονται σε ανθρώπους από συγκεκριμένες χώρες ή περιοχές, αντί κάποιων άλλων χωρών ή περιοχών.

Η Θεσμική θεωρία (Institutional theory) συνδέεται με τη θεωρία των κοινωνικών δικτύων και αφορά τόσο τις κανονικές όσο και τις μη κανονικές(παράνομες μετακινήσεις) μεταναστευτικές ροές. Η θεσμική προσέγγιση αναδεικνύει την σημασία των οργανώσεων, των δικτύων δηλαδή που λαμβάνουν μια θεσμική μορφή (institutions) στη διευκόλυνση της μεταναστευτικής διαδικασίας (Massey κ.ά.,1993:449).

Συνθετική Προσέγγιση

Οι διεπιστημονικές προσεγγίσεις αποτελούν πλέον τον κανόνα ως προς την ερμηνεία των μεταναστευτικών ρευμάτων. Οι σύγχρονες προσεγγίσεις επιχειρούν να συνθέσουν τρία επίπεδα ανάλυσης προκειμένου στην ερμηνεία της ανάπτυξης μεταναστευτικών ροών.

1. το μακροεπίπεδο | το επίπεδο των κράτων |

Όσον αφορά στο επίπεδο αυτό εξετάζονται οι σχέσεις μεταξύ χωρών αποστολής και υποδοχής, οι συνθήκες εισόδου, τα δικαιώματα παραμονής, οι ευκαιρίες απασχόλησης κτλ.

2. το μέσο-επίπεδο | το επίπεδο των ομάδων ή των οργανώσεων |

Στο επίπεδο αυτό συμπεριλαμβάνονται οι δομές που λειτουργούν ως διαμεσολαβητές και διευκολυντές(facilitators), όπως είναι τα πρακτορεία ή τα άτυπα δίκτυα, μέσω των οποίων άτομα και νοικοκυριά διαπραγματεύονται τις μεταναστευτικές τους πορείες.

μερος_α.indd 70 12/6/2015 9:03:20 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

3. το μίκρο-επίπεδο | το επίπεδο των ατόμων |

Στο επίπεδο αυτό εξετάζονται οι ατομικές μεταναστευτικές επιλογές που καθορίζονται από τις ατομικές τους ιστορίες, τις κοινωνικές τους ταυτότητες, τις διαθέσιμες πηγές στήριξης ενώ σαφώς δεν παύουν να επηρεάζονται από τους ευρύτερους δομικούς παράγοντες (Μαράτου-Αλιμπραντή, 2007:26).

Μια τέτοια ματιά αξιοποιεί στοιχεία των προσεγγίσεων που παρουσιάστηκαν παραπάνω επιχειρώντας να τα συνθέσει σε μια ολότητα προκειμένου γίνει δυνατή η κατανόηση του μεταναστευτικού φαινομένου σε όλο το εύρος και την πολυπλοκότητα του.

μερος_α.indd 71 12/6/2015 9:03:20 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2.4 Το Μεσογειακό μοντέλο μετανάστευσης και η Ελλάδα

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η μετανάστευση δεν εμφανίζεται με τον ίδιο τρόπο σε όλες της γεωγραφικές περιοχές του πλανήτη, ειδικά η περιοχή στην οποία αναφέρεται η παρούσα εργασία (Ελλάδα), εμφανίζει όπως και άλλες νοτιοερωπαϊκές χώρες μια σημαντική ιδιομορφία. Οι χώρες τις νότιας Ευρώπης παραδοσιακά αποτελούσαν χώρες αποστολής μεταναστευτικών ρευμάτων, η κατάσταση αυτή όμως άρχισε να αντιστρέφεται από τη δεκαετία του 70, οπότε μετασχηματίστηκαν σε χώρες υποδοχής από αναπτυσσόμενες χώρες και μετά το 1990 από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Αυτή η ιδιαίτερη συνθήκη κάνει πολλούς μελετητές να μιλούν για το νοτιοερωπαϊκό ή μεσογειακό μοντέλο μετανάστευσης ως μια ξεχωριστή κατηγορία (Βαϊου,2009:203).

Οι αρχές της δεκαετίας του 90 θεωρούνται σταθμός καθώς πρόκειται για μια περίοδο που σημαδεύεται από την κατάρρευση των Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών της ανατολικής και κεντρικής Ευρώπης, γεγονός που δημιούργησε τεράστιες μεταναστευτικές ροές. Γεωγραφικοί παράγοντες (πχ το μεγάλο μήκος της ακτογραμμής που δύσκολα φυλάσσεται αποτελεσματικά, τα σύνορα Ελλάδας-Αλβανίας ή Ιταλίας-Σλοβενίας που βρίσκονται σε ορεινούς όγκους), αλλά κυρίως η οικονομική δομή των χωρών της νότιας Ευρώπης, στις οποίες ο άτυπος τομέας της οικονομίας κατέχει σημαντική θέση(Βαβούρας , Μανωλάς,2004)αποτέλεσαν πολύ σημαντικούς παράγοντες έλξης μεταναστευτικών ροών. Ως άτυπη εργασία ορίζεται η εργασιακή δραστηριότητα της οποίας τα οικονομικά αποτελέσματα δεν καταμετρούνται στο εθνικό εισόδημα. Η δραστηριότητα αυτή είναι συνήθως παράνομη, όπως πχ η αδήλωτη εργασία των μεταναστών, να σημειωθεί όμως ότι η άτυπη εργασία μπορεί να είναι και συμβατικά νόμιμη, όπως πχ η γυναικεία εργασία στο σπίτι (Νεγρεπόντη- Δελιβάνη, 1991). Η Ελλάδα σε γενικές γραμμές εντάσσεται στο παραπάνω πρότυπο, παρόλα αυτά εμφανίζει ορισμένες ιδιαιτερότητες.

μερος_α.indd 72 12/6/2015 9:03:20 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1. Το ποσοστό συμμετοχής των μεταναστών στον συνολικό πληθυσμό είναι το υψηλότερο στην ΕΕ (10% περίπου του πληθυσμού και 15% του οικονομικά ενεργού).

2. Άνω του ½ προέρχονται από μία χώρα, την Αλβανία, ενώ χαρακτηριστικό της αλβανικής μετανάστευσης είναι η οικογενειακή μορφή.

3. Τα κοινά σύνορα με την Αλβανία και τη Βουλγαρία διευκολύνουν την είσοδο και δίνουν στο φαινόμενο μια μορφή κυκλικότητας.

4. Περισσότεροι από τους μισούς μετανάστες παραμένουν σε καθεστώς παρανομίας.

5. Η εποχικότητα και η τμηματοποίηση της αγοράς εργασίας έχουν καταστήσει τους μετανάστες διαρθρωτικό παράγοντα της απασχόλησης σε τομείς όπως οι κατασκευές, η γεωργία, οι υπηρεσίες και ο τουρισμός.

6. Η εθνικότητα και το φύλο διαφοροποιούνται σημαντικά κατά κλάδο αλλά και κατά τη μορφή απασχόλησης, δίνοντας μια έμφυλη και / εθνοτική διάκριση στη μετανάστευση (οι Αλβανοί στις κατασκευές και στη γεωργία, οι Πακιστανοί/Μπαγκλαντεσιανοί στις πιο σκληρές και ανθυγιεινές εργασίες στη γεωργία και στη βιοτεχνία, οι γυναίκες από την πρώην ΕΣΣΔ και τις Φιλιππίνες στις οικιακές υπηρεσίες κ.ο.κ.).
(Ζωγραφάκης,Κασίμης,2012:383)

μερος_α.indd 73 12/6/2015 9:03:20 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Η είσοδος μεταναστευτικών ροών στη Ελλάδα μπορεί να χωριστεί σε δυο κύματα. Το πρώτο κύμα τοποθετείται κατά την περίοδο 1975-1990, η οποία χαρακτηρίζεται από ανάσχεση των μεταναστευτικών εκροών προς τις χώρες του βορρά, επιστροφή Ελλήνων μεταναστών της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου και περιορισμένη εισροή αλλοδαπών μεταναστών . Το δεύτερο κύμα, από το 1990 και μετά, χαρακτηρίζεται τόσο από δραματική αύξηση των μεταναστευτικών εισροών από τις χώρες της ΕΣΣΔ κυρίως, όσο και από παλιννόστηση, ομογενών που κατοικούσαν στις χώρες αυτές. Τα αποτελέσματα της απογραφής του 2011 επιβεβαιώνουν τον παραπάνω ισχυρισμό, καθώς 2.037.196, δηλαδή ποσοστό 18,8%, των μόνιμων κατοίκων της χώρας δήλωσαν ότι εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα προερχόμενοι από χώρα εξωτερικού, όπου διέμειναν για τουλάχιστον ένα έτος, από τους οποίους ποσοστό 68,8% ήρθαν στην Ελλάδα τα έτη 1990 και μετά(ΕΛΣΤΑΤ,2014:11). Το δεύτερο αυτό κύμα μεταναστευτικής εισόδου ορίζεται από τον Κατρούγκαλο ως *«νέα» μετανάστευση* με κύρια χαρακτηριστικά την αθρόα μετακίνηση μεταναστών χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα που εισέρχονται λαθραία από μη φυλαγμένα σημεία των συνοριακών γραμμών(Κατρούγκαλος, 2001:69).

Σύμφωνα με τους Ζωγραφάκη και Κασίμη η περίοδος από το 1990 και μετά, μπορεί να χωριστεί σε δύο τμήματα, το πρώτο εκτείνεται μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90, κατά την οποία το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό μεταναστών ήταν Αλβανικής καταγωγής, και το δεύτερο μετά το 1995, που φτάνει μέχρι σήμερα, κατά το οποίο παρατηρείται αύξηση της συμμετοχής από άλλες Βαλκανικές χώρες, αλλά και την Ασία (Πακιστάν ,Ινδία, Μπαγκλαντές, Ιράκ και Αφγανιστάν) και την υποσαχάρια Αφρική(Ζωγραφάκης, Κασίμης,2012:383). Τα μέσα της δεκαετίας του 90 φαίνεται να αποτελούν όντως ένα σημείο τομής και από τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα το 1996 ήταν η χρονιά που η διεθνής μετανάστευση ξεπέρασε σε μέγεθος την παλιννόστηση ,με αυξητική τάση που συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

μερος_α.indd 74 12/6/2015 9:03:20 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

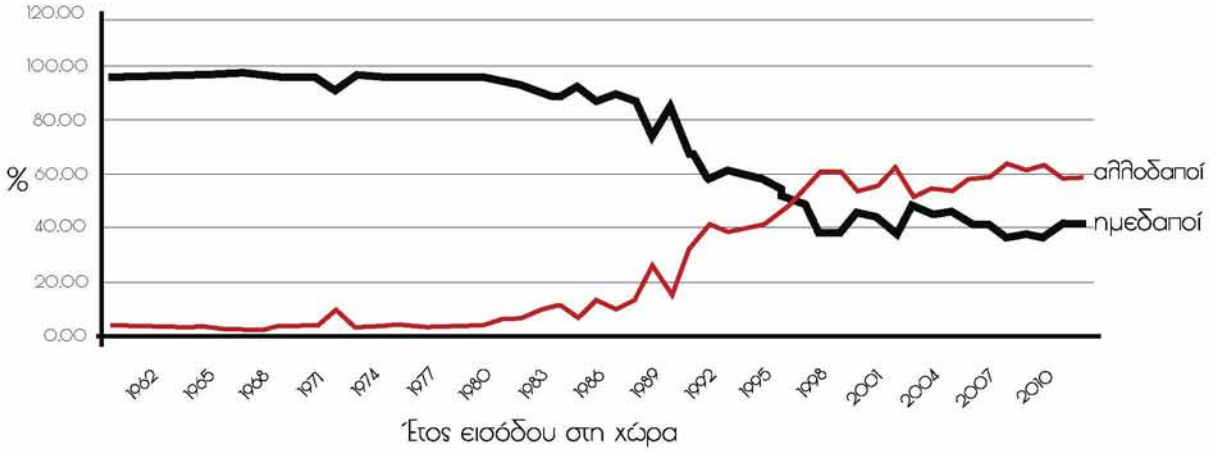

Γράφημα 1// Διαχρονική εξέλιξη μεταναστευτικών εισροών στην Ελλάδα (πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2011)

2.5 Η γεωγραφία των μεταναστών στην πόλη

Η γεωγραφική κατανομή των μεταναστών τόσο στο επίπεδο της επικράτειας της χώρας υποδοχής όσο (και ίσως κυρίως) στο εσωτερικό των αστικών της κέντρων αποτελεί μια εξαιρετικά κρίσιμη πτυχή, προκειμένου να γίνει αντιληπτή η παρουσία αυτής της ομάδας στο χώρο και η αλληλεπίδραση της με άλλες. Πού κατοικούν οι μετανάστες, σε αστικές ή σε αγροτικές και ημιαγροτικές περιοχές; Η εγκατάσταση τους στις πόλεις εμφανίζει ομοιομορφία ή μπορεί να διακριθεί και ως προς το ζήτημα αυτό ένα «μεσογειακό μοντέλο»; Τείνουν να συγκροτούν εθνοτικούς πυρήνες-γειτονιές μέσα στις πόλεις ή η εγκατάσταση τους παρουσιάζεται διάχυτη; Η παραπάνω σειρά ερωτημάτων μπορεί να φανεί βοηθητική ως προς τη χαρτογράφηση έστω και σε αδρές γραμμές της εν λόγω μειονοτικής ομάδας.

μερος_α.indd 75 12/6/2015 9:03:20 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2011, στην Ελλάδα το συντριπτικό ποσοστό του αλλοδαπού πληθυσμού ζει σε αστικές περιοχές, ενώ οι μισοί από αυτούς κατοικούν σε αστικές περιοχές πληθυσμού 200.000 κατοίκων και άνω(ΕΛΣΤΑΤ,2014:10), δηλαδή στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας.

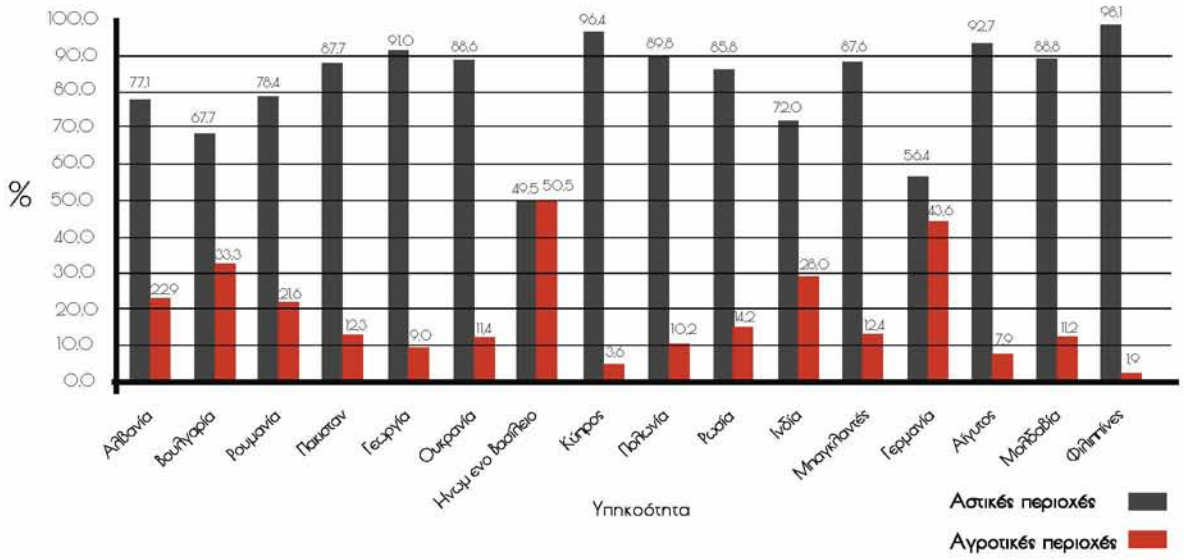

Γράφημα 2// Χωρική κατανομή αλλοδαπού πληθυσμού κατά εθνικότητα (πηγή ΕΛΣΤΑΤ, 2011)

Τα ευρήματα της παρούσας απογραφής είναι χρονικά περιορισμένα, η επιλογή αστικών περιοχών ως τόπο εγκατάστασης αποτελεί όμως διαχρονικά τον κανόνα για τον μεταναστευτικό πληθυσμό. Η επιλογή αυτή συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που εμφανίζει το φαινόμενο της μετανάστευσης στην Ελλάδα. Όπως σημειώθηκε παραπάνω, ένας από τους βασικούς παράγοντες έλξης μεταναστευτικών ροών για τις μεσογειακές χώρες εν γένει, είναι ο άτυπος τομέας της οικονομίας, στα αστικά κέντρα οι ευκαιρίες απασχόλησης σε αυτόν τον τομέα είναι σαφώς περισσότερες από ότι σε αγροτικές περιοχές και αυτό συνιστά την σημαντικότερη αιτία της συγκέντρωσης μεταναστευτικών πληθυσμών στις πόλεις. Σε συνδυασμό με τον παράγοντα αυτό οι δυνατότητες εξασφάλισης στέγης σε προσιτές τιμές,

μερος_α.indd 76 12/6/2015 9:03:21 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

η ύπαρξη οικογενειακών ή κοινωνικών δικτύων, η ανωνυμία της μεγάλης πόλης που βοηθάει στην απόκρυψη, σε περιπτώσεις μη ύπαρξης «χαρτιών», αποτελούν επίσης σημαντικούς ερμηνευτικούς παράγοντες του φαινομένου (Βαϊου,2009:207).

Έχει όμως ενδιαφέρον να μελετηθεί και η γεωγραφική κατανομή των μεταναστευτικών πληθυσμών στο εσωτερικό των αστικών κέντρων, καθώς η ανάμειξη ή ο διαχωρισμός στον αστικό ιστό αποτελούν παράγοντες που διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο ως προς την κοινωνική συνοχή αλλά και τη δυνατότητα κοινωνικής κινητικότητας (Εμμανουήλ,2007:5). Προκειμένου να προσεγγιστεί το ερώτημα αυτό είναι χρήσιμο να οριστεί αρχικά η έννοια του γεωγραφικού- χωρικού κοινωνικού διαχωρισμού. Σύμφωνα με τον Μαλούτα *ο κοινωνικός διαχωρισμός ως φαινόμενο, συνήθως αναφέρεται σε μια οριζόντια στο χώρο μετακίνηση που δημιουργεί ομοιογενείς κοινωνικά περιοχές και αρκετές φορές νοείται ως χωρική απομόνωση των φτωχότερων ομάδων στο χώρο της πόλης* (Μαλούτας,2009:393). Οι μεταναστευτικές ομάδες ανήκουν κατά κανόνα σε αυτές τις φτωχές ομάδες, στις οποίες αναφέρεται η παραπάνω τοποθέτηση όμως παράλληλα φέρουν και το χαρακτηριστικό της εθνοτικής διαφοροποίησης , η χωρική απομόνωση αυτών των ομάδων σύμφωνα με την Smith *αποτελεί μια ισχυρή αποτύπωση των καλά κρυμμένων εθνοτικών/ φυλετικών ανισοτήτων, στα πλαίσια μιας φυλετικής ιεραρχίας στον αστικό χώρο, που προέρχονται από τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες* (Smith, 1989:17). Συμπληρωματικά αξίζει να σημειωθεί ότι η χωρική απομόνωση των μεταναστών, δεν αποτελεί μόνο αποτύπωση των εθνικών/φυλετικών ανισοτήτων αλλά και ισχυρό παράγοντα της αναπαραγωγής τους, καθώς οι Massey και Fischer, επισημαίνουν ότι ο βαθμός συγκέντρωσης φτώχιας μιας εθνοτικής ομάδας τείνει να αυξάνεται ή να μειώνεται σε συνάρτηση με το εάν αυτή η ομάδα παρουσιάζει υψηλά ή χαμηλά επίπεδα διαχωρισμού (Massey & Fischer, 2000: 673-674).

μερος_α.indd 77 12/6/2015 9:03:21 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Το φαινόμενο της χωρο-κοινωνικής πόλωσης αν και εμφανίζει καθολικότητα ως τάση, δεν εκφράζεται με την ίδια ένταση σε κάθε περιοχή του κόσμου ή ακόμα και της Ευρώπης, μάλιστα θα μπορούσε και στην περίπτωση αυτή να διακριθεί ένα νοτιοευρωπαϊκο-μεσογειακό μοντέλο λόγω των κοινών χαρακτηριστικών που εμφανίζει τόσο η κοινωνική όσο και η χωρική οργάνωση των πόλεων της γεωγραφικής αυτής περιοχής. Σύμφωνα με τη Λεοντίδου , τα βασικά (ιστορικά) χαρακτηριστικά των μεσογειακών πόλεων συνοψίζονται στα εξής:

1. σε αντίθεση με τις βόρειες Ευρωπαϊκές πόλεις, στη Μεσόγειο παρατηρούνται «συμπαγή» αστικά τοπία, (στενότεροι δρόμοι, ψηλά κτήρια, προάστια κοντά στο κέντρο)

2. Η κατανομή των χρήσεων γης παρουσιάζει ανάμειξη και δεν παρατηρείται διαχωρισμός σε ζώνες.

3. Ανάμειξη παρατηρείται και ως προς τους τόπους κατοικίας των κοινωνικών τάξεων, παρόλο που εντοπίζονται πλουσιότερες και λαϊκότερες γειτονιές, η κοινωνική διαφοροποίηση εκφράζεται περισσότερο κάθετα παρά οριζόντια, δηλαδή στο ίδιο κτήριο οι πλουσιότεροι κατοικούν στους ανώτερους ορόφους, ενώ τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα (και οι μετανάστες) στα ισόγεια και τα ημιυπόγεια (Leodidou, 1997).

Οι κεντρικές περιοχές αποτελούν μάλιστα μια ιδιαίτερα δημοφιλή περιοχή για την εγκατάσταση μεταναστών. Το φαινόμενο είναι εξηγήσιμο, κυρίως γιατί στις κεντρικές περιοχές υπάρχει, την τρέχουσα περίοδο, κτηριακό απόθεμα σε προσιτές τιμές. Όσον αφορά στην ελληνική πόλη, η φυγή των μεσαίων και υψηλότερων στρωμάτων στα προάστια δεν έλαβε ποτέ εξαιρετικά μεγάλες διαστάσεις, ανάλογες με αυτές της βόρειας Ευρώπης. Η όποια μετακίνηση όμως άφησε πίσω της απαξιωμένο κτηριακό απόθεμα που σταδιακά προσφέρθηκε

μερος_α.indd 78 12/6/2015 9:03:21 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

για κατοικία χαμηλότερων οικονομικών στρωμάτων και μετά το 1990 μεταναστών. Σαφώς τα τελευταία χρόνια σημειώνεται μια τάση επιστροφής των ανώτερων και μεσαίων στρωμάτων στο κέντρο των πόλεων, που συνοδεύεται συχνά με έργα αναβάθμισης της περιοχής και συνακόλουθη αύξηση των τιμών γης. Η Arbaci όμως υποστηρίζει ότι στις νοτιοευρωπαϊκές πόλεις , αυτή η επιστροφή σε συνδυασμό με τις πολιτικές gentrification δεν αναιρεί σε μεγάλο βαθμό την «καθ ύψος» συγκατοίκηση που περιγράφηκε παραπάνω(Arbaci,2007:430).

Όπως φάνηκε, λοιπόν, τα χαρακτηριστικά των νοτιοευρωπαϊκών πόλεων γενικότερα και των ελληνικών πιο συγκεκριμένα δεν ευνοούν τις έντονες στο χώρο συγκεντρώσεις εθνοτικών ομάδων. Η τοποθέτηση αυτή βεβαίως είναι γενική, καθώς η κατάσταση διαφοροποιείται σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση πόλης και εθνοτικής ομάδας. Για παράδειγμα η εγκατάσταση των Αλβανών μεταναστών στην πόλη, που αποτελούν και την πιο πολυπληθή μεταναστευτική ομάδα, παρουσιάζει διάχυτη μορφή, σε αντίθεση για παράδειγμα με τους Κινέζους μετανάστες που συγκροτούν πιο έντονες συγκεντρώσεις κατοικίας και εμπορίου (Chinatowns εντοπίζονται τόσο στην Αθήνα όσο και στη Θεσσαλονίκη) (Μπασιάκου κ.ά, 2009:51). Συνεπώς τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της κάθε μεταναστευτικής ομάδας διαδραματίζουν επίσης σημαντικό ρόλο ως προς το βαθμό της χωρικής συγκέντρωσης. Ένα ακόμα στοιχείο που επηρεάζει το βαθμό συγκέντρωσης των μεταναστευτικών ομάδων και συνεπώς δυνητικά και του χωρικού αποκλεισμού τους είναι το επίπεδο της μόρφωσης και της ειδίκευσης που κατέχουν. Ο Λιανός υποστηρίζει ότι οι εμπειρικές έρευνες δείχνουν ότι οι περισσότερο ειδικευμένοι μετανάστες παρουσιάζουν μικρότερη συγκέντρωση από ότι οι λιγότερο εκπαιδευμένοι. Φαίνεται ότι η ύπαρξη της κοινότητας είναι πιο σημαντική για τους λιγότερο εκπαιδευμένους νέους μετανάστες, διότι τους προσφέρει σημαντικά οικονομικά και πολιτισμικά οφέλη (Λιανός,2003). Τέλος να σημειωθεί ότι ο χωρικός αποκλεισμός και η χωρική συγκέντρωση αν και αποτελούν έννοιες που συγγενεύουν δεν είναι ταυτόσημες, η επιλογή τόπου

μερος_α.indd 79 12/6/2015 9:03:21 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

κατοικίας για ένα μετανάστη, ειδικά τον πρώτο καιρό, κοντά σε ομοεθνείς του αποτελεί συνήθη και λογική πρακτική. Όταν όμως αυτό δεν συνεπάγεται τη δημιουργία ενός απόλυτα ομοιογενούς εθνικά πυρήνα με οριακές συνθήκες διαβίωσης δεν συνιστά με αυστηρούς όρους χωρικό αποκλεισμό ή πολύ περισσότερο ύπαρξη ghetto.

2.6 Οι μετανάστες στο δημόσιο χώρο

Οι επισημάνσεις για τη γεωγραφία των μεταναστευτικών ομάδων στην πόλη είναι ιδιαίτερα χρήσιμες προκειμένου να προσεγγιστεί το βασικό ερώτημα (που πραγματεύεται και η έρευνα πεδίου στο δεύτερο μέρος), ποια η σχέση των μεταναστών με το δημόσιο χώρο; Με ποιον τρόπο τον οικειοποιούνται και κάνουν αισθητή την παρουσία τους; Ποια η αλληλεπίδραση τους με τις υπόλοιπες ομάδες χρηστών του χώρου; Η παρουσία και η αλληλεπίδραση αυτή δύναται να μεταβάλλει τον κυρίαρχο τρόπο χρήσης του δημόσιου χώρου αλλά και να δημιουργήσει νέους όρους στον τρόπο που γίνεται αντιληπτό το δίπολο εμείς/άλλοι;

Όπως περιγράφηκε παραπάνω οι περιοχές της ελληνικής πόλης χαρακτηρίζονται από μια σχετική εθνική και κοινωνική ποικιλομορφία, κατά συνέπεια και ο δημόσιος χώρος παραμένει κοινωνικά ποικίλος, ένας χώρος που η συνάντηση με το «ξένο», το «έτερο» -μπορεί να συνεπάγεται αμηχανία μέχρι και εχθρικότητα - παρόλα αυτά συμβαίνει, προκαλώντας αναπόφευκτα αλληλεπιδράσεις. Όσον αφορά τους μετανάστες η παρουσία τους στο

μερος_α.indd 80 12/6/2015 9:03:21 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

δημόσιο χώρο αποτελεί ζωτικής σημασίας ζήτημα καθώς όντας μια κοινωνικά και πολιτισμικά αποκλεισμένη ομάδα, ξαναβρίσκουν και διαμορφώνουν την ταυτότητα τους, μέσα από την εγκατάσταση στους χώρους αυτούς. Εδώ οι μετανάστες συγκεντρώνονται για να μιλήσουν την μητρική τους γλώσσα, να αγοράσουν προϊόντα από την πατρίδα τους να επικοινωνήσουν με αυτήν, να ανταλλάξουν πληροφορίες για κρίσιμα ζητήματα της επιβίωσης τους, όπως η δουλειά το σπίτι, η άδεια παραμονής, για να συναντήσουν φίλους, να γιορτάσουν μια δημόσια ή ιδιωτική γιορτή ή να περάσουν τον ελεύθερο χρόνο τους(Βυζοβίτη,2006:4). Ο δημόσιος χώρος έτσι γίνεται *συστατικό στοιχείο της εμπειρίας και της ταυτότητας του μετανάστη καθώς αναφέρεται συγχρόνως στον τόπο που άφησε πίσω και στην καινούρια, μόνιμη ή προσωρινή του πατρίδα* (King,1995:27-29).

Είναι μάλιστα παρατηρημένο ότι οι μετανάστες χρησιμοποιούν το δημόσιο χώρο περισσότερο από τους γηγενείς κατοίκους της πόλης, αυτή η πολυδιάστατη χρησιμότητα του δημόσιου χώρου αποτελεί σίγουρα μια ερμηνεία. Στα παραπάνω προστίθενται μια σειρά ακόμα παραγόντων καθοριστικής σημασίας. Κατ αρχήν η ποιότητα της κατοικίας και το μοντέλο αναγκαστικής συγκατοίκησης για οικονομικούς λόγους αρκετών ατόμων σε μια κατοικία, καθιστά το δημόσιο χώρο απαραίτητο συμπλήρωμα της κατοίκησης. Επίσης πολιτισμικοί παράγοντες καθώς για κάποιες κουλτούρες η σχέση με το «έξω» είναι πιο έντονη από ότι αυτή της κυρίαρχης κουλτούρας στην συγκεκριμένη κοινωνία υποδοχής που μελετάται εδώ. Τέλος οικονομικοί λόγοι καθιστούν πολύ πιο δύσκολη την παρουσία των μεταναστών σε ιδιωτικούς χώρους ψυχαγωγίας και κατανάλωσης, που κατά κανόνα επιλέγονται από το γηγενή πληθυσμό.

Η μεγάλη σημασία του δημόσιου χώρου για τους μετανάστες δεν σχετίζεται μόνο με την συχνή τους παρουσία σε αυτόν αλλά και με τον τρόπο που τον οικειοποιούνται. Είναι πολύ συνηθισμένη εικόνα σε μια πλατεία ή πάρκο

μερος_α.indd 81 12/6/2015 9:03:21 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

να τοποθετούνται πρόχειρες κατασκευές ή αντικείμενα γύρω από υφιστάμενα στοιχεία του αστικού εξοπλισμού προκειμένου να δημιουργηθεί κατάλληλος χώρος για να καθίσει μια μεγάλη παρέα ή να παίξει μια παρτίδα χαρτιά ή ντάμα. Αυτή η τάση μεταβολής της μορφής του χώρου και η μεταφορά δραστηριοτήτων που σύμφωνα με το «κανονικό» πρότυπο δεν έχουν θέση στο ανοιχτό δημόσιο χώρο της πόλης, έτσι *η λειτουργία του κατοικείν εκρήγνυται ή διασπάται σε μια σειρά επί μέρους δραστηριοτήτων που ενυπάρχουν στην 'κανονική' εκδοχή της κατοικίας* (Κουσιδώνης & Νικολή 2012,:71), δημιουργώντας έτσι μια συνθήκη όχι απλώς χρήσης αλλά κατοίκησης του δημόσιου χώρου. Σαφώς αυτή η παράδοξη κατοίκηση προκαλεί το «κανονικό πρότυπο», δηλαδή μια πυρηνική οικογένεια ως βασική μονάδα αναπαραγωγής, η οποία κατοικεί σε ένα διαμέρισμα και οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου και οι διαδικασίες κοινωνικοποίησης που συνδέονται με αυτές συμβαίνουν σε τόπους κατανάλωσης και διασκέδασης. Αυτή η αντιπαράθεση εξηγεί σε μεγάλο βαθμό το γιατί η έντονη παρουσία μεταναστών στο δημόσιο χώρο συνδέεται από τον κυρίαρχο λόγο με την υποβάθμιση του. Στην πραγματικότητα αυτή η υποβάθμιση σημαίνει απλώς επαναδιαπραγμάτευση του ρόλου του δημόσιου χώρου στην πόλη και την αμφισβήτηση του χαρακτήρα του ως το «προαύλιο του ιδιωτικού». Η κατοίκηση του δημόσιου χώρου είναι λοιπόν μια πράξη πολιτική ακόμα και αν τα υποκείμενα που την επιτελούν δεν έχουν συνείδηση του πολιτικού χαρακτήρα της πράξης τους.

Η κατοίκηση της πόλης ή με πιο αυστηρούς όρους η εγκατάσταση των μεταναστών μέσα από τις καθημερινές τους πρακτικές μπορεί να μελετηθεί μέσα από το σχήμα τακτική/στρατηγική εγκατάσταση που προτείνει ο De Certeau (2001:66-67). Η *στρατηγική εγκατάσταση* σχετίζεται με την σταθερή και μόνιμη παρουσία σε έναν τόπο ενώ η *τακτική* με την εφήμερη αλλά κατ εξακολούθηση παρουσία σε αυτόν. Οι μετανάστες υιοθετούν και τους δυο τρόπους εγκατάστασης όσον αφορά στις καθημερινές τους πρακτικές που

μερος_α.indd 82 12/6/2015 9:03:21 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

τοποθετούνται στο δημόσιο χώρο της πόλης, αυτές είναι η εργασία, το εμπόριο και ο ελεύθερος χρόνος. Πιο συγκεκριμένα:

Εμπόριο

Ένας τύπος στρατηγικής εγκατάστασης στην κατηγορία αυτή είναι η ίδρυση καταστημάτων που ανήκουν και λόγω του χαρακτήρα τους ή των υπηρεσιών που προσφέρουν απευθύνονται κυρίως σε μετανάστες π.χ. τηλεφωνικά κέντρα, καταστήματα αποστολής χρημάτων στο εξωτερικό, internet cafes, καταστήματα τροφίμων με προϊόντα από τη χώρα προέλευσης κ.ά Συχνά τα μαγαζιά αυτά γίνονται αντιληπτά από τις πινακίδες τους από τις οποίες μπορεί να απουσιάζει πλήρως η ελληνική γλώσσα. Οι αλλόγλωσσες πινακίδες καθιστούν πιο έντονα ορατή την εγκατάσταση στο χώρο. Η ορατότητα των καταστημάτων αλλάζει τον τρόπο που αλληλεπιδρούν με την περιοχή, δεδομένου ότι η γλώσσα αποτελεί θεμελιώδες πολιτισμικό χαρακτηριστικό, οι αλλόγλωσσες επιγραφές μεταβάλλουν το τοπίο της γειτονιάς , ενώ παράλληλα λειτουργούν ως σημεία αναφοράς και στάσης διάχυτα στον αστικό ιστό, στα οποία πολλές φορές επεκτείνεται η δημόσια ζωή των μεταναστών (Βαΐου, Στρατηγάκη, 2008:54).

μερος_α.indd 83 12/6/2015 9:03:21 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

8* μεταναστευτικό εμπόριο // η αλλαγή του τοπίου

Το **μικρεμπόριο** από την άλλη μεριά αποτελεί ένα είδος τακτικής εγκατάστασης, καθώς το εφήμερο και η συνεχής μετακίνηση αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά του. Ο Τουρνικιώτης υποστηρίζει ότι το μικρεμπόριο στον αστικό χώρο δημιουργεί εφήμερες, ρευστές γεωγραφίες. Αυτή η γεωγραφική μεταβλητότητα είναι απόρροια του παράνομου χαρακτήρα της δραστηριότητας αυτής που στηρίζεται στο αβέβαιο καθεστώς ανοχής, παρόλο που το άτυπο εμπόριο στον αστικό χώρο δεν είναι ξένο στην ελληνική κοινωνία (Τουρνικιώτης, 2011). Τέτοιες συγκεντρώσεις εφήμερου εμπορίου συναντώνται συχνότερα σε πολυσύχναστους πεζοδρόμους ή και σε εμπορικούς δρόμους δημιουργώντας μια έντονη οπτική αντίθεση: το σεντόνι με τα απλωμένα προϊόντα δίπλα στις βιτρίνες των ακριβών καταστημάτων. Δεν είναι λίγες οι φορές που αυτού του είδους το εμπόριο ειδικά σε δρόμους με ακριβά καταστήματα έχει κατηγορηθεί για την πτώση της εμπορικής κίνησης, στην πραγματικότητα αυτό που ενοχλεί είναι το πλήγμα που επιφέρει η παρουσία της άτυπης αυτής δραστηριότητας στο θέαμα της κατανάλωσης, άλλωστε το κοινό στο οποίο απευθύνεται αυτού του είδους το εμπόριο δεν έχει έτσι κι αλλιώς τη δυνατότητα να ψωνίσει στα ακριβά καταστήματα.

μερος_α.indd 84 12/6/2015 9:03:24 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

μικρεμπόριο μεταναστών // το εφήμερο *9

Εργασία

Οι χώροι στους οποίους συγκεντρώνονται μετανάστες προκειμένου να βρουν δουλειά (συνήθως της μιας μέρας) είναι γνωστοί ως «πιάτσες». Οι πιάτσες αποτελούν σταθερά σημεία αναφοράς και δεν εμφανίζουν ρευστή γεωγραφία, όπως το μικρεμπόριο. Η σταθερότητα αυτή στο χώρο σχετίζεται με το γεγονός ότι στις πιάτσες συγκεντρώνονται μετανάστες που διαθέτουν άδεια παραμονής στη χώρα, καθώς οι συχνοί αστυνομικοί έλεγχοι καθιστούν σχεδόν απαγορευτικούς τους χώρους αυτούς για όσους δε διαθέτουν «χαρτιά» (Βυζοβίτη, 2006:65). Οι χώροι αυτοί μπορεί να εμφανίζουν γεωγραφική σταθερότητα παρόλα αυτά πρόκειται και πάλι για μια τακτική μορφή εγκατάστασης καθώς οι ώρες που λειτουργούν ως τέτοια σημεία συγκέντρωσης είναι σαφώς οριοθετημένες (από νωρίς το πρωί ως το μεσημέρι). Επίσης πρόκειται για τους χώρους στους οποίους πραγματοποιείται μικρότερη αλληλεπίδραση από ότι στις υπόλοιπες περιπτώσεις που αναφέρονται εδώ, τόσο με τους γηγενείς όσο όμως και μεταξύ των μεταναστών καθώς όπως διαπιστώνει η Βυζοβίτη μελετώντας τη

μερος_α.indd 85 12/6/2015 9:03:30 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

γεωγραφία των μεταναστών στη Θεσσαλονίκη κάθε εθνικότητα έχει τη δική της πιάτσα ενώ συνήθως δε γνωρίζει πού βρίσκονται οι πιάτσες των υπόλοιπων εθνικοτήτων. (Βυζοβίτη,2006:65). Η επιλογή των σημείων της πιάτσας δεν είναι προϊόν μελέτης ή σχεδιασμού, αναδύονται αυθόρμητα στο αστικό τοπίο για λόγους που διαφέρουν κατά περίπτωση. Παρόλα αυτά φαίνεται να υπάρχουν βασικά χωρικά κριτήρια για την καταλληλότητα του μέρους: εύκολη πρόσβαση με τα ΜΜΜ για τους μετανάστες, εύκολη πρόσβαση για τους εργοδότες με το αυτοκίνητο και δυνατότητα εύκολης στάθμευσης καθώς και άμεση επαφή του χώρου αναμονής με το δρόμο (Δεληθανάση,2008).

Ελεύθερος χρόνος

Οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου των μεταναστών είναι αυτές που κατ εξοχήν λαμβάνουν χώρα στο δημόσιο χώρο της πόλης, για λόγους που εξηγήθηκαν ήδη παραπάνω. Στην περίπτωση αυτή μπορούν να διακριθούν δυο κατηγορίες χώρου που «εγκαθίστανται» οι μετανάστες: οι οργανωμένοι εκτατικοί χώροι στάσης (πλατείες, πάρκα κτλ) και οι χώροι που κανονικά έχουν το χαρακτήρα διέλευσης πχ τα πεζοδρόμια. Η συγκέντρωση στα πεζοδρόμια έξω από την κατοικία ή έξω από μαγαζιά μεταναστών αποτελεί μια πρακτική με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Πρόκειται για την οικειοποίηση του ενδιάμεσου χώρου, του «κατωφλιού» μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου. Η κίνηση αυτή εκτός των άλλων αμφισβητεί τα όρια δημόσιου/ιδιωτικού, ενώ ταυτόχρονα επαναπροσδιορίζει τη χρηστικότητα στοιχείων του δημόσιου χώρου που από χώροι διέλευσης και μόνο μετατρέπονται σε χώρους στάσης, κοινωνικοποίησης και συναναστροφής.

Όσον αφορά στους οργανωμένους δημόσιους χώρους όπως σημειώθηκε και παραπάνω η οικειοποίηση είναι έντονη και η παρουσία των μεταναστών ισχυρά ορατή μέσω της διαφορετικής εμφάνισης, της γλώσσας,

μερος_α.indd 86 12/6/2015 9:03:30 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

αλλά και μέσω των χωρικών παρεμβάσεων τους. Στις περιπτώσεις που στον ίδιο δημόσιο χώρο μετανάστες και γηγενείς περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους η ανάμειξη τους σε κοινές παρέες, σε κοινούς χωρικούς πυρήνες είναι περίπτωση μάλλον απίθανη και αποδεικνύει σε ένα βαθμό την αδυναμία της ελληνικής κοινωνίας να αποδεχτεί την πολυπολιτισμικότητα της. Όμως ο χωρικός διαχωρισμός στο δημόσιο χώρο μεταξύ γηγενών και μεταναστών δεν είναι ο μοναδικός, καθώς συχνά οι παρέες διαχωρίζονται κατά εθνικότητα και σχεδόν πάντα κατά φύλο. Οι άνδρες σχηματίζουν συνήθως μεγάλες ομάδες, ενώ οι γυναίκες μικρότερες των 2 ή 3 ατόμων και κατά κανόνα έχουν μαζί τους και τα παιδιά, γενικώς η παρουσία της γυναίκας μετανάστριας στο δημόσιο χώρο είναι σαφώς πολύ πιο περιορισμένη από αυτή των ανδρών, διαπίστωση που εισάγει και την έννοια των αποκλεισμών με βάση το φύλο σε συνδυασμό με τον αποκλεισμό με βάση την εθνικότητα (Βαΐου,Στρατηγάκη: 2008).

μερος_α.indd 87 12/6/2015 9:03:31 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

καταλήγοντας

Οι καθημερινές πρακτικές των μεταναστών στην πόλη μπορούν να νοηθούν ως διεκδίκηση, μια διεκδίκηση ορατότητας, συμμετοχής στη ζωή της πόλης. Μέσα από την παρουσία τους και την κατ επιλογήν ή κατ ανάγκην (και τα δυο συνυπάρχουν) οικειοποίηση του δημόσιου χώρου καταφέρνουν τελικά να τον επανοηματοδοτήσουν ως χώρο συνάντησης, συναναστροφής και κοινωνικοποίησης σε μια εποχή υποβάθμισης του και κυριαρχίας του ιδιωτικού. Ο δημόσιος χώρος μετατρέπεται υπό το πρίσμα αυτό σε πεδίο πολιτισμικής επαφής και ενδεχομένως δόμησης κοινών στοιχείων μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμών. Οι βόλτες στα πάρκα, οι πλατείες, οι λαϊκές και υπαίθριες αγορές, εορτασμοί και άλλες ευκαιρίες αποτελούν το έδαφος ανάπτυξης κοινών σημείων αναφορών, αξιών και πολιτισμικών στοιχειών, συμβάλλοντας τελικά στην ενίσχυση της επικοινωνίας και ίσως στην υπέρβαση της φοβικότητας προς το «ξένο» (Νικολαΐδου, Σ., 1993). Αυτή η διαδικασία βεβαίως δεν συντελείται ομαλά χωρίς αντιφάσεις και συγκρούσεις, όμως η αναγνώριση αυτού του δυνητικού ρόλου του δημόσιου χώρου αποτελεί ένα αποφασιστικό βήμα προς την υπέρβαση των διαχωρισμών και των αποκλεισμών.

μερος_α.indd 88 12/6/2015 9:03:31 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

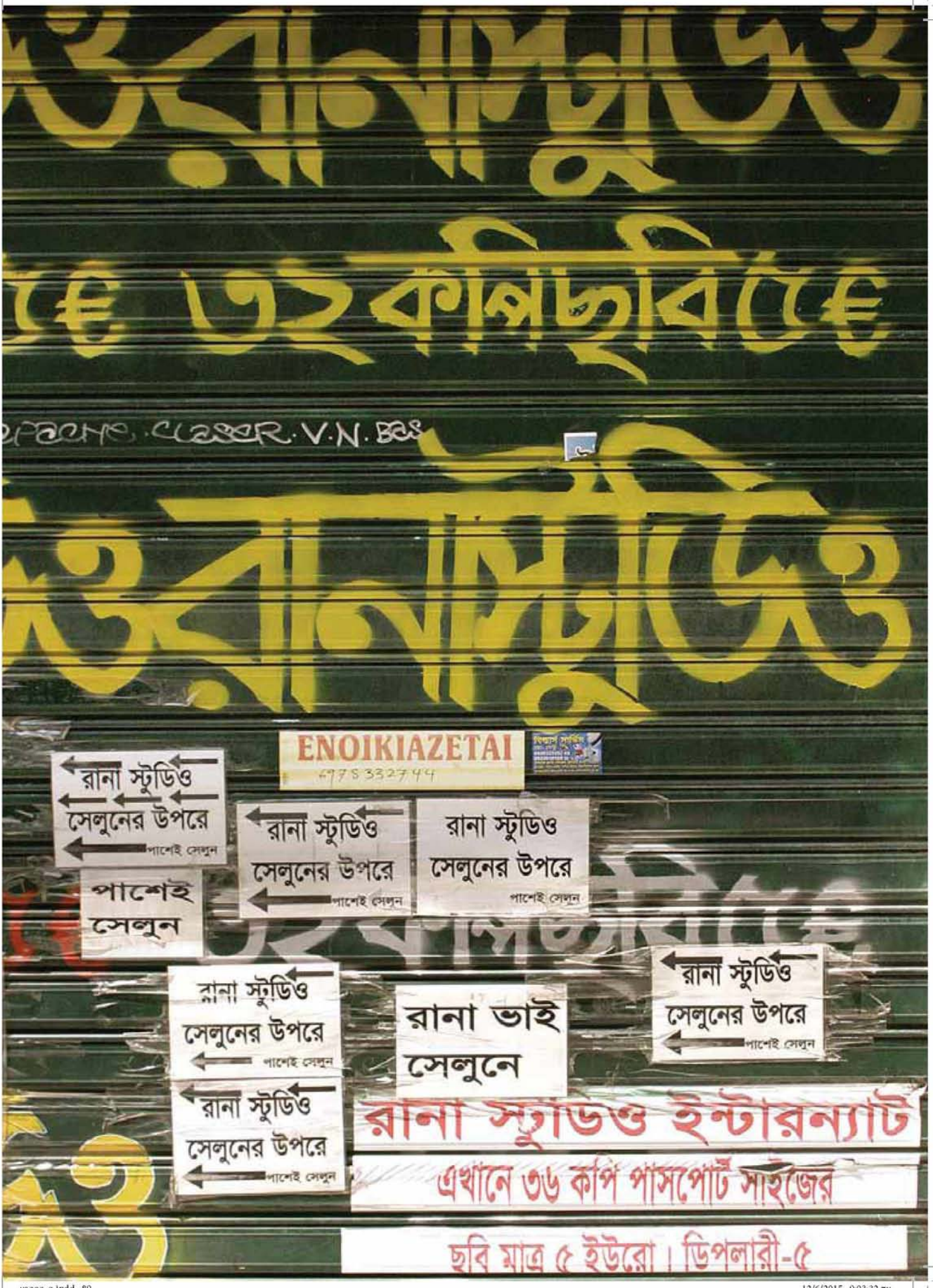

μερος_α.indd 89 12/6/2015 9:03:32 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

3. το υποκείμενο

άστεγος

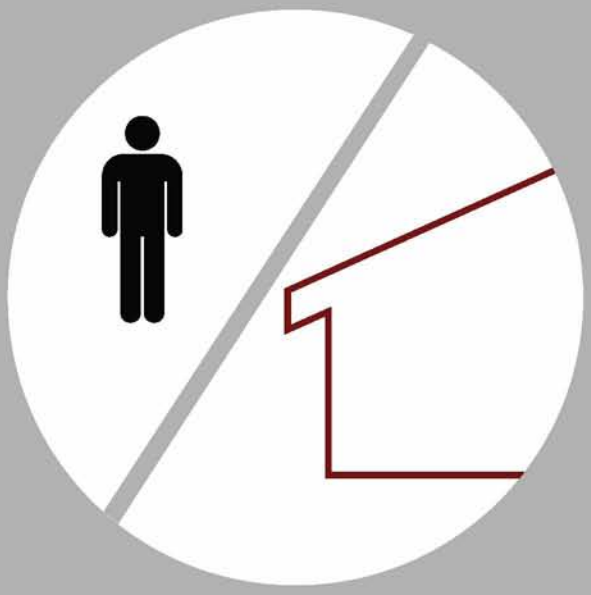

μερος_α.indd 90 12/6/2015 9:03:32 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

* εισαγωγικά

Η δεύτερη ομάδα χρηστών – ή στην συγκεκριμένη περίπτωση κυριολεκτικά κατοίκων- του δημόσιου χώρου που μελετά η παρούσα εργασία είναι οι άστεγοι, μια σχετικά νέα αλλά συνεχώς εντεινόμενη παρουσία στις ελληνικές πόλεις και ακόμα πιο έντονη στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα, την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Η συνεχώς αυξανόμενη ανεργία, η έλλειψη μέτρων προστασίας της κατοικίας από την πλευρά του κράτους αλλά και η έλλειψη κοινωνικής στεγαστικής πολιτικής σε συνδυασμό με την αύξηση της αστικοποίησης και τη χαλάρωση του προστατευτικού πλαισίου που παραδοσιακά συγκροτούσε η οικογένεια στην Ελλάδα αποτελούν κάποιες από τις βασικές αιτίες έντασης του φαινομένου της έλλειψης στέγης. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά το διάστημα που ορίζεται από την αρχή εμφάνισης της οικονομικής κρίσης το 2008, μέχρι και σήμερα το ποσοστό του άστεγου πληθυσμού στη χώρα έχει αυξηθεί κατά 25%, ενώ παράλληλα έχει μεταβληθεί η ποιοτικά η σύσταση του(Κλίμακα,2011:2). Οι νεοάστεγοι, όπως ονομάστηκαν, αποτελούν μια νέα γενιά αστέγων, γνήσιο απότοκο της οικονομικής κρίσης, που διαφέρει από την παραδοσιακή φυσιογνωμία του άστεγου-«κλοσάρ» καθώς πρόκειται για πληθυσμό που βρέθηκε αιφνίδια σε κατάσταση απόλυτης ένδειας και έλλειψης στέγης.

Η παρακολούθηση της κοινωνικής ομάδας των αστέγων είναι ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς πρόκειται για έναν συνεχώς μετακινούμενο πληθυσμό λόγω της έλλειψης μόνιμης κατοικίας, με ανύπαρκτα πρωτογενή δημογραφικά δεδομένα, ενώ επιπρόσθετα η κοινωνική απομόνωση που υφίσταται και η ανωνυμία καθιστά την προσέγγιση της ιδιαίτερα δύσκολη(MPHASIS,2009:7). Έτσι ,λοιπόν, η παρουσία των αστέγων στο δημόσιο χώρο της πόλης ανιχνεύεται συχνά μέσα από τα ίχνη της κατοίκησης τους (κάποιες κουβέρτες για την προστασία από το κρύο, ένα χαρτόκουτο που προσπαθεί να κάνει πιο φιλόξενο κάποιο σκληρό παγκάκι ή πεζούλι, αυτοσχέδιοι καθιστικοί χώροι κτλ).

μερος_α.indd 91 12/6/2015 9:03:32 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Επίσης σε μεγαλύτερη συγκέντρωση μπορεί να εντοπιστεί η παρουσία άστεγου πληθυσμού κοντά σε χώρους όπου υπάρχουν οι όποιες υποστηρικτικές δομές για τους ανθρώπους που στερούνται στέγης πχ ξενώνες του Υπουργείου, των κατά τόπους Δήμων ή και άλλων φορέων, ιατρεία, κέντρα διημέρευσης και χώροι που παρέχονται συσσίτια. (Σαπουνάκης,2007:47). Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της ομάδας όμως, δεν είναι η συγκέντρωση σε ένα τόπο αλλά η συνεχής κίνηση σε μια πόλη που για τον άστεγο χωρίζεται σε ζώνες ασφάλειας και ανασφάλειας. Αυτή η μετακινούμενη οικειοποίση της πόλης εισάγει μια ανάγνωση του αστικού περιβάλλοντος ως ένα χώρο γεμάτο ασυνέχειες και όρια. Πρόκειται για έναν αστικό χώρο στον οποίο, όπως σημειώνει ο Perec, *δεν μπορείς απλώς να αφεθείς να γλιστρήσεις από το ένα σημείο στο άλλο – ούτε από την μια στην άλλη κατεύθυνση: πρέπει να ξέρεις το σύνθημα, πρέπει να διασχίσεις το κατώφλι, πρέπει να δείξεις τα χαρτιά σου* (Perec, 2000:53).

Εκτός από τον ιδιαίτερο –και «μη κανονικό»- τρόπο βίωσης και ανάγνωσης της πόλης, ανακύπτει και ένα δεύτερο εξίσου σημαντικό ζήτημα αναφορικά με την σχέση άστεγου πληθυσμού και δημόσιου χώρου: τι συμβαίνει όταν αναιρείται το δίπολο δημόσιο/ιδιωτικό; Αν η υπέρβαση της στροφής στην ιδιωτική σφαίρα και η κατοίκηση του δημόσιου χώρου ως πράξη επανακαθορισμού του ρόλου του και του νοήματος του αποτελεί πολιτικό πρόταγμα ,τι συμβαίνει όταν αυτή η κατοίκηση αποτελεί αναγκαστική επιλογή; Τι συμβαίνει όταν η σχέση μέσα/έξω διαταράσσεται; Το ερώτημα εισάγει την πτυχή της σημασίας του ιδιωτικού-προσωπικού χώρου της κατοικίας και οδηγεί στην ανάγκη της διερεύνησης του χαρακτήρα του αντιφατικού όρου «κατοικία του αστέγου». Οι παραπάνω προβληματισμοί αποτελούν κάποιες από τις βασικές αιτίες επιλογής της συγκεκριμένης ομάδας ως ένα από τα υποκείμενα μελέτης της παρούσας εργασίας.

μερος_α.indd 92 12/6/2015 9:03:32 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

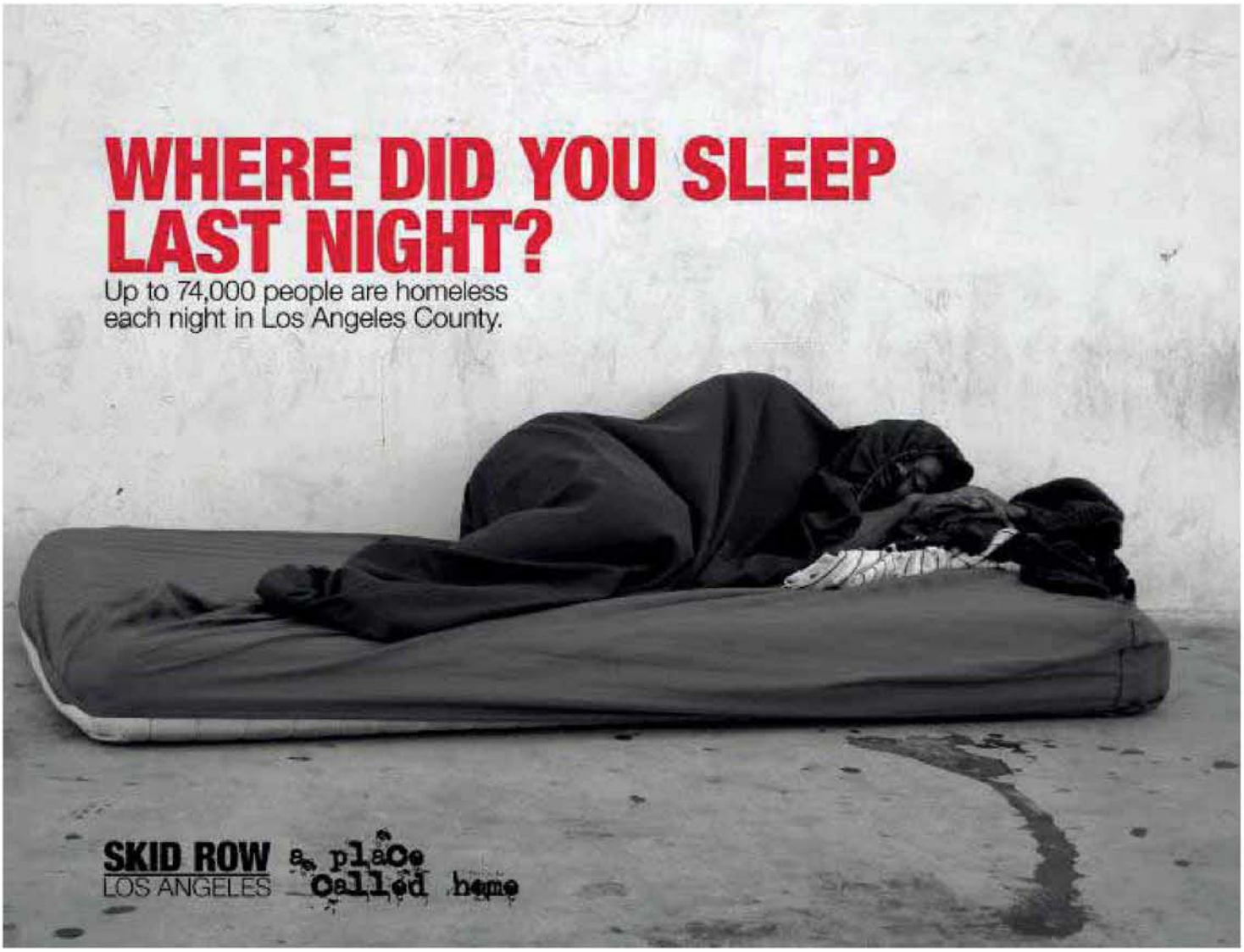

11. Καμπάνια ενημέρωσης για την έλλειψη στέγης στο Los Angeles

μερος_α.indd 93 12/6/2015 9:03:33 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

3.1 Μερικές επισημάνσεις για το κοινωνικό περιθώριο

Στο προηγούμενο κεφάλαιο προσεγγίζοντας την έννοια της μειονότητας σημειώθηκε ότι αυτή κατά περιπτώσεις ταυτίζεται, τουλάχιστον στον κοινό λόγο, με το κοινωνικό περιθώριο. Αν και η ταύτιση αυτή μπορεί να αγγίζει και τα όρια της απλούστευσης, στην περίπτωση της κοινωνικής ομάδας των αστέγων ο βαθμός του αποκλεισμού είναι τέτοιος που δικαιολογεί τη χρήση του όρου. Η Butler στο βιβλίο της *Σώματα με σημασία* ορίζει την ιδιότητα του μέλους της κοινωνίας ανάλογα με την νομική του υπόσταση, υποστηρίζοντας *ότι η εξουσία είναι αυτή που αποφασίζει ποιος μπορεί να αναγνωριστεί ως υποκείμενο ενώπιων του νόμου και μέσω αυτής της διαδικασίας κάποιοι τρόποι διαβίωσης υπολογίζονται ως «ζωή» και κάποια σώματα αναγνωρίζονται ως «σώματα με σημασία»*(Butler, 2008:22). Με την τοποθέτηση της αυτή υπονοεί πως στα πλαίσια της κοινωνίας (ή στα όρια της) υπάρχει μια γκρίζα ζώνη αόρατων ομάδων του πληθυσμού που δεν λαμβάνουν καμία μέριμνα από τους θεσμούς του κράτους και ωθούνται στην απόλυτη φτώχια, την επισφαλή ζωή και το περιθώριο. Σε σχέση με τα παραπάνω είναι χαρακτηριστικό το απόσπασμα συνέντευξης σε μια άστεγη γυναίκα στην Αθήνα:

…Δεν είναι εύκολο να ξεκολλήσεις από δω. Το ίδιο το σύστημα σε κρατάει στο δρόμο. Πώς να υποβάλω δήλωση εγώ; Το taxis δε δέχεται τη λέξη 'άστεγος'. Ζητάει διεύθυνση. Ορίστε ,λοιπόν: Γράφεις 'Πέτρου Ράλλη, κάτω από τη γέφυρα' και μετά πρέπει να πεις αν είναι το σπίτι ιδιόκτητο ή με νοίκι…

Μαριλένα,

(από το άρθρο της Καθημερινής: Οι άστεγοι, το κρύο και ο νεκρός χρόνος, 28.12.14)

Τα λόγια της Μαριλένας είναι αποκαλυπτικά : η απώλεια στέγης καθιστά τον άστεγο αόρατο για το κράτος και την κοινωνία και τον καταδικάζει στην αναπαραγωγή της περιθωριοποίησης του καθώς δεν παρέχεται σχεδόν καμία

μερος_α.indd 94 12/6/2015 9:03:33 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

δυνατότητα απόδρασης από την κατάσταση αυτή. Αποτελεί όμως ερώτημα, ο φαύλος αυτός κύκλος της αναπαραγωγής του περιθωρίου είναι απλώς το αποτέλεσμα ελλιπούς κρατικής κοινωνικής πολιτικής (αν και αναμφισβήτητα αυτό αποτελεί μια ουσιώδη πλευρά του ζητήματος) ή οι παρίες , οι περιθωριακοί αποτελούν απαραίτητο δομικό συστατικό της παρούσας κοινωνικο-πολιτικής-οικονομικής συνθήκης; Έχει ήδη σημειωθεί ότι το ξένο ,το έτερο καθίσταται απαραίτητο προκειμένου να ενοποιηθεί σε ένα συμπαγές «εμείς» το κατεξοχήν ανομοιογενές κοινωνικό σώμα και έτσι να μην τεθούν υπό αμφισβήτηση οι υπάρχουσες εξουσιαστικές και εγγενώς διχαστικές δομές. Με την ίδια ακριβώς μεθοδολογία λειτουργεί και το περιθώριο ως μια ακραία έκφανση της ετερότητας ,ή αλλιώς με τα λόγια του Bauman:

Σε μια κοινωνία της αφθονίας που λειτουργεί ως ένα «πολιορκημένο κάστρο», το οποίο περιβάλλεται από εχθρούς που αλλοιώνουν την καθημερινότητα και την κανονικότητά της, οι παρείσακτοι, ακόμη και αν δεν υπήρχαν, θα έπρεπε να εφευρεθούν. Οι άνθρωποι που ζουν στο περιθώριο εξυπηρετούν την απορρόφηση των φόβων, των ανησυχιών, και της ανασφάλειας της καταναλωτικής κοινωνίας, στο βαθμό που αυτά τα συναισθήματα δεν μπορούν να διοχετευθούν προς κάποιον εξωτερικό εχθρό (Bauman, 2002: 184-187).

Ο Foucault από την πλευρά του αναδεικνύει τη διαχρονικότητα της εφεύρεσης αποδιοπομπαίων τράγων προκειμένου να διασφαλιστεί η συγκρότηση της κοινωνίας σε ενιαίο σύνολο. Στην *Ιστορία της Τρέλας* για παράδειγμα περιγράφει πως στην Γαλλία του ύστερου μεσαίωνα η μολυσματική ασθένεια της λέπρας αποτελούσε ταυτόχρονα και κοινωνικό στίγμα για τους πάσχοντες ενώ όταν η επιδημία υποχώρησε, το ρόλο αυτό διαδέχτηκε η τρέλα, έτσι τα λεπροκομεία ως τόποι εγκλεισμού μετατράπηκαν σε φρενοκομεία(Foucault, 2004). Αυτή η μετάβαση δηλώνει για το Foucault ότι η μεθοδολογία παραμένει η ίδια, αλλάζει μόνο η αιτία του αποκλεισμού και της ποινικοποίησης. Η οπτική του Foucault αδυνατεί όμως να δώσει ολοκληρωμένη απάντηση στο ερώτημα

μερος_α.indd 95 12/6/2015 9:03:33 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

της κατασκευής του κοινωνικού περιθωρίου, καθώς ο ίδιος όπως εύστοχα σημειώνει ο Marsden (κυρίως λόγω της στάσης του απέναντι στην μαρξιστική θεωρία που δεν είναι της παρούσης να αναλυθεί στα πλαίσια της εργασίας αυτής) ασχολείται με το «πώς» της εξουσίας και όχι με το «γιατί» (Marsden, 1999: 149-150). Με άλλα λόγια αφήνει σχεδόν εκτός πεδίου ανάλυσης, την αντίθεση των δυνάμεων και σχέσεων παραγωγής που αποτελούν το κίνητρο για την ανάπτυξη της «πειθαρχικής εξουσίας» η οποία κατά το Foucault αναγνωρίζει μόνο τα «παραγωγικά και πειθαρχημένα σώματα» εξοστρακίζοντας όλα τα υπόλοιπα.

Όχι μόνο η σκέψη του Foucault αλλά συνολικά η μεταμοντέρνα σκέψη πάνω στο ζήτημα του κοινωνικού περιθωρίου έχει την τάση να προσεγγίζει το κοινωνικό περιθώριο μέσα από ένα σχήμα «χωρικό» –εντός/εκτός, ενταγμένοι/ αποκλεισμένοι- (Αλεξίου,2006). Μια τέτοια οπτική όμως καταλήγει (χωρίς να είναι η πρόθεση της αυτή) ακόμα και να ενισχύει την ανισότητα. Σύμφωνα με τη Σιανού *η αποσύνδεση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού από το γενικότερο ζήτημα των κοινωνικών ανισοτήτων, τελικά νομιμοποιεί την αναπαραγωγή και τη διεύρυνση τους, γιατί μεταθέτει τα γενεσιουργά αίτια του από το πεδίο της ταξικής σύγκρουσης στην ιδιωτική σφαίρα ή στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο σχεδόν αφηρημένα* (Σιάνου, 1998: 624). Η παραπάνω τοποθέτηση υπογραμμίζει ότι το φαινόμενο της κοινωνικής περιθωριοποίησης εγγράφεται σε ένα συνολικό πλαίσιο ανισοτήτων σε μια ταξικά διαρθρωμένη κοινωνία, και αν αυτή η πλευρά παραλειφθεί ελλοχεύει ο κίνδυνος οι αιτίες του να αποδοθούν στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των περιθωριοποιημένων ομάδων, ενοχοποιώντας τους ίδιους για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται . Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι συντηρητικές προσεγγίσεις πάνω στο ζήτημα ή αλλιώς *πολιτισμικές-συμπεριφορικές* προσεγγίσεις, όπως τις ορίζει η Mac-Donald, αναγνωρίζουν ως κύριες αιτίες της περιθωριοποίησης, την ατομική ευθύνη και την «εγκληματική» προδιάθεση των ατόμων που εκπίπτουν σε αυτή

μερος_α.indd 96 12/6/2015 9:03:33 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

την κοινωνική κατηγορία(MacDonald, 2001: 5).

Στον αντίποδα των συντηρητικών προσεγγίσεων η MacDonald τοποθετεί τις *ριζοσπαστικές*, πρόκειται για απόπειρες ερμηνείας των σύγχρονων εκφάνσεων της κοινωνικής περιθωριοποίησης, μαρξιστικών καταβολών που αποδίδουν τον αποκλεισμό σε δομικούς παράγοντες. Σύμφωνα με τις ερμηνείες αυτές οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές και η κυριαρχία των νεοφιλελευθέρων πολιτικών είναι αυτές που κατά κύριο λόγο καθιστούν ένα μέρος της κοινωνίας «περιττό» (MacDonald, 2001: 6). Στο πλαίσιο της εν λόγω ομάδας θεωριών εγγράφονται προσπάθειες να οριστεί το κοινωνικό περιθώριο με ταξικούς όρους. Η δημιουργία του όρου *underclass* (υπο- τάξη ή τάξη των παρίων) αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα. Ο όρος underclass πρωτοδιατυπώθηκε από τον οικονομολόγο Gunnar Myrdal το 1963, προκειμένου να περιγράψει τον κίνδυνο να εκπέσει ένα κομμάτι του πληθυσμού σε μόνιμη ανεργία λόγω της αποβιομηχάνισης. Αργότερα ο όρος χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει όχι μόνο τα αίτια αλλά και ένα σύνολο συμπεριφορών που απορρέουν από την περιθωριοποίηση ή συνδέονται με αυτή πχ αποκλίνουσα και βίαιη κοινωνική συμπεριφορά, εγκληματικότητα, χαλαροί οικογενειακοί δεσμοί κ.α. (Welshman, 2006: 127-155).

Μια ακόμα ενδιαφέρουσα προσέγγιση που εντάσσει το ζήτημα του κοινωνικού αποκλεισμού στα γενικότερο πλαίσιο του σύγχρονου καπιταλισμού και των δομικών του ανισοτήτων , αναπτύσσει ο Manuel Castells. Η προσέγγιση του Castells μιλά για έναν αναδυόμενο *τέταρτο κόσμο*, εξελίσσοντας την παραδοσιακή διάκριση των χωρών σε πρώτο , δεύτερο και τρίτο κόσμο ανάλογα με το βαθμό και το μοντέλο οικονομικής τους ανάπτυξης. Ο τέταρτος κόσμος μπορεί να περιλαμβάνει άτομα, περιοχές ή και ολόκληρες χώρες με κοινό στοιχείο τη φτώχεια και τον αποκλεισμό. Σύμφωνα με τον Castells η ένταση της άνισης ανάπτυξης και των εισοδηματικών ανισοτήτων αποτελούν δομικά

μερος_α.indd 97 12/6/2015 9:03:33 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

χαρακτηριστικά του σύγχρονου *πληροφοριακού καπιταλισμού* (informational capitalism),με αποτέλεσμα την εξάπλωση της φτώχιας και δη της ακραίας φτώχιας και του αποκλεισμού σε όλο και αυξανόμενα κομμάτια του πληθυσμού. Στο νέο περίπλοκο τοπίο όμως του σύγχρονου καπιταλισμού η διαδικασία της ανάπτυξης και της απο-ανάπτυξης μπορεί να συνυπάρχουν στο ίδιο κράτος, έτσι οι θύλακες της φτώχιας και της μιζέριας, τα γκέτο ή οι παραγκουπόλεις δεν χαρακτηρίζουν πλέον μόνον τον «τρίτο κόσμο» αλλά υπάρχουν και σε χώρες που θεωρούνται ανεπτυγμένες. Με τα λόγια του Castells *ο τέταρτος κόσμος είναι οι «μαύρες τρύπες του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού», που μπορεί να βρίσκονται και στην καρδιά του αναπτυγμένου κόσμου. Οι απόκληροι της σύγχρονης εποχής αποτελούν κομμάτι του τέταρτου κόσμου και ζουν εγκλωβισμένοι σε αυτόν, αν κάποιος διαβεί το κατώφλι του είναι σχεδόν απίθανο να εξέλθει, καθώς ζει κοινωνικά και πολιτισμικά αποκλεισμένος από τον υπόλοιπο κόσμο ενώ η σύνδεση γίνεται μονάχα σε οικονομικό επίπεδο – μέσω του «παραεμπορίου» (ναρκωτικά, πορνεία κλπ) – και σε διοικητικό επίπεδο μέσω κρατικών και διακρατικών μηχανισμών (μηχανισμών που φροντίζουν για τον περιορισμό του: υποστηρικτικές δομές, έλεγχος και καταστολή)* (Castells, 2010: 373).

μερος_α.indd 98 12/6/2015 9:03:33 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

3.2 Το υποκείμενο άστεγος | μια απόπειρα ορισμού

Η δημιουργία ενός ορισμού για την κοινωνική ομάδα των αστέγων δεν αποτελεί μια εύκολη διαδικασία όπως μπορεί να φαίνεται σε πρώτη ανάγνωση. Μια απλοϊκή προσέγγιση που ορίζει ως αστέγους μόνο τα άτομα που διαβιούν στο δρόμο αγνοεί ένα ολόκληρο φάσμα βαθμών έλλειψης στέγης. Η Ravehill στο βιβλίο της *Homelessness as a culture* ομαδοποιώντας τους διάφορους ορισμούς για τους ανθρώπους που στερούνται στέγης καταλήγει στην ύπαρξη πέντε κατηγοριών ορισμών:

1. Θεσμικοί ή νομικοί ορισμοί

Πρόκειται για ορισμούς που χρησιμοποιούνται από το εκάστοτε κράτος και έχουν ως στόχο να προσδιοριστεί ποιες ομάδες πληθυσμού χρήζουν βοήθειας και προστασίας. Υποστηρίζει μάλιστα ότι αυτού του τύπου οι ορισμοί είναι συνήθως επιλεκτικοί αφήνοντας απ' έξω ένα μεγάλο κομμάτι άστεγου πληθυσμού. Για παράδειγμα το νομικό πλαίσιο της Αγγλίας αναγνωρίζει ως άστεγες τις οικογένειες που ζουν σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης ή ακατάλληλα καλύμματα δεν περιέχει όμως καμία διατύπωση για τους ανύπαντρους άντρες που διαμένουν στο δρόμο αν και αποτελούν ίσως το σημαντικότερο ποσοστό.

2. Συνεχείς (continuum) ορισμοί

Αυτοί οι ορισμοί στέκονται στον αντίποδα της επιλεκτικότητας και επιχειρούν να περιλάβουν όλες τις πιθανές εκφάνσεις του φαινομένου. Οι ορισμοί αυτοί περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα συνθηκών στέγασης από την απόλυτη έλλειψη στέγης μέχρι την ύπαρξη μη ικανοποιητικής, για το συγκεκριμένο άτομο, κατοικίας. Μια τέτοια προσέγγιση καταλήγει τελικά εντελώς ασαφής καθώς οποιοσδήποτε δε διαθέτει ιδιόκτητο σπίτι με το οποίο να είναι πλήρως ικανοποιημένος θα μπορούσε να θεωρηθεί άστεγος.

μερος_α.indd 99 12/6/2015 9:03:33 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

3. Στατιστικοί ορισμοί

Οι συγκεκριμένοι ορισμοί δεν αναγνωρίζονται στη βιβλιογραφία ως ξεχωριστή κατηγορία, παρόλα αυτά θεωρούνται σημαντικοί καθώς διαδραματίζουν ρόλο τόσο ως προς τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης αλλά και ως προς τον σχεδιασμό κρατικών πολιτικών. Η λογική των ορισμών αυτών είναι η δημιουργία ομαδοποιήσεων-κατηγοριών στις οποίες θα μπορούσε να ενταχθεί το δείγμα της εκάστοτε έρευνας. Μια τέτοια προσέγγιση εμφανίζει δυο προβληματικές. Αφενός πρόκειται για ορισμούς που συχνά προσαρμόζονται στα αποτελέσματα που θέλει να δώσει η εκάστοτε έρευνα, οπότε είναι περισσότερο ενδεικτικοί της προσέγγισης και της σκοπιμότητας του οργανισμού που συλλέγει τα στοιχεία παρά του ίδιου του φαινομένου. Αφετέρου υπάρχει η εγγενής δυσκολία ότι ο άστεγος πληθυσμός χαρακτηρίζεται από ρευστότητα και μπορεί να περνά από μια κατηγορία έλλειψης στέγης στην άλλη, οπότε καθίσταται εξαιρετικά δύσκολο αν όχι αδύνατο να δημιουργηθούν ακριβείς κατηγοριοποιήσεις.

4. Ορισμοί με βάση το στεγαστικό πρόβλημα

Αυτοί είναι οι συνηθέστεροι ορισμοί. Το βασικότερο πρόβλημα τους είναι ότι υποβαθμίζουν τους παράγοντες που οδηγούν στην απώλεια στέγης και περιορίζουν την ερμηνεία του φαινομένου απλώς στη διαπίστωση της έλλειψης ή της ακαταλληλότητας της στέγης. Έτσι τέτοιου τύπου ορισμοί καταλήγουν να υποστηρίζουν ότι η απώλεια στέγης είναι αποτέλεσμα απλώς της έλλειψης κατάλληλων και προσιτών οικονομικά καταλυμάτων στην αγορά κατοικίας.

5. Ορισμοί που υιοθετεί η κοινή γνώμη

Μπορεί να μην πρόκειται για επιστημονικούς ορισμούς αποδεκτούς από τη βιβλιογραφία, όμως έχουν ιδιαίτερη σημασία καθώς φανερώνουν ποια είναι η στάση της κοινής γνώμης απέναντι στο ζήτημα. Η στάση αυτή έρχεται σε αλληλεπίδραση με τις πολιτικές που τελικά θα υιοθετηθούν ή όχι για την αντιμετώπιση του φαινομένου, αλλά και με τη δημιουργία στερεοτύπων πχ οι

μερος_α.indd 100 12/6/2015 9:03:33 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

αλκοολικοί αρνούνται να βοηθηθούν, οι ανύπαντρες μητέρες προσπαθούν οπωσδήποτε να κρατήσουν το παιδί τους κτλ. Το σημαντικότερο πρόβλημα αυτών των ορισμών είναι ότι είναι ότι ,όπως και συνολικά η διαμόρφωση της κοινής γνώμης, είναι πλήρως χειραγωγήσιμοι από τις κυβερνήσεις ή τα ΜΜΕ (Ravenhill,2008:6-8).

Η παραπάνω επισκόπηση αποδεικνύει ακριβώς τη δυσκολία ορισμού του φαινομένου, για αυτό άλλωστε και δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός για την κατάσταση της έλλειψης στέγης από την επιστημονική κοινότητα. Η διαφωνία ως προς τους ορισμούς δεν προκύπτει μόνο λόγω των πολλαπλών εκφάνσεων του φαινομένου αλλά κυρίως λόγο της διαφορετικής προσέγγισης της πολλαπλότητας των παραγόντων που οδηγούν στην απώλεια στέγης, άλλωστε ο προσδιορισμός των αιτίων αποτελεί το πρώτο και πιο βασικό βήμα ώστε να καταλήξει κανείς σε ένα ορισμό. Ως προς τον προσδιορισμό της αιτιολογίας μπορεί να γίνει ένας αδρός διαχωρισμός των ομάδων προσεγγίσεων σε δυο ομάδες, αυτές που εντοπίζουν τις αιτίες στην ατομική ευθύνη του υποκειμένου, τις προσωπικές του αποτυχίες, την κακή τύχη και την αδυναμία του να ανταπεξέλθει στις ανάγκες της ζωής και αυτές που εστιάζουν σε δομικούς παράγοντες(Kemp et al, 2001: 12).

Σε μια κατεύθυνση υπέρβασης της αντιπαράθεσης ατομικών/δομικών παραγόντων η Fitzpatrick προτείνει μια πιο συνθετική προσέγγιση γνωστή ως *new orthodoxy*. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή η ύπαρξη των προσωπικών παραγόντων δεν αναιρείται όμως εγγράφεται σε ένα πλαίσιο που ορίζεται κυρίαρχα από τους δομικούς παράγοντες. Συγκεκριμένα οι έννοιες κλειδιά της εν λόγω θεώρησης είναι:

1. **Οι δομικοί παράγοντες** δημιουργούν τις συνθήκες που ευνοούν την εμφάνιση του φαινομένου της έλλειψης στέγης

μερος_α.indd 101 12/6/2015 9:03:33 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2. Οι άνθρωποι με **προσωπικά προβλήματα** είναι πιο ευάλωτοι στις κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές
3. Η υψηλή συγκέντρωση ατόμων με προσωπικά προβλήματα στα πλαίσια του άστεγου πληθυσμού μπορεί να αποδοθεί περισσότερο στην επίδραση που έχουν πάνω τους **μακρο-διαρθρωτικοί παράγοντες** παρά στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους (Fitzpatrick,2005:4).

3.2.1 Το Ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο

Κλείνοντας παρουσιάζεται η τυπολόγηση των διαφορετικών εκφάνσεων της αστεγίας (homelessness) που κάνει ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός **FEANTSA** (European Federation of National Organization working with the Homeless), ο οποίος προσεγγίζει την έλλειψη στέγης με βάση τρεις βασικές διατάσεις της έννοιας της κατοικίας:

1. φυσική διάσταση: η πρόσβαση σε οίκημα ή χώρο στον οποίο το άτομο ή η οικογένεια έχει την αποκλειστική κυριότητα
2. κοινωνική/πολιτιστική διάσταση: ποιότητα χώρου τέτοια ώστε το άτομο να μπορεί να απολαμβάνει τις προσωπικές του σχέσεις
3. νομική διάσταση: η ύπαρξη νόμιμου τίτλου ιδιοκτησίας

Μέσα από τις διαστάσεις αυτές προκύπτει, μια τυπολογία της έλλειψης στέγης που ονομάζεται **ETHOS** :European Typology of Homelessness and Housing Exclusion και ορίζει τις εξής κατηγορίες:

μερος_α.indd 102 12/6/2015 9:03:33 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1. Απόλυτη αστεγία (κανένα είδος καταφυγίου και διαβίωση στο δρόμο) Περιλαμβάνει τόσο άτομα που διανυκτερεύουν στο δρόμο όσο και άτομα που κοιμούνται περιστασιακά για μια νύχτα σε φτηνά ξενοδοχεία.
2. Άτομα που στερούνται κατοικίας. Έχουν ένα χώρο για να κοιμηθούν σε κάποιο ίδρυμα ή ξενώνα αστέγων αλλά δεν έχουν δική τους κατοικία.
3. Άτομα που ζουν σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης. Απειλούνται με αποκλεισμό εξαιτίας επισφαλούς μίσθωσης, έξωσης ή οικογενειακής βίας.
4. Άτομα που διαβιούν σε ανεπαρκή – ακατάλληλα καταλύματα. Διαβίωση σε τροχόσπιτα, παράνομους χώρους κατασκήνωσης, ακατάλληλα καταλύματα, ακραίες συνθήκες συνωστισμού(MPHASIS, 2009: 11-12).

Ενοιολογική Κατηγορία		Λειτουργικός Ορισμός		Συνθήκες Διαβίωσης	
ΑΣΤΕΓΟΙ	ΑΣΤΕΓΟΙ ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ	1	Άνθρωποι που ζουν στο δρόμο	1.1	Διαμονή σε δημόσιους χώρους ή εξωτερικούς χώρους
		2	Διαμονή σε χώρους για επείγουσες περιπτώσεις	2.1	Διανυκτέρευση σε ξενώνες ύπνου
	ΣΤΕΡΟΥΜΕΝΟΙ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	3	Διαμονή σε ξενώνες για αστέγους	3.1	Διαμονή σε ξενώνα για άστεγους
				3.2	Προσωρινή παραμονή σε ξενώνα για άστεγους
				3.3	Υποστηριζόμενη διαμονή σε μεταβατικό στάδιο
		4	Φιλοξενία σε ξενώνες γυναικών	4.1	Διαμονή σε ξενώνες για γυναίκες
		5	Διαμονή σε κέντρα για μετανάστες πρόσφυγες	5.1	Προσωρινή φιλοξενία σε κέντρα υποδοχής για αιτούντες άσυλο
				5.2	Προσωρινή φιλοξενία για μετανάστες
		6	Πρόσωπα που φεύγουν από Ιδρύματα	6.1	Εξιτήριο από σωφρονιστικά καταστήματα – Αποφυλακιζόμενοιz
				6.2	Εξιτήριο από Ψυχιατρεία και άλλα Νοσοκομεία η αποφοίτηση από Θεραπευτικά προγράμματα για χρήση ουσιών
				6.3	Λήξη φιλοξενίας σε Ιδρύματα Παιδικής Προστασίας /στέγες ανηλίκων
		7	Πρόσωπα που λαμβάνουν μακροχρόνια υποστήριξη	7.1	Στεγαστική φροντίδα για ηλικιωμένους αστέγους
				7.2	Υποστηριζόμενη διαμονή για πρώην αστέγους
	ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΠΟΥ ΖΟΥΝ ΣΕ ΕΠΙΣΦΑΛΕΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ	8	Άνθρωποι που ζουν σε επισφαλή κατοικία	8.1	Προσωρινή φιλοξενία σε συγγενείς ή φίλους (από ανάγκη)
				8.2	Διαμονή σε καθεστώς παράνομης ή παράτυπης υπενοικίασης
				8.3	Παράνομη καταπάτηση γης (για στεγαστικό σκοπό)
		9	Άνθρωποι που ζουν υπό την απειλή έξωσης	9.1	Αναγκαστική έξωση με δικαστική εντολή από ενοικιαζόμενη κατοικία
				9.2	Εντολή κατάσχεσης ιδιόκτητης κατοικίας
		10	Πρόσωπα που ζουν υπό την απειλή βίας	10.1	Διαμονή στην οικογενειακή εστία με καταγραμμένα από την αστυνομία περιστατικά βίας
	ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΠΟΥ ΔΙΑΒΙΟΥΝ ΣΕ ΑΝΕΠΑΡΚΗ – ΑΚΑΤΑΛΛΗΛΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ	11	Άνθρωποι που ζουν σε προσωρινά ή πρόχειρα καταλύματα	11.1	Τροχόσπιτα – Αυτοκίνητα
				11.2	Μη συμβατικές κατασκευές
				11.3	Προσωρινές κατασκευές
		12	Άνθρωποι που ζουν σε ακατάλληλα καταλύματα	12.1	Κατειλημμένα κτίρια ακατάλληλα για κατοίκηση
		13	Διαμονή υπερβολικά μεγάλου αριθμού ανθρώπων στον ίδιο χώρο	13.1	Υπέρβαση του ανώτατου επιτρεπτού ορίου συνωστισμού σε κατοικία

Πίνακας/1 :Μορφές έλλειψης στέγης FEANTSA (πηγή: ακεα2011.files.)

μερος_α.indd 103 12/6/2015 9:03:34 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Όσον αφορά στην Ελλάδα η κοινωνική κατηγορία 'άστεγοι', δεν είχε αναγνωριστεί θεσμικά μέχρι το Φεβρουάριο του 2012 με το νόμο 4050/12 (ΦΕΚ 41 Α')οπότε και ψηφίστηκε νόμος που ορίζει τα εξής:

Στους άστεγους περιλαμβάνονται ιδίως αυτοί που διαβιούν στο δρόμο, σε ξενώνες, αυτοί που φιλοξενούνται από ανάγκη προσωρινά σε ιδρύματα ή άλλες κλειστές δομές, καθώς και αυτοί που διαβιούν σε ακατάλληλα καταλύματα. Οι άστεγοι αναγνωρίζονται ως ευπαθής κοινωνική ομάδα, στην οποία παρέχεται κοινωνική προστασία (Κουσιδώνης, 2013:263).

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι το κράτος έστω και καθυστερημένα αναγνώρισε την κοινωνική κατηγορία 'άστεγοι' ως μια ευπαθή ομάδα, απέκλεισε όμως από αυτή τους μη νόμιμους κατοίκους της χώρας (ή οποίοι αντιμετωπίζουν κατά κανόνα κίνδυνο απώλειας στέγης). Επίσης ο νόμος είναι απολύτως θολός ως προς το ποια είναι τα συγκεκριμένα μέτρα ενίσχυσης της κοινωνικής ομάδας αυτής και ακριβώς λόγω απουσίας συγκεκριμένων πολιτικών πρωτοβουλιών ο νόμος μέχρι σήμερα αποτελεί κενό γράμμα (Alamanou et al., 2013: 205-206).

12. Άστεγος σε δρόμο της Θεσσαλονίκης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

3.3 Η ιδιαίτερη κατηγορία των «νέο_ άστεγων»

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ο άστεγος πληθυσμός δεν αποτελεί μια ενιαία κοινωνική ομάδα, ενώ ένας βασικός διαχωρισμός στο εσωτερικό της σχετίζεται με το χρόνο παραμονής στην κατάσταση του αστέγου. Οι μακροχρόνια άστεγοι εμφανίζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά από την νέα και άμεσα συσχετιζόμενη με την οικονομική κρίση κατηγορία των νεοάστεγων.

Όσον αφορά στην κατηγορία των μακροχρόνια άστεγων, πρόκειται για άτομα τα οποία μένουν εκτός στέγης ή σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης από νεαρή ηλικία και πλέον αυτή η συνθήκη αποτελεί ένα τρόπο ζωής. Η κατάσταση αυτή, στην οποία το άτομο εγκλωβίζεται και από την οποία εμφανίζεται αδύναμο ή και πρόθυμο να εξέλθει είναι γνωστή στη βιβλιογραφία ως «σύνδρομο του άστεγου»(homelessness-as-a-lifestyle)(Grunberg, 1998). Ο Grunberg προκειμένου να εξηγήσει αυτόν τον ιδιότυπο εθισμό στη ζωή στο δρόμο υποστηρίζει ότι : *Ο όρος homelessness as a lifestyle χρησιμοποιείται για να περιγράψει έναν συγκεκριμένο τρόπο κοινωνικής συμπεριφοράς των ατόμων, μια μέθοδο για την αντιμετώπιση των προβλημάτων , σαν να καθοδηγούνται από μια θεμελιακή ιδέα: να παραμείνουν άστεγοι* (Grunberg,1998:242). Ο Farell από την μεριά του στο άρθρο του 'The Paradox of chronic Homelessness: The Conscious Desire to Leave Homeless and the Unconscious Familiarity of the Street Life', επιχειρώντας να επεκτείνει την προσέγγιση του Grunberg υποστηρίζει ότι το παράδοξο του ασυνείδητου εθισμού στη ζωή στο δρόμο παρά την συνειδητή επιθυμία να βρεθεί στέγη, οφείλεται στο γεγονός ότι οι εμπειρίες της ζωής του αστέγου είναι ιδιαίτερα έντονες και αντιφατικές, μπορεί να είναι κατά βάση τρομακτικές αλλά ταυτόχρονα συναρπαστικές. Ενώ παράλληλα η υιοθέτηση του homelessness lifestyle μαζί με τα πρόσκαιρα θετικά συναισθήματα ανεξαρτησίας που προσφέρει αποτελεί έναν αναγκαίο ψυχολογικό μηχανισμό άμυνας και προστασίας από αυτό που ο Heinz Kohut

μερος_α.indd 105 12/6/2015 9:03:41 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ονομάζει *disintergration anxiety*, δηλαδή το άγχος του κατακερματισμού της προσωπικότητας και της απανθρωποποίησης(Farell, 2010: 249-250).

Η κατηγορία των νεοαστέγων αποτελεί μια αρκετά διαφορετική περίπτωση. Τα άτομα που εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία παρουσίαζαν ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο μέχρι πρότινος, το επίπεδο εκπαίδευσης τους είναι συνήθως μέτριο ή και σε ορισμένες περιπτώσεις υψηλό και σπανίως εμφανίζουν ψυχοπαθολογία ή εθισμό στο αλκοόλ και τα ναρκωτικά (κάτι που συναντάται συχνά στα πλαίσια του πληθυσμού των μακροχρόνια άστεγων). Μάλιστα η δυνατότητα κοινωνικής επανένταξης αυτών των ατόμων σε περίπτωση επαναστέγασης εμφανίζεται μεγαλύτερη από ότι για τους μακροχρόνια άστεγους κάτι που οφείλεται κυρίως στο μικρό διάστημα παραμονής τους εκτός στέγης, βέβαια όσο περισσότερο το άτομο παραμένει στην κατάσταση αυτή υιοθετεί τα χαρακτηριστικά των μακροχρόνια αστέγων(Κλίμακα,2011:3). Η κύρια αιτία δημιουργίας της κατηγορίας των νεοάστεγων είναι η εκτόξευση της ανεργίας στα πλαίσια της οικονομικής κρίσης και η συνακόλουθη αδυναμία του πληθυσμού αυτού να ανταπεξέλθει στο οικονομικό κόστος της συντήρησης μιας κατοικίας σε συνδυασμό με την απουσία ύπαρξης υποστηρικτικού πλαισίου οικογενειακού ή/ και θεσμικού.

Για την Ελλάδα το φαινόμενο των νεοάστεγων σε πρώτη ανάγνωση φαντάζει παράδοξο λόγω των ιδιαίτερα υψηλών ποσοστών ιδιοκατοίκησης στη χώρα. Όμως το κόστος διαμονής και συντήρησης της κατοικίας εμφανίζεται επίσης υψηλό όταν μάλιστα σε κίνδυνο φτώχειας βρίσκεται ένα αξιοσημείωτο κομμάτι του πληθυσμού. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για το έτος 2012 το 23,1% του συνολικού πληθυσμού της χώρας βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας(ΕΛΣΤΑΤ,2013:1). Μάλιστα από το 2008 (έτος εμφάνισης της κρίσης) μέχρι και το 2012 (που διενεργήθηκε η έρευνα), το ποσοστό του πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας αυξάνεται διαρκώς. Μέσα στην

μερος_α.indd 106 12/6/2015 9:03:41 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

κρίση δημιουργούνται νέες ευάλωτες ομάδες, καθώς οδηγούνται σε ακραία φτώχεια, σε μεγάλο ποσοστό τους, οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι ηλικιωμένες γυναίκες, οι μακροχρόνια άνεργοι και προφανώς οι μετανάστες και τα άτομα που διαμένουν ήδη σε άθλιες συνθήκες στέγασης. Ακόμα εμφανίζονται νέες ομάδες που φτωχοποιούνται, όπως οι μόνοι ηλικιωμένοι, οι μόνες γυναίκες και οι μόνοι άντρες, οι νέοι 16-24 και τα παιδιά (Μπαλούρδος, Σπυροπούλου, 2012:162).

Σε αυτά τα πλαίσια ο κίνδυνος απώλειας στέγης φαντάζει απειλητικά πιθανός. Στοιχεία που αφορούν τις μισθωμένες κατοικίες δείχνου ότι για το έτος 2011 περίπου το 50% των ενοικιαστών φάνηκε να αδυνατεί να πληρώσει το μίσθωμα του (Δάμα, 2011). Ενώ όσον αφορά τις ιδιόκτητες κατοικίες στην πίεση των δανειακών χρεών και των υψηλών φόρων που οδηγούν τα υπερχρεωμένα νοικοκυριά στην επιλογή να ρευστοποιήσουν το ακίνητό τους, προστίθεται και ο κίνδυνος της κατάσχεσης (νομοθετική ρύθμιση η ισχύς της οποίας έχει μόνο προσωρινά ανασταλεί). Η ραγδαία πτώση του βιωτικού επιπέδου σε συνδυασμό με το διάτρητο νομικό πλαίσιο προστασίας της κατοικίας στην Ελλάδα καθιστούν περισσότερο κατανοητή την έντονη αύξηση του άστεγου πληθυσμού στη χώρα.

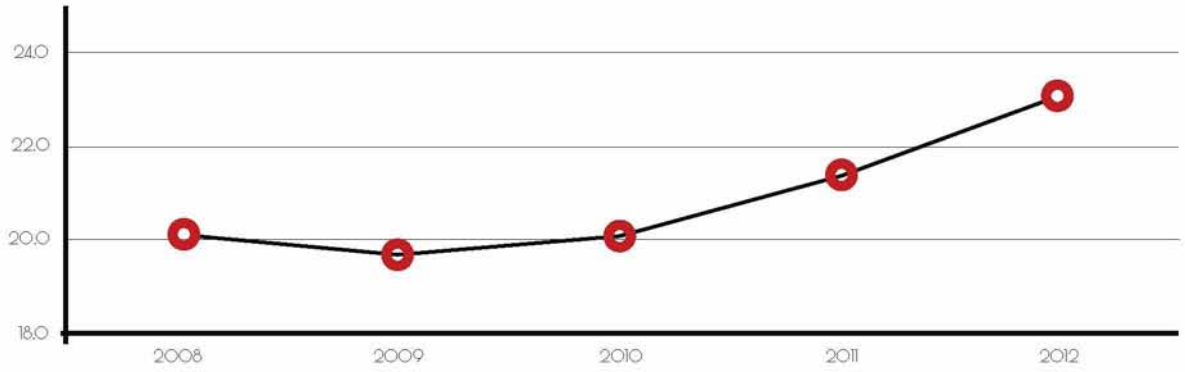

Γράφημα 3 // Ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας τα έτη 2008-2012 (πηγή ΕΛΣΤΑΤ,2011)

μερος_α.indd 107 12/6/2015 9:03:41 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Στο σημείο αυτό αξίζει να γίνει αναφορά σε μια κατηγορία άστεγου πληθυσμού που ελάχιστα έχει απασχολήσει τη βιβλιογραφία, τα παιδιά. Γενικώς η διαβίωση σε συνθήκες έλλειψης στέγης συνήθως αντιμετωπίζεται ως ένα φαινόμενο που αφορά τον ενήλικο πληθυσμό, ενώ πολύ λίγα είναι γνωστά για τον αριθμό και τα χαρακτηριστικά των άστεγων παιδιών. Σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει πρόσφατα (2012) στις ΗΠΑ φαίνεται ότι το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό των άστεγων παιδιών ανήκουν σε μονογονεϊκές οικογένειες, με αρχηγό κατά κανόνα γυναίκα. Μάλιστα το Αμερικανικό Συμβούλιο για την Έλλειψη Στέγης (Interagency Council on Homelessness) σημειώνει ότι το 80% των γυναικών αυτών έχουν προηγουμένως υπάρξει θύματα ενδοοικογενειακής βίας και αυτό αποτελεί τόσο παράγοντα απώλειας στέγης όσο και επιδείνωσης της ψυχικής υγείας του παιδιού (McCoy-Roth et.al., 2012:3)

Η κακή σωματική και ψυχική υγεία αποτελεί τον κανόνα για τον άστεγο παιδικό πληθυσμό καθώς η ίδια έρευνα αναφέρει ότι πολύ υψηλό ποσοστό των παιδιών αυτών αντιμετωπίζει προβλήματα άγχους, κατάθλιψης, αϋπνίας και επιθετικής συμπεριφοράς. Η κακή ψυχική υγεία πιστοποιείται και μέσω ενός ενδιαφέροντος project που διεξήγε το 1999 Ένωση για την Κοινωνική Ευημερία του Μισούρι (The Missouri Association for Social Welfare). Θέμα του project ήταν η ανάλυση ζωγραφιών από άστεγα παιδιά που τους ζητήθηκε να απεικονίσουν το 'σπίτι' τους, το 'ιδανικό σπίτι' και το 'αγαπημένο τους μέρος'. Οι ψυχολόγοι που ανέλυσαν της ζωγραφιές εντόπισαν στοιχεία (πχ μαύρος ήλιος, ψυχρά χρώματα) που αποτελούν ενδείξεις μελαγχολίας ή και κατάθλιψης(M.A.S.C., 2004). Ταυτόχρονα η αδυναμία των παιδιών αυτών να έχουν πρόσβαση στο ίδιο σχολείο για μεγάλο χρονικό διάστημα σε συνδυασμό με την συνολικότερη επισφάλεια που βιώνουν, αυξάνουν τα ποσοστά χαμηλών σχολικών επιδόσεων και σχολικής διαρροής(McCoy-Roth et.al., 2012:3).

μερος_α.indd 108 12/6/2015 9:03:41 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Το ζήτημα των άστεγων παιδιών έχει ιδιαίτερη σημασία αφενός γιατί αποτελούν έτσι και αλλιώς μια ευπαθή ομάδα αλλά και γιατί κινδυνεύουν να εκπέσουν στην κατηγορία του μακροχρόνια άστεγου καθώς βρίσκονται σε αυτή την κατάσταση από τόσο νεαρή ηλικία. Το ζήτημα της παιδικής αστεγίας στην Ελλάδα δεν φαίνεται για την ώρα να έχει ιδιαίτερη έκταση, παρόλα αυτά είναι απαραίτητο να προσεγγιστεί καθώς συνολικά το φαινόμενο της έλλειψης στέγης οξύνεται και η δημιουργία πολιτικών προστασίας για αυτή την ευαίσθητη ομάδα του πληθυσμού είναι απαραίτητη.

μερος_α.indd 109 12/6/2015 9:03:42 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

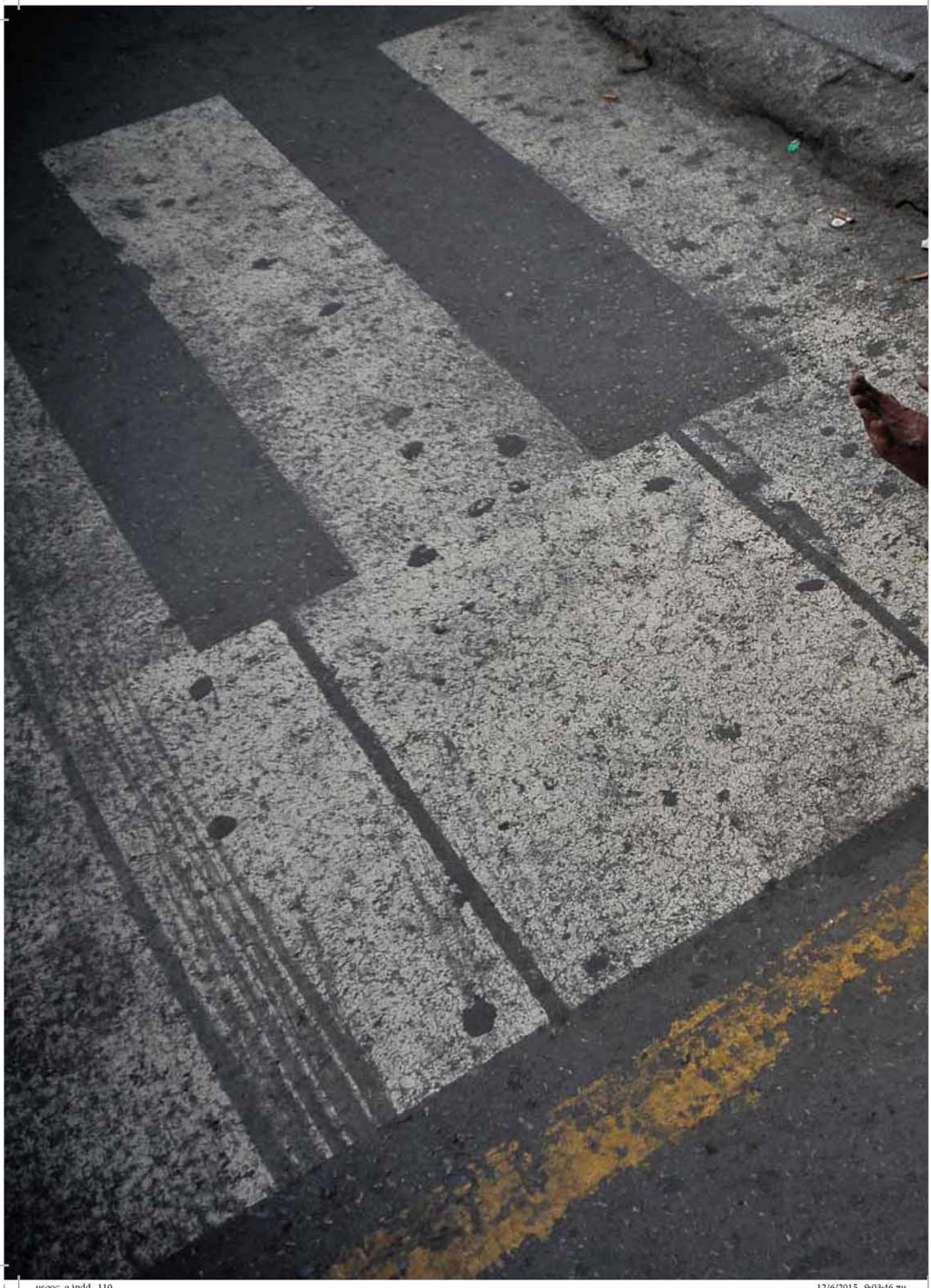

μερος_α.indd 110 12/6/2015 9:03:46 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

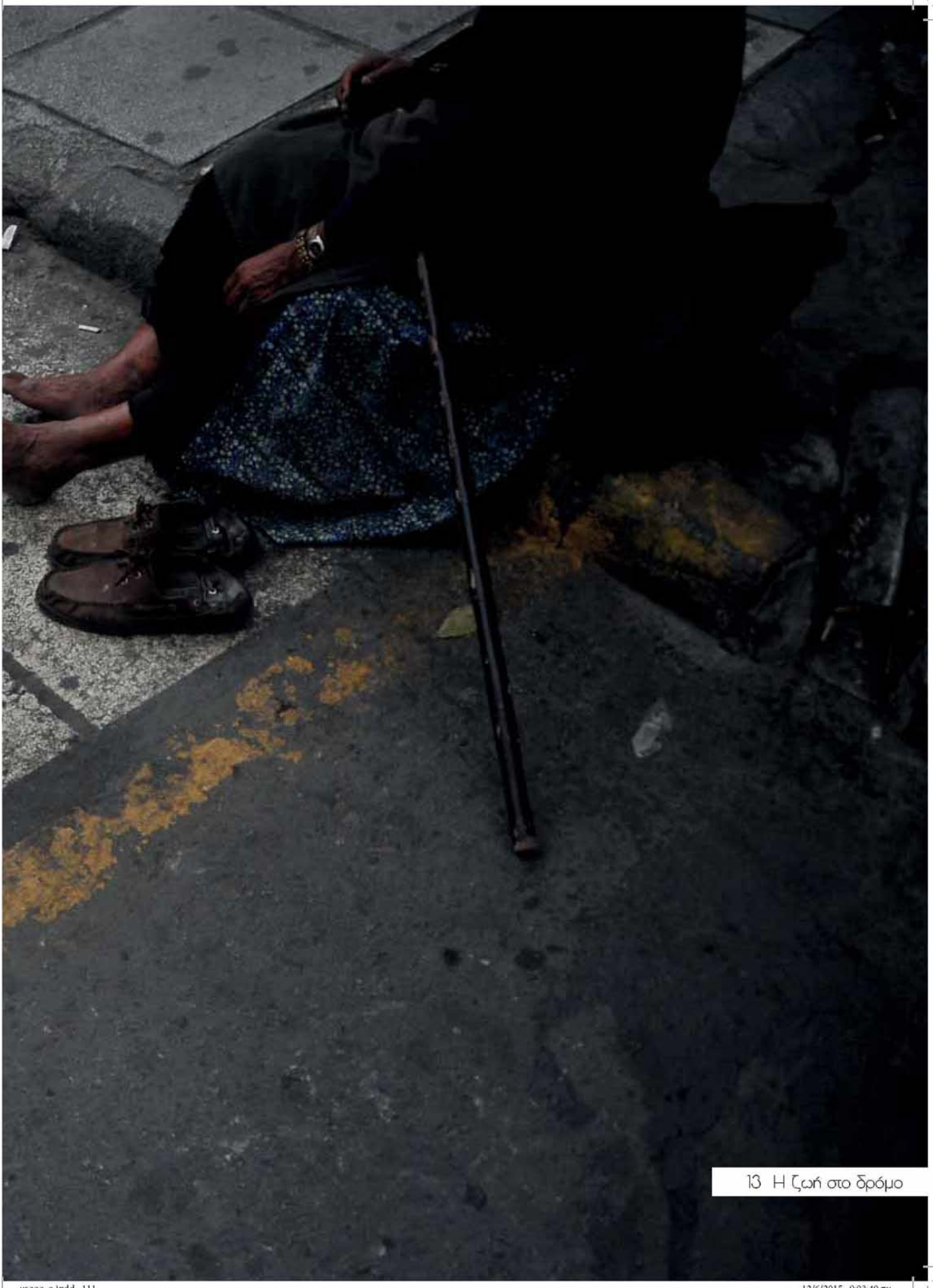

13 Η ζωή στο δρόμο

μερος_α.indd 111 12/6/2015 9:03:49 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

3.4 Στοιχεία για τους άστεγους και νέο-άστεγους στην Ελλάδα

Όπως σημειώθηκε ήδη, στην Ελλάδα το φαινόμενο της έλλειψης στέγης είναι σχετικά πρόσφατο αν συγκριθεί με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ωστόσο ο ρυθμός αύξησης του τείνει να προσεγγίσει τον αντίστοιχο των Ευρωπαϊκών χωρών. Η πρώτη εμφάνιση αστέγων στις ελληνικές πόλεις (κυρίως την Αθήνα) σε ένταση τέτοια που η παρουσία τους να γίνεται αισθητή, έγινε στις αρχές της δεκαετίας του '90. Μάλιστα το φαινόμενο τότε αντιμετωπίστηκε ως «εισαγόμενο» και σχετίστηκε με την αύξηση των μεταναστευτικών εισροών στη χώρα, καθώς η αύξηση των στεγαστικών προβλημάτων των γηγενών κατοίκων συνέπεσε με αυτές(Κλίμακα,2011:1). Σύντομα φάνηκε ότι το πρόβλημα της έλλειψης στέγης δεν αφορά μόνο τον αλλοδαπό πληθυσμό και εσχάτως (στα πλαίσια της οικονομικής κρίσης) έγινε κατανοητό ότι το ενδεχόμενο της απώλειας στέγης μπορεί να καταστεί πραγματικότητα αιφνιδίως για κομμάτια του πληθυσμού που δεν αντιμετώπιζαν ακραία προβλήματα φτώχιας μέχρι πρότινος (νεοάστεγοι).

Ένα από τα βασικά προβλήματα ως προς την περιγραφή και την κατανόηση του προφίλ του άστεγου πληθυσμού στην Ελλάδα είναι η απουσία στατιστικών στοιχείων. Οι βασικότερες αιτίες της έλλειψης αυτής είναι:

1. Η έλλειψη εξειδικευμένων υπηρεσιών για την καταγραφή του άστεγου πληθυσμού.
2. Το γεγονός ότι η πλειοψηφία του άστεγου πληθυσμού αποτελείται από μετανάστες σε μεταβατική κατάσταση.
3. Η έλλειψη συντονισμού ανάμεσα στα προγράμματα των συναρμόδιων Υπουργείων που εμπλέκονται στην καταγραφή και στην καταπολέμηση του προβλήματος(MPHASIS,2009:8-9).

Τα διαθέσιμα στοιχεία αποτελούν περισσότερο προϊόν εκτιμήσεων μέσα από τα αποτελέσματα ερευνών δημόσιων ή ιδιωτικών οργανισμών που

μερος_α.indd 112 12/6/2015 9:03:49 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ασχολούνται με ευάλωτες κοινωνικές ομάδες πχ χρήστες ναρκωτικών, κακοποιημένες γυναίκες κτλ. , ενώ δεν υπάρχουν καθόλου στοιχεία που να αφορούν άστεγους μετανάστες ή αποφυλακισμένους (Alamanou et. al., 2013: 206).

Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία που αναφέρονται στον Οκτώβρη του 2012 ο αριθμός του άστεγου πληθυσμού στη χώρα ανέρχεται στα 40.000 άτομα τα περισσότερα από τα οποία συγκεντρώνονται στα δυο μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη(Κουσιδώνης, 2013:263).Μάλιστα ο άστεγος πληθυσμός στην Ελλάδα μπορεί να καταμεριστεί σε τρείς κατηγορίες.

1. Άστεγοι λόγω συνδυασμού των παρακάτω παραγόντων: ανεργία, χαμηλά εισοδήματα, ψυχικές νόσοι, εθισμοί (αλκοόλ, ναρκωτικά, τζόγος)και απουσία υποστηρικτικού πλαισίου. Οι άνθρωποι που εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία είναι κυρίως μακροχρόνια άστεγοι Έλληνες και μετανάστες(όσον αφορά στους μετανάστες αυτοί προέρχονται κυρίως από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ και των Βαλκανίων)

2. Η νέα γενιά αστέγων-νεοάστεγοι. Σε αυτή την κατηγορία συναντώνται κυρίως Έλληνες αλλά και μετανάστες που όμως είχαν κατακτήσει ένα καλό επίπεδο κοινωνικής ένταξης πριν χάσουν την κατοικία τους.

3. Μετανάστες, αιτούντες άσυλο, πρόσφυγες σε μεταβατικό στάδιο. Τα άτομα αυτά αντιμετωπίζουν έντονα στεγαστικά προβλήματα . Συνήθως βρίσκονται σε απόλυτη αστεγία για μικρό χρονικό διάστημα, όμως αντιμετωπίζουν για μεγάλο χρονικό διάστημα προβλήματα ακατάλληλων ή υπερσυνωστισμένων συνθηκών στέγασης. (οι κύριες χώρες προέλευσης των πληθυσμών αυτών είναι το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, το Ιράκ, το Μπαγκλαντές, το Σουδάν, και το Μαρόκο) (Alamanou et. al., 2013: 206).

μερος_α.indd 113 12/6/2015 9:03:49 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Μια από τις πρώτες αν όχι η πρώτη προσπάθεια καταγραφής του άστεγου πληθυσμού στην Ελλάδα έγινε το 2006, με δεδομένο ότι την εποχή εκείνη δεν είχε εμφανιστεί ακόμα το φαινόμενο των νεοάστεγων τα αποτελέσματα της έρευνας ανταποκρίνονται περισσότερο στα χαρακτηριστικά των «παραδοσιακών» άστεγων. Τα βασικά αποτελέσματα της έρευνας ήταν τα εξής:

- Το μεγαλύτερο ποσοστό αστέγων ήταν άνδρες μέσου όρου ηλικίας 47 ετών
- Η συντριπτική πλειοψηφία ήταν άνθρωποι που ζούσαν μόνοι, χωρίς οικογένεια
- Η κατάσταση της υγείας των περισσότερων από τους μισούς ήταν κακή, το 63,5% εμφάνιζε ψυχοπαθολογία ενώ το 75% υπέφερε από εξαρτήσεις.
- Το 58% δεν είχε κανενός είδους ασφάλιση και δυνατότητα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης (Vlantoni,et.al. 2006).

Πιο πρόσφατες έρευνες (2011) που εστιάζουν στους νεοάστεγους αποδεικνύουν ότι 1 στους 5 έχει μέτριο ως υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, ενώ πριν εργαζόταν στον τεχνικό τομέα, τις κατασκευές, τον τουρισμό ή ήταν αυτοαπασχολούμενος, εργαζόταν δηλαδή σε οικονομικούς τομείς που έχουν επηρεαστεί ιδιαίτερα από την κρίση. Μερικά ακόμα σημαντικά ευρήματα είναι τα εξής:

- Περισσότερα από 6 στα 10 άτομα (64,8%) είναι άστεγοι για λιγότερο από δυο χρόνια.
- Το 63,8% των ερωτηθέντων κοιμόταν στο δρόμο κατά τη διάρκεια του προηγούμενου χρόνου.
- Το 10,5% βρήκε καταφύγιο στο αυτοκίνητο του
- Για περισσότερους από τους μισούς (52,4%) το φαγητό δεν αποτελεί καθημερινό πρόβλημα ενώ το 47,1% αναγνωρίζει την έλλειψη σε ρουχισμό ως

μερος_α.indd 114 12/6/2015 9:03:49 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

το πιο σημαντικό του πρόβλημα και το 40% θεωρεί σημαντική την έλλειψη ενός χώρου για να κάνει μπάνιο.

- Οι μισοί από τους ερωτηθέντες ζουν με 0-20€ το μήνα
- Το 58,1% δεν έχει καμία δυνατότητα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης
- Το 29,8% αποδίδει την κατάσταση του στα οικονομικά προβλήματα, ενώ το 17,3% την αποδίδει στην ανεργία(Alamanou,2013:207).

Η πιο πρόσφατη διαθέσιμη έρευνα έγινε στην Αθήνα από το Κέντρο Υποδοχής και Αλληλεγγύης του Δήμου Αθηναίων κατά το διάστημα Ιουνίου-Αυγούστου του 2013. Η έρευνα αυτή δείχνει ότι εξακολουθεί η πλειοψηφία των αστέγων να είναι άνδρες (77%). Όσον αφορά στις εθνικότητες η παρουσία Ελλήνων και αλλοδαπών είναι σχετικά ισότιμη , ενώ πιο ειδικά όσον αφορά στους αλλοδαπούς το 46% από αυτούς είναι ασιατικής ή αφρικανικής καταγωγής και το 53% Ευρωπαίοι. Ο μέσος όρος της ηλικίας αλλάζει σε σχέση με την πρώτη έρευνα που παρουσιάστηκε παραπάνω καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό των αστέγων (27%) κινείται ανάμεσα στις ηλικίες 25-35 ετών, ενώ αθροιστικά το 76% του δείγματος εντάσσεται στις παραγωγικές ηλικίες 26-55 ετών, κάτι που φυσικά συνάδει με τα χαρακτηριστικά των νεοαστέγων. Ένα ενδιαφέρον εύρημα είναι ότι το 54% των ερωτηθέντων δεν επιθυμεί να στεγαστεί ενώ προτιμά να λυθεί το πρόβλημα την ένδυσης και της προσωπικής υγιεινής κάτι που συμφωνεί και με τα ευρήματα της έρευνας του 2011. Η έρευνα συνδυάζοντας τα αποτελέσματα των ερωτήσεων που σχετίζονται με την επιθυμία στέγασης και αυτών που σχετίζονται με την ύπαρξη τοξικοεξάρτησης καταλήγει ότι ανάμεσα στους ερωτηθέντες που αρνούνται την στέγαση οι περισσότεροι είναι τοξικοεξαρτημένοι(ΚΥΑΔΑ, 2013). Η παρουσία κάποιας εξάρτησης ως προς την άρνηση επαναστέγασης διαδραματίζει σίγουρα κάποιο ρόλο καθώς σχετίζεται με τον «εθισμό στη ζωή στο δρόμο».

Ας σημειωθεί όμως εδώ ότι η έρευνα δεν προσδιορίζει πώς ακριβώς

μερος_α.indd 115 12/6/2015 9:03:49 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

τέθηκε το ερώτημα καθώς είναι πιθανό η προοπτική ύπαρξης στέγης να ταυτίζεται για τον άστεγο πληθυσμό με ιδρυματικές δομές και ως εκ τούτου να είναι απωθητική. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο επιβεβαιώνεται και από τη διεθνή εμπειρία, για παράδειγμα ο Hopper χρησιμοποιώντας στοιχεία εκτεταμένων ερευνών πεδίου που έλαβαν χώρα στη Νέα Υόρκη κατά τις δεκαετίες 1970 και '80 καταλήγει στο συμπέρασμα ότι πολλοί άστεγοι αρνούνται να μείνουν σε ξενώνες για μια σειρά από λόγους (βία, ασθένειες, συμπεριφορά προσωπικού). Μάλιστα θεωρούν ότι η ζωή στο δρόμο σε σύγκριση με την ζωή σε ένα ξενώνα προσφέρει μεγαλύτερη αυτονομία και τους κάνει να αισθάνονται αξιοπρεπέστεροι. Ένα ακόμα στοιχείο σύμφωνα πάντα με τον Hopper που ωθεί τους άστεγους να αρνούνται τη διαμονή σε ξενώνα είναι ο φόβος τους να μην χάσουν της «γωνιές» τους, δηλαδή τα ιδιαίτερα σημεία στην πόλη που έχουν εντοπίσει ως πιο φιλόξενα και έχουν καταφέρει να κατοχυρώσουν άτυπα ως δικά τους(Hopper ,2003). Αυτή η διάσταση έχει ιδιαίτερη σημασία αν αναλογιστεί κανείς ότι η έννοια «προσωπικός χώρος» είναι μια από τις βασικές διαστάσεις του σπιτιού (εκτενέστερη αναφορά στο ζήτημα του σπιτιού γίνεται στο επόμενο υποκεφάλαιο). Αντίστοιχες μαρτυρίες προκύπτουν και από την επισκόπηση του ημερήσιου τύπου στην Ελλάδα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα παρακάτω αποσπάσματα:

…Έπρεπε να κλείνεσαι μέσα (ενν. στον ξενώνα) από νωρίς, να ζητάς άδεια για τα πάντα, να ζεις σαν γέρος ή σαν παιδί(…) ο άστεγος είναι ελεύθερο πνεύμα και αν δεν ήταν πριν τον ελευθερώνει ο δρόμος(…) Γιατί να πας στο ξενώνα; Να χάσεις την καβάντζα σου επειδή έπιασε μια μέρα κρύο;

Τάκης (από το άρθρο της Καθημερινής: Οι άστεγοι, το κρύο και ο νεκρός χρόνος, 28.12.14)

μερος_α.indd 116 12/6/2015 9:03:49 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

...Έχω τον τρόπο μου εγώ(...)παρέα θέλω μόνο(...) Δεν φεύγω θα χάσω τη θέση μου...

Δημήτρης (από το άρθρο της Καθημερινής: Το μόνο που έχω είναι αυτή η γωνιά, 22.01.12)

Κλείνοντας να επισημανθεί πως ακόμα και αν η αξιοπιστία των αποτελεσμάτων των ερευνών που παρουσιάστηκαν δεν είναι απόλυτη, ελλείψει στατιστικών δεδομένων από τους αρμόδιους κρατικούς φορείς αποτελούν τα μόνα διαθέσιμα στοιχεία που βοηθούν στην σκιαγράφηση του προφίλ των αστέγων στην Ελλάδα της κρίσης.

3.5 Η αναγκαστική κατοίκηση του δημόσιου χώρου

3.5.1 Το σπίτι

Προκειμένου να προσεγγιστεί ο ιδιότυπος τρόπος με τον οποίο οι άστεγοι «κατοικούν» το δημόσιο χώρο είναι απαραίτητο να προσεγγιστεί η έννοια «σπίτι», μια έννοια πολυδιάστατη και πολλαπλώς φορτισμένη καθώς το σπίτι είναι κάτι πολύ περισσότερο από την υλική του υπόσταση. Ο Wilkinson επιχειρώντας να ορίσει το σπίτι μέσα από μια ευρεία οπτική υποστηρίζει ότι αυτό δεν είναι απλώς ένα υλικό στοιχείο που προσφέρει ασφάλεια και προστασία, αλλά ένα μέρος επενδεδυμένο με έννοιες όπως η οικογένεια, ο προσωπικός χώρος που επιτρέπει στο άτομο να ανασυγκροτείται ,αποτελεί ένα μέρος που μπορεί κανείς να ηρεμεί και είναι ο εαυτός του, ενώ ταυτόχρονα είναι κάτι που το άτομο αισθάνεται ότι χαρακτηρίζει το επίπεδο της ζωής του (Wilkinson, 1995).

μερος_α.indd 117 12/6/2015 9:03:49 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Η διαπίστωση ότι το σπίτι δεν αποτελεί απλώς ένα υλικό στοιχείο είναι ευρέως διαδεδομένη στην επιστημονική κοινότητα, παρόλα αυτά δεν υπάρχει ενιαία τοποθέτηση ως προς το ποια ακριβώς είναι τα συστατικά που συνθέτουν τη έννοια του σπιτιού. Ο Gurney για παράδειγμα σχεδόν αρνείται την σημασία της υλικής διάστασης του σπιτιού. Συγκεκριμένα υποστηρίζει ότι: *ότι το σπίτι είναι μια ιδεολογική κατασκευή που δημιουργείται από τις συναισθηματικά φορτισμένες εμπειρίες των ανθρώπων στο μέρος που τυχαίνει να ζουν*(Gurney, 1990: 26). Η τοποθέτηση του Gurney είναι σωστή ως ένα βαθμό καθώς *η διάκριση που κάνουν οι άνθρωποι ανάμεσα στο ιδανικό σπίτι και το σπίτι όπως το βιώνουν στην πραγματικότητα είναι κοινωνικά κατασκευασμένη μέσα από ιδεολογικές φόρμες* (Sommerville,1992:529). Όμως αν το σπίτι ήταν μόνο ιδεολογική κατασκευή τότε η ερώτηση αν κάποιος έχει ή δεν έχει σπίτι δεν θα είχε νόημα.

Μια σημαντική διάσταση της κατανόησης της έννοιας του σπιτιού σχετίζεται με το υποκείμενο που την ορίζει. Η Ravenhill μέσα από εμπειρικές έρευνες διαπιστώνει ότι οι ορισμοί για το σπίτι που προέρχονται από άτομα που έχουν στέγη διαφέρουν από τους αντίστοιχους που προέρχονται από άστεγα άτομα. Παρά τις διαφορές τους όμως οι ορισμοί αυτοί εμφανίζουν έναν κοινό πυρήνα με βάση τον οποίο η Ravenhill προτείνει τον εξής ορισμό για το σπίτι: Σπίτι είναι η αίσθηση της ασφάλειας, της εμπιστοσύνης, της συνέχειας και της σταθερότητας που επιτρέπει την σωματική, συναισθηματική και ψυχολογική υγεία απαραίτητη για να οικοδομήσει κανείς φιλίες και σχέσεις. Είναι ένα κεντρικό σημείο στη ζωή μας από το οποίο άλλες δραστηριότητες όπως η δουλειά, οι φιλίες, οι σχέσεις μπορούν να βιωθούν και να αναπτυχθούν. Είναι επίσης ένας μοναδικός χώρος/τόπος/περιοχή που ο καθένας ορίζει τον εαυτό του και λειτουργεί αυθόρμητα. Ένας χώρος ή τόπος που επιτρέπει στο άτομο να αισθάνεται κομμάτι της κοινωνίας που ζει, ισότιμο και ικανό να σχετιστεί με τους άλλους(Ravenhill,2008:12).

μερος_α.indd 118 12/6/2015 9:03:49 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Ένας τέτοιος ορισμός αναδεικνύει το κεντρικό ρόλο που διαδραματίζει η κατοικία για την ψυχολογική – συναισθηματική σταθερότητα του ατόμου αλλά και τη δυνατότητα του να αναπτύξει κοινωνική ζωή. Ενώ τονίζει τη σημασία της ύπαρξης ενός προσωπικού χώρου που το άτομο μπορεί να θεωρεί ότι είναι δικός του (είτε νόμιμα είτε άτυπα). Βέβαια επειδή ο ορισμός αυτός προκύπτει από τον συνδυασμό των οπτικών ατόμων που έχουν και ατόμων που δεν έχουν στέγη η υλική υπόσταση του σπιτιού δεν αναφέρεται ρητά παρά μόνο υπονοείται.

Στο σημείο αυτό ανακύπτει μια ακόμα προβληματική, το υποκείμενο άστεγος μπορεί να ορίζεται από την επιστημονική κοινότητα ή τους αρμόδιους φορείς με κριτήρια που περιγράφηκαν στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, όμως αυτά μπορεί να μην συμπίπτουν πάντα με τον τρόπο που το ίδιο το άτομο προσδιορίζει την κατάσταση του ως άστεγο ή όχι. Αυτή η διαφοροποίηση διαδραματίζει το δικό της ρόλο ως προς τον ορισμό του σπιτιού. Για παράδειγμα οι έρευνες των Watson και Auterberry (1986) έχοντας ως υποκείμενα άστεγες γυναίκες δίνουν τα έξης αντιφατικά αποτελέσματα: Το 30% των γυναικών που απάντησαν ότι δεν θεωρούν το παρόν κατάλυμα τους ως το σπίτι τους, δεν προσδιόρισαν τον εαυτό τους ως άστεγο, ενώ το 32% των γυναικών που απάντησαν ότι αισθάνονται το παρόν κατάλυμα τους ως το σπίτι τους, προσδιόρισαν το εαυτό τους ως άστεγο(Watson & Auterberry,1986:92). Η παραπάνω αντίφαση αποδεικνύει ότι η πρώτη ομάδα αντιλαμβάνεται το σπίτι απλώς ως την ύπαρξη μιας στέγης (και ανάλογα με αυτό ορίζει το υποκείμενο άστεγος), ενώ η δεύτερη ομάδα αντιλαμβάνεται την ανάγκη ύπαρξης μιας σειράς ακόμα παραμέτρων ώστε ένα κατάλυμα να θεωρηθεί σπίτι.

Αναγνωρίζοντας την ιδιαίτερα πολύπλοκη συνθήκη του ορισμού του σπιτιού και του άστεγου και αξιοποιώντας τα αποτελέσματα των ερευνών των Watson και Austerberry, ο Somerville επιχειρεί (ενδεχομένως όχι απολυτα επιτυχημένα)

μερος_α.indd 119 12/6/2015 9:03:49 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

να κατηγοριοποιήσει τις διαστάσεις της έννοιας σπίτι. Η κωδικοποίηση του Somerville καταλήγει σε ένα πολύ χρήσιμο κατάλογο που δομείται με βάση επτά έννοιες κλειδιά η καθεμία από τις οποίες φέρει τις δικές της συνδηλώσεις αλλά ταυτόχρονα συνδιαλέγεται με τις υπόλοιπες. Οι έννοιες κλειδιά του Somerville είναι:

1. «καταφύγιο» _ υλικές συνθήκες της κατοικίας
2. «εστία» _ ψυχολογική και σωματική ευημερία
3. «καρδιά» _ σχέσεις αγάπης και φροντίδας
4. «ιδιωτικότητα» _ έλεγχος και προσωπικός χώρος
5. «κατάλυμα» _ μια στέγη, ένα μέρος όπου μπορεί κανείς να κοιμηθεί
6. «ρίζες» _ η αίσθηση της ταυτότητας
7. «παράδεισος» _η αίσθηση του ιδανικού σπιτιού που διαχωρίζεται από την πραγματική εμπειρία του σπιτιού(Somerville,1992:532).

Έννοια κλειδί	Συνδήλωση	Ασφάλεια	Σε σχέση με το άτομο	Σε σχέση με τους άλλους
Shelter καταφύγιο	υλικότητα	φυσική	προστασία	στέγαση
Hearth εστία	ζεστασιά	ψυχολογική	χαλάρωση	οικειότητα
Heart καρδιά	αγάπη	συναισθηματική	χαρά	σταθερότητα
Privacy ιδιωτικότητα	έλεγχος	εδαφική	κατοχή	αποκλεισμός
Roots ρίζες	ταυτότητα	οντολογική	νόημα	αναφορά
Abode κατάλυμα	τόπος	χωρική	ξεκούραση	στέγη
Paradise παράδεισος	ιδανικό	πνευματική	ευτυχία	μη ύπαρξη (;)

Πίνακας 2 // Το νόημα του σπιτιού (πηγή Somerville, 1992)

μερος_α.indd 120 12/6/2015 9:03:50 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

3.5.1 Το σπίτι του άστεγου

Το ερώτημα που τίθεται είναι: όταν η υλικότητα του σπιτιού απουσιάζει μπορούν με κάποιο τρόπο οι υπόλοιπες διαστάσεις του, κυρίως οι ψυχολογικές να διατηρηθούν; Και πως μεταφράζεται χωρικά η κατοικία του άστεγου; Η πιο εξοικειωμένη με την ζωή στο δρόμο κατηγορία αστέγων είναι οι μακροχρόνια άστεγοι που όπως υποστηρίζει ο Gurney (1990) αποκτούν μια αίσθηση σπιτιού στο δρόμο, αυτό όμως δε σημαίνει ότι έχουν ή ότι πιστεύουν πως έχουν ένα πραγματικό σπίτι. Άλλωστε τα ισχυρά αισθήματα άγχους και ανασφάλειας που βιώνουν οι άστεγοι βασίζονται ακριβώς στην συναίσθηση της έλλειψης του σπιτιού με όλες του τις προεκτάσεις. Μάλιστα όπως υποστηρίζει ο Fox η ανασφάλεια και η έλλειψη ελέγχου είναι οι πιο βασικοί παράγοντες κακής ψυχικής υγείας του άστεγου πληθυσμού(Fox, 2006: 182-183).

Στο σημείο αυτό ανακύπτει μια ακόμα προβληματική, το υποκείμενο άστεγος μπορεί να ορίζεται από την επιστημονική κοινότητα ή τους αρμόδιους φορείς με κριτήρια που περιγράφηκαν στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, όμως αυτά μπορεί να μην συμπίπτουν πάντα με τον τρόπο που το ίδιο το άτομο προσδιορίζει την κατάσταση του ως άστεγο ή όχι. Αυτή η διαφοροποίηση διαδραματίζει το δικό της ρόλο ως προς τον ορισμό του σπιτιού. Για παράδειγμα οι έρευνες των Watson και Auterberry (1986) έχοντας ως υποκείμενα άστεγες γυναίκες δίνουν τα έξης αντιφατικά αποτελέσματα: Το 30% των γυναικών που απάντησαν ότι δεν θεωρούν το παρόν κατάλυμα τους ως το σπίτι τους, δεν προσδιόρισαν τον εαυτό τους ως άστεγο, ενώ το 32% των γυναικών που απάντησαν ότι αισθάνονται το παρόν κατάλυμα τους ως το σπίτι τους, προσδιόρισαν το εαυτό τους ως άστεγο(Watson & Auterberry,1986:92). Η παραπάνω αντίφαση αποδεικνύει ότι η πρώτη ομάδα αντιλαμβάνεται το σπίτι

μερος_α.indd 121 12/6/2015 9:03:50 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

απλώς ως την ύπαρξη μιας στέγης (και ανάλογα με αυτό ορίζει το υποκείμενο άστεγος), ενώ η δεύτερη ομάδα αντιλαμβάνεται την ανάγκη ύπαρξης μιας σειράς ακόμα παραμέτρων ώστε ένα κατάλυμα να θεωρηθεί σπίτι.

Η λέξη κλειδί όμως ως προς την παραπάνω διατύπωση του Gurney είναι η «αίσθηση» καθώς *η έννοια του σπιτιού δεν βασίζεται μόνο στη βιωμένη εμπειρία αλλά επίσης αποτελεί και μια γνωστική και πνευματική κατασκευή, δηλαδή κάποιος μπορεί να έχει την αίσθηση του σπιτιού χωρίς να έχει καμία εμπειρία ή ανάμνηση από αυτό*(Sommerville,1992:529). Αυτό σημαίνει ότι ο άστεγος σίγουρα δε βιώνει τις σωματικές, ψυχολογικές και συναισθηματικές λειτουργίες του σπιτιού αλλά τις αντιλαμβάνεται ως ανάγκη και αναπτύσσει ενδεχομένως μηχανισμούς για να τις υποκαταστήσει στις ακραίες συνθήκες που δημιουργεί η ζωή στο δρόμο. Για παράδειγμα η Ravehill (2008) παρουσιάζοντας αποτελέσματα εμπειρικών ερευνών σημειώνει ότι για ορισμένους άστεγους το σπίτι μεταφράζεται έξω από τη χωρική του διάσταση ως οι σχέσεις που έχει αναπτύξει με άλλους άστεγους. Ανατρέχοντας στον κατάλογο που παρουσιάστηκε παραπάνω αυτή η ανάγνωση αποτελεί μια προσπάθεια υποκατάστασης του σπιτιού ως «καρδιά». Άλλοι μεταφράζουν το σπίτι ως ένα τόπο στον οποίο μπορεί να έχει κανείς την αίσθηση της κυριότητας , να μπορεί να καλέσει κάποιον εκεί ή όχι. Εδώ παρατηρείται μια προσέγγιση του σπιτιού ως «ιδιωτικότητα». Για κάθε μια από τις διαστάσεις του σπιτιού που παρουσιάστηκαν παραπάνω μπορούν να βρεθούν μηχανισμοί υποκατάστασης (σαφώς ατελείς αφού στην πραγματικότητα το σπίτι απουσιάζει) , εκτός από τη διάσταση που κωδικοποιείται ως «παράδεισος» κάτι που ίσως να μην μπορεί να βιωθεί ούτε από τους έχοντες κατοικία καθώς αναφέρεται στο σπίτι ως ιδανικό όπως αποτυπώνεται στο συλλογικό φαντασιακό και το σπίτι ως ρίζες, γιατί η διάσταση αυτή απαιτεί ένα σταθερό σημείο αναφορά κάτι που για τον άστεγο απουσιάζει είτε ζει στο δρόμο είτε σε ξενώνες ή άλλα προσωρινά καταλύματα.

μερος_α.indd 122 12/6/2015 9:03:50 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Εκτός από την υποκατάσταση των ψυχολογικών πλευρών της έννοιας του σπιτιού, ουσιώδη σημασία και άμεση συσχέτιση με την επιβίωση έχει η υποκατάσταση της λειτουργικότητας του. Ως προς αυτή την πλευρά έχει σημασία να γίνει κατανοητή η διάχυτη φύση της κατοικίας του άστεγου. Ο Perec στο βιβλίο του *Χωρείες Χώρων* περιγράφει, με σαφώς λογοτεχνική διάθεση, τις καθημερινές λειτουργίες που λαμβάνουν χώρα στο σπίτι μέσα από έναν πίνακα που αντιστοιχεί τις ώρες τις ημέρας με τα δωμάτια του διαμερίσματος:

7:00	Η μητέρα σηκώνεται και πάει να ετοιμάσει πρωινό στην	ΚΟΥΖΙΝΑ
7:15	Το παιδί σηκώνεται και πάει στο	ΜΠΑΝΙΟ
7:30	Ο πατέρας σηκώνεται και πάει στο	ΜΠΑΝΙΟ
7:45	Ο πατέρας και το παιδί παίρνουν πρωινό στην	ΚΟΥΖΙΝΑ
8:00	Το παιδί παίρνει το μπουφάν του από τον καλόγερο στο και φεύγει για το σχολείο	ΧΟΛ
8:45	Ο πατέρας παίρνει το μπουφάν του από τον καλόγερο στο και φεύγει για το γραφείο	ΧΟΛ

Η παράθεση δραστηριοτήτων στα αντίστοιχα δωμάτια συνεχίζεται μέχρι το βράδυ. Με το σχήμα αυτό ο Perec θέλει να παρουσιάσει (χωρίς να υποστηρίζει ότι κάποιος ζει ακριβώς έτσι) την καθημερινότητα στο σπίτι ως *μια διαδικασία μονοσήμαντη σειραϊκή και καθημερινή, τόσο τυποποιημένη που η μέρα μπορεί να χωριστεί σε «ωρολογιακές φέτες» κάθε μια από τις οποίες αντιστοιχεί σε ένα δωμάτιο του σπιτιού*(Perec, 2000:42).Σκοπός του Perec στο απόσπασμα αυτό είναι να στηλιτέψει τον επαναλαμβανόμενο και ανούσιο μικροαστικό τρόπο ζωής, παρόλα αυτά όντος γεννιέται ο προβληματισμός: **τι συμβαίνει όταν το μπάνιο, η κουζίνα, η κρεβατοκάμαρα λείπουν;** Τα δωμάτια αυτά για τον άστεγο

μερος_α.indd 123 12/6/2015 9:03:50 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

βρίσκονται διάσπαρτα στο δημόσιο χώρο. Η κρεβατοκάμαρα του μπορεί να είναι ένα παγκάκι προστατευμένο από τα αδιάκριτα βλέμματα, η κουζίνα του κάποιο συσσίτιο, το μπάνιο του μια δημόσια τουαλέτα, το σαλόνι του κάποια γωνιά σε έναν ανοιχτό δημόσιο χώρο που έχει καταφέρει να κατοχυρώσει ως δική του.

Μια τέτοια ανάγνωση επανακαθορίζει την έννοια του σπιτιού ως προς την υλική του υπόσταση. Το σπίτι σε αυτή την περίπτωση δεν είναι ένα συμπαγές υλικό στοιχείο αλλά τόποι μέσα στην πόλη. Αυτή η διάχυση του σπιτιού στον αστικό ιστό θυμίζει την εμπειρία βίωσης του αστικού χώρου του flaneur όπως την προσεγγίζει ο Μπωντλέρ στην ποίηση του. Στο έργο του ο Μπωντλέρ ασχολείται με την πόλη μέσα από μια διχοτομική διάκριση μέσα/έξω θεωρώντας ότι κάθετι που βρίσκεται πίσω από σφαλιστές πόρτες δεν αποτελεί πόλη. Με βάση αυτή την προσέγγιση επιχειρεί να ανιχνεύσει την εσωτερικότητα σε ένα χώρο κατεξοχήν εξωτερικό. Αυτό το εσωτερικό το βρίσκει τελικά στον τύπο του flaneur. Η πόλη είναι σπίτι του πλάνητα και έτσι το εξωτερικό για αυτόν γίνεται εσωτερικό, θέλει να νυμφευθεί το πλήθος και να ζήσει μαζί του μέσα στην πόλη, να την κατοικήσει στην ολοκληρία της. Όμως ο άστεγος δεν είναι ο flaneur πρώτον γιατί η κατοίκηση της πόλης δεν γίνεται κατ επιλογήν και δεύτερον και εξίσου σημαντικό η πόλη του άστεγου δεν είναι όλη η πόλη. Αντιθέτως η επιβίωση του εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την παραμονή σε «ασφαλείς» (ή μήπως απλώς λιγότερο επικίνδυνες;)για αυτόν ζώνες της πόλης. Οι Wolch & Dear μάλιστα βασιζόμενοι σε εμπειρικές έρευνες υποστηρίζουν ότι η δυνατότητα κάποιου να ανταπεξέλθει στη ζωή στο δρόμο δένεται άρρηκτα με τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος(Wolch & Dear ,1993: 246).

μερος_α.indd 124 12/6/2015 9:03:50 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

14.. Καμπάνια ενημέρωσης για την γυναικεία αστεγία στο Los Angele

μερος_α.indd 125 12/6/2015 9:03:50 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

3.5.2 Οι γεωγραφίες των άστεγων στο δημόσιο χώρο

Οι άστεγοι ,λοιπόν ζουν αναγκάστηκα στο δημόσιο χώρο της πόλης και όπως σημειώνει ο Waldron *η παραδοσιακή συμπληρωματική σχέση δημόσιου και ιδιωτικού χώρου που ισχύει για τον στεγασμένο πληθυσμό καταρρέει εντελώς όσον αφορά στους άστεγους* (Waldron, 1991:296). Αυτή είναι μια πολύ σημαντική διαπίστωση καθώς αναδεικνύει ότι η συζήτηση περί οικειοποίησης του δημόσιου χώρου ως απαραίτητο συμπλήρωμα της κατοίκησης και της ανάπτυξης της κοινωνικής ζωής δεν έχει νόημα για τα άτομα που αναγκάζονται να ζουν την ιδιωτική τους ζωή δημοσίως. Σε αυτή την περίπτωση πρόκειται για μια εξαναγκασμένη οικειοποίηση που σε ορισμένες περιπτώσεις (μακροχρόνια άστεγοι) αναδεικνύεται σε ένα μηχανισμό αναπαραγωγής της περιθωριοποίησης (homelessness as a lifestyle) . Όμως οι δραστηριότητες της ζωής του άστεγου δε λαμβάνουν χώρα σε οποιοδήποτε δημόσιο χώρο της πόλης, παρά μόνο σε αυτούς που μπορούν με βάση τα χαρακτηριστικά τους να θεωρηθούν «sustaining habitats» όπως ορίζει ο Duneier τους «κατοικήσιμους χώρους», αυτούς που προσφέρουν τους απαραίτητους πόρους για την επιβίωση του άστεγου(Duneier ,1999:144-153).

Οι «κατοικήσιμοι χώροι» συγκροτούν για τον άστεγο πληθυσμό έναν αστερισμό τόπων, που συνιστά τη δική του πόλη. Ο Dordick περιγράφοντας αυτή τη διάσπαρτη πόλη, υποστηρίζει ότι αποτελείται από ένα δίκτυο τόπων μέσα στον ευρύτερο αστικό χώρο κάθε ένας από τους οποίους εξυπηρετεί διαφορετικές ανάγκες. Οι τόποι αυτοί μάλιστα δε νοούνται από τον άστεγο απλώς ως σημεία στον πολεοδομικό ιστό αλλά αποτελούν όλο του τον κόσμο και συνδέονται άμεσα με τις στρατηγικές επιβίωσης του (Dordick,1997). Ποιοι είναι όμως οι τόποι των άστεγων στην πόλη και ποια τα χαρακτηριστικά τους;

μερος_α.indd 126 12/6/2015 9:03:51 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Ο Duneier κάνοντας μια έρευνα για τους μαύρους άστεγους άνδρες της Νέας Υόρκης διερεύνησε για ποιο λόγο η περιοχή της Sixth Avenue παρουσιάζει τόσο μεγάλη συγκέντρωση άστεγου πληθυσμού. Τα αποτελέσματα τις έρευνας αυτής κωδικοποιούν τα στοιχεία που κάνουν την συγκεκριμένη περιοχή (ή γενικεύοντας κάποια περιοχή) περισσότερο φιλόξενη για τον άστεγο πληθυσμό: έντονη κίνηση πεζών οπότε ο χώρος είναι κατάλληλος για επαιτεία, ύπαρξη φτηνού ή δωρεάν φαγητού, κλίμα ανοχής από την τοπική κοινωνία η οποία διατίθεται να κάνει δωρεές, ασφαλείς ανοιχτοί δημόσιοι χώροι ώστε να μπορεί κανείς να κοιμηθεί, διαθέσιμοι χώροι για τη φροντίδα της προσωπικής υγιεινής (πχ δημόσιες τουαλέτες), ύπαρξη υποστηρικτικών δομών κοντά στην περιοχή (ξενώνες, συσσίτια κτλ) αλλά και ύπαρξη προστατευμένων από τη δημόσια θέα χώρων («αγκαλιές») που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για ιδιωτικότητα(Duneier, 1999: 144-153).

Οι παραπάνω συνιστώσες δίνουν ένα γενικό περίγραμμα των περιοχών που μπορούν να χωροθετηθούν οι καθημερινές δραστηριότητες των άστεγων και εξηγούν για πιο λόγο είναι πιο πιθανό ο άστεγος πληθυσμός να συναντάται σε κεντρικές περιοχές των πόλεων παρά σε προάστια. Σύμφωνα με της εκτιμήσεις της ΜΚΟ Κλίμκα όσον αφορά στην Αθήνα το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό των άστεγων ζει στο ιστορικό κέντρο της πόλης (Κλίμακα,2011:2). Τα χαρακτηριστικά του χώρου σε συνδυασμό με τις βασικές στρατηγικές επιβίωσης των άστεγων (ύπνος, εύρεση χρημάτων) καθιστούν την επιλογή αυτή λογική. Άλλωστε στο κέντρο συναντώνται πιο πολυσύχναστοι δρόμοι και ανοιχτοί δημόσιοι χώροι (για επαιτεία και ασφαλή ύπνο), μεγαλύτερη ποικιλομορφία του αστικού ιστού σε αντίθεση με την ομοιομορφία του χώρου που εμφανίζουν τα προάστια κατοικίας (για την εύρεση ιδιωτικών γωνιών), επίσης το απαραίτητο κλίμα ανοχής είναι πιο πιθανό να αναπτυχθεί σε μια κοινωνικά ποικίλη κεντρική περιοχή παρά σε ένα προάστιο που κατοικείται λόγου χάρη κυρίως από μεσοαστικά στρώματα, τα οποία εμφορούνται συνήθως από πιο συντηρητικές

μερος_α.indd 127 12/6/2015 9:03:51 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

αντιλήψεις. Βεβαίως όπως έχει ήδη περιγραφεί, στα πλαίσια της ελληνικής πόλης δεν υπάρχει αυστηρή διαφοροποίηση μεταξύ κέντρου και προαστίων με τα συνακόλουθα χωροκοινωνικά χαρακτηριστικά τους, παρόλα αυτά το κέντρο αποτελεί συγκριτικά μια πιο «φιλόξενη» περιοχή.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο προκειμένου να κατανοηθεί ο τρόπος βίωσης του δημόσιου χώρου μέσω των καθημερινών δραστηριοτήτων της κοινωνικής ομάδας των μεταναστών χρησιμοποιήθηκε το σχήμα *στρατηγική/ τακτική εγκατάσταση* (De Certeau, 2001:66-67). Στην περίπτωση των άστεγων όμως, η κατοίκηση της πόλης δεν μπορεί να αναγνωστεί μέσα από το παραπάνω δίπολο καθώς η εγκατάσταση του άστεγου μπορεί να είναι μόνο τακτική εφόσον όλες τους οι δραστηριότητες είναι συσχετισμένες εξ ανάγκης με το εφήμερο. Πιο συγκεκριμένα μελετώντας τις βασικές στρατηγικές επιβίωσης των άστεγων και πώς χωρικοποιούνται:

Ύπνος/ ιδιωτικές γωνιές

Ο ύπνος λαμβάνει χώρα συνήθως σε ανοιχτούς δημόσιους χώρους που έχουν επαρκή φωτισμό και κίνηση ώστε να υπάρχει μια στοιχειώδης ασφάλεια. Επίσης σταθμοί ΜΜΜ προσφέρονται για μια τέτοια χρήση λόγω των στεγασμένων χώρων αναμονής τους που προσφέρουν προστασία από τις καιρικές συνθήκες και ενδεχομένως δίνουν τη δυνατότητα να περνά κανείς απαρατήρητος μέσα στο συνεχώς εναλλασσόμενο επιβατικό κοινό. Την ίδια λειτουργία επιτελούν και κτήρια δημόσιας χρήσης όπως βιβλιοθήκες και μουσεία. Η εγκατάσταση σε αυτούς τους χώρους είναι κατεξοχήν τακτική καθώς η δυνατότητα απόκρυψης μέσα στο πλήθος αποτελεί το κλειδί για τη δυνατότητα παραμονής (Casey et al., 2007:97). Η στρατηγική εγκατάσταση άλλωστε συνδέεται τόσο με την μονιμότητα όσο και την ορατότητα. Η μαρτυρία του Εντού «κατοίκου» του αεροδρομίου Barajas στη Μαδρίτη είναι ενδεικτική:

μερος_α.indd 128 12/6/2015 9:03:51 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

...Το κόλπο είναι να παραμένεις αόρατος, να πηγαινοφένεις ένα καροτσάκι αποσκευών σαν ταξιδιώτης...

Εντού (από το άρθρο της Εφημερίδας των Συντακτών: Οι 30 άστεγοι του terminal 4 του αεροδρομίου Barajas, 27.12.14)

Στις περιπτώσεις που ο ύπνος λαμβάνει χώρα σε έναν ανοιχτό δημόσιο χώρο η εγκατάσταση μπορεί να λαμβάνει σχετικά σταθερά χαρακτηριστικά ενώ ο χώρος αυτός μπορεί να αποτελεί και την ιδιωτική γωνιά του άστεγου. Αυτή η σταθερότερη εγκατάσταση συχνά συνδέεται και με μια προσπάθεια ο χώρος να γίνει πιο οικείος με τη χρήση προσωπικών αντικειμένων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το παρακάτω απόσπασμα από τον ημερήσιο τύπο:

...Η κολώνα που γράφει ΠΑΟ-ΡΟΥΦ είναι το προσκεφάλι του κρεβατιού μου και εκεί είναι το καθιστικό μου(αναφέρεται σε μερικές μισοδιαλυμένες καρέκλες, μερικά μαξιλάρια και μια κουβέρτα)...

Δημήτρης (από το άρθρο της Καθημερινής: Οι άστεγοι, το κρύο και ο νεκρός χρόνος, 28.12.14)

Ακόμα όμως και αυτή η ιδιότυπη κατάληψη δεν μπορεί να θεωρηθεί στρατηγική εγκατάσταση, καθώς η αορατότητα και σε αυτή την περίπτωση αποτελεί βασική πτυχή της στρατηγικής επιβίωσης. Συχνά οι άστεγοι προτιμούν να μαζεύουν τα προσωπικά τους αντικείμενα (τα σημάδια της κατοίκησης τους) από το χώρο όταν αρχίζει η κίνηση της ημέρας.

Να σημειωθεί βέβαια εδώ ότι η αορατότητα δεν αποτελεί μια οικειοθελή επιλογή των άστεγων καθώς αυτή σε μεγάλο βαθμό καθορίζεται τόσο από το κοινωνικό στιγματισμό όσο και από τις προσπάθειες αποκλεισμού τους από

μερος_α.indd 129 12/6/2015 9:03:51 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

το δημόσιο χώρο μέσω μέτρων του κράτους εναντίον τους. Η παρουσία του άστεγου πληθυσμού στο δημόσιο χώρο προκαλεί το κανονικό πρότυπο και δημιουργεί φόβο της διατάραξης της ζωής στην πόλη. Όπως υποστηρίζει η Lofland (1973) η αποφυγή του «χάους» στην πόλη έχει ιστορικά διασφαλιστεί με δυο τρόπους: την εμφάνιση ως στοιχείο αναγνώρισης της ταυτότητας και της κοινωνικής θέσης κάποιου και το χωρικό διαχωρισμό ώστε να μπορεί κανείς να προβλέψει τι είδους ανθρώπους μπορεί να συναντήσει σε κάθε περιοχή. Όταν οι άστεγοι πληθαίνουν και η παρουσία τους στην πόλη εξαπλώνεται σε όλο και περισσότερες περιοχές της η συνθήκη αυτή διαταράσσεται. Σύμφωνα με αυτή την οπτική το πρόβλημα για τις αρχές δεν είναι τόσο το φαινόμενο της έλλειψης στέγης αλλά η παρουσία, η ορατότητα του άστεγου πληθυσμού, κάτι που εξηγεί γιατί τα μέτρα περιορισμού του φαινομένου έλλειψης στέγης είναι τόσο δυσανάλογα λίγα ως προς τα μέτρα περιορισμού της ορατότητας του και φυσικά του διωγμού των άστεγων από το δημόσιο χώρο.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων πολιτικών από τη διεθνή εμπειρία είναι οι νομοθεσίες γνωστές ως «anti-homeless laws» που ποινικοποιούν διάφορες πρακτικές που σχετίζονται με την επιβίωση στο δημόσιο χώρο (πχ δημόσια κατασκήνωση, ύπνος σε δημόσιους χώρους, επαιτεία κτλ). Τέτοιοι κανονισμοί έχουν εδραιωθεί στις Η.Π.Α. αρχίζουν όμως να εφαρμόζονται σε ολόκληρο τον κόσμο, με ιδιαίτερη έμφαση σε χώρες όπου το φαινόμενο είναι πιο έντονο (όπως το Ηνωμένο Βασίλειο), μέσω ενός δικτύου νεοφιλελεύθερων πολιτικών (Tosi, 2007:225). Εκτός από τη νομική ποινικοποίηση, ο αποκλεισμός από το δημόσιο χώρο γίνεται σαφώς και μέσω της επιτήρησης και αστυνόμευσης του. Οι κατασταλτικές παρεμβάσεις των οργάνων της τάξης απέναντι στους άστεγους κυμαίνονται από μια σχετικά πιο ήπια αντιμετώπιση, όπως το ξύπνημα και η απομάκρυνσή τους, μέχρι ιδιαίτερα σκληρές πρακτικές που αφορούν στην χρήση υπερβολικής βίας, την κατάσχεση και καταστροφή των υπαρχόντων τους,

μερος_α.indd 130 12/6/2015 9:03:51 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ή ακόμα και τους πυροβολισμούς που έχουν οδηγήσει και στη δολοφονία τους (Levinson, 2004:96). Τέλος ο σχεδιασμός του χώρου και του αστικού εξοπλισμού παίζει το δικό του ρόλο ως προς τη δυνατότητα του να «στεγάσει» ή όχι τις καθημερινές πρακτικές των άστεγων. Οι περιφράξεις δημόσιων χώρων ώστε αυτοί να μην είναι προσεγγίσιμοι εκτός ωραρίου λειτουργίας, η απομάκρυνση των παγκακιών, η αποφυγή την πυκνής φύτευσης καθώς αυτή θα μπορούσε δυνητικά να αποτελέσει μια «γωνιά» για τον άστεγο πληθυσμό, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Αποκαλυπτική ως προς τη λειτουργία της αρχιτεκτονικής είναι η δήλωση του προέδρου της υπηρεσίας ανασχεδιασμού των δημόσιων χώρων της πόλης του Los Angeles, ο οποίος αναφερόμενος στην μη πρόβλεψη κάποιου αποχωρητηρίου στον ανασχεδιασμό ενός πάρκου, είχε δηλώσει ότι «η απόφαση να μην συμπεριληφθεί τουαλέτα ήταν πολιτική και όχι μια απόφαση σχεδιασμού» (Davis, 2010:104).

15 Ο ύπνος στο δρόμο// Αθήνα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Δημιουργία εισοδήματος

Δεδομένου ότι η πιο συνήθης αιτία απώλειας στέγης είναι η ανεργία είναι λογικό ότι ο άστεγος πληθυσμός αναπτύσσει εναλλακτικές- άτυπες και συχνά παράνομες στρατηγικές οικονομικής επιβίωσης, οι οποίες είναι άμεσα συσχετιζόμενες με το χώρο και την κίνηση. Ο πιο συνηθισμένος τρόπος δημιουργίας εισοδήματος για τον άστεγο πληθυσμό είναι η επαιτεία. Σε αυτές τις περιπτώσεις η εγκατάσταση λαμβάνει χώρα σε πολυσύχναστους δρόμους με μεγάλα πεζοδρόμια, εμπορικούς πεζόδρομους και πλατείες. Ένας ακόμα κατάλληλος χώρος για τη δραστηριότητα αυτή είναι τα προαύλια των εκκλησιών, που αποτελούν χώρους συνδεδεμένους με τη φιλανθρωπία και τις δωρεές.

Η επαιτεία όμως δεν αποτελεί την μοναδική οικονομική στρατηγική του άστεγου πληθυσμού. Ο όρος *Harvesting Economy* («συλλεκτική οικονομία»), είναι χρήσιμος για την περιγραφή ενός είδους οικονομίας στο όριο ανάμεσα στις εμπορευματικές και μη εμπορευματικές σχέσεις. Η ιδέα τη συλλεκτικής οικονομίας βασίζεται σε μια ανθρωπολογική ανάγνωση και μετάφραση στο σύγχρονο οικονομικό πλαίσιο πρώιμων οικονομιών που βασίζονταν στην συλλογή καρπών και το κυνήγι πριν την ανάπτυξη της γεωργίας. *Βασικά χαρακτηριστικά αυτής της μορφής οικονομίας είναι η έλλειψη ιδιοκτησίας και συνεπώς η συνεχής κίνηση για την ανεύρεση πόρων , η ιδιοκτησία και η κίνηση αποτελούν άλλωστε έννοιες συγκρουόμενες* (Sahlins, 2004:12). Η συλλογή τροφίμων από υπαίθριες αγορές (συνήθως την ώρα που κλείνουν) για την κατανάλωση ή την ανταλλαγή τους, ή η συλλογή ανακυκλώσιμων υλικών (πχ αλουμινένιων συσκευασιών) και έπειτα η πώληση τους αποτελούν ενδεικτικά παραδείγματα αυτή της οικονομικής στρατηγικής και συναντώνται συχνά στον άστεγο πληθυσμό. Η συνεχής μετακίνηση και ο άτυπος χαρακτήρας των οικονομικών αυτών δραστηριοτήτων συγκροτούν κατεξοχήν ρευστές και συχνά αθέατες γεωγραφίες στην πόλη. Η ανίχνευση των σημείων στην πόλη

μερος_α.indd 132 12/6/2015 9:03:56 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

που διαθέτουν τους απαραίτητους πόρους αποτελεί ζωτικής σημασίας ζήτημα για την επιτυχία της στρατηγικής. Οπότε προκειμένου να ανταπεξέλθει κανείς χρειάζεται ένα δίκτυο ανθρώπων που υιοθετούν τις ίδιες στρατηγικές(Flåto & Johannessen, 2010: 91-92). Πρόκειται στην ουσία για μια άτυπη μορφή οικονομίας που βασίζεται στην κίνηση και την συλλογικότητα.

Ελεύθερος χρόνος

Στο προηγούμενο κεφάλαιο που αφορά στην σχέση της κοινωνικής ομάδας των μεταναστών με το δημόσιο χώρο αναδείχτηκε ο κεντρικός ρόλος που αυτός διαδραματίζει συνολικά ως προς την καθημερινότητα των μεταναστών στην πόλη και κυρίως ως προς τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου. Όταν όμως πρόκειται για τους άστεγους το ζήτημα γίνεται πιο περίπλοκο καθώς ο κυρίαρχος λόγος που σε μεγάλο βαθμό καθορίζει και την στάση της κοινής γνώμης, δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα του άστεγου στην αναψυχή αφού αποδίδει την ζωή στο δρόμο στην «επιλογή» ενός ατόμου να μην δουλεύει και ως εκ τούτου θεωρεί ότι όλος ο χρόνος του άστεγου είναι ελεύθερος χωρίς να αναγνωρίζει ότι η επιβίωση για αυτή την κοινωνική κατηγορία συνεπάγεται μια κοπιαστική και επισφαλή καθημερινότητα (Borchard, 2010). Στην πραγματικότητα, η καθημερινότητα του άστεγου δεν είναι κενή χαρακτηρίζεται όμως από μια ισχυρά επαναλαμβανόμενη ρουτίνα που καθορίζεται από την συνεχή προσπάθεια κάλυψης τον καθημερινών αναγκών της επιβίωσης, κάτι που καθιστά την μια μέρα καταθλιπτικά όμοια με την επόμενη. Η ρουτίνα αυτή και η ασάφεια του ορίου μεταξύ «εργάσιμου» και ελεύθερου χρόνου ορίζει ακόμα μια προβληματική: *την στρέβλωση της αντίληψης συνολικά του χρόνου για τον άστεγο πληθυσμό. Η επαναληψημότητα της κάθε μέρας κάνει το χρόνο να μην κινείται γραμμικά αλλά κυκλικά σε μια επαναλαμβανόμενη σπειροειδή πορεία*(Van Doorn, 2010:218).

μερος_α.indd 133 12/6/2015 9:03:56 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Παρόλα αυτά πρόσφατες μελέτες που αφορούν στον άστεγο πληθυσμό εντοπίζουν την ύπαρξη δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου (leisure) και μάλιστα αναγνωρίζουν την κομβική τους σημασία ως προς την διατήρηση της ψυχικής υγείας και την αποφυγή της απανθρωποποίησης του άστεγου πληθυσμού(Sager,2013). Οι δραστηριότητες αναψυχής καταφέρνουν έστω πρόσκαιρα να μετατρέψουν το εχθρικό αστικό τοπίο σε ένα τόπο πιο φιλόξενο(Stolte & Hodgetts, 2014) και μπορεί να λαμβάνουν χώρα σε ανοιχτούς δημόσιους χώρους, κτήρια δημόσιας χρήσης (πχ βιβλιοθήκες, μουσεία) ή ακόμα και σε ιδιωτικούς χώρους (πχ καφετέριες). Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η αναψυχή δε διαχωρίζεται ποτέ απόλυτα από τις στρατηγικές επιβίωσης, ή για την ακρίβεια συχνά είναι απλώς η φαντασία που μετατρέπει τις στρατηγικές επιβίωσης σε ψυχαγωγία. Για παράδειγμα οι Hodgetts και Stolte στο άρθρο τους Homeless people's leisure practices within and beyond urban socio-scapes μεταφέρουν την μαρτυρία μιας άστεγης γυναίκας της Jean η οποία περιγράφει ότι όταν ψάχνει στα σκουπίδια για αντικείμενα χρήσιμα για την ίδια φαντάζεται ότι είναι ντετέκτιβ που αναζητά στοιχεία ,αυτή η επιλογή μετασχηματίζει τόσο το χαρακτήρα της δραστηριότητας της όσο και την πρόσληψη του αστικού τοπίου. Όπως η ίδια το θέτει: *Αποφάσισε ποιος είσαι και η πόλη θα φτιάξει το κατάλληλο σκηνικό* (Hodgetts & Stolte,2015:7) Μέσα από αυτή την μαρτυρία αναδύονται τα δυο βασικά συστατικά της έννοιας της ψυχαγωγίας για τον άστεγο: η αποποίηση της στιγματισμένης ταυτότητας του και η εναλλακτική ανάγνωση της πόλης. Οι δραστηριότητες αναψυχής όμως δεν είναι μόνο ατομικές φανταστικές περιηγήσεις . Μπορεί να περιλαμβάνουν συναντήσεις με άλλους άστεγους σε κάποιο δημόσιο χώρο, οι συναντήσεις αυτές συμβάλλουν στην κοινωνικοποίηση αλλά και στη δημιουργία σχέσεων αλληλεγγύης απαραίτητων για την επιτυχία των στρατηγικών επιβίωσης.

Τέλος μια ακόμα τάση που παρατηρείται και συνδέεται με την ανάγκη αποποίησης της στιγματισμένης ταυτότητας, είναι η προσπάθεια ανάμειξης με

μερος_α.indd 134 12/6/2015 9:03:56 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

τον στεγασμένο πληθυσμό μέσω δραστηριοτήτων που κυρίως υιοθετεί αυτός. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι δραστηριότητες χωροθετούνται κυρίως σε ιδιωτικούς χώρους πχ σε κάποιο καφέ με βασικό στόχο του άστεγου να νιώσει ότι ανήκει στο κοινωνικό σύνολο και έστω για λίγο να ξεφύγει από τον στιγματισμό του ως «έτερος»(Trussell & Mair, 2010:528). Να σημειωθεί όμως εδώ ότι αυτή ανάμειξη δεν αποτελεί παρά μια ψευδαίσθηση καθώς βασίζεται απλώς στην ανοχή της παρουσίας ενός ξένου σώματος σε ένα χώρο που κανονικά δεν προορίζεται για αυτόν. Ο άστεγος τόσο στο δημόσιο χώρο όσο και κυρίως στον ιδιωτικό αντιμετωπίζεται ως «εκτός τόπου» από την πλειονότητα.

* καταλήγοντας

Οι άστεγοι αποτελούν μια ομάδα που διεκδικεί το δικαίωμα στην πόλη, με το μόνο μέσο που διαθέτει: την ενοχλητική της παρουσία. Ο άστεγος ενσαρκώνει τους χειρότερους εφιάλτες της κοινωνίας, που πρέπει να παραμείνουν αόρατοι ενώ ταυτόχρονα προκαλεί το «κανονικό» πρότυπο χρήσης του δημόσιου χώρου. Είναι αυτοί οι «άλλοι» που δε σέβονται τον τρόπο λειτουργίας του δημόσιου χώρου και προκαλούν δυσλειτουργίες. Σπάνε τους κανόνες της αξιοπρέπειας, της ιδιωτικότητας και της κοινωνικής απόστασης. Μια τέτοια αντιπαράθεση με τους άγραφους κανόνες του δημόσιου χώρου δημιουργούν μια αίσθηση αταξίας και αβεβαιότητας. Η δήλωση ενός άστεγου άνδρα είναι αποκαλυπτική της αίσθησης «εκτός τόπου» που κατά κανόνα βιώνουν οι άστεγοι:
όταν μαζευόμαστε στο πάρκο με τους φίλους οι υπόλοιποι (ενν. στεγασμένος πληθυσμός) αισθάνονται σαν κάποιος να τους διώχνει. Εγώ λέω : Καλώς ήρθα τε στον κόσμο μας! (Hodgetts & Stolte,2015:10)

Όταν μάλιστα ο κοινωνικός στιγματισμός και η αίσθηση του ανεπιθύμητου συνοδεύεται από μέτρα περιορισμού (όχι του φαινομένου) αλλά της παρουσίας των άστεγων στην πόλη, τότε γίνεται αντιληπτό το ασφυκτικό πλέγμα των

μερος_α.indd 135 12/6/2015 9:03:57 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

αποκλεισμών που αντιμετωπίζει ο άστεγος πληθυσμός. Η απόρριψη αυτή όμως φανερώνει και κάτι ακόμα πέρα από τις συνθήκες ζωής του αποκλεισμένου πληθυσμού, αποκαλύπτει τον ίδιο τον χαρακτήρα και τις αξίες του σύγχρονου πολιτισμού ή όπως συνοψίζει ο Althusser την σκέψη του Foucault ο πολιτισμός προσδιορίζει τον εαυτό του όχι μόνον στις αξίες που αναγνωρίζει, αλλά ειδικότερα σε ό,τι απαρνείται με την ίδια αυτή πράξη αναγνώρισης(Montag, 2004). Μια πιο απτή αποτύπωση του ίδιου προβληματισμού όσον αφορά συγκεκριμένα το ζήτημα του αποκλεισμού των άστεγων διατυπώνει ο Waldron με αφορμή τους anti-homeless laws στις Η.Π.Α.: *Αντιμετωπίζουμε ένα ερώτημα ως κοινωνία-ένα ερώτημα στην ουσία δικαιοσύνης και κοινωνικής πολιτικής- αν είμαστε διατεθειμένοι να ανεχτούμε ένα οικονομικό σύστημα στα πλαίσια του οποίου ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού είναι άστεγο. Εφόσον η απάντηση είναι προφανώς «ναι», το ερώτημα που έπεται είναι αν είμαστε διατεθειμένοι να επιτρέψουμε σε αυτό το πληθυσμό να λειτουργεί ελεύθερα, να φροντίζει για τις ανάγκες του, στο δημόσιο χώρο-το μόνο διαθέσιμο χώρο για αυτόν. Είναι τουλάχιστον τρομακτικό ότι το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού που διαθέτει εργασία και κατοικία είναι πρόθυμο να απαντήσει «ναι» πρώτη ερώτηση και «όχι» στη δεύτερη.* (Waldron, 1991:304)

Η παραπάνω τοποθέτηση όμως εμφανίζει μια ουσιαστική προβληματική ,αναδεικνύει μόνο το ζήτημα το αποκλεισμού θεωρώντας ως δεδομένη και αδιαπραγμάτευτη την ύπαρξη κομματιών του πληθυσμού που καθίστανται «περιττά» και ωθούνται στη ζωή στο δρόμο. Η διεκδίκηση της άρσης του αποκλεισμού των άστεγων όμως από το δημόσιο χώρο με θεσμικούς και μη θεσμικούς τρόπους είναι ανεπαρκής αν όχι ειρωνική αν δεν συνοδεύεται από τη διεκδίκηση της αναίρεσης των συνθηκών που δημιουργούν το φαινόμενο της απώλειας στέγης. Το ζητούμενο δεν είναι απλώς η εξοικείωση με την εικόνα καθώς αυτό αποτελεί απλώς το πρώτο αναγκαίο βήμα για την υπέρβαση της ύπαρξης της εικόνας.

μερος_α.indd 136 12/6/2015 9:03:57 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Η υπέρβαση δεν είναι όμως μόνο ζήτημα πολιτικών πρωτοβουλιών σε θεσμικό επίπεδο καθώς η κατασκευή του περιθωρίου είναι αναπόσπαστο χαρακτηριστικό του ίδιου του καπιταλισμού, αλλά η συγκρότηση μιας ενότητας ανάμεσα στον άστεγο και τον μη άστεγο πληθυσμό για τη διεκδίκηση του δικαιώματος στη στέγη και την αποκατάσταση της ισορροπίας ανάμεσα στη δημόσια και την ιδιωτική ζωή.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ΜΕΡΟΣ

Β

μερος_α.indd 138 12/6/2015 9:03:57 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

μερος_α.indd 139 12/6/2015 9:03:58 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1. περιπτωση μελετης
πλατεία Δικαστηρίων

μετανάστες

μερος_α.indd 140 12/6/2015 9:03:58 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

* εισαγωγικά

Η περιοχή μελέτης στην οποία εξετάζεται πιο συγκεκριμένα η παρουσία των μεταναστών μέσα από τις καθημερινές τους δραστηριότητες (εμπόριο, εργασία, ελεύθερος χρόνος) αλλά και η αλληλεπίδραση τους με το γηγενή πληθυσμό είναι η πλατεία Δικαστηρίων και η περιοχή γύρω από αυτή. Πρόκειται για μια πλατεία στην «καρδιά» του κέντρου της Θεσσαλονίκης πάνω στον άξονα που ορίζει η πλατεία Αριστοτέλους και εκτείνεται από την παραλία μέχρι την οδό Φιλίππου. Ο άξονας αυτός θα μπορούσε να επιμεριστεί σε δυο τμήματα με «συνοριακή γραμμή» την αρτηρία της Εγνατίας. Τα τμήματα βόρεια και νότια της Εγνατίας παρουσιάζουν εντελώς διαφορετικό χαρακτήρα μεταξύ τους. Το μεν νότιο τμήμα συγκεντρώνει κατά κύριο λόγο χρήσεις εμπορίου και αναψυχής που αναφέρονται ως επί τω πλείστον στο γηγενή πληθυσμό της πόλης και τους επισκέπτες της. Το δε τμήμα βόρεια της οδού Εγνατία μέχρι την οδό Φιλίππου (πλατεία Δικαστηρίων) αποτελεί τόπο συνάντησης κυρίως ομάδων μεταναστών που κάνουν αισθητή την παρουσία τους με την έντονη οικειοποίηση του χώρου αλλά και την ανάπτυξη εμπορικών δραστηριοτήτων στην άμεση περιοχή της πλατείας (ειδικά επί της οδού Χαλκέων). Αυτή η έντονη διαφορά χαρακτήρα, η ισχυρή παρουσία μεταναστών που μάλιστα υπερβαίνει αυτή των γηγενών αλλά και η θέση της περιοχής μελέτης σε ένα τόσο κεντρικό σημείο της πόλης αποτελούν τους λόγους επιλογής του συγκεκριμένου τόπου ως πεδίο μελέτης της σχέσης μεταναστών και δημόσιου χώρου που εξετάστηκε σε θεωρητικό – βιβλιογραφικό επίπεδο στο προηγούμενο κεφάλαιο.

.

μερος_α.indd 141 12/6/2015 9:03:59 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1.1 Η παρουσία των μεταναστών στην πόλη της Θεσσαλονίκης

Η Θεσσαλονίκη αποτελεί ένα κατεξοχήν παράδειγμα διαχρονικά πολυπολιτισμικής πόλης. Η εβραϊκή και τουρκική Σελανίκ, η βλάχικη Σαρούνα, η βουλγαρική Σολούν και η λεβαντίνικη Σαλονίκ συνυπήρξαν ιστορικά διαμορφώνοντας την ταυτότητα της Θεσσαλονίκης, του *Καραβάν- Σαράι* της Μεσογείου (Ribas-Mateos, 2001) όπως εύστοχα έχει ονομαστεί (χαρακτηρισμός που κατέστη και η ονομασία με την οποία είναι γνωστό το κτήριο του παλιού Δημαρχείου το οποίο στέκει ακόμα στην οδό Βενιζέλου στο κέντρο της πόλης χωρίς χρήση πια). Η πολυπολιτισμικότητα της Θεσσαλονίκης τις τελευταίες δεκαετίες έχει ενισχυθεί και με την παρουσία μεταναστευτικών ομάδων στον αστικό της ιστό. Παρόλα αυτά η Θεσσαλονίκη αποτελεί μια πόλη που αρνείται την ταυτότητα της ως πολυεθνικό μωσαϊκό1 επιμένοντας σε μια επιλεκτική προβολή του ιστορικού της παρελθόντος και της σύγχρονής εικόνας της με έμφαση στην ελληνικότητα. Ο Γιώργος Αγγελόπουλος εκτιμά ότι αυτή η άρνηση οφείλεται στις τραυματικές μεταβολές ως προς το χαρακτήρα της πόλης κυρίως κατά την περίοδο 1912-1943. Πρόκειται για μια περίοδο όπου η πόλη μετατράπηκε από μεγάλο λιμάνι μιας αυτοκρατορίας σε επαρχιούπολη ενός έθνους-κράτους, με ταυτόχρονες μεταβολές στην παραγωγική δομή και τον πληθυσμό (ακύρωση της βαλκανικής ενδοχώρας, ανταλλαγές- γενοκτονίες-αστικοποίηση). Το τραύμα της υποβάθμισης του ρόλου της πόλης ενισχύθηκε και μεταπολεμικά και ιδιαίτερα μετά τη δεκαετία του 90 και τη διάψευση των προσδοκιών ανάπτυξης στο μετασοσιαλιστικό βαλκανικό τοπίο (Αγγελόπουλλος, 2014). Μια τέτοια ανάγνωση φωτίζει τους παράγοντες που διαμόρφωσαν την επίσημη ταυτότητα της πόλης και την αντιμετώπιση της πολυεθνικής της σύστασης ως στοιχείο ανταγωνιστικό προς αυτήν.

Αναζητώντας την ζωντανή πραγματικότητα της Θεσσαλονίκης κάτω από την κυρίαρχη αφήγηση, αναδύεται έντονη η παρουσία του μεταναστευτικού

μερος_α.indd 142 12/6/2015 9:03:59 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

στοιχείου, με καταγωγή κυρίως από τις χώρες των Βαλκανίων αλλά τα τελευταία χρόνια και από τις χώρες της Αφρικής και της Ασίας. Η ιστορία των μεταναστευτικών εισροών στη Θεσσαλονίκη ακολουθεί το ίδιο μοντέλο που περιγράφηκε και για το σύνολο της χώρας στο προηγούμενο κεφάλαιο, από το 1991 και έπειτα λοιπόν παρατηρείται μια σταθερά αυξανόμενη παρουσία μεταναστευτικού πληθυσμού στην πόλη. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ κατά τη δεκαετία 1991-2001 το ποσοστό των ξένων υπηκόων στο Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης τετραπλασιάστηκε και από 1,57% έφτασε το 5,97%, αύξηση που αναδεικνύει τη δεκαετία του 90 ως μια σημαντική περίοδο αλλαγών για τη δημογραφική σύνθεση και την ταυτότητα της πόλης (Κατσαβουνίδου, Κούρτη,2006:4).

Όσον αφορά στην εθνολογική σύνθεση των μεταναστευτικών πληθυσμών φαίνεται ότι και στην Θεσσαλονίκη, όπως άλλωστε και συνολικά πανελλαδικά η πιο πολυπληθής εθνικότητα είναι η Αλβανική, καθώς σχεδόν 1 στους 2 μετανάστες που κατοικούν στην πόλη κατάγεται από την Αλβανία . Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τα διαθέσιμα αναλυτικά στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ που αφορούν στην απογραφή του 2001, η κατανομή των κυρίαρχων εθνικοτήτων των μεταναστών στο Δήμο Θεσσαλονίκης έχει ως εξής:

- 54,41% Αλβανία
- 20,84% Γεωργία
- 7,46% Ρωσία
- 4,78% Αρμενία
- 2,73% Βουλγαρία
- 1,37% Τουρκία
- 0,99% Ρουμανία

μερος_α.indd 143 12/6/2015 9:03:59 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

- 0,87% Ουκρανία
- 0,72% Νιγηρία
- 5,83% υπόλοιπες χώρες
  (Κατσαβουνίδου, Κούρτη,2006:9)

Τα παραπάνω στατιστικά δεδομένα αναδεικνύουν την συντριπτική υπεροχή μεταναστών από τις χώρες των Βαλκανίων, ενώ αντίθετα αμελητέα εμφανίζεται η παρουσία μεταναστών από χώρες της Αφρικής και τις Ασίας, καθώς μάλλον οι πιο πρόσφατες αυτές μεταναστευτικές ομάδες αντιμετωπίζουν ως ελκυστικότερη την προοπτική εγκατάστασης την Αθήνα. Βεβαίως τα στοιχεία αυτά 15 χρόνια μετά δεν παραμένουν αμετάβλητα, είναι σίγουρο ότι η παρουσία μεταναστών από χώρες όπως το Μπαγκλαντές ή το Πακιστάν έχει αυξηθεί, δεν υπάρχουν όμως ακόμα διαθέσιμα επίσημα στοιχεία που να το αποδεικνύουν, ενώ ταυτόχρονα η στατιστική καταγραφή των πληθυσμών αυτών είναι εξαιρετικά δύσκολη καθώς κατά κανόνα πρόκειται για μετανάστες χωρίς νόμιμα έγγραφα εισόδου και παραμονής στη χώρα. Πάντως ακόμα και με αυτά τα δεδομένα η πληθυσμιακή κυριαρχία των μεταναστών από την Αλβανία και τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ δεν αμφισβητείται.

Η χωρική κατανομή των μεταναστευτικών πληθυσμών στη Θεσσαλονίκη εμφανίζεται διάχυτη. Μια από τις βασικές αιτίες της χωρικής διάχυσης της παρουσίας των μεταναστευτικών πληθυσμών είναι τα χαμηλά επίπεδα χωρικού διαχωρισμού που χαρακτηρίζουν συνολικά στις ελληνικές πόλεις και της Θεσσαλονίκης συμπεριλαμβανομένης. Ο κοινωνικός χάρτης της πόλης σε γενικές γραμμές εμφανίζεται διχοτομημένος ανάμεσα στις ακριβότερες περιοχές της ανατολικής πλευράς και στις πιο υποβαθμισμένες ζώνες των δυτικών συνοικιών, με ένα κοινωνικά σύμμεικτο κέντρο ενδιάμεσα. Ωστόσο λόγω της σημαντικής χωροταξικής διασποράς των παραγωγικών δραστηριοτήτων

μερος_α.indd 144 12/6/2015 9:03:59 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

υπάρχουν σχετικά «υποβαθμισμένες» περιοχές τόσο στο κέντρο (Ν.Σ. Σταθμός, Βαρδάρης, Λαγκαδά, Δυτ. Αγίου Δημητρίου, Κασσάνδρου) όσο και στην Ανατολική Θεσσαλονίκη (πχ Φοίνικας). Ενώ αντίστοιχα εντοπίζονται και ακριβές περιοχές στα βορειοδυτικά (Ρετζίκι, Ωραιόκαστρο)(Θεολόγου,2013:415). Φαίνεται ,λοιπόν, ότι εκτός από το κοινωνικά ανάμεικτο κέντρο ούτε οι υπόλοιπες περιοχές της πόλης εμφανίζουν απόλυτη κοινωνική ομοιογένεια κάτι που σημαίνει ότι κατοικία χαμηλότερων οικονομικών στρωμάτων και μεταναστών δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένους θύλακες αλλά διαχέεται σε όλη την έκταση της.

Μια πιο συγκεκριμένη εικόνα της χωρικής κατανομής της μεταναστευτικής κατοικίας στη Θεσσαλονίκη προσφέρει η έρευνα που διεξήγε το ΤΕΕ ΤΚΜ το 2006 αναφορικά με την ανίχνευση της μεταναστευτικής παρουσίας στην πόλη. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας η πλειοψηφία των μεταναστών κατοικεί εντός των ορίων του Δήμου Θεσσαλονίκης (55,57% του συνολικού πληθυσμού των μεταναστών)με τις εντονότερες συγκεντρώσεις να εντοπίζονται στο δυτικό τμήμα του κέντρου της πόλης, στην περιοχή του Ν. Σιδηροδρομικού Σταθμού και στις οδούς Αγίου Δημητρίου και Κασσάνδρου μέχρι την Άνω Πόλη. Υψηλές συγκεντρώσεις εντοπίζονται επίσης σε περιοχές ανατολικά του κέντρου (π.χ. στην περιοχή Ιπποκράτειο- Μπότσαρη, μεταξύ των οδών Εγνατίας και Βασ. Όλγας) στην περίπτωση αυτή πρόκειται για περιοχές που εμφανίζουν υψηλές πυκνότητες και συγκεντρώνουν απαξιωμένο κτηριακό απόθεμα σε προσιτές τιμές. Υψηλές συγκεντρώσεις αλλά σαφώς χαμηλότερες από αυτές του κέντρου εμφανίζουν οι δυτικές συνοικίες Νεάπολη, Σταυρούπολη και Συκιές αλλά και ορισμένες περιοχές της ανατολικής Θεσσαλονίκης που παρουσιάζουν δυνατότητες απασχόλησης όπως είναι ο Φοίνικας και η Θέρμη(Κατσαβουνίδου, Κούρτη 2006). Η παραπάνω καταγραφή ποσοτικοποιεί την απουσία κοινωνικής και εθνολογικής ομοιογένειας των περιοχών της πόλης, ενώ αναδεικνύει το κέντρο ως το βασικό πυρήνα ύπαρξης της μεταναστευτικής παρουσίας. Ίσως

μερος_α.indd 145 12/6/2015 9:03:59 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

μοναδική περίπτωση κοινωνικής ομοιογένειας αποτελεί το Πανόραμα (ανατολική Θεσσαλονίκη τμήμα του Δήμου Πανοράματος - Χορτιάτη) που κατοικείται σχεδόν αποκλειστικά από την αστική τάξη, ωστόσο ακόμα και εκεί εντοπίζονται μεταναστευτικά νοικοκυριά (αλβανικά συγκεκριμένα) σε διαμερίσματα χαμηλού ενοικίου (Λαμπριανίδης&Λυμπεράκη,2001).

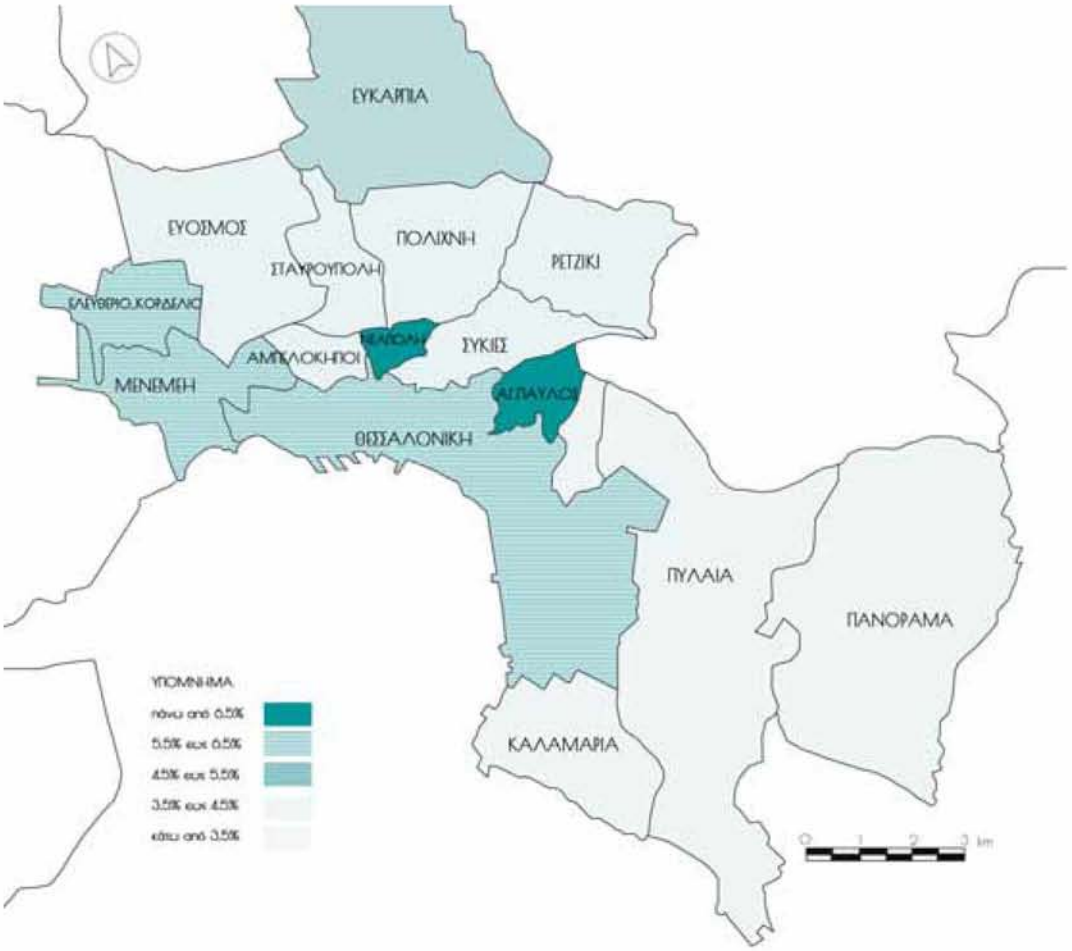

Χάρτης 1 // Συγκεντρώσεις μεταναστών στο ΠΣΘ (πηγή: ΤΕΕ ΤΚΜ.2006)
σημείωση: στο χάρτη εμαφνίζονται τα όρια των καποδιστριακών Δήμων

Η σχετικά διάχυτη γεωγραφία των μεταναστευτικών πληθυσμών στη Θεσσαλονίκη δεν αποκλείει όμως και την ύπαρξη περιοχών όπου ομάδες μεταναστών εγκαθίστανται οργανωμένα και ομαδικά αναπτύσσοντας

μερος_α.indd 146 12/6/2015 9:04:00 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

«εθνικά χρωματισμένη» εμπορική, κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα. Παραδείγματα τέτοιας συγκέντρωσης αποτελούν η Chinatown στην περιοχή του Βαρδάρη με εντονότερη συγκέντρωση στην οδό Αισώπου ή γειτονιές μεταναστών από την πρώην ΕΣΣΔ στην Άνω Πόλη και τη Νεάπολη. Στη δημιουργία τέτοιων θυλάκων συγκέντρωσης εκτός των άλλων (χρόνος παραμονής στη χώρα, επίπεδο εκπαίδευσης κτλ) σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η ιδιαίτερη μεταναστευτική ιστορία και η κουλτούρα της εκάστοτε εθνοτικής ομάδας.

Χαρακτηριστικά αντίθετα παραδείγματα μεταξύ τους αποτελούν οι περιπτώσεις των Αλβανών μεταναστών και των «παλιννοστούντων» από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ. Οι Αλβανοί σε σύγκριση με οποιαδήποτε άλλη μεταναστευτική ομάδα παρουσιάζουν την μικρότερη τάση συγκέντρωσης σε εθνοτικά ομοιογενείς θύλακες καθώς βασίζουν την επιλογή τόπου κατοικίας σε οικονομικά και επαγγελματικά κριτήρια- πχ επιλέγουν περιοχές που παρουσιάζουν πιο έντονη ανοικοδόμηση καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό των Αλβανών μεταναστών ασχολείται με την κατασκευή(Μπασιάκου κ.ά.,2009). Αντίθετα οι παλιννοστούντες από την πρώην ΕΣΣΔ επιλέγουν τόπο κατοικίας με κύριο κριτήριο (27%) τη διαμονή συγγενών τους σε μια περιοχή(Καμμενίδης, 2000). Ένας βασικός παράγοντας που εξηγεί την έντονη τάση συγκέντρωσης των πληθυσμών αυτών είναι η σύγκρουση ανάμεσα στην επιθυμητή για αυτούς ταυτότητα του έλληνα-ομογενή και την υπαρκτή πολιτισμική διαφοροποίηση σε σχέση με τους γηγενείς με σημαντικότερο στοιχείο αυτής τη γλωσσική διαφοροποίηση. Η μετέωρη ταυτότητα της συγκεκριμένης μεταναστευτικής ομάδας λειτούργησε εξαρχής ως παράγοντας χωρικής συσπείρωσης προκειμένου να δημιουργηθεί μια αίσθηση κοινότητας(Κατσαβουνίδου, 2012:6).

Η τάση αυτή χωρικής συσπείρωσης έχει οδηγήσει στη δημιουργία σχεδόν ομοιογενών εθνοτικά θυλάκων με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα την Ευξεινούπολη στο Δήμο Μενεμένης , η οποία άρχισε από το 1995 να

μερος_α.indd 147 12/6/2015 9:04:00 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

διαμορφώνεται ως περιοχή αυθαιρέτων χωρίς στοιχειώδεις υποδομές από τους παλιννοστούντες ενώ αργότερα ενσωματώθηκε τυπικά (αλλά όχι ουσιαστικά) στον ιστό της πόλης. Μάλιστα η πολεοδομική εξέλιξη της περιοχής παρουσιάζει ενδιαφέρον καθώς η αρχικά αποτελούνταν από αγροτεμάχια που προέκυψαν από διανομή του Υπουργείου Γεωργίας (1930-31), ενώ μέχρι τη δεκαετία του 80 στην περιοχή υπήρχαν μόνο κάποιες βιομηχανικές μονάδες. Η ανοικοδόμηση ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του '90 όταν τα αγροτεμάχια πωλήθηκαν σε παλιννοστούντες που είχαν άγνοια του θεσμικού πλαισίου της χώρας σε χαμηλές τιμές από μεσίτες που υποστήριζαν ότι πρόκειται για οικοδομήσιμα οικόπεδα(Κούρτη, Κατσαβουνίδου,2006).

Όσον αφορά στην παρουσία των μεταναστών στο δημόσιο χώρο της πόλης, στο προηγούμενο κεφάλαιο αυτή διακρίθηκε σε τρεις βασικούς τομείς: την εργασία (πιάτσες), το εμπόριο και την αναψυχή. Χαρτογραφώντας την παρουσία αυτή στην πόλη της Θεσσαλονίκης διακρίνονται ως τόποι αναψυχής με κυρίαρχη την παρουσία μεταναστών οι ακόλουθοι (με βάση την έρευνα που διεξήγε του ΤΕΕ ΤΚΜ το 2006):

- Πλατεία Δικαστηρίων
- Πλατεία Μακεδονομάχων
- Πλατεία Βαρδάρη
- Πλατεία Θέρμης
- Πλατεία Κρήτης
- Πάρκο Βασιλικού Θεάτρου
- Πάρκο ΕΡΤ3

(Βυζοβίτη, κά, 2006:5)

μερος_α.indd 148 12/6/2015 9:04:00 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Χάρτης 2 // Δημόσιο χώροι-τόποι συνάντησης μεταναστών στη Θεσσαλονίκη (πηγή ΤΕΕ ΤΚΜ, 2006)

Όπως φαίνεται και από το χάρτη οι δημόσιοι χώροι που καταγράφεται έντονη παρουσία μεταναστών εμφανίζουν διασπορά στον αστικό ιστό της Θεσσαλονίκης. Ορισμένοι από αυτούς όπως είναι η πλατεία Δικαστηρίων ή η πλατεία Μακεδονομάχων χωροθετούνται σε περιοχές με υψηλή συγκέντρωση μεταναστευτικής κατοικίας, ενώ άλλοι όπως είναι το Πάρκο Βασιλικού Θεάτρου ή το Πάρκο της ΕΡΤ3 λειτουργούν ως σημεία συνάντησης τόσο γηγενών όσο και μεταναστών καθώς αποτελούν κάποιους από τους πιο σημαντικούς χώρους πρασίνου στην πόλη.

Όσον αφορά στις πιάτσες εύρεσης εργασίας στη Θεσσαλονίκη εντοπίζονται δύο : η μια απέναντι από το Ν. Σιδηροδρομικό Σταθμό στα δυτικά όρια του κέντρου και η άλλη στο Τέρμα Βούλγαρη προς την ανατολική έξοδο της πόλης. Οι δυο πιάτσες εμφανίζουν τα χαρακτηριστικά που περιγράφηκαν για τους τόπους αυτούς στο προηγούμενο κεφάλαιο: είναι μάλλον «αστικά κενά» σε άμεση επαφή με το δρόμο, εύκολα προσβάσιμοι για τους εργοδότες με το αυτοκίνητο και αντίστοιχα με ΜΜΜ για τους μετανάστες

μερος_α.indd 149 12/6/2015 9:04:02 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

από όλες τις περιοχές της πόλης,καθώς και οι δυο βρίσκονται σε άμεση εγγύτητα με βασικούς τερματικούς σταθμούς ΜΜΜ.

Τέλος όσον αφορά την οργανωμένη εμπορική δραστηριότητα μεταναστών (ethnic business) και όχι το εφήμερο παρόδιο εμπόριο που εμφανίζει ρευστή γεωγραφία, εντοπίζονται και πάλι δυο πυρήνες (ως ευδιάκριτες συγκεντρώσεις χωρίς να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν μικρότεροι πυρήνες σε άλλα σημεία της πόλης π.χ. καταστήματα Νιγηριανών στην οδό Αετοράχης στην Κάτω Τούμπα) (Βυζοβίτη, κά, 2006:7). Ο πρώτος αναπτύσσεται στα μέτωπα γύρω από την πλατεία Δικαστηρίων και στην ευρύτερη περιοχή της, και πιο συγκεκριμένα κατά μήκος των οδών Φιλίππου, Ιουστινιανού και Χαλκέων. Στην περιοχή αυτή εντοπίζεται κυρίως εμπόριο Ρώσων και Γεωργιανών. Ο δεύτερος πυρήνας είναι η China town, στην περιοχή του Βαρδάρη η οποία αποτελεί αποκλειστικά κινέζικη αγορά και εκτείνεται κατά μήκος της οδού Αισώπου.

Χάρτης 3 // Πυρήνες εθνοτικού εμπορίου στη θεσσαλονίκη (πηγή ΤΕΕ ΤΚΜ, 2006)ιδία επεξεργασία

μερος_α.indd 150 12/6/2015 9:04:03 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1.2

Η περίπτωση μελέτης | πλατεία Δικαστηρίων

Χάρτης 4 // Εντοπισμός περιοχής μελέτης

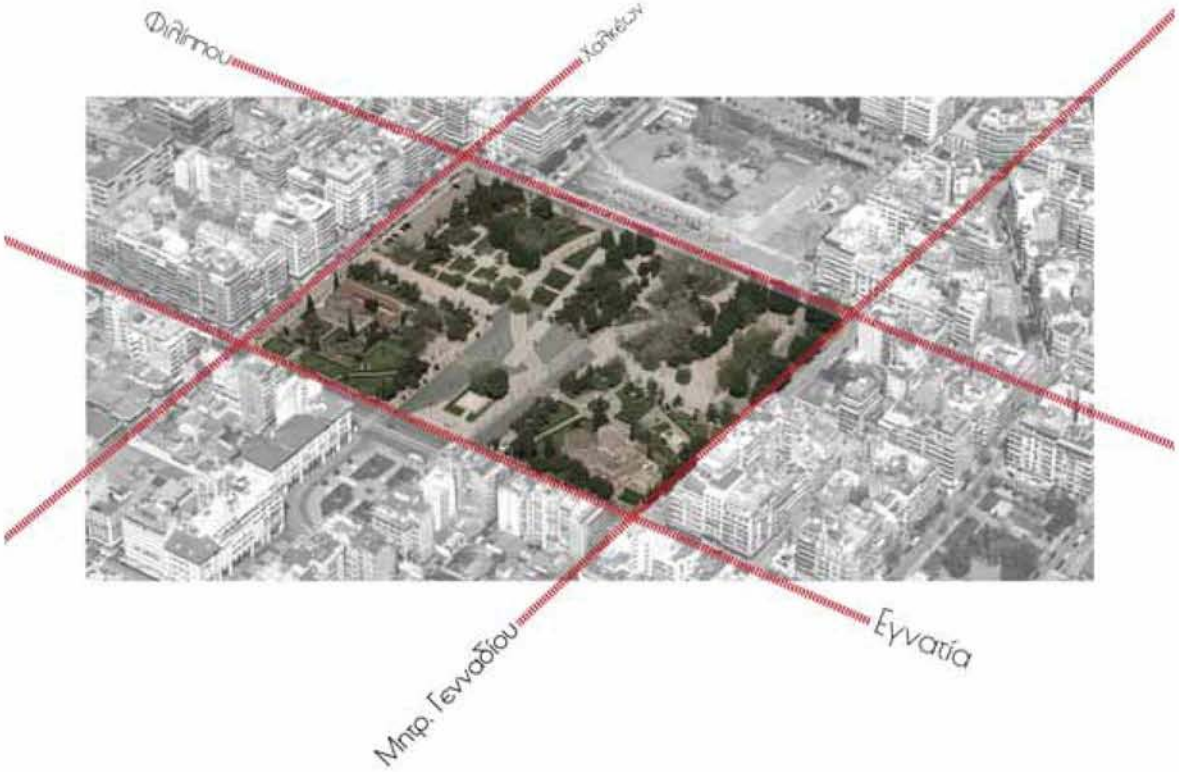

μερος_α.indd 151 12/6/2015 9:04:06 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Η πλατεία Δικαστηρίων μαζί με την άμεση περιοχή στην οποία εντάσσεται που έχει επιλεγεί ως τόπος μελέτης αποτελεί ταυτόχρονα τόπο συνάντησης και κοινωνικής συναναστροφής μεταναστών και πυρήνα εθνοτικού εμπορίου, ενώ εντάσσεται στο τμήμα του κέντρου της πόλης που εμφανίζει μεγάλη συγκέντρωση μεταναστευτικής κατοικίας. Προκειμένου να μελετηθεί η παρουσία των μεταναστών στην πλατεία , οι δραστηριότητες τους και η αλληλεπίδραση με τους γηγενείς χρήστες του χώρου, κρίνεται σκόπιμο εκτός από την εξέταση της πλατείας να γίνουν κατανοητά τόσο τα χαρακτηριστικά της όσο και αυτά της ευρύτερης περιοχής στην οποία εντάσσεται.

Θέση στο ΠΣΘ: ιστορικό κέντρο Θεσσαλονίκης, στην κορυφή του άξονα της πλατείας Αριστοτέλους που έχει ως νότιο όριο τη Λ. Νίκης (παραλία) και βόρειο την οδό Φιλίππου

Θέση σε σχέση με οδικούς άξονες: ορίζεται βόρεια από την οδό Φιλίππου, νότια από την οδό Εγνατία, ανατολικά από την οδό Μητρ. Γενναδίου και δυτικά από την οδό Χαλκέων

Γεωμετρικές διαστάσεις χώρου: Η πλατεία Δικαστηρίων καταλαμβάνει έκταση 49.000 m2

Μορφολογία- εξοπλισμός: . Η διαμόρφωση του χώρου ορίζεται από αρκετά μεγάλες επιφάνειες πρασίνου με άφθονη φύτευση (πεύκα και λεύκες), πολλά φωτιστικά καθώς και ποικιλόμορφες διαμορφώσεις δαπέδου από μάρμαρο και παγκάκια από πωρόλιθο.

Κοινωνικό περιβάλλον : Η πλατεία χωροθετείται εντός πολυλειτουργικού και κοινωνικά ανάμεικτου κέντρου πόλης, συγκεκριμένα στην περιοχή γύρω από αυτή βορείως της οδού Εγνατία εντοπίζεται συγκέντρωση μεταναστευτικής κατοικίας και εθνοτικού εμπορίου. Ο ίδιος ο χώρος της πλατείας λειτουργεί ως τόπος συνάντησης, αναψυχής και εφήμερου εμπορίου κυρίως μεταναστών.

μερος_α.indd 152 12/6/2015 9:04:06 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1.2.2 Ιστορία και μορφολογικά χαρακτηριστικά της πλατείας

Η εν λόγω πλατεία εντάσσεται σε έναν από τους πιο ιστορικούς άξονες της πόλης, αυτόν της πλατείας Αριστοτέλους, στην καρδιά του εμπορικού της κέντρου. Ο συγκεκριμένος άξονας αποτελούσε ένα από τα βασικά στοιχεία του πολεοδομικού σχεδίου του Έρνεστ Εμπάρ που εκπονήθηκε μετά την πυρκαγιά η οποία κατέστρεψε σχεδόν ολόκληρο το κέντρο της πόλης το 1917. Η πυρκαγιά του 1917 αποτελεί ορόσημο για την πολεοδομική ιστορία της πόλης, καθώς έδωσε την 'ευκαιρία' να εξαφανιστεί οριστικά η «ανατολίτικη» όψη της Θεσσαλονίκης με το δαιδαλώδη αστικό ιστό και την παραδοσιακή διάρθρωση των γειτονιών της με εθνικο-θρησκευτικά χαρακτηριστικά, στοιχεία που επιβίωναν παρά τις εκσυγχρονιστικές προσπάθειες που είχαν ξεκινήσει ήδη από τα τελευταία χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας και είχαν ενταθεί περαιτέρω μετά την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος το 1912. *Το σχέδιο Εμπάρ αντανακλά τις επιδιώξεις του ελληνικού κράτους για τη δημιουργία μιας πόλης σύμφωνης με τα δυτικά πρότυπα με σκοπό να καταστεί η Θεσσαλονίκη ικανή να αναλάβει κυρίαρχο διοικητικό- οικονομικό και πολιτιστικό ρόλο, όχι μόνο στο βορειοελλαδικό χώρο, αλλά συνολικά στα Βαλκάνια και την Ανατολική Μεσόγειο* (Γιαννάκης,2004:16).

Σε αυτό το πνεύμα η καρδιά του κέντρου σύμφωνα με το σχέδιο Εμπράρ διαμορφώνεται με δυο πλατείες, μια «πολιτική» στο χώρο που αργότερα ανασκάφηκε η αρχαία αγορά και μια λιανικού εμπορίου (σημερινή πλατεία Αριστοτέλους) συνδεόμενες με μια λεωφόρο κάθετη προς τη θάλασσα. Η αρχική ιδέα ήταν Δημαρχείο, Δικαστικό Μέγαρο και κτήρια για δημόσιες υπηρεσίες να τοποθετηθούν συμμετρικά ως προς μια μεγαλοπρεπή αψίδα διαμορφώνοντας την «πολιτική» πλατεία. Προς την Άνω πόλη το μνημειακό σύνολο περιελάμβανε

μερος_α.indd 153 12/6/2015 9:04:06 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

την βασιλική του Αγίου Δημητρίου και με κλιμακωτούς κήπους έφτανε μέχρι το ναό του προφήτη Ηλία. Προς την κάτω πόλη μια λεωφόρος οδηγούσε σε μια δεύτερη πλατεία με χαρακτήρα εμπορικό και αναψυχής. *Η πλατεία Αριστοτέλους, τη οποία ο Εμπράρ συνέκρινε ως προς τη θέση της με την piazzetta της Βενετίας, σχεδιάστηκε ανοιχτή προς τη θάλασσα προσφέροντας μια εξαιρετική οπτική της σιλουέτας του Ολύμπου*(Γερολύμπου, 2007:12).Τελικά το σχέδιο δεν υλοποιήθηκε έτσι ακριβώς καθώς στο χώρο όπου είχε σχεδιαστεί η «πολιτική» πλατεία, η αρχαιολογική σκαπάνη ανακάλυψε τη ρωμαϊκή αγορά της πόλης, ενώ οικονομικές δυσκολίες δεν επέτρεψαν την ολοκλήρωση του άξονα βορείως της οδού Αγίου Δημητρίου, το νότιο τμήμα όμως υλοποιήθηκε όπως είχε σχεδιαστεί.

Η πλατεία Δικαστηρίων αποτελεί τμήμα της «πολιτικής» πλατείας του σχεδίου Εμπράρ και ορίζεται από τις οδούς Εγνατία ,Φιλίππου, Χαλκέων και Μητρ. Γενναδίου. Η ιστορία της όμως ξεκινά πριν την πυρκαγιά του 1917 καθώς αυτή ακριβώς η περιοχή αποτελούσε από το 15ο αιώνα γειτονιά σεφραδιτών Εβραίων(την μοναδική πάνω από την Εγνατία). Η γειτονιά ήταν γνωστή με την ονομασία Ρόγκος, ενώ το δυτικό όριο της πλατείας, σημερινή οδός Χαλκέων ονομαζόταν οδός Ρόγκος και συγκέντρωνε πλήθος χαλκοματάδικων στα οποία χρωστά την ονομασία του τόσο ο δρόμος όσο και η εκκλησία που βρίσκεται στη γωνία Εγνατίας και Χαλκέων, η Παναγία Χαλκέων(Γερολύμπου,2013). Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την επιτόπια έρευνα διαπιστώθηκε ότι η χρήση των χαλκοματάδικων επιβιώνει, μερικώς και ασθενικά, σε τμήμα των οδών Χακλέων και Κλεισούρας, καθώς κατά μήκος τους εντοπίζονται πολλά καταστήματα που πωλούν χάλκινα αντικείμενα (κυρίως εκκλησιαστικής χρήσης και λαϊκής τέχνης).

Η σημερινή εικόνα της πλατείας είναι αποτέλεσμα του ανασχεδιασμού που έγινε το 1997 από τον αρχιτέκτονα Δ. Σιμώνη, αποτελώντας μια από τις αστικές παρεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια του θεσμού

μερος_α.indd 154 12/6/2015 9:04:06 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας: Θεσσαλονίκη 1997 . Η διαμόρφωση του χώρου ορίζεται από αρκετά μεγάλες επιφάνειες πρασίνου με άφθονη φύτευση (πεύκα και λεύκες), πολλά φωτιστικά καθώς και ποικιλόμορφες διαμορφώσεις δαπέδου από μάρμαρο και παγκάκια από πωρόλιθο. Ο σχεδιασμός της πλατείας αποπνέει μνημειακή διάθεση, με τον κεντρικά τοποθετημένο ανδριάντα του Ελ. Βενιζέλου, την εκτεταμένη χρήση του μάρμαρου αλλά και τη διαμόρφωση της ως ένα ευρύ πέρασμα με συμμετρικά τοποθετημένους εκατέρωθεν του τους χώρους πρασίνου και τα καθίσματα. Ο μάλλον όχι ιδιαίτερα φιλικός προς το χρήστη σχεδιασμός του χώρου επηρεάζει το χαρακτήρα της πλατείας καθιστώντας την –τουλάχιστον για τους γηγενείς- περισσότερο πέρασμα παρά χώρο στάσης. Ο σχεδιασμός όμως δεν λειτουργεί ποτέ μονοσήμαντα καθώς η ίδια η χρήση του χώρου αλληλεπιδρά με αυτόν και σε ορισμένες περιπτώσεις τον μεταβάλλει, έτσι στην πλατεία ανιχνεύει κανείς άλλες διαδρομές από αυτές που είχαν αρχικά σχεδιαστεί μέσα από τα μονοπάτια που έχουν χαράξει τα βήματα των περαστικών στα παρτέρια, αλλά και χώρους στάσης στο γρασίδι κάτω από τα δέντρα σε μια κίνηση που αμφισβητεί τη χρηστικότητα των σκληρών και γραμμικά τοποθετημένων καθισμάτων από πωρόλιθο.

Χάρτης 5 // Τα καταστήματα χάλκινων αντικειμένων στην περιοχή μελέτης (έρευνα πεδίου Ιούλιος_ Σεπτέμβριος 2014)

μερος_α.indd 155 12/6/2015 9:04:07 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

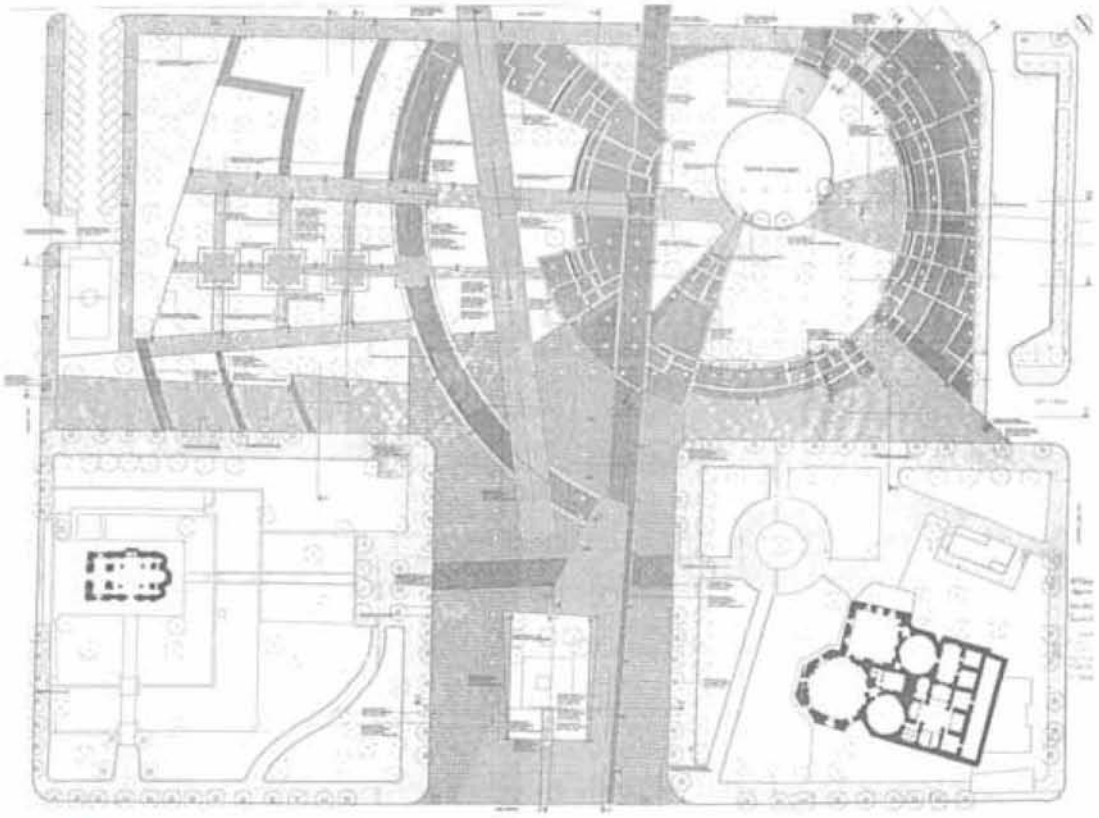

16 // Κάτοψη πλατείας Δικαστηρίων (πηγή ΤΕΕ ΤΚΜ, 2006)

Το πιο ενδιαφέρον όμως στοιχείο της πλατείας είναι η συνύπαρξη στον ίδιο χώρο τριών μνημείων: της εκκλησίας της Παναγίας Χαλκέων, δείγματος του βυζαντινού παρελθόντος της πόλης, του Μπέη Χαμάμ («Λουτρά Παράδεισος» όπως είναι περισσότερο γνωστό) ως υπενθύμιση του οθωμανικού στοιχείου και το άγαλμα του Ελ. Βενιζέλου που αποτελεί μια από τις προσωπικότητες που πρωτοστάτησε τόσο στη διαδικασία ενσωμάτωσης της πόλης στο ελληνικό κράτος όσο και στη διαδικασία ανασχεδιασμού-δυτικοποίησης της πόλης μετά την πυρκαγιά του 1917. Τα τρία μνημεία αποτελούν μια συμβολική συμπύκνωση της ιστορίας της πόλης και του πολυπολιτισμικού της χαρακτήρα μέσα σε λίγα τετραγωνικά, ενός χαρακτήρα που ζωντανεύει στο σήμερα με την έντονη παρουσία των μεταναστών και της καθημερινότητας τους που λαμβάνει χώρα στην πλατεία.

μερος_α.indd 156 12/6/2015 9:04:09 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Από την συμπύκνωση αυτή βεβαίως απουσιάζει η εβραϊκή παρουσία καθώς στην πλατεία δεν υπάρχει τίποτα που να θυμίζει αυτό το παρελθόν (το πρόβλημα της εβραϊκής ανάμνησης-ή αποσιώπησης αυτής- στη Θεσσαλονίκη είναι πιο συνολικό με χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα την πλατεία Ελευθερίας). Ταυτόχρονα το νότιο όριο της πλατείας η Εγνατία οδός, η ρωμαϊκή Μέση οδός, υπογραμμίζει την ιστορικότητα του χώρου καθώς αποτελεί τον αρχαιότερο δρόμο της πόλης, ενώ σήμερα λειτουργεί ως όριο ανάμεσα στην κοσμοπολίτικη Αριστοτέλους και την πλατεία Δικαστηρίων των μεταναστών. Η πολυεπίπεδη ιστορία του τόπου προσδίδει σε αυτόν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και τον καθιστά τυπικό δείγμα της συνολικής φυσιογνωμίας της Θεσσαλονίκης η οποία αποτελεί *ένα κατεξοχήν παράδειγμα του φαινομένου της «στρωματογραφίας» δηλαδή της ταυτόχρονης παρουσίας πολλών πόλεων σε μια πόλη, της ύπαρξης πολλών σπαραγμάτων πολλών αστικών μορφών μέσα σε μια ενιαία αναγνωρίσιμη μορφή, που ξεχειλίζει από συμβολικές αναφορές* (Χαστάογλου, 2008:193).

1.2.2 Χρήσεις και χαρακτήρας της ευρύτερης περιοχής

Το κέντρο της Θεσσαλονίκης όπως έχει ήδη σημειωθεί εμφανίζει κοινωνική ανάμειξη και ποικιλία λειτουργιών καθώς παρά την τάση διάχυσης χρήσεων όπως η αναψυχή, το λιανικό εμπόριο και οι υπηρεσίες, στον περιαστικό χώρο, αυτό συνεχίζει να εμφανίζει μεγάλη συγκέντρωση καταστημάτων, επιχειρήσεων, δραστηριοτήτων τριτογενούς τομέα αλλά και κατοικιών (Θεολόγου & Κωνσταντινίδης, 2010: 50-65).

Η υπό μελέτη πλατεία βρίσκεται στην καρδιά του ιστορικού κέντρου της πόλης το οποίο μετά την πυρκαγιά του 1917 μεθοδευμένα άρχισε να διαμορφώνεται ως τόπος κατοικίας των υψηλότερων οικονομικών στρωμάτων,

μερος_α.indd 157 12/6/2015 9:04:09 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

μέσω πολιτικών που αύξαναν την εμπορική αξία της «πυρίκαυστης ζώνης», απωθώντας παράλληλα τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα στην περιφέρεια (Δημητριάδης,1983:107). *Εργαλείο της αναμόρφωσης αυτής ως προς την κοινωνική σύνθεση του κέντρου ήταν ο καινοτόμος για την εποχή, αλλά και για τον σχεδιασμό των πόλεων αστικός αναδασμός, που επιλέχθηκε για την εφαρμογή του σχεδίου, και είχε ως αποτέλεσμα μια δραματική αλλαγή ως προς το ιδιοκτησιακό καθεστώς* (Γιαννακού,2008: 453). Η χωροταξική αυτή πόλωση εντάθηκε ακόμα περισσότερο με την έλευση των προσφύγων στην πόλη μετά το 1922, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν κατά κανόνα εκτός κέντρου σε μια πληθώρα συνοικισμών: *κρατικά σχεδιασμένων, όπως η Τούμπα ή η Καλαμαριά, αυθαίρετων παραπηγμάτων όπως στην Άνω Πόλη, αποτέλεσμα της δράσης οικοδομικών συνεταιρισμών, όπως η περιοχή Σαράντα Εκκλησιές, ή της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, όπως του Χαριλάου* (Ιωαννίδου,2010:208).

Κατά τα μεταπολεμικά χρόνια και μετά την ακινησία της δεκαετίας 1940 λόγω του β παγκοσμίου πολέμου και του εμφυλίου, σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές στη δομή της πόλης αλλά και στην εικόνα του κέντρου της. Κύριο συστατικό αυτής της αλλαγής ήταν η επέκταση του τύπου της πολυκατοικίας με εξωφρενικά υψηλούς συντελεστές δόμησης, η οποία ήρθε (τυπικά τουλάχιστον) να επιλύσει τα πιεστικά προβλήματα έλλειψης κατοικίας στην πόλη που γίνονταν ακόμα πιο έντονα λόγω της αθρόας εισροής εσωτερικών μεταναστών, αποτελώντας όμως στην ουσία ένα μέτρο αναθέρμανσης της οικονομίας μέσω του κατασκευαστικού κεφαλαίου (ή μάλλον της κατασκευαστικής κερδοσκοπίας) . Είναι χαρακτηριστικό ότι ήδη από το 1961 τα επιτρεπόμενα ύψη οικοδομών στο ιστορικό κέντρο είναι 9 όροφοι (29,5 μ.) για την περιοχή από την Εγνατία μέχρι την παραλία και 8 όροφοι (26,5 μ.) από την Εγνατία μέχρι την οδό Φιλίππου (Χαστάογλου,2008: 158). Σε αυτό το τοπίο παγιώνεται το μοντέλο :εμπόριο στο ισόγειο και κατοικία στους ορόφους κατά μήκος των αρτηριών του ιστορικού κέντρου, ενώ παράλληλα το κέντρο παύει να μονοπωλείται από

μερος_α.indd 158 12/6/2015 9:04:09 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

τα υψηλά εισοδηματικά στρώματα καθώς αυτά αρχίζουν να μετακινούνται σε άλλες περιοχές με υψηλότερη ποιότητα κατοίκησης (Δημητριάδης,1983:107), η τάση φυγής τω υψηλότερων στρωμάτων εντάθηκε μάλιστα αργότερα τη δεκαετία του 90 (Γερόλυμπου, 2008: 141) χωρίς όμως ποτέ να γενικευτεί.

Σε αυτό το πλαίσιο διαμορφώθηκε το επιχειρηματικό κέντρο της πόλης που *ορίζεται από την πλατεία Βαρδαρίου, και τις οδούς Δωδεκανήσου-Σαλαμίνας-παραλιακή οδού Β. Κωνσταντίνου (σημερινή Λ. Νίκης), Στρατηγού Καλάρη-Παύλου Μελά- Αγίας Σοφίας- Εγνατία- Χαλκέων- Ολύμπου- Διοικητηρίου και συγκεντρώνει κυρίως λιανικό εμπόριο και υπηρεσίες* (Δημητριάδης,1983:109). Η δομή αυτή επιβιώνει σε γενικές γραμμές μέχρι σήμερα με την κατοικία, το εμπόριο και τις επιχειρήσεις να συνυπάρχουν , ενώ στο εσωτερικό των πολυκατοικιών, εμφανίζεται το φαινόμενο του κατακόρυφου κοινωνικού διαχωρισμού, καθώς διαφορετικές επαγγελματικές ομάδες και εισοδήματα, συστεγάζονται σε διαφορετικά επίπεδα (Γκιάλης κ.ά., 2012:171). Μάλιστα επιχειρώντας μια ανάγνωση του κοινωνικού χάρτη του κέντρου παρατηρείται ότι η συγκέντρωση υψηλότερων οικονομικών στρωμάτων είναι εξαιρετικά έντονη στα ΟΤ που γειτνιάζουν με την παραλία ενώ μειώνεται ανεβαίνοντας βορειότερα με την αρτηρία της Εγνατίας να αποτελεί ένα είδος ορίου, καθώς βορείως της Εγνατίας κατά μήκος των οδικών αξόνων της Φιλίππου, της Ολύμπου και κυρίως της Αγ. Δημητρίου και της Κασσάνδρου παρατηρείται πολύ πιο έντονη παρουσία μεσαίων και χαμηλών οικονομικών στρωμάτων αλλά και μεταναστών.

μερος_α.indd 159 12/6/2015 9:04:09 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

17* Η αρτηρία της Εγνατίας // το όριο

Ο ιστορικός άξονας της Αριστοτέλους , ένας από τους μεγαλύτερους και πιο αναγνωρίσιμους δημόσιους χώρους της πόλης αποτελεί μια συμπύκνωση όλων των χαρακτηριστικών που συνθέτουν την πολύπλοκη ταυτότητα του κέντρου. Το κομμάτι νοτίως της Εγνατίας με της ομοιόμορφες νεοβυζαντινές όψεις και τις χρήσεις υπηρεσιών, αναψυχής και εμπορίου (σημειώνεται η ύπαρξη του μεγάλου ξενοδοχείου Ηλέκτρα Παλάς, ο κινηματογράφος Ολύμπιον- άμεσα συνδεδεμένος με το Διεθνές Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης στο παραλιακό τμήμα της πλατείας και μια σειρά καφέ και μπάρ κατά μήκος του πεζόδρομου της Αριστοτέλους) αντιπροσωπεύει την «επίσημη» εικόνα της πόλης. Μια εικόνα όμως που συνυπάρχει με τα απομεινάρια του παραδοσιακού ιστού και χρήσεων καθώς στους κάθετους επί τις Αριστοτέλους άξονες επιβιώνουν, πολύβουες ακόμα οι παραδοσιακές αγορές.

Συγκεκριμένα επί της Εγνατίας εκατέρωθεν του άξονα και σε επαφή με αυτόν εντοπίζονται, η Αγορά Καπάνι (Βλάλη, η επίσημη ονομασία) στα δυτικά

μερος_α.indd 160 12/6/2015 9:04:10 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Άγαλμα Ελ Βενιζέλου // το τοπόσημο *18

και η Άθωνος (Βατικιώτη, η επίσημη ονομασία) στα ανατολικά που αποτελούν δυο από τις πιο σημαντικές παραδοσιακές αγορές της πόλης τις οποίες ακόμα και το σχέδιο Εμπράρ παρά τη σαφή του στράτευση στο νεωτερισμό σεβάστηκε σχεδιαστικά. Σήμερα η αγορά Καπάνι διατηρεί σε μεγάλο βαθμό το παραδοσιακό της χαρακτήρα με πληθώρα καταστημάτων οπωρικών, μπαχαρικών, κρέατος και ψαριών αλλά και μικρά καταστήματα παραδοσιακών τεχνητών (πχ κατασκευής ψάθινων καλαθιών , επεξεργασίας δέρματος κ.ά), αποτελώντας ένα ζωντανό σύνολο σημείο αναφοράς για τους κατοίκους της πόλης αλλά και για τους επισκέπτες της. Η Άθωνος από την άλλη μεριά λειτουργεί σήμερα σχεδόν αμιγώς ως πόλος αναψυχής με πολλά εστιατόρια και ταβέρνες σε βαθμό υπερβολής ίσως, ενώ μόνο σε ένα μικρό τμήμα της (οδός Βατικιώτη) επιβιώνουν οπωροπωλεία. Νοτιότερα κατά μήκος της οδού Ερμού συναντάται στα δυτικά η αγορά Μοδιάνο μέσα σε ένα σύμπλεγμα στοών αποτελώντας ένα ενδιαφέρον παράδειγμα συνύπαρξης αγοράς και αναψυχής ενώ δίπλα της γύρω από το οθωμανικό Pazar Hamam (ή αλλιώς Λουτρά της

μερος_α.indd 161 12/6/2015 9:04:15 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Αγοράς) εντοπίζεται ένας πυρήνας καταστημάτων που πωλούν άνθη και φυτά. Η συγκέντρωση αυτή μετρά πολλές δεκαετίες παρουσίας (περίπου από το 1936) και είναι τόσο χαρακτηριστική ώστε όλη η περιοχή είναι γνωστή με την ονομασία Λουλουδάδικα.

Από την άλλη μεριά η πλατεία Δικαστηρίων αποτελεί ένα χώρο με κύριο χαρακτηριστικό την πολυπολιτισμικότητα με την έντονη παρουσία του εθνοτικού εμπορίου κυρίως επί της οδού Χαλκέων. Έντονη επίσης είναι η παρουσία καταστημάτων φτηνών επίπλων και παλιατζίδικων. Αξίζει να σημειωθεί ότι σχεδόν δίπλα στην πλατεία Δικαστηρίων βρίσκεται το Μπιτ Παζάρ, η «Αγορά της Ψείρας» σε ελληνική μετάφραση. Πρόκειται για μια αγορά που οικοδομήθηκε για τους πρόσφυγες το 1928 από τον Οικοδομικό Συνεταιρισμό Προσφύγων και χρωστά το όνομα της προφανώς στην ακραία κατάσταση ένδειας που βρίσκονταν οι πληθυσμοί αυτοί. Πρόκειται για ένα σύνολο διώροφων κτισμάτων στο ισόγειο των οποίων λειτουργούσαν εμπορικά καταστήματα ενώ ο δεύτερος όροφος χρησίμευε ως κατοικία(Γερόλυμπου,2014). Σήμερα τις πρωινές ώρες ,κυρίως τα καταστήματα επί της οδού Τοσίτσα, λειτουργούν ως παλαιοπωλεία, αποτελώντας μάλιστα την μοναδική αγορά παλιών αντικειμένων στη Θεσσαλονίκη, ενώ τις βραδινές ώρες λειτουργούν κυρίως εστιατόρια που απευθύνονται στο νεανικό κοινό της πόλης.

μερος_α.indd 162 12/6/2015 9:04:15 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1.3 Χαρτογραφώντας την παρουσία των μεταναστών

1.3.1 Τα εμπορικά καταστήματα

Προσεγγίζοντας τις μορφές εγκατάστασης των μεταναστών στον αστικό ιστό μέσα από την προσέγγιση του De Charteau η εμπορική δραστηριότητα αναδεικνύεται ως ένας από τους πιο χαρακτηριστικούς τύπους στρατηγικής εγκατάστασης. Η περιοχή μελέτης όπως φαίνεται και από το χάρτη χρήσεων γης ισογείων αποτελεί μια κατ εξοχήν εμπορική γειτονιά. Τα δυο ιδιαίτερα στοιχεία των εμπορικών χρήσεων της περιοχής που τη διαφοροποιούν από άλλες γειτονιές του κέντρου είναι ο πυρήνας με τα παλαιοπωλεία και τα καταστήματα φτηνών επίπλων που εντοπίζεται κατά μήκος των οδών Τοσίτσα και Φιλίππου και ο πυρήνας μεταναστευτικού εμπορίου κατά μήκος των οδών Χαλκέων-Μακεδονικής Αμύνης και Φιλίππου.

Η επιτόπια έρευνα κατέγραψε 30 καταστήματα που είτε ανήκουν σε μετανάστες είτε οι υπηρεσίες που παρέχουν απευθύνονται σε μεταναστευτικό κοινό. Πιο συγκεκριμένα εντοπίζονται 8 καταστήματα ανταλλαγής και αποστολής χρημάτων, 5 ταξιδιωτικά γραφεία που κυρίως ασχολούνται με ταξίδια από και προς τις χώρες προέλευσης μεταναστευτικών πληθυσμών, 4 καταστήματα μεταφοράς αγαθών και δεμάτων (μόνο προς τη Γεωργία), 2 γραφεία νομικών συμβουλών και μεταφράσεων, 4 mini market εκ των οποίων τα 2 Ρώσικα, 1 Πολωνικό και 1 Πακιστανικό, ένα εστιατόριο με Ρώσικη κουζίνα, 1 καφενείο, 1 κατάστημα ψιλικών με ιδιοκτήτη Αλβανό ,ένα κατάστημα ψιλικών-τύπου και βιβλίων με ιδιοκτήτη Ρώσο και ένα κατάστημα ρούχων με ιδιοκτήτη Κινέζο (το συγκεκριμένο εντοπίζεται στην οδό Βενιζέλου και μάλλον δεν σχετίζεται άμεσα με το χαρακτήρα του συγκεκριμένου πυρήνα εθνοτικού εμπορίου που μελετάται εδώ). Επίσης μετανάστες εντοπίζονται ως μισθωτοί και όχι ως ιδιοκτήτες και σε κάποια από τα καταστήματα επίπλων που βρίσκονται στη γειτονιά, στοιχείο

μερος_α.indd 163 12/6/2015 9:04:15 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

βέβαια που δεν πιστοποιήθηκε από τους ιδιοκτήτες αλλά έγινε αντιληπτό από την επιτόπια παρατήρηση.

Προκειμένου να ανιχνευθεί, καταγραφεί, και ερμηνευθεί η παρουσία των μεταναστών στην συγκεκριμένη περιοχή μέσα από τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες αλλά και την καθημερινότητα τους στο δημόσιο χώρο, διενεργήθηκε μια σειρά συνεντεύξεων. Όσον αφορά στα καταστήματα από τα 30 που εντοπίστηκαν, μόνο τα 14 ανήκουν σε μετανάστες, καθώς τα ανταλλακτήρια χρημάτων , τα τουριστικά γραφεία και τα γραφεία μεταφράσεων και νομικών συμβουλών σαφώς απευθύνονται σε μεταναστευτικό κοινό, κάποια από αυτά έχουν υπαλλήλους μετανάστες ανήκουν όμως σε γηγενείς. Λόγω του μικρού αριθμού των μεταναστών ιδιοκτητών έγινε δυνατή η προσέγγιση όλων τους και η συζήτηση μαζί τους.

Να σημειωθεί ότι η αρχική προσέγγιση ήταν αρκετά δύσκολη καθώς παρά την επί χρόνια παρουσία τους στην περιοχή , την ύπαρξη νόμιμων εγγράφων παραμονής, και την καλή χρήση της γλώσσας (εκτός από τους 2 μετανάστες με καταγωγή από το Πακιστάν) οι ιδιοκτήτες αντιμετώπισαν αρχικά με φόβο και καχυποψία την έρευνα. Κατά τις πρώτες επισκέψεις οι περισσότεροι ισχυρίστηκαν ότι δεν είναι ιδιοκτήτες ούτε και εργαζόμενοι αλλά απλώς πελάτες, σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα η καχυποψία αυτή έφτανε και τα όρια της επιθετικότητας. Χρειάστηκαν λοιπόν επανειλημμένες επισκέψεις μέχρι να δημιουργηθεί κλίμα οικειότητας για να γίνει η συνέντευξη η οποία είχε το χαρακτήρα ελεύθερης συζήτησης και όχι προκαθορισμένου ερωτηματολογίου, ακριβώς λόγω των συνθηκών που περιγράφηκαν παραπάνω. Η αρχική απροθυμία συμμετοχής στην έρευνα δείχνει ότι η επιχειρηματικότητα των μεταναστών δεν σημαίνει αυτόματη «ένταξη» στην κοινωνία υποδοχής (Engelen, 2001: 211) . Οι συγκεκριμένοι μετανάστες είναι σαφώς περισσότερο ενταγμένοι

μερος_α.indd 164 12/6/2015 9:04:15 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

από άλλα παραδείγματα που θα παρουσιαστούν παρακάτω (βούλγαροι-ρομά, μετανάστες από τη Μ. Ανατολή), δεν παύουν όμως να φέρουν το στίγμα του «ξένου» και να αντιμετωπίζονται με μια σχετική προκατάληψη τόσο από τους γηγενείς ιδιοκτήτες καταστημάτων όσο και από το ελληνικό κράτος. Τα παραπάνω πιστοποιούνται και από μαρτυρίες των ίδιων.

«Εγώ κάνω τη δουλειά μου και δεν ασχολούμαι μαζί τους (ενν. τους γηγενείς γείτονες ιδιοκτήτες) και έτσι δεν ασχολούνται και αυτοί μαζί μου»

(Ρώσος ιδιοκτήτης mini market)

«Στον ένα χρόνο που έχω το μαγαζί η αστυνομία έχει περάσει για χαρτιά εκατό φορές!»

(Πακιστανός ιδιοκτήτης καταστήματος ειδών κινητής τηλεφωνίας)

Η πτυχή αυτή επισημαίνεται τόσο για να ερμηνεύσει την συμπεριφορά των μεταναστών όσο και για να καταδείξει ότι η ανάδυση πολιπολυτισμικών τοπίων στη Θεσσαλονίκη δεν συμβαίνει απολύτως ομαλά και χωρίς αντιδράσεις από μια πόλη που όπως έχει ήδη σημειωθεί επιμένει στην ελληνικότητα της αγνοώντας (ή αρνούμενη) το πολυπολιτισμικό της πρόσωπο. Παρόλα αυτά η παρουσία των μεταναστών ειδικά μέσα από επιχειρηματικές δραστηριότητες, που αποτελούν μια ενεργητική και τολμηρή επιλογή, προοδευτικά αλλάζει το τοπίο, διεκδικεί και εν μέρει καταφέρνει το δικαίωμα στην ορατή παρουσία και συνύπαρξη.

μερος_α.indd 165 12/6/2015 9:04:15 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Χάρτης 6 // Χρήσης γης ισογείων (έρευνα πεδίου Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2014)

μερος_α.indd 166 12/6/2015 9:04:17 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Χάρτης 7 // Μεταναστευτικό εμπόριο (έρευνα πεδίου Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2014)

μερος_α.indd 167 12/6/2015 9:04:19 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1.3.1.α Το προφίλ των μεταναστών επιχειρηματιών και ο χαρακτήρας των επιχειρήσεων

Όπως είναι εύκολα κατανοητό η συντριπτική πλειονότητα των μεταναστών επιχειρηματιών που εντοπίζονται γύρω από την πλατεία Δικαστηρίων κατάγονται από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ. Πρόκειται για μια μεταναστευτική ομάδα που χαρακτηρίζεται από εντονότερη επιχειρηματικότητα σε σχέση με τις υπόλοιπες. Ίσως ο βασικότερος παράγοντας που διευκολύνει την συγκεκριμένη ομάδα να κινηθεί επιχειρηματικά είναι το διαφορετικό νομικό καθεστώς που απολαμβάνει σε σχέση με τους υπόλοιπους μετανάστες. Ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού αυτού θεωρείται ομογενής, έχει λάβει ελληνική υπηκοότητα και ως εκ τούτου είναι πιο εύκολο να διεκδικήσει επιδοτήσεις ή δάνεια από τράπεζες. Ένας ακόμα παράγοντας που παίζει ρόλο είναι το υψηλό μορφωτικό επίπεδο που συναντάται με συχνότητα στα πλαίσια της συγκεκριμένης μεταναστευτικής ομάδας (Λαμπριανίδης, 2008:245).

Όσον αφορά στην επιλογή του τόπου ίδρυσης της επιχείρησης όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι απάντησαν ότι θεωρούν την περιοχή κατάλληλη καθώς βρίσκεται στο κέντρο της πόλης και αποτελεί σημείο αναφοράς για τις μεταναστευτικές κοινότητες της πόλης, όπως χαρακτηριστικά δήλωσε η ιδιοκτήτρια καταστήματος ψιλικών στην οδό Χαλκέων: «κυκλοφορούν πολλοί δικοί μας εδώ». Τη σημασία του παράγοντα της εγγύτητας με τόπους που ή κατοικούν ή συχνάζουν ομοεθνείς για την συγκεκριμένη ομάδα σημειώνει και η έρευνα που διεξήγε για την επιχειρηματικότητα των μεταναστών στη Θεσσαλονίκη ο Λόης Λαμπριανίδης το 2006. Σύμφωνα με την έρευνα το 27% των Ρώσων, Γεωργιανών και Αρμένιων επιχειρηματιών επιλέγει τον τόπο ίδρυσης της επιχείρησης σύμφωνα με το παραπάνω κριτήριο (Λαμπριανίδης, 2008:249).

μερος_α.indd 168 12/6/2015 9:04:19 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Το κοινό στο οποίο αναφέρονται οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις ήταν αρχικά είναι κατά βάση οι ομοεθνείς τους, όμως σταδιακά άρχισε να διευρύνεται όπως οι ίδιοι δηλώνουν. Πιο συγκεκριμένα τα καταστήματα μεταφοράς αγαθών και δεμάτων απευθύνονται μόνο σε Γεωργιανούς, τα mini market κυρίως σε ομοεθνείς και σε μικρότερο ποσοστό σε ντόπιους κατοίκους της περιοχής, το κατάστημα ψιλικών-τύπου και βιβλίων έχει μεικτό αγοραστικό κοινό καθώς πουλά και βιβλία εκμάθησης της ρώσικης γλώσσας, ενώ τέλος το εστιατόριο με ρώσικη κουζίνα στοχεύει κυρίως στους γηγενείς κατοίκους και τους τουρίστες της περιοχής (κάτι που διαπιστώθηκε και από την επιτόπια παρατήρηση). Φαίνεται λοιπόν ότι τα καταστήματα αυτά τείνουν να ξεφύγουν από ένα στενό χαρακτήρα απεύθυνσης μόνο στο αγοραστικό κοινό της ίδιας μεταναστευτικής ομάδας επεκτείνοντας το κοινό τους στους μετανάστες εν γένει ή ακόμα και τους γηγενής. Η μετάβαση αυτή σύμφωνα με τον Waldiger κ.ά. σηματοδοτεί μια πορεία οικονομικής αφομοίωσης της μεταναστευτικής επιχειρηματικότητας, δηλαδή το πέρασμα από τη δημιουργία ενός «εθνοτικού θύλακα» (ethnic enclave) μόνο για τους μετανάστες της ίδιας ομάδας, στις «αγορές μεσαζόντων» (middlemen markets) όταν διευρύνεται το αγοραστικό κοινό και δυνητικά την συνολική οικονομική αφομοίωση με την είσοδο των επιχειρήσεων αυτών στην κυρίως οικονομία (Waldiger et.al,1990). Στην τάση αυτή που διαπιστώνεται φαίνεται να παίζουν ρόλο δυο παράγοντες : πρώτον η πρωτοβουλία του επιχειρηματία (π.χ. εστιατόριο_ κατάστημα τύπου) και δεύτερον η παλαιότητα του καταστήματος, καθώς όπως φάνηκε τόσο από τις συνεντεύξεις όσο και από την επιτόπια παρατήρηση το κατάστημα στο οποίο συγκεντρώνεται περισσότερο μικτό αγοραστικό κοινό(εκτός από το ρώσικο εστιατόριο που έχει έτσι και αλλιώς διαφορετικό χαρακτήρα) είναι το Πολωνικό mini market που βρίσκεται στη γωνία Χαλκέων και Ιουστινιανού και μετρά 20 χρόνια λειτουργίας. Τα υπόλοιπα καταστήματα λειτουργούν κατά μέσο όρο 5 ως 10 χρόνια ενώ όλοι οι ιδιοκτήτες δηλώνουν ότι ήρθαν στη χώρα στις αρχές της δεκαετίας του '90.

μερος_α.indd 169 12/6/2015 9:04:19 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Οι υπόλοιπες δυο εθνικότητες που εντοπίστηκαν στην περιοχή μελέτης, πακιστανική και αλβανική, εμφανίζουν συνολικά χαμηλή επιχειρηματικότητα για διαφορετικούς λόγους η κάθε μια. Όσον αφορά στους Αλβανούς στην Ελλάδα έχουν υποστεί, όπως άλλωστε και το σύνολο σχεδόν των μεταναστών, υποτίμηση των τυπικών προσόντων τους και ως εκ τούτου εργάζονται, σχεδόν αποκλειστικά, ως ανειδίκευτοι, σε χαμηλόμισθες και επικίνδυνες δουλείες, οι οποίες συχνά είναι πολύ κάτω από το επίπεδο εκπαίδευσης και των προσόντων τους (Psimmenos & Kassimati, 2004). Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2001 οι Αλβανοί μετανάστες απασχολούνται κατά κύριο λόγω σε δυο τομείς: οι γυναίκες σε ποσοστό 72% προσφέρουν επισφαλείς οικιακές υπηρεσίες και οι άνδρες σε ποσοστό 42% εργάζονται στον κατασκευαστικό τομέα (Κόκκαλη, 2011: 234).

Η χαμηλή επιχειρηματικότητα που αναπτύσσει η ομάδα αυτή προξενεί εντύπωση καθώς οι Αλβανοί αποτελούν την πιο πολυπληθή μεταναστευτική ομάδα στην Ελλάδα και μάλιστα με μακρόχρονη παρουσία στην χώρα. Αντίστοιχες παρατηρήσεις κάνουν και οι Bonifazi και Sabatino όσον αφορά στην Ιταλία, που αποτελεί επίσης χώρα με έντονη παρουσία Αλβανών μεταναστών. Οι ίδιοι επιχειρούν μια εξήγηση του φαινομένου αποδίδοντας το στα χαρακτηριστικά της αλβανικής μετανάστευσης που στηρίζεται κατά κύριο λόγω στα οικογενειακά δίκτυα. Σύμφωνα με τους συγγραφείς ενώ τα οικογενειακά δίκτυα στην περίπτωση των Κινέζων για παράδειγμα συμβάλουν στην επιτυχία των επιχειρήσεων, στην περίπτωση των Αλβανών εμφανίζονται ως εμπόδιο στην επιχειρηματικότητα, καθώς οι δεσμοί αίματος που θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικοί για την μεταναστευτική ομάδα αυτή λειτουργούν ανασταλτικά ως προς την προώθηση της αυταπασχόλησης (Bonifazi & Sabatino, 2003:984). Συνεπώς η ύπαρξη ενός μόνο καταστήματος με ιδιοκτήτη Αλβανό στην περιοχή μελέτης δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός αλλά ενδεικτικό στοιχείο της κατάστασης που περιγράφηκε παραπάνω. Ένα ακόμα ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι το

μερος_α.indd 170 12/6/2015 9:04:19 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

κατάστημα αυτό είναι το μοναδικό που δε φέρει αλλόγλωσση επιγραφή και δεν εμπορεύεται τοπικά προϊόντα, ενώ προφανώς απευθύνεται στο σύνολο του πληθυσμού. Σύμφωνα με την μαρτυρία του ίδιου του ιδιοκτήτη οι πελάτες του είναι κυρίως γηγενείς. Βέβαια το γεγονός αυτό εξηγείται και από την συγκεκριμένη θέση του καταστήματος βορειότερα της οδού Χαλκέων επί της οδού Μακεδονικής Αμύνης σε άμεση εγγύτητα με τον πόλο αναψυχής που εντοπίζεται κατά μήκος της οδού Ολύμπου.

Όσον αφορά στην περίπτωση των Πακιστανών τα στοιχεία αναφορικά με την επιχειρηματικότητα τους είναι ανύπαρκτα. Η απουσία στοιχείων οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι η συγκεκριμένη ομάδα αποτελεί μια από τις πιο πρόσφατές μεταναστευτικές εισροές με χαμηλή ένταξη καθώς η απουσία νομιμοποιητικών εγγράφων αποτελεί τον κανόνα στην περίπτωση τους. Μάλιστα, σε μεγάλο βαθμό εξ αιτίας του λόγου που αρθρώνουν τα ΜΜΕ, οι Πακιστανοί μετανάστες αντιμετωπίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό από άλλες μεταναστευτικές ομάδες την προκατάληψη και την ρατσιστική συμπεριφορά εκ μέρους της ελληνικής κοινωνίας και αυτό σαφώς παίζει ιδιαίτερο ρόλο ως προς την επιχειρηματική τους συμπεριφορά. Ενδεικτικό αυτού είναι ότι κατά την έρευνα πεδίου διαπιστώθηκε ότι οι πιο απρόθυμοι να δώσουν στοιχεία για την επιχείρηση τους με εμφανές το στοιχείο του φόβου ήταν οι ιδιοκτήτες των δυο αυτών καταστημάτων. Επίσης σύμφωνα με τον Πακιστανό ιδιοκτήτη του καταστήματος με είδη κινητής τηλεφωνίας στην οδό Ιουστινιανού, το ελληνικό κράτος φέρει επίσης ευθύνες καθώς το νομικό πλαίσιο και η στάση των αρχών δημιούργησαν εμπόδια τόσο στην ίδρυση όσο και στη λειτουργία του καταστήματος. Ο ίδιος αναφέρει ότι επί ένα χρόνο είχε νοικιάσει το κατάστημα και αδυνατούσε να ανοίξει το μαγαζί λόγω νομικών κωλυμάτων αλλά και όταν πια τα κατάφερε οι έλεγχοι τις αστυνομίας είναι ασυνήθιστα συχνοί. Ενώ όσον αφορά στο κοινό που απευθύνονται και τα δυο καταστήματα κατά δήλωση των ιδιοκτητών είναι αποκλειστικά οι ομοεθνείς τους.

μερος_α.indd 171 12/6/2015 9:04:20 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Η ΟΡΑΤΟΤΗΤΑ | ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

μερος_α.indd 172 12/6/2015 9:04:23 πμ

οδός Χαλκέων | ρώσικο κατάστημα ψιλικών και τύπου

20

οδός Χαλκέων | ανταλλακτήριο χρημάτων

οδός Χαλκέων | μεταφορές αγαθών

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1.3.1.β Το ορατόν... η ταμπέλα και το πεζοδρόμιο

Τα καταστήματα μεταναστών στην περιοχή μελέτης με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του καθενός αλλά και με την συγκέντρωση που παρουσιάζουν δημιουργούν ένα πολυεθνικό τοπίο που συνδυάζεται αρμονικά με την ύπαρξη του πόλου παλαιοπωλείων και επιπλάδικων δημιουργώντας μια γοητευτική ατμόσφαιρα «γιουσουρούμ». Αυτός ο ιδιαίτερος και αναγνωρίσιμος χαρακτήρας της περιοχής δυνητικά θα μπορούσε να λειτουργήσει και ως πόλος έλξης. Παραδείγματα άλλωστε από χώρες του εξωτερικού (κυρίως από πόλεις της Αυστραλίας και της Αμερικής και λιγότερο από ευρωπαϊκές), πιστοποιούν ότι η παγίωση της επιχειρηματικής δραστηριότητας μεταναστών σε συγκεκριμένες γειτονιές με ορατά σημάδια στο αστικό τοπίο λειτουργούν ως πόλος έλξης ντόπιων αλλά και τουριστών (Rath, 2007). Ακόμα και στη Θεσσαλονίκη όμως υπάρχουν παραδείγματα που μια υποβαθμισμένη περιοχή ξαναζωντανεύει μέσα από την παρουσία των μεταναστών και των καταστημάτων τους, τυπικό παράδειγμα αυτού αποτελεί η οδός Αισώπου στην περιοχή του Βαρδάρη η οποία ήταν έρημη κατά τη διάρκεια της μέρας ενώ αποκτούσε μια σχετική κίνηση το βράδυ λόγω των οίκων ανοχής, το τοπίο όμως προοδευτικά αλλάζει μέσω των κινέζικων επιχειρήσεων που συγκεντρώνονται εκεί.

Ένα λοιπόν από τα σημαντικότερα στοιχεία εγγραφής της μεταναστευτικής παρουσίας στον αστικό χώρο είναι η ορατότητα αυτής. Μια ορατότητα που γίνεται έντονα αισθητή μέσω των αλλόγλωσσων πινακίδων που κυριαρχούν στο τοπίο αλλά και τις λειτουργίας ορισμένων τουλάχιστον καταστημάτων ως τόποι συγκέντρωσης και συναναστροφής των μεταναστών. Οι αλλόγλωσσες πινακίδες λειτουργούν αφενός ως στρατηγική προσέλκυσης συγκεκριμένου

μερος_α.indd 174 12/6/2015 9:04:28 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

αγοραστικού κοινού που είτε ενδιαφέρεται να αγοράσει προϊόντα από την πατρίδα του είτε απλώς αισθάνεται πιο άνετα και οικεία να ψωνίζει από κάποιον συμπατριώτη του. Άλλωστε είναι χαρακτηριστικό ότι σύμφωνα με την προαναφερθείσα έρευνα του Λαμπριανίδη το 28,9% των μεταναστών επιχειρηματιών πιστεύουν ότι η επιτυχία της επιχείρησης τους οφείλεται ακριβώς στο γεγονός ότι πρόκειται για ethnic business (Λαμπριανίδης, 2008: 243). Ταυτόχρονα όμως αποτελούν και σημεία στο νοητικό χάρτη της πόλης (όπως προσεγγίζει την ανάγνωση του χώρου ο Kevin Lynch) που βοηθούν τους μετανάστες να προσανατολιστούν στο νέο τους περιβάλλον και να αποκτήσουν σημεία αναφοράς που προσφέρουν ταυτόχρονα και αναφορές στο οικείο περιβάλλον της χώρας προέλευσης τους. Πάνω από όλα όμως η αλλόγλωσση πινακίδα αναδεικνύει την υπέρβαση του φόβου και της στρατηγικής της απόκρυψης της στιγματισμένης ταυτότητας του μετανάστη και την ανάγκη-επιθυμία δήλωσης της παρουσίας του στην πόλη.

Η ορατότητα όμως δεν περιορίζεται μόνο στα υλικά στοιχεία αλλά επεκτείνεται και στην ζωντανή ανθρώπινη παρουσία. Όπως έχει ήδη σημειωθεί ένας από τους τρόπους εγγραφής της παρουσίας των μεταναστών στον τοπίο αποτελώντας ταυτόχρονα και έναν ιδιαίτερο τρόπο «κατοίκησης» του δημόσιου χώρου της πόλης είναι η οικειοποίηση στοιχείων του αστικού χώρου που δεν προορίζονται κανονικά για στάση αλλά για κίνηση- διέλευση. Πρόκειται σαφώς για τα πεζοδρόμια έξω από καταστήματα μεταναστών που λειτουργούν ως χώροι συνάντησης και κοινωνικοποίησης των μεταναστευτικών ομάδων και στην συγκεκριμένη περίπτωση όχι μόνο. Τραπεζάκια , καρέκλες και αυτοσχέδια καθίσματα υποκαθιστούν τον ανύπαρκτο αστικό εξοπλισμό και δημιουργούν καθιστικούς χώρους προβάλλοντας μια εναλλακτική πρόταση χρήσης του «ορίου» ανάμεσα στον δημόσιο και τον ιδιωτικό χώρο.

Στην περιοχή μελέτης εντοπίζονται τρεις τέτοιοι πόλοι, εκ των οποίων ο

μερος_α.indd 175 12/6/2015 9:04:28 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

τρίτος παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ο πρώτος εντοπίζεται έξω από το Πολωνικό mini market στη γωνία Χαλκέων και Ιουστινιανού, ο δεύτερος απέναντι του πάνω στην οδό Ιουστινιανού έξω από τα δυο γεωργιανά καταστήματα αποστολής αγαθών και ο τρίτος στην οδό Φιλίππου γύρω από το καφενείο και τα αλλά δυο καταστήματα που βρίσκονται εκατέρωθεν του. Το ενδιαφέρον στοιχείο σε σχέση με τον τρίτο πόλο συγκέντρωσης είναι ότι απλώνεται κατά μήκος της οδό Φιλίππου και συνεχίζει στην οδό Τοσίτσα χωρίς να αποτελεί πια τόπο συνάντησης μόνο μεταναστών αλλά κυρίως γηγενών που υιοθετούν την ίδια πρακτική. Η συγκέντρωση καταστημάτων επίπλων και παλαιοπωλείων συμβάλει στην υιοθέτηση της πρακτικής αυτής καθώς κατά τις ώρες λειτουργίας των καταστημάτων μέρος των εμπορευμάτων «εκτίθεται» στο πεζοδρόμιο ενώ ταυτόχρονα χρησιμοποιείται και ως καθιστικός χώρος. Η κατάληψη αυτή του πεζοδρομίου συμβαίνει κυρίως λόγω του μικρού μεγέθους των καταστημάτων και της απουσίας βιτρίνας, αλλά λειτουργεί και ως συνέχεια της παράδοσης του παζαριού επίπλων που χαρακτηρίζει αυτή τη γειτονιά. Η ανάμειξη γηγενών και μεταναστών στον ίδιο χώρο υιοθετώντας την ίδια πρακτική ιδιότυπης οικειοποίησης του πεζοδρομίου δίνει μια εικόνα πολυπολιτισμικής συγκατοίκησης, εμπλουτίζει την εμπειρία βίωσης του αστικού χώρου ενώ ενδεχομένως λειτουργεί και ως παράγοντας εξοικείωσης του πλήθους κόσμου που κάθε μέρα περνά από τη κεντρική αυτή γειτονιά με εναλλακτικούς τρόπους οικειοποίησης του δημόσιου χώρου.

μερος_α.indd 176 12/6/2015 9:04:28 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΔΗΜΟΣΙΟΥ/ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ

ΟΙ ΠΟΛΟΙ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ

οδός Φιλίππου | συγκέντρωση μεταναστών με πυρήνα το καφενείο

μερος_α.indd 177 12/6/2015 9:04:32 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

οδός Φιλίππου | η συνέχιση της πρακτικής οικειοποίησης του πεζοδρομίου

οδός Τοσίτσα | τα έπιπλα των παλαιοπωλείων ως καθιστικοί χώροι

μερος_α.indd 178 12/6/2015 9:04:37 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

οδός Ιουστινιανού

οδός Χαλκέων | mini market . σημείο συνάντησης

μερος_α.indd 179 12/6/2015 9:04:42 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1.3.2. Το υπαίθριο, εφήμερο εμπόριο

Στην περιοχή εκτός από την «στρατηγική» εγκατάσταση μέσω των εμπορικών καταστημάτων εντοπίζονται και «τακτικές» μορφές εγκατάστασης στον αστικό χώρο μέσω εμπορικών δραστηριοτήτων και συγκεκριμένα μέσω του εφήμερου-υπαίθριου εμπορίου. Το υπαίθριο εμπόριο των μεταναστών λαμβάνει χώρα τόσο στην ίδια την πλατεία Δικαστηρίων όσο και εκτός αυτής.

Πιο συγκεκριμένα ένας πόλος εφήμερου εμπορίου που παρουσιάζει ιδιαίτερη ένταση βρίσκεται στο εσωτερικό του Μπίτ Παζάρ. Όπως έχει ήδη περιγραφεί η παραδοσιακή αγορά των προσφύγων έχει σήμερα διττό χαρακτήρα: το πρωί λειτουργεί ως αγορά παλαιοπωλείων και επίπλων με τα καταστήματα που βρίσκονται στα εξωτερικά μέτωπα του Ο.Τ. και το βράδυ μετατρέπεται σε πόλο αναψυχής καθώς όλα τα καταστήματα στο εσωτερικό του Ο.Τ. έχουν χρήση καταστήματος εστίασης. Παρόλα αυτά το εσωτερικό του Μπίτ Παζάρ δεν είναι νεκρό τις πρωινές ώρες, καθώς η αγορά παλιών αντικειμένων επεκτείνεται σε αυτό με τη μορφή του υπαίθριου παζαριού. Ενώ τα καταστήματα όπως διαπιστώθηκε από την επιτόπια έρευνα ανήκουν αποκλειστικά σε γηγενείς και μάλιστα έχουν κατά κύριο λόγω το χαρακτήρα της οικογενειακής επιχείρησης που περνά από πατέρα σε γιο, στο εσωτερικό του Ο.Τ. οι έμποροι είναι αποκλειστικά μετανάστες. Πρόκειται κυρίως για Βούλγαρους-Ρωμά, Κινέζους και κάποιους μετανάστες από τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ. Τα προϊόντα είναι απλωμένα σε σεντόνια προκειμένου να μπορούν να μαζευτούν εύκολα, άλλωστε είναι συχνές οι επισκέψεις της αστυνομίας (όπως πιστοποίησαν τόσο οι ιδιοκτήτες των παλαιοπωλείων όσο και οι ομολογουμένως λιγοστοί μετανάστες που δέχτηκαν να μιλήσουν). Η περίπτωση αυτή δε θυμίζει την κλασική εικόνα του παρόδιου

μερος_α.indd 180 12/6/2015 9:04:42 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

πλανόδιου εμπορίου αλλά περισσότερο αυτή της υπαίθριας αγοράς, μιας αγοράς που εμφανίζεται κάθε πρωί και εξαφανίζεται κάθε απόγευμα. Το παιχνίδι μεταξύ αορατότητας και ορατότητας είναι σημαντικό για την κατανόηση του συγκεκριμένου πόλου εμπορίου, καθώς βρίσκεται προστατευμένος από τα βλέμματα στο εσωτερικό του Ο.Τ. και χρειάζεται κανείς να το ανακαλύψει περνώντας μέσα από τις στοές- εισόδους του Μπιτ Παζάρ.

Στον ίδιο μάλιστα χώρο συνυπάρχουν εμπόριο και δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου, καθώς είναι ιδιαίτερα συνηθισμένη η εικόνα μεταναστών που κάθονται σε παρέες στα τραπεζοκαθίσματα των κλειστών την ημέρα καταστημάτων αναψυχής. Στην ουσία πρόκειται για την συνύπαρξη σε έκταση ενός μόνο Ο.Τ. δυο αγορών, μια γηγενών και μια μεταναστών, μια νόμιμη, μια παράνομη, μια ορατή και μια αόρατη με το κατώφλι των εισόδων του Μπιτ Παζάρ να λειτουργεί ως πέρασμα ανάμεσα στους δυο αυτούς κόσμους. Αν η εξωτερική αγορά αποτελεί την ιστορική συνέχεια των προσφυγομάγαζων η εσωτερική εφήμερη αγορά ζωντανεύει με τον πιο γλαφυρό τρόπο το παρελθόν αυτό στο σύγχρονο πλαίσιο της πολυεθνικότητας της Θεσσαλονίκης, αναδεικνύοντας ότι οι δυο διαφορετικοί κόσμοι για τους οποίους έγινε λόγος πριν δεν είναι τελικά και τόσο μακρινοί.

μερος_α.indd 181 12/6/2015 9:04:43 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ΜΠΙΤ ΠΑΖΑΡ

ΟΙ ΔΥΟ ΑΓΟΡΕΣ | ΜΕΣΑ/ΕΞΩ

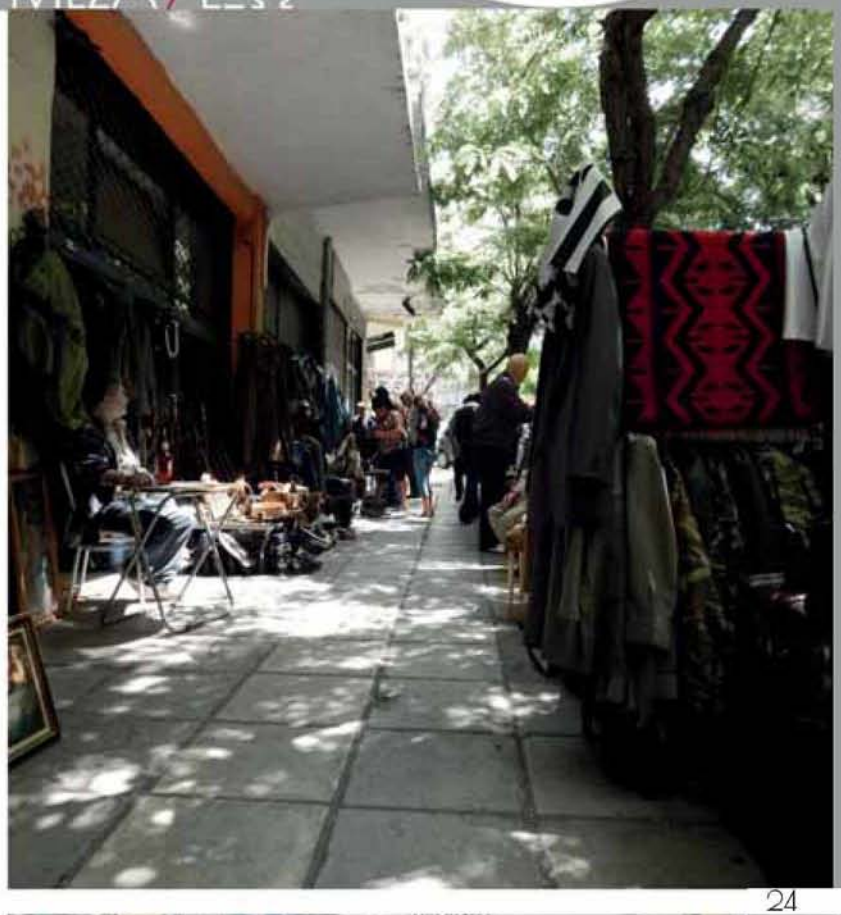

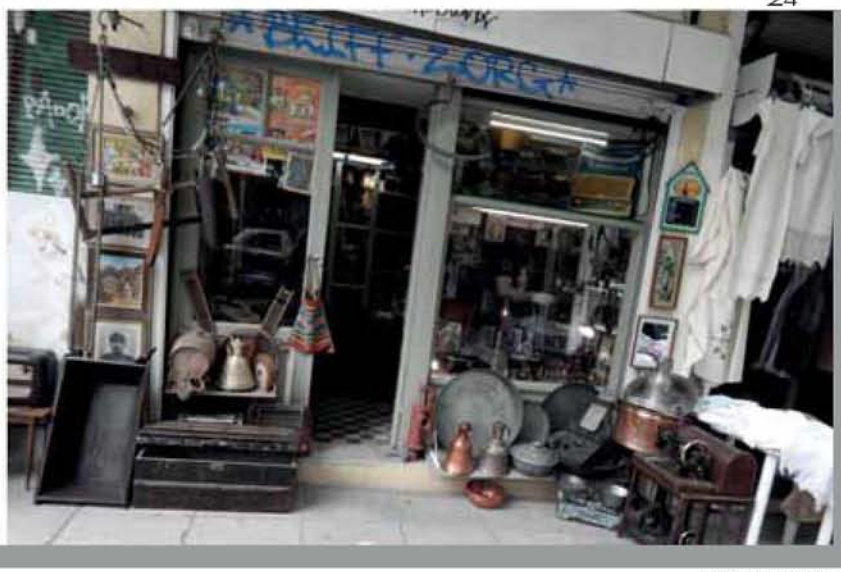

μερος_α.indd 182 12/6/2015 9:04:47 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

μερος_α.indd 183 12/6/2015 9:04:52 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Ο δεύτερος πόλος υπαίθριου-άτυπου εμπορίου με πολύ πιο έντονα όμως τα χαρακτηριστικά της παραοικονομίας απλώνεται στην πλατεία Δικαστηρίων. Αν στην προηγούμενη περίπτωση οι δραστηριότητες στέκονταν στο όριο μεταξύ ορατότητας και αορατότητας, στην πλατεία Δικαστηρίου το άτυπο εμπόριο είναι κατά κανόνα αόρατο. Στο τμήμα της πλατείας που βρίσκεται σε επαφή με την οδό Εγνατία δίπλα στη διάβαση πεζών συναντά κανείς γυναίκες (σχεδόν αποκλειστικά) από τη Γεωργία που μοιάζει να περιφέρονται άσκοπα πάνω κάτω, χρειάζεται κανείς να πλησιάσει και να κοντοσταθεί ώστε να γίνει η ερώτηση: θέλετε τσιγάρα; Η συγκεκριμένη ομάδα γυναικών πουλά παράνομα αφορολόγητα τσιγάρα ,κοντά τους βρίσκεται σχεδόν πάντα κάποιος άνδρας συμπατριώτης τους ο οποίος εποπτεύει το χώρο ώστε να τις ενημερώσει εγκαίρως για κάποιο πιθανό έλεγχο της αστυνομίας. Σε περίπτωση ελέγχου το εμπόρευμα κρύβεται κάτω από σχάρες απορροής του Δήμου, η οποίες λειτουργούν και ως «αποθήκες» καθώς όταν οι γυναίκες το βράδυ φεύγουν αποθηκεύουν εκεί το εμπόρευμα τους και η κάθε μια έχει τη δική της σχάρα.

Η δεύτερη περίπτωση εμπορίου στην πλατεία αφορά μια ομάδα Βούλγαρων Ρομά οι οποίοι πωλούν σιδηρικά και ανταλλακτικά. Η συγκεκριμένη ομάδα βρίσκεται συνεχώς εν κινήσει με την πλατεία Δικαστηρίων να αποτελεί μια στάση στη διαδρομή τους η οποία συνδυάζεται και με ξεκούραση στα πράσινα παρτέρια κάτω από τα δέντρα. Το σημείο που εντοπίζονται είναι το βόρειο τμήμα της πλατείας προς την οδό Φιλίππου. Στην συγκεκριμένη περίπτωση η εγκατάσταση είναι κατεξοχήν τακτική για σύντομο χρόνο, ενώ η εγγραφή στο τοπίο δεν γίνεται τόσο μέσω της στάσης στο χώρο και της οικειοποίησης του, αλλά περισσότερο μέσα από την πληθωρική οπτική και ακουστική παρουσία πολυμελών οικογενειών που κινούνται όλοι μαζί πίσω από το καρότσι. Πρόκειται για μια μετακινούμενη αισθητή παρουσία η οποία λόγω ίσως της εμφανούς της ετερότητας αντιμετωπίζεται με προκατάληψη από τους

μερος_α.indd 184 12/6/2015 9:04:52 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

περίοικους. «Έχουμε γεμίσει βουλγαρόγυφτους» δηλώνουν χαρακτηριστικά (και απαξιωτικά) κάποιοι από τους ιδιοκτήτες μαγαζιών της περιοχής (γηγενείς και μετανάστες). Η συγκεκριμένη ομάδα αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα του φαύλου κύκλου της αναπαραγωγής της περιθωριοποίησης, καθώς η απορριπτική στάση των κατοίκων της περιοχής έχει ωθήσει την ομάδα αυτή σε μια αμυντική και εσωστρεφή στάση. Η απορριπτική στάση εκ μέρους των μεταναστών καταστηματαρχών έχει διπλή ανάγνωση από την μια πλευρά σχετίζεται με την ιδιότητα τους ως επιχειρηματίες που ανησυχούν μήπως η συγκεκριμένη δραστηριότητα παραεμπορίου στιγματίζει αρνητικά την περιοχή και αποτρέπει δυνητικούς πελάτες τους κι από την άλλη μεριά αποτελεί μια έκφανση του τρόπου συγκρότησης της ταυτότητας μέσα από το δίπολο εμείς/άλλοι όπως περιγράφηκε στην αρχή του κεφαλαίου. Φαίνεται ότι και στα πλαίσια του μεταναστευτικού πληθυσμού αναπτύσσονται διαφοροποιήσεις και αντιπαραθέσεις, κάτι που πιστοποιεί ότι η αντίθεση εμείς/άλλοι δεν περιορίζεται μόνο στην σχέση πλειονότητας/ μειονότητας αλλά επεκτείνεται σε κάθε διομαδική σχέση.

Ένα ακόμα παράδειγμα υπαίθριου εφήμερου εμπορίου που καταγράφηκε στην πλατεία κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας ήταν μια λαϊκή αγορά στο ανατολικό τμήμα της πλατείας παράλληλα με την οδό Μητρ. Γενναδίου. Πρόκειται για μια αγορά (προφανώς χωρίς άδεια) τροφίμων και ρούχων με εμπόρους αποκλειστικά γηγενείς. Παρατηρείται στο σημείο αυτό ακόμα μια σύγκληση ανάμεσα σε μετανάστες και γηγενείς ως προς τις μορφές εγκατάστασης και τις δραστηριότητες στο δημόσιο χώρο.

μερος_α.indd 185 12/6/2015 9:04:52 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ΤΟ ΕΦΗΜΕΡΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ

μερος_α.indd 186 12/6/2015 9:05:00 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

μερος_α.indd 187 12/6/2015 9:05:09 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

1.3.3. Ο ελεύθερος χρόνος στην πλατεία

Μια από τις σημαντικότερες λειτουργίες που επιτελούν οι ανοιχτοί δημόσιοι χώροι της πόλης ως προς την καθημερινότητα των μεταναστών είναι η συνάντηση και συναναστροφή κατά τις ώρες του ελεύθερου χρόνου. Η πλατεία Δικαστηρίων λόγω της κεντρικότητας της αλλά και της θέσης της σε μια περιοχή όπου εντοπίζεται τόσο μεταναστευτική κατοικία όσο και μεταναστευτικό εμπόριο αποτελεί σημείο αναφοράς υπερτοπικής σημασίας για τους μετανάστες της πόλης. Ταυτόχρονα όμως και πάλι λόγω της κεντρικότητας της αποτελεί καθημερινό σταθμό στις διαδρομές των γηγενών κατοίκων του κέντρου και όχι μόνο, αποτελεί λοιπόν ένα εξαιρετικό πεδίο μελέτης τόσο αυτοτελώς της μεταναστευτικής παρουσίας και εγγραφής της στο χώρο όσο και της συνάντησης γηγενών και μεταναστών μέσω της οποίας μπορεί να προσεγγιστεί ο τρόπος που στην συγκεκριμένη περίπτωση μελέτης προσλαμβάνεται το δίπολο εμείς/άλλοι και από τους δυο πόλους της αντίθεσης. Δεδομένου ότι η φυσική παρουσία των μεταναστών στην συγκεκριμένη πλατεία αποκτά κρίσιμη μάζα και υπερβαίνει αυτή των γηγενών, κατά την έρευνα πεδίου μελετήθηκαν κυρίως οι δραστηριότητες των μεταναστών και η χωρική τους υπόσταση μέσα από επιτόπια παρατήρηση καθ όλη τη διάρκεια της ημέρας και σύντομες συνεντεύξεις (για τις ομάδες που αυτό ήταν εφικτό) που είχαν το χαρακτήρα της ελεύθερης συζήτησης. Ενώ κατά δεύτερο λόγο μελετήθηκαν οι δραστηριότητες των γηγενών. Τέλος επιχειρήθηκε μια προσέγγιση συνύπαρξης γηγενών και μεταναστών αλλά και των σχέσεων των διαφορετικών μεταναστευτικών ομάδων μεταξύ τους.

Η έρευνα λοιπόν λαμβάνει χώρα στην πλατεία Δικαστηρίων ή αλλιώς

μερος_α.indd 188 12/6/2015 9:05:09 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

«Μπαχτσε Ρούσων» ή απλώς «Αριστοτέλους», όπως είναι οι ονομασίες που έχουν δώσει σε αυτή οι ίδιοι οι μετανάστες (Βυζοβίτη, 2006:10). Η ύπαρξη διαφορετικής από την επίσημη ονομασία, έχει την σημασία της καθώς υποδηλώνει την ιδιαίτερη βιωματική σχέση που έχουν αναπτύξει οι μετανάστες με το χώρο αυτό, τον αισθάνονται οικείο, δικό τους και τον ονοματίζουν. Όσον αναφορά στο νόημα των ονομασιών η λέξη μπαχτσές σύμφωνα με την Βυζοβίτη (2006) προέρχεται από την αλβανική γλώσσα και κουλτούρα, ενώ δηλώνει το χαρακτήρα της πλατείας καθώς στην Αλβανία η «μπάτσα» (περιβόλι) και ο «μπαχτσες» (κήπος) αποτελούν τόπους συναναστροφής και συνεύρεσης. Το όνομα «μπαχτσες Ρούσσων» δηλώνει εμφανώς την κυρίαρχη εθνοτική ομάδα χρηστών του χώρου που είναι πράγματι μετανάστες (κυρίως άνδρες) από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ. Ενδιαφέρουσα επίσης είναι και η αναφορά στην πλατεία Δικαστηρίων ως Αριστοτέλους, η αναφορά αυτή αναδεικνύει και πάλι την αρτηρία της Εγνατίας ως το σύνορο δυο διαφορετικών ως προς τους κυρίαρχους χρήστες και δραστηριότητες δημόσιους χώρους. Στο νοητικό χάρτη των γηγενών κατοίκων του κέντρου η Αριστοτέλους ξεκινά από την Εγνατία και καταλήγει στην παραλία, ενώ για τους μετανάστες αυτή περιορίζεται στο κομμάτι βορείως της Εγνατίας. Βέβαια ούτε οι γηγενείς χρησιμοποιούν ευρέως την ονομασία πλατεία Δικαστηρίων, όταν αναφέρονται σε αυτήν την ταυτίζουν απλώς με το χαρακτηριστικό τοπόσημο του ανδριάντα του Ελ. Βενιζέλου, το γεγονός ότι η πλατεία στο νοητικό χάρτη του γηγενούς πληθυσμού αποτυπώνεται ως σημείο και όχι ως χώρος αποδεικνύει και πάλι το χαμηλό βαθμό οικειοποίησης του από τον πληθυσμό αυτό.

Η πλατεία αποτελεί σημείο αναφοράς και κοινωνικοποίησης για μια ποικιλία μεταναστευτικών ομάδων. Οι κύριοι χρήστες του χώρου είναι οι Γεωργιανοί και οι Αλβανοί. Επίσης στην πλατεία, ειδικά το τελευταίο διάστημα συχνάζουν πρόσφυγες με καταγωγή από χώρες της Μέσης Ανατολής, πρόκειται για πρόσφατα μεταναστευτικά ρεύματα που εμφανίζουν ιδιαιτερότητες καθώς

μερος_α.indd 189 12/6/2015 9:05:09 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

σημαντικό τμήμα τους για την ώρα στερείται κατοικίας. Επίσης εμφανίζονται πολλοί Ρώσοι, Βούλγαροι και Τούρκοι. Τέλος αρκετά πυκνή είναι η παρουσία δυτικών αλλοδαπών με την ιδιότητα του τουρίστα. Η δε παρουσία των Ελλήνων είναι σαφώς πολύ χαμηλότερη από αυτή των μεταναστών και πρόκειται κυρίως για ηλικιωμένους άνδρες και γυναίκες και τοξικοεξαρτημένα άτομα.

Η παρουσία των μεταναστών στην πλατεία μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια μορφή κατ εξακολούθηση τακτικής εγκατάσταση η οποία λαμβάνει χώρα σε διαφορετικά τμήματα της ανάλογα με τη χώρα καταγωγής, τη δραστηριότητα και το φύλο. Πιο συγκεκριμένα:

Προέκταση της οδού Ιουστινιανού:

Στο κομμάτι αυτό της πλατείας που εντοπίζονται και τα περισσότερα στοιχεία αστικού εξοπλισμού (παγκάκια από πωρόλιθο) συναντώνται κυρίως Γεωργιανοί άνδρες μεγάλης ηλικίας σε παρέες που παίζουν χαρτιά. Για την συγκεκριμένη δραστηριότητα χρησιμοποιούνται τα παγάκια ως τραπέζια ενώ γύρω τους τοποθετούνται πλαστικές καρέκλες και κασόνια που φέρνουν οι μετανάστες από τα σπίτια τους. Μάλιστα η δραστηριότητα είναι τόσο καθημερινή ώστε συχνά τα κασόνια που χρησιμοποιούνται ως καθίσματα αποθηκεύονται κάτω από τα παγκάκια για την επόμενη μέρα.

Το υπαίθριο 'επιτραπέζιο' παιχνίδι (κυρίως χαρτιά) αποτελεί μια δραστηριότητα που δεν συναντάται στα πλαίσια του γηγενούς πληθυσμού και δεν θεωρείται ως μια δραστηριότητα που μπορεί να λαμβάνει χώρα στο δημόσιο χώρο, οι μετανάστες όμως που παίζουν εκεί (κατ επιλογή ή κατ ανάγκη) με την κίνηση τους αυτή ανοίγουν το διάλογο ως προς το ποιες διαδικασίες μπορεί να λαμβάνουν χώρα στο δημόσιο χώρο της πόλης. Με την παρουσία τους όμως αλλάζουν και την εικόνα το χώρου καθώς δημιουργούνται αυτοσχέδιοι καθιστικοί χώροι που αξιοποιούν και επεκτείνουν τη χρηστικότητα των στοιχείων

μερος_α.indd 190 12/6/2015 9:05:10 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

αστικού εξοπλισμού. Η υπάρχουσα διαμόρφωση του χώρου διαδραματίζει διπλό ρόλο, αφ ενός η ύπαρξη των καθισμάτων διευκολύνει την οικειοποίηση του χώρου καθώς αυτά αποτελούν ουσιαστικό στοιχείο του επιτραπέζιου παιχνιδιού αλλά ταυτόχρονά η μετατροπή τους από καθίσματα σε τραπέζια αναδεικνύει την αδυναμία (ή και απροθυμία) ενός αυστηρού σχεδιασμού του χώρου να υποδεχτεί εναλλακτικές δραστηριότητες. Συνεπώς οι μετανάστες στην περίπτωση αυτή επανασχεδιάζουν το χώρο μέσω της πράξης.

Στο ίδιο κομμάτι της πλατείας τα καθίσματα χρησιμοποιούνται και από τους γηγενείς χρήστες της πλατείας, οι οποίοι είναι σαφώς ποσοτικά λιγότεροι από τους μετανάστες, πρόκειται για ηλικιωμένους άνδρες και γυναίκες που περνούν την ώρα τους συζητώντας. Φαίνεται στην περίπτωση αυτή ότι ο γηγενής πληθυσμός που σαφώς έχει περισσότερες επιλογές αναψυχής από τους μετανάστες, αναπτύσσει μια λιγότερο εντατική χρήση και ενεργητική σχέση με το δημόσιο χώρο της πλατείας. Κατά τις απογευματινές ώρες στον ίδιο χώρο συναντώνται παρέες παιδιών μεταναστών μικτής εθνοτικής προέλευσης που παίζουν ποδόσφαιρο, ενώ το βράδυ τα παγκάκια αποτελούν τόπο συνάντησης Γεωργιανών εφήβων.

Χώροι πρασίνου στο βόρειο τμήμα της πλατείας παράλληλα με την οδό Φιλίππου:

Η ύπαρξη των πράσινων παρτεριών και της σκιάς των δέντρων προσφέρει τον κατάλληλο χώρο για συνάντηση και κουβέντα, κυρίως τις πρωινές και μεσημεριανές ώρες. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για παρέες μεταναστών διάφορων εθνικοτήτων (όχι μικτών όμως στο εσωτερικό τους) που κάθονται στο έδαφος κάτω από τα δέντρα. Να σημειωθεί εδώ η παντελής απουσία καθισμάτων στον σκιασμένο και δροσερό αυτό χώρο που αναδεικνύει μια αντιμετώπιση της φύσης από τον σχεδιασμό απλώς ως διακοσμητικό στοιχείο και όχι λειτουργικό μέρος του συνόλου, και πάλι όμως η ίδια η ζωντανή χρήση δίνει τη δική της απάντηση.

μερος_α.indd 191 12/6/2015 9:05:10 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Το τελευταίο διάστημα σχεδόν το σύνολο των χώρων πρασίνου καταλαμβάνεται από οικογένειες προσφύγων που προέρχονται από χώρες της Μ. Ανατολής. Οι πληθυσμοί αυτοί όπως ήδη ειπώθηκε αντιμετωπίζουν έντονο πρόβλημα στέγης, συνήθως δεν κοιμούνται στην πλατεία περνούν όμως σε αυτή μεγάλο κομμάτι της μέρας τους έχοντας μαζί τους κουβέρτες που απλώνουν στο χορτάρι και τσάντες με τα πράγματα τους. Μια «κατασκήνωση» απόκληρων που αντιμετωπίζεται αρνητικά τόσο από τους κατοίκους της περιοχής όσο και από τους υπόλοιπους μετανάστες της πλατείας οι οποίοι δεν αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της έλλειψης στέγης. Για την συγκεκριμένη ομάδα η πλατεία αποτελεί ζωτικό χώρο, λειτουργικά (προσφέρει χώρο στάσης και ανάπαυσης), κοινωνικά (αποτελεί το χώρο συνάντησης με τους ομοεθνείς τους για την από κοινού αντιμετώπιση των δυσκολιών προσαρμογής στο νέο τόπο) και οικονομικά (είναι ο χώρος όπου μπορούν να αντλήσουν χρήσιμες πληροφορίες για την εύρεση κάποιας εργασίας).

Τα πράσινα τμήματα της πλατείας χρησιμοποιούνται και από κάποιους γηγενείς που επισκέπτονται την πλατεία κατά κανόνα για να κάνουν βόλτα τα σκυλιά τους. Τέλος στην σκιά των δέντρων συναντά κανείς και τουρίστες που κάνουν ένα διάλειμμα από την περιήγηση τους στο κέντρο της πόλης.

Ανατολικό τμήμα πλατείας- παιδική χαρά:

Η παιδική χαρά αποτελεί τόπο συνάντησης κατά κύριο λόγο γυναικών που συνοδεύουν τα παιδιά τους κυρίως κατά τις απογευματινές ώρες. Ως προς τις εθνικότητες που εντοπίζονται, πρόκειται για Γεωργιανές γυναίκες με τα παιδιά τους, Αλβανές που συχνά συνοδεύονται και από τον σύζυγο τους, αλλά και ελληνίδες κατοίκους του κέντρου. Ο πόλος της παιδικής χαρά είναι ίσως το πιο μεικτό εθνοτικά σημείο της πλατείας. Ενώ οι υπόλοιποι πόλοι συγκέντρωσης της πλατείας εμφανίζουν μια σχετική εξειδίκευση κατά εθνικότητα στην παιδική

μερος_α.indd 192 12/6/2015 9:05:10 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

χαρά εντοπίζονται πυρήνες συνύπαρξης ελληνίδων και μεταναστριών γυναικών που συζητούν μαζί. Στην συγκεκριμένη περίπτωση φαίνεται πως το φύλο και η ιδιότητα της μητέρας παίζουν σημαντικότερο ρόλο από την εθνικότητα.

Κεντρικό τμήμα πλατείας :

Το κεντρικό τμήμα της πλατείας αποτελεί έναν ενιαίο χώρο με επίστρωση μαρμάρου, απουσία φύτευσης και καθισμάτων. Πρόκειται για τον κατεξοχήν χώρο διέλευσης δια μέσου της πλατείας που δέχεται ροές κινήσεων από το νότιο τμήμα του άξονα της Αριστοτέλους αλλά και από κάθε γωνιά της πόλης λόγω των δυο στάσεων λεωφορείων που βρίσκονται στο νότιο όριο της πλατείας στην αρτηρία της Εγνατίας. Σε όλη τη διάρκεια της ημέρας διαπιστώνεται συνεχής ροή κίνησης ενώ ταυτόχρονα το κεντρικό τμήμα της πλατείας αποτελεί έναν από τα πιο συνηθισμένα σημεία συνάντησης- ραντεβού στο κέντρο λόγο της αναγνωρισιμότητας του τοπόσημου του Αγάλματος του Ελ. Βενιζέλου που βρίσκεται κεντρικά τοποθετημένο στο χώρο.

Το τμήμα αυτό αποτελεί όμως και το πιο «πολιτικό» τμήμα της πλατείας καθώς αποτελεί πολύ συχνά τόπο συγκέντρωσης για διαδηλώσεις. Η λειτουργία αυτή του χώρου οφείλεται στα γεωμετρικά χαρακτηριστικά της πλατείας, στη στρατηγική της θέση στη καρδιά του κέντρου της πόλης, αλλά και στην εγγύτητα της με το Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης που βρίσκεται λίγο βορειότερα της πλατείας στην οδό Ολύμπου. Η παρουσία των διαδηλωτών στο χώρο μαζί με τα πανό, τις αφίσες και τα πλακάτ πολιτικοποιούν το χώρο της πλατείας μετατρέποντας τον σε τόπο διεκδίκησης και βήμα ουσιαστικής συμμετοχής στη δημόσια ζωή επιβεβαιώνοντας το ρόλο του δημόσιου χώρου ως πυκνωτή της δημόσιας ζωής. Η χρήση αυτή της πλατείας δεν είναι ορατή μόνο κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων αλλά και μετά από αυτές καθώς το βάθρο πάνω στο οποίο είναι τοποθετημένος ο ανδριάντας του Ελ. Βενιζέλου χρησιμεύει ως

μερος_α.indd 193 12/6/2015 9:05:11 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

«καμβάς» για συνθήματα τα οποία ανανεώνονται συχνά. Η συχνή ανανέωση των συνθημάτων μετατρέπει το βάθρο αυτό -που είναι ορατό τόσο από τους διερχόμενους από την πλατεία όσο και από αυτούς που κινούνται πάνω στην Εγνατία- σε ένα είδος δημόσια αναρτημένης εφημερίδας της πόλης καθώς κάθε φορά φαίνεται ποιο είναι το κυρίαρχο θέμα που απασχολεί την κοινωνική της ζωή.

* καταλήγοντας

Η πλατεία Δικαστηρίων και η ευρύτερη περιοχή της αποτελεί ένα από τα πιο ενδιαφέροντα κομμάτια του αστικού ιστού της πόλης. Η μακραίωνη ιστορία με τις αποτυπώσεις της στον συγκεκριμένο χώρο αλλά και η σύγχρονη πολυπολιτισμική της φυσιογνωμία δημιουργούν μια γειτονιά ζωντανή και πολυπρόσωπη. Η εγκατάσταση των μεταναστών στην περιοχή, τόσο τακτική όσο και στρατηγική, αποτελεί μια κίνηση ενεργητικής ενσωμάτωσης στην κοινωνία υποδοχής , διεκδίκησης ορατότητας και τελικά διεκδίκησης του δικαιώματος στην πόλη.

Η πλατεία και οι δρόμοι γύρω από αυτή λειτουργούν ως πεδία συνάντησης διάφορων μεταναστευτικών ομάδων και γηγενών της πόλης. Η συνύπαρξη αυτή βέβαια δε χαρακτηρίζεται πάντα από μια αμοιβαία στάση αποδοχής της διαφορετικότητας. Η σχέση μεταναστών και γηγενών όπως ανιχνεύεται από την έρευνα πεδίου αλλά και την επισκόπηση του ημερήσιου τύπου παρουσιάζει ποικιλία και συναρτάται σε μεγάλο βαθμό με το χρόνο παραμονής κάθε ομάδας στο χώρο, καθώς ήταν εμφανής από τις συζητήσεις με τους γηγενείς κατοίκους η θετικότερη στάση τους απέναντι στους παλαιότερους μετανάστες (ειδικά

μερος_α.indd 194 12/6/2015 9:05:11 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

όσων δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά) και η αρνητικότερη απέναντι στις πιο νέες και σαφώς πιο εξαθλιωμένες ομάδες. Φαίνεται λοιπόν ότι η κοινωνία της Θεσσαλονίκης αν και όχι ιδιαίτερα δεκτική στη διαφορετικότητα αρχίζει να εξοικειώνεται με αυτή μέσα από την πολυετή συνύπαρξη στον ίδιο χώρο. Ο φόβος που δημιουργεί ο «άλλος», ο «ξένος» δεν εξαλείφεται αλλά προσωποποιείται στην πιο νέα κάθε φορά ομάδα στην περιοχή, άλλωστε η διαδικασία δημιουργία «απειλητικών» άλλων είναι βαθιά ριζωμένη και σύμφυτη με τη διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας. Παρατηρείται όμως σίγουρα μια σχετική άμβλυνση ειδικά στις ηλικιακά νεότερες ομάδες του πληθυσμού.

Είναι χαρακτηριστικά τα δημοσιεύματα του τοπικού τύπου που αποτυπώνουν αυτή τη διπλή εικόνα αποδοχής- απόρριψης. Δημοσιεύματα της εφημερίδας Αγγελιοφόρος (βλ. Εκεί που βασιλεύει ο φόβος, Απρίλιος 2011 και το κέντρο της Θεσσαλονίκης εκπέμπει SOS, Σεπτέμβρης 2011) μεταφέρουν μια εικόνα παρακμής και ανομίας που οφείλεται στους μετανάστες, με τους περίοικους να φοβούνται να επισκεφτούν την πλατεία καθώς τους θυμίζει Άγιο Παντελεήμονα. Η μεταφορά της εικόνας αυτής αν και απηχεί τις απόψεις ενός κομματιού του πληθυσμού της περιοχής, δεν ανταποκρίνεται στην ζωντανή καθημερινότητα της πλατείας ενώ συμβάλλει στην ενίσχυση του φόβου απέναντι στη διαφορετικότητα ειδικά με την αναφορά στην πλατεία του Αγίου Παντελεήμονα που έχει ταυτιστεί στο συλλογικό φαντασιακό (μάλλον στρεβλά) με την υποβάθμιση. Από την άλλη πλευρά το νεανικό περιοδικό parallaxi κάνοντας αφιερώματα στην περιοχή μιλά για ένα κέντρο που ξαναζωντανεύει ως πολυεθνικό μωσαϊκό αποτελώντας μια ελκυστική επιλογή κατοίκησης εκεί που χτυπάει η καρδιά της πόλης (βλ. Η ζωή επιστρέφει στο κέντρο της πόλης, parallaximag.gr). Οι δυο διαφορετικές οπτικές αναδεικνύουν ότι η διαδικασία της συνύπαρξης και της αποδοχής ενέχει αναγκαστικά αντιφάσεις και αποτελεί ένα ανοιχτό πεδίο διεκδίκησης τόσο σε επίπεδο λόγου όσο και πράξης.

μερος_α.indd 195 12/6/2015 9:05:11 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Από την άλλη μεριά η στάση των μεταναστών απέναντι στην τοπική κοινωνία χαρακτηρίζεται σε ορισμένες περιπτώσεις από φόβο ή συχνότερα απλώς από απόσταση καθώς εξακολουθούν να αισθάνονται και να είναι υποκείμενα που υφίστανται διακρίσεις σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Κάποιοι από αυτούς προσπαθούν να ερμηνεύσουν τις αρνητικές συμπεριφορές που αντιμετωπίζουν λέγοντας «εμείς είμαστε οι ξένοι εδώ, είναι λογικό»(ιδιοκτήτης πακιστανικό καταστήματος ειδών κινητής τηλεφωνίας). Σε αυτή την περίπτωση διακρίνεται η παθητική αποδοχή του κοινωνικού στίγματος του ξένου, μια στάση που αναπαράγει τους διαχωρισμούς και τις διακρίσεις ενσωματώνοντας τες μάλιστα ως κάτι φυσικό.

Αντιφάσεις εντοπίζονται όμως και στις σχέσεις ανάμεσα στις ίδιες τις μεταναστευτικές ομάδες. Η απουσία μεικτών μεταναστευτικών πυρήνων στην πλατεία αποδεικνύει ότι το δίπολο εμείς/άλλοι επεκτείνεται σε κάθε διομαδική σχέση. Ακόμα πιο ισχυρή αποτύπωση του διπόλου στο εσωτερικό των μεταναστών ανιχνεύεται μέσα από τις απόψεις των μεταναστών καταστηματαρχών που βρίσκονται περισσότερα χρόνια στην περιοχή. Στην ερώτηση : τι είναι αυτό που δεν σας αρέσει στη γειτονιά, σχεδόν όλοι απάντησαν ότι τους ενοχλεί η εικόνα τις πλατείας και συγκεκριμένα οι ρωμά και οι μετανάστες από τη Μ. Ανατολή που βρίσκονται εκεί. Η στάση αυτή αναδεικνύει ότι συχνά η προσπάθεια ενσωμάτωσης στην κοινωνία υποδοχής συνοδεύεται από την αναπαραγωγή όλων των στερεοτύπων και των διακρίσεων που μπορεί και οι ίδιοι στο παρελθόν να υφίσταντο (και που ως ένα βαθμό υφίστανται ακόμα). Αναδεικνύει επίσης, όπως παρατηρεί και ο Λαμπριανίδης ότι ο μεταναστευτικός πληθυσμός δεν αποτελεί μια ενιαία κατηγορία, αλλά κάθε ομάδα χαρακτηρίζεται από εσωτερικές διαφορές .Έτσι οι «κοινότητες» που διαμορφώνονται στη χώρα αποκτούν σταδιακά μια κοινωνική διαστρωμάτωση και εσωτερική ιεραρχία (Λαμπριανίδης, 2008:239).

μερος_α.indd 196 12/6/2015 9:05:11 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Συμπερασματικά το πλέγμα των σχέσεων που αναπτύσσεται στην πλατεία και γύρω από αυτή με τις όποιες αντιφάσεις και στερεότυπα αποτελεί έναν ανοιχτό διάλογο στα πλαίσια μιας εν εξελίξει διαδικασίας μεταλλαγής της φυσιογνωμίας της πόλης. Σε αυτή τη διαδικασία ο δημόσιος χώρος και ο αστικός χώρος εν γένει αναδεικνύεται σε ενεργητικό παράγοντα που επηρεάζει και επηρεάζεται από το πλήθος των δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα σε αυτόν. Η πλατεία Δικαστηρίων στην καρδιά του κέντρου της πόλης και όχι σε κάποια απομονωμένη γειτονιά φιλοξενεί ένα πολυεθνικό μωσαϊκό, λειτουργεί ως πεδίο ανάμειξης και αντιπαράθεσης , αποτελεί μια ισχυρή δήλωση παρουσίας από πλευράς των μεταναστευτικών ομάδων, και αμφισβητεί ανοιχτά μια λογική που θέλει το κέντρο της πόλης να λειτουργεί ως «καλογυαλισμένο σκηνικό».

μερος_α.indd 197 12/6/2015 9:05:12 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ

μερος_α.indd 198 12/6/2015 9:05:17 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

μερος_α.indd 199 12/6/2015 9:05:23 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2. περιπτωση μελετης
πλατεία Αγ. Γεωργίου

άστεγοι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

εισαγωγικά

Η περιοχή μελέτης που επιλέχθηκε για να προσεγγιστεί ο τρόπος κατοίκησης του δημόσιου χώρου από την κοινωνική κατηγορία των άστεγων είναι η πλατεία Αγίου Γεωργίου γνωστότερη ως πλατεία της Ροτόντας. Η πλατεία της Ροτόντας βρίσκεται και αυτή, όπως η πλατεία Δικαστηρίων που μελετήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, στο κέντρο της Θεσσαλονίκης ενώ εντάσσεται επίσης σε έναν εξαιρετικής σημασίας ιστορικό άξονα για την πόλη που ξεκινά από τη ρωμαϊκή Ροτόντα και εκτείνεται ως την παραλία μέσω του πεζόδρομου της Γούναρη κατά μήκος του οποίου εντοπίζεται ίσως ο μεγαλύτερος υπαίθριος αρχαιολογικός χώρος της πόλης, με εξαιρετική ένταξη στο αστικό τοπίο. Αν στην προηγούμενη περίπτωση (πλατεία Δικαστηρίων) ο χαρακτήρας κατά μήκος του άξονα της Αριστοτέλους άλλαζε με όριο την Εγνατία (το επίσημο πρόσωπο της πόλης νοτίως της Εγνατίας/ η Θεσσαλονίκη των μεταναστών βορείως αυτής), στην συγκεκριμένη περίπτωση πρόκειται για ένα σύνολο δημόσιων χώρων που εμφανίζει ενιαία φυσιογνωμία κατά μήκος και απευθύνεται σχεδόν αποκλειστικά στο νεανικό και φοιτητικό κοινό της πόλης .Η παρουσία νεανικού πληθυσμού που οικειοποιείται έντονα το δημόσιο χώρο της πλατείας Ροτόντας και του πεζόδρομου της Γούναρη έχει καταστήσει το χώρο φιλικότερο και πιο ανοιχτό στην παρουσία τόσο μεταναστευτικού όσο και άστεγου πληθυσμού, εντοπίσιμη είναι επίσης είναι και η παρουσία άλλων ομάδων εξωθημένων στο κοινωνικό περιθώριο όπως είναι τα τοξικοεξαρτημένα άτομα ή (Βούλγαροι κυρίως) ρομά.

Η πλατεία της Ροτόντας επιλέχθηκε ως τόπος της μελέτης καθώς αποτελεί το δημόσιο χώρο όπου η παρουσία των άστεγων εμφανίζει μεγαλύτερη ένταση και ποικιλία από κάθε άλλον στο κέντρο της πόλης. Η πλατεία λειτουργεί ως «judgment free space»(Hodgetts&Stolte,2015) παρέχοντας τη δυνατότητα διημέρευσης, τα πάρκα ακριβώς δίπλα της επί της οδού Μελενίκου προσφέρουν

μερος_α.indd 201 12/6/2015 9:05:27 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ιδιωτικότητα για τη δημιουργία προσωπικών γωνιών αλλά και χώρων ύπνου, ενώ η εκκλησία της Παναγίας Δεξιάς λίγο νοτιότερα στην Καμάρα αποτελεί χώρο που προσφέρεται για δημιουργία εισοδήματος (επαιτείας) αλλά και για σίτιση καθώς καθημερινά λειτουργεί συσσίτιο σε αυτή. Η πολυλειτουργικότητα του χώρου τον καθιστά «κατοικήσιμο χώρο» (Duneier, 1999) και αποτελεί την αιτία επιλογής του ως πεδίο μελέτης.

2.1 Στοιχεία για τους άστεγους στην πόλη της Θεσσαλονίκης

Η καταγραφή του πληθυσμού, που αντιμετωπίζει πρόβλημα έλλειψης στέγης αποτελεί όπως διαπιστώθηκε και στο κεφάλαιο 2 μια εξαιρετικά δύσκολη διαδικασία λόγω των ποικίλλων μορφών που το φαινόμενο μπορεί να προσλαμβάνει (παντελής έλλειψη στέγης, ακατάλληλα ή υπερσυνωστισμένα καταλύματα κ.τ.λ.), της δυσκολίας εντοπισμού του άστεγου πληθυσμού που λόγω της κατάστασης του βρίσκεται συνεχώς εν κινήσει, αλλά και της ανωνυμίας και της στρατηγικής της αορατότητας που αποτελεί βασικό συστατικό της ζωής στο δρόμο. Αν για την πρωτεύουσα τα τελευταία χρόνια έχουν διενεργηθεί κάποιες έρευνες από πλευράς ΜΚΟ για την καταγραφή του άστεγου πληθυσμού , στη Θεσσαλονίκη η έρευνα βρίσκεται σε ακόμα πιο εμβρυακό στάδιο, καθώς δεν υπάρχουν καθόλου επίσημα ανακοινωμένα στοιχεία αναφορικά με την έκταση και τα χαρακτηριστικά του φαινομένου στην πόλη .

Σε αυτό το σημείο προκειμένου να σχηματοποιηθεί μια εικόνα για την έκταση του φαινομένου αλλά και τη χωρική του αποτύπωση στα πλαίσια της παρούσας διπλωματικής εργασίας πολύτιμη ήταν η παροχή στοιχείων μέσω

μερος_α.indd 202 12/6/2015 9:05:27 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ημιδομημένων συνεντεύξεων που διενεργήθηκαν σε εκπροσώπους των ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ και PRAKSIS που δραστηριοποιούνται και στην πόλη της Θεσσαλονίκης συμμετέχοντας ενεργά στη δημιουργία υποστηρικτικών δομών αλλά και παρέχοντας βοήθεια στο δρόμο (street work). Επίσης για την ολοκλήρωση της εικόνας του φαινομένου χρησιμοποιήθηκαν δευτερογενώς στοιχεία από δυο διπλωματικές εργασίες με παρόμοιο θέμα (Βαρελίδου, Ε. και Μιχαήλ, Ξ., *Θεσσαλονίκη η πόλη των αστέγων*, και Karagianni, M., *Homelessness , housing informality and policies for homeless in Greece during financial crisis*), αλλά και στοιχεία από την επισκόπηση του ημερήσιου τύπου. Τέλος όσον αφορά στην χαρτογράφηση της παρουσίας του άστεγου πληθυσμού της πόλης πολύτιμη ήταν η βοήθεια της φωτογραφικής ομάδας *35 mm* και συγκεκριμένα του Αποστολή Κεσίδη που παραχώρησε φωτογραφικό υλικό αλλά και έδωσε χρήσιμες εμπειρικές πληροφορίες για τα σημεία της πόλης που συγκεντρώνουν άστεγο πληθυσμό.

Ο αριθμός αστέγων σύμφωνα με τις πληροφορίες των εκπροσώπων PRAKSIS και ΑΡΣΙΣ δεν μπορεί να πιστοποιηθεί με ακρίβεια, τα στοιχεία που προκύπτουν όμως από το street work που πραγματοποιεί η ΜΚΟ PRAXIS μιλούν για 512 καταγεγραμμένα άτομα με ονοματεπώνυμο. Τα στοιχεία αυτά αναφέρονται μόνο στον πληθυσμό που οι συμμετέχοντες στο street work κατάφεραν να εντοπίσουν και δέχτηκαν να δώσουν τα στοιχεία τους, στην πραγματικότητα ο αριθμός αυτός είναι πολύ μεγαλύτερος καθώς όπως οι ίδιοι αναφέρουν εντοπίζονται συνεχώς νέα άτομα. Μάλιστα η συγκεκριμένη καταγραφή αφορά μόνο τα άτομα που διανυκτερεύουν στο δρόμο ή καταφεύγουν στον ξενώνα προσωρινής φιλοξενίας, συνεπώς αδυνατεί να καταγράψει το μέγεθος του πληθυσμού που διαβιεί σε ακατάλληλα καταλύματα ή σε υπερσυνωστισμένα διαμερίσματα.

μερος_α.indd 203 12/6/2015 9:05:27 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Όσον αφορά στα δημογραφικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού που είναι καταγεγραμμένος από τις ΜΚΟ ως άστεγος, η συντριπτική πλειονότητα (80%) είναι Έλληνες άνδρες, ενώ είναι πολύ λίγες οι περιπτώσεις ολόκληρων άστεγων οικογενειών. Ως προς την κυριαρχία του ανδρικού φύλου να σημειωθεί ότι το πρόβλημα της έλλειψης στέγης με βάση και έρευνες που έχουν γίνει στο εξωτερικό φαίνεται να αποτελεί μάλλον ανδρική υπόθεση, μια λανθασμένη εικόνα που προκύπτει κυρίως λόγω της επικράτησης ενός πολύ στενού ορισμού για τον άστεγο πληθυσμό . Σύμφωνα με την Isabel Baptista προκειμένου να προσεγγιστεί το υποκείμενο άστεγη γυναίκα χρειάζεται να γίνει κατανοητή η σχέση μεταξύ τριών αδιαχώριστων παραγόντων: ορατότητα, αορατότητα και ορισμός της κατηγορίας άστεγος. Σε πολλές χώρες επίσημα ή ανεπίσημα ως άστεγος καταγράφεται ο πληθυσμός που είτε διανυκτερεύει στο δρόμο (rough sleepers)είτε σε προσωρινές δομές φιλοξενίας και αυτή είναι η βασικότερη αιτία που καθιστά τη γυναικεία αστεγία (homelessness) αόρατη (Baptista, 2011:166). Συνεπώς η αδυναμία καταγραφής ολόκληρου του φάσματος των μορφών της έλλειψης στέγης έχει επίδραση όχι μόνο στην αξιοπιστία του αριθμού των αστέγων αλλά και των δημογραφικών του χαρακτηριστικών.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η κυριαρχία της ελληνικής εθνικότητας στοιχείο που συνδέεται άμεσα με την εμφάνιση της σχετικά νέας κατηγορίας των νεοάστεγων. Σύμφωνα με την μαρτυρία της εκπροσώπου της ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ η παρουσία Ελλήνων αστέγων στην πόλη άρχισε να αυξάνεται δραματικά από το 2009 και έπειτα , ενώ πιο πριν το ποσοστό των Ελλήνων ήταν το χαμηλότερο από οποιαδήποτε άλλη εθνικότητα, και μάλιστα οι περισσότεροι από αυτούς ήταν ρομά (οι οποίοι αποτελούν έτσι και αλλιώς μια ιδιαίτερη περίπτωση ως προς τα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά και την σχέση που αυτά ορίζουν με το χώρο της κατοικίας ,αλλά και ως προς την έντονη περιθωριοποίηση που υφίσταται η ομάδα αυτή, στοιχείο που αυξάνει τον κίνδυνο απώλειας στέγης). Άλλες εθνοτικές ομάδες που εντοπίζονται είναι μετανάστες με καταγωγή από

μερος_α.indd 204 12/6/2015 9:05:28 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

χώρες της Αφρικής και της Μ. Ανατολής. Σε αυτή την περίπτωση πρόκειται κυρίως για πληθυσμούς που βρίσκονται για μικρό χρονικό διάστημα στη χώρα και δεν έχουν ακόμα αποκατασταθεί στεγαστικά. Όπως έχει ήδη αναφερθεί και στο κεφάλαιο 2 ο κανόνας για τους πληθυσμούς αυτούς είναι η διαβίωση σε συνθήκες παντελούς έλλειψης στέγης κατά το πρώτο διάστημα παραμονής τους στη χώρα και έπειτα η στέγαση τους συνήθως σε καταλύματα που δεν παρέχουν τις απαιτούμενες λειτουργικές ανέσεις. Στην ουσία δηλαδή παραμένουν άστεγοι σύμφωνα με τον ορισμό του ευρωπαϊκού οργανισμού FEANTSA, αλλά δυστυχώς αυτή η μορφή έλλειψης στέγης παραμένει αόρατη για τις εμπειρικές έρευνες. Στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι τους τελευταίους μήνες (από τον Απρίλιο του 2015) στη Θεσσαλονίκη η παρουσία αυτής της κατηγορίας αστέγων έχει αυξηθεί καθώς υπολογίζονται περίπου 60 πρόσφυγες αιτούμενοι ασύλου με καταγωγή την Συρία, οι οποίοι διαβιούν για την ώρα σε συνθήκες έλλειψης στέγης. Στην πλειοψηφία τους πρόκειται για ολόκληρες οικογένειες και η παρουσία τους στην πόλη γίνεται εντονότερα αισθητή όπως έχει σημειωθεί και στο κεφάλαιο 3 στην πλατεία Δικαστηρίων, για ποικίλους λόγους ένας από τους οποίους είναι η εγγύτητα της πλατείας αυτής με κάποιες υποστηρικτικές δομές που αφορούν μετανάστες και πρόσφυγες.

Η κυρίαρχη ηλικιακή ομάδα που εντοπίζεται είναι τα 40-45 έτη. Πρόκειται δηλαδή για άτομα σε παραγωγική ηλικία που κατά κύριο λόγο ανήκουν στην κατηγορία του νεοάστεγου. Ενώ τα νεότερης ηλικίας άτομα που εντοπίζονται είναι συνήθως τοξικοεξαρτημένα και αυτή τους η κατάσταση αποτελεί τη βασική αιτία απώλειας στέγης. Το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού είναι συνήθως μεσαίο και κατά περιπτώσεις υψηλό. Σύμφωνα με την εκπρόσωπο της ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ σχεδόν όλοι οι άστεγοι με τους οποίους έχει έρθει σε επαφή η οργάνωση είναι απόφοιτοι λυκείου ή τεχνικού λυκείου ενώ καταγράφονται και κάποιες περιπτώσεις αποφοίτων πανεπιστημίου ή ακόμα και ατόμων με μεγάλη επαγγελματική εμπειρία. Όσον αφορά στην σωματική και ψυχική υγεία

μερος_α.indd 205 12/6/2015 9:05:28 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

των άστεγων σύμφωνα με τα συμπεράσματα του street work αλλά και τα δεδομένα που προκύπτουν από το κοινωνικό πολυϊατρείο της PRAXIS, το μεγαλύτερο ποσοστό του άστεγου πληθυσμού αντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα υγείας συχνά σοβαρό, ενώ καταγράφονται και περιπτώσεις ψυχοπαθολογίας. Προφανώς οι ακραίες συνθήκες διαβίωσης που αντιμετωπίζει ο πληθυσμός αυτός συμβάλλει στην επιδείνωση της υγείας σωματικής και ψυχικής.

Τέλος ένα από τα βασικά ερωτήματα που έγιναν στην εκπρόσωπο της ΜΚΟ PRAKSIS που μπορεί να μεταφέρει και τη εμπειρία της επιτόπιας εργασίας (street work) ήταν το ποια είναι η ανάγκη που οι ίδιοι οι άστεγοι ιεραρχούν ως την πιο βασική (στέγη, τροφή, ένδυση, προσωπική υγιεινή). Η απάντηση της έρχεται σε σύμπνοια με τα αποτελέσματα των ερευνών για την Αθήνα που παρουσιάστηκαν στο κεφάλαιο 2, δηλαδή οι άστεγοι ιεραρχούν ως πρώτιστη ανάγκη την ένδυση και την υγιεινή ενώ εμφανίζονται πιο διστακτικοί ως προς την φιλοξενία στον ξενώνα διανυκτέρευσης το λεγόμενο «Υπνωτήριο». Η στάση τους αυτή σύμφωνα με την άποψη της εκπροσώπου της PRAKSIS σχετίζεται με τους κανόνες λειτουργίας της δομής του Υπνωτηρίου όπως πχ ότι δεν επιτρέπεται το κάπνισμα και τα κατοικίδια. Ο δεύτερος παράγοντας εμφανίζεται ως σημαντικότερος καθώς όπως η ίδια δηλώνει οι άστεγοι αναπτύσσουν πολύ στενή σχέση με τα σκυλιά τους, αποτελούν τον σύντροφο τους, τους βοηθούν να εντοπίσουν πιο θερμά σημεία για να προστατευτούν από τις καιρικές συνθήκες και τα φροντίζουν συχνά περισσότερο από τον εαυτό τους, αναφέρει μάλιστα χαρακτηριστικά ότι όταν ένας άστεγος λαμβάνει τροφή από το συσσίτιο συχνά ταΐζει πρώτα τον σκύλο και έπειτα καταναλώνει το υπόλοιπο ο ίδιος. Η στενή σχέση άστεγου πληθυσμού με τα ζώα του ξεκίνησε μόνο πρόσφατα να αποτελεί αντικείμενο μελέτης για τους κοινωνιολόγους , το βιβλίο της Lesilie Irvin (2013): *My dog eats always first: Homeless people and their animals* περιγράφει με πολύ γλαφυρό τρόπο την σημασία της σχέσης αυτής σε συνθήκες ακραίας κοινωνικής απομόνωσης βασιζόμενη σε συνεντεύξεις

μερος_α.indd 206 12/6/2015 9:05:28 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

άστεγου πληθυσμού με κατοικίδια στην Αμερική, μάλιστα αφορμή για το βιβλίο αυτό υπήρξε η διαπιστωμένη άρνηση άστεγων που διαθέτουν σκύλο να διανυκτερεύσουν σε προσωρινές δομές φιλοξενίας που δεν επιτρέπουν κατοικίδια. Τέλος ο ουσιαστικότερος παράγοντας άρνησης του άστεγου πληθυσμού να διανυχτερεύσει στο «Υπνωτήριο» είναι η σχέση που ο ίδιος αναπτύσσει με τον άτυπα δικό του προσωπικό χώρο, το χώρο που στο κεφάλαιο 2 ορίστηκε ως niches (γωνιές) και που οι άστεγοι απλώς αποκαλούν καβάντζα και αποτελεί για αυτούς μια απολύτως αναγκαία από ψυχολογικής άποψης υποκατάσταση της ιδιωτικότητας που προσφέρει το σπίτι.

30 Αόρατος σε δημόσια θέα // άστεγος στην παραλία θεσσαλονίκης

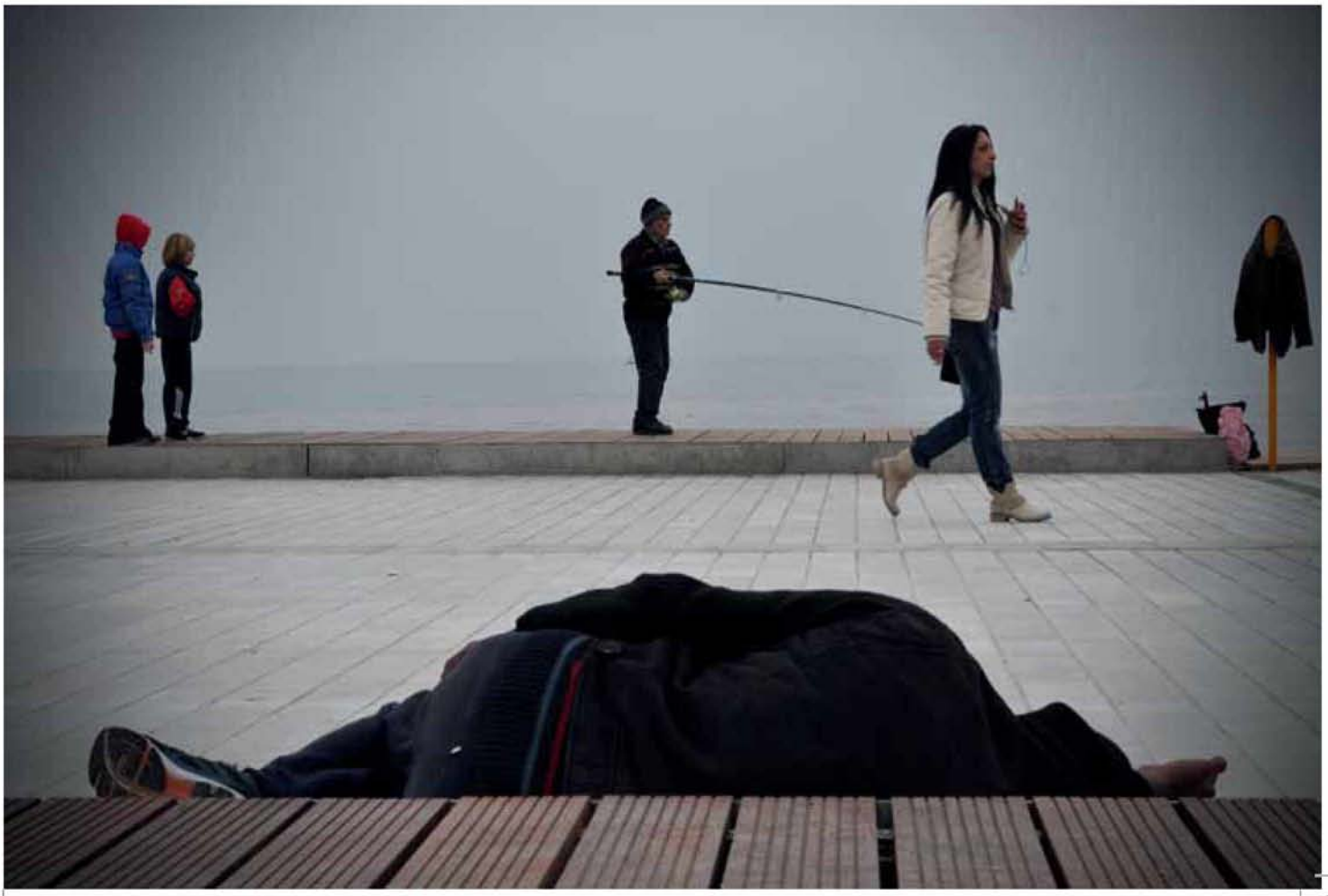

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2.2 Χαρτογραφώντας την παρουσία του άστεγου πληθυσμού στη Θεσσαλονίκη

Ο χωρικός εντοπισμός της παρουσίας του άστεγου πληθυσμού αποτελεί στην ουσία μια προσπάθεια χαρτογράφησης της *πόλης των αστέγων* (Cloke, May & Johnsen, 2008), μια προσπάθεια ανάγνωσης του αστικού χώρου μέσα από την ματιά μιας συνεχώς μετακινούμενης και εν πολλοίς αόρατης κοινωνικής ομάδας. Η χαρτογράφηση, αυτής της διάσπαρτης και γεμάτης όρια και ασυνέχειες πόλης επιχειρείται να γίνει εδώ μέσα από τον εντοπισμό των *κατοικήσιμων χώρων* (sustaining habitats) (Duneier ,1999:144-153) ο καθένας από τους οποίους σχετίζεται με την κάλυψη μιας ή περισσότερων αναγκών της καθημερινότητας του άστεγου πληθυσμού. Οι χώροι αυτοί αναζητούνται μέσα από τις πληροφορίες των εκπροσώπων των ΜΚΟ, την προσωπική παρατήρηση και τις καταγεγραμμένες από το Δήμο Θεσσαλονίκης κοινωνικές δομές στήριξης των άστεγων, χώροι που προσφέρονται για: ύπνο, ιδιωτικές γωνιές, δημιουργία εισοδήματος και αναψυχή. Λόγω της ιδιαιτερότητας που εμφανίζει ο όρος αναψυχή για τον άστεγο πληθυσμό (βλ. κεφάλαιο 2), η οποία μπορεί να συμβαίνει ταυτόχρονα με άλλες δραστηριότητες απαραίτητες για την επιβίωση με τη βοήθεια της φαντασίας, ως προς τον χωρικό εντοπισμό της αναζητούνται στην πόλη (σαφώς με κάποιο βαθμό αυθαιρεσίας) *judgment free spaces* (Hodgetts & Stolte,2015) χώροι δηλαδή που εμφανίζουν μεγαλύτερη ανοχή στην παρουσία της ετερότητας , ενώ δεν παρουσιάζουν εμπόδια στην πρόσβαση (πχ χρηματικό αντίτιμο). Μια γενική συνοπτική εικόνα των τόπων στην πόλη που εμφανίζουν μεγάλη συγκέντρωση άστεγου πληθυσμού σύμφωνα με ρεπορτάζ της εφημερίδας Μακεδονία είναι: *η δυτική πλευρά του κέντρου της πόλης, πίσω από το Σιδηροδρομικό Σταθμό, τα πάρκα της Μελενίκου, η πλατεία της Αρχαίας Αγοράς, το πάρκο του Λευκού Πύργου, το πάρκο «Ντορέ», η 'αλάνα' πίσω από το Μέγαρο Μουσικής, ο χώρος πίσω απ' την εκκλησία της Αχειροποιήτου, το προαύλιο της Παναγίας Δεξιάς κοντά στην Καμάρα και η οδός Αφροδίτης στο Βαρδάρη* (Κουτσαμπάρης, 2012).

μερος_α.indd 208 12/6/2015 9:05:34 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2.2.1.

Ύπνος / προσωπικές γωνιές

Κατ αρχάς, εφόσον η διανυκτέρευση στο δρόμο δεν αποτελεί μια κατάσταση που αφορά το σύνολο του άστεγου πληθυσμού είναι χρήσιμο να γίνει μια ταξινόμηση των υπόλοιπων άτυπων μορφών στέγασης που υιοθετεί ο άστεγος πληθυσμός της Θεσσαλονίκης, όπως τις έχει εντοπίσει και καταγράψει η έρευνα πεδίου της M. Karagianni (2013:58-65):

1. Μικροί θύλακες παραπηγμάτων.

Πρόκειται για την κατάληψη δημόσιας ή ιδιωτικής γης που δεν προσφέρεται για οικοδόμηση (πχ ρέματα) πάνω στην οποία στήνονται πρόχειρα καταλύματα χωρίς φως, νερό και θέρμανση. Η πρακτική αυτή στο παρελθόν αφορούσε κυρίως μετανάστες αλλά προϊούσας της κρίσης υιοθετείται και από ένα κομμάτι του γηγενούς πληθυσμού των νεόπτωχων. Προφανώς οι θύλακες αυτοί δεν έχουν την έκταση που θα δικαιολογούσε το χαρακτηρισμό παραγκούπολη ούτε και οι κάτοικοι τους έχουν καταλάβει το χώρο με σαφές πρόταγμα την ανάγκη γης και στέγης για όλους, όπως συμβαίνει σε παραδείγματα κινημάτων στέγης κυρίως από τη Λατινική Αμερική (το κίνημα των εργατών χωρίς γη- Movimiento dos Trabajadores sem Teto στην Αργεντινή αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό και πολιτικοποιημένο παράδειγμα τέτοιου κινήματος). Πρόκειται απλώς για αποσπασματικές προσπάθειες αυτοστέγασης σε οριακές συνθήκες διαβίωσης. Συγκεκριμένα εντοπίζονται τρεις τέτοιοι θύλακες:

1. **Ένας καταυλισμός στην περιοχή Δόξα**, στις όχθες ρέματος που βρίσκεται σε γη ιδιοκτησίας της ΕΑΥΑΘ. Σε αυτή την περίπτωση δεν πρόκειται για αυτοσχέδια παραπήγματα αλλά για κατάληψη εγκαταλειμμένων και ακατάλληλων σπιτιών χωρίς φως, νερό και θέρμανση. Στον οικισμό κατοικούσαν κυρίως Βούλγαροι ρομά μέχρι το 2012 οπότε και εκκενώθηκε από το Δήμο Θεσσαλονίκης στα πλαίσια ανάπλασης της περιοχής.

μερος_α.indd 209 12/6/2015 9:05:34 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2. Εκτός από τον παραπάνω θύλακα που εντόπισε η προαναφερθείσα έρευνα, η προσωπική μου έρευνα πεδίου εντόπισε μια ακόμα αντίστοιχη περίπτωση κατάληψης ακατάλληλου κτηριακού αποθέματος από άστεγο πληθυσμό. Πρόκειται για **ένα σύνολο προσφυγικών κατοικιών πάνω στην αρτηρία της Λαγκαδά σε επαφή με το κοιμητήριο της Αγίας Παρασκευής**. Τα κτήρια είχαν κατασκευαστεί κατά τη δεκαετία 1920-1930 από τον οικοδομικό συνεταιρισμό προσφύγων Καϊστρίου Πεδίου (χαρτογραφικό portal δήμου Θεσσαλονίκης) και σήμερα κατοικούνται από άστεγους, κατά κύριο λόγο Πομάκους (σύμφωνα με μαρτυρίες των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής.)

3. Παραπήγματα στη βορειοδυτική πλευρά του κέντρου σε επαφή με τα βυζαντινά τείχη. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για πρόχειρες κατοικίες που θυμίζουν ίσως τη λογική των «καστρόπληκτων» στην Άνω Πόλη, καθώς χρησιμοποιούν το βυζαντινό τείχος ως τοίχο της κατοικίας. Σε αυτά τα παραπήγματα κατοικούν μετανάστες και Έλληνες προφανώς χωρίς τις στοιχειώδεις λειτουργικές ανέσεις.

31* παραπήγματα στα βυζαντινά τείχη

μερος_α.indd 210 12/6/2015 9:05:38 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

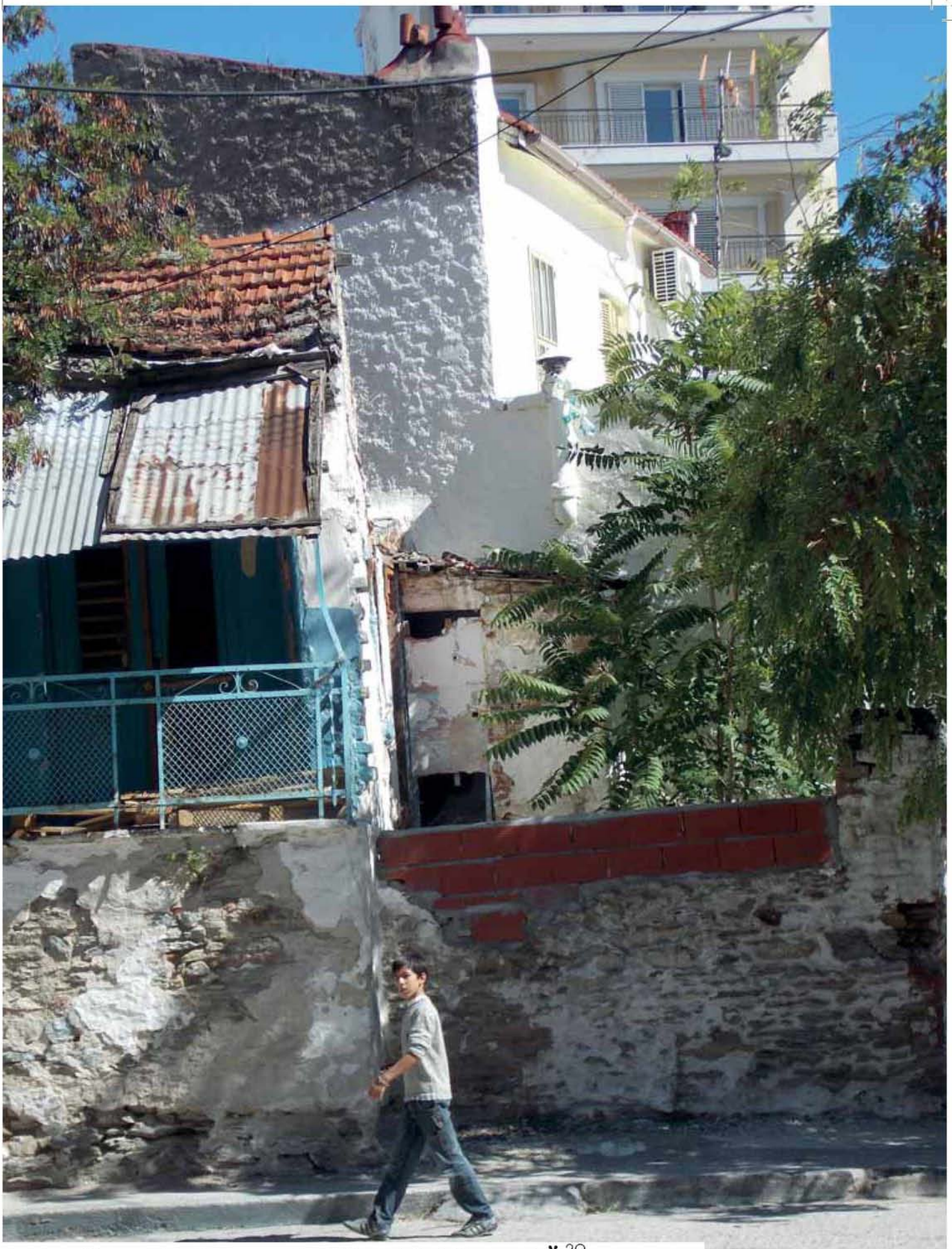

κατάληψη απαξιωμένου κτηριακού αποθέματος//Αγία Παρασκευή *32

μερος_α.indd 211 12/6/2015 9:05:56 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

3. Καταλήψεις κτηρίων

Εκτός από τις παραπάνω μορφές κατάληψης γης και κτηρίων στην πόλη εντοπίστηκε ένα ακόμα παράδειγμα κατάληψης κτηρίου που αποτελεί μια συνειδητή κίνηση διεκδίκησης του δικαιώματος στην στέγη με την στήριξη μάλιστα και στεγασμένου πληθυσμού. Πρόκειται για την κατάληψη «Επιβίωση» στην οδό Φράγκων στο χώρο του πρώην Νοσοκομείου «Αγ. Παύλος» . Αξίζει να σημειωθεί ότι το κτήριο αυτό αποτελεί σκάνδαλο καθώς σύμφωνα με ρεπορτάζ του «παραλληλογράφου» (parallhlografos.wordpress.com) ενώ το Υπουργείο Υγείας είχε σκοπό να το επαναλειτουργήσει λαμβάνοντας μάλιστα ευρωπαϊκή επιχορήγηση ύψους 12 εκατομμυρίων το κτήριο παρέμενε κλειδωμένο και αχρησιμοποίητο, με την πινακίδα που ενημερώνει για την χρηματοδότηση του «έργου», να στέκει ειρωνικά στην πρόσοψη του. Η κατάληψη τελικά εκκενώθηκε από την αστυνομία μέσα στον ίδιο χρόνο (2012). Να σημειωθεί ότι στην πόλη εντοπίζονται και άλλες καταλήψεις κτηρίων ορισμένες μάλιστα από αυτές λειτουργούν και ως καταλήψεις στέγης (πχ Φάμπρικα ΥΦΑΝΕΤ), δεν περιλαμβάνονται όμως στην παρούσα καταγραφή καθώς πρόκειται δεν έχουν ως στοχοθεσία την επίλυση του ζητήματος της έλλειψης στέγης αλλά λειτουργούν ως κίνηση αμφισβήτησης της έννοιας της ιδιοκτησίας από ορισμένες πολιτικές ομάδες που δραστηριοποιούνται στην πόλη.

4.Διαμονή σε μισθωμένα διαμερίσματα σε συνθήκες συνωστισμού και έλλειψης βασικών ανέσεων

Η συγκεκριμένη πρακτική είναι αρκετά διαδεδομένη και αφορά κυρίως μεταναστευτικό πληθυσμό. Εντοπίζεται πιο έντονα στα βορειοδυτικά όρια του κέντρου της πόλης σε χαμηλής ποιότητας κτηριακό απόθεμα. Συχνά απουσιάζει το φως , η θέρμανση ή το νερό λόγω αδυναμίας αποπληρωμής των λογαριασμών.

μερος_α.indd 212 12/6/2015 9:05:59 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

5.Διαμονή σε μισθωμένα διαμερίσματα με υποστήριξη από ΜΚΟ.

Στην κατηγορία αυτή καταγράφεται μόνο ένα παράδειγμα και πρόκειται για την «κοινωνική κατοικία» της ΜΚΟ PRAXIS ,δομή που λειτουργεί από το 2012 και έχει καταφέρει να στεγάσει 124 άτομα. Χαρακτηριστικό της έκτασης του προβλήματος της έλλειψης στέγης και του κινδύνου απώλειας στέγης είναι ότι το 2012 καταγράφηκαν 1.318 αιτήσεις πολιτών που επιθυμούσαν να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα. Η περίπτωση της «κοινωνικής κατοικίας» αποτελεί το μοναδικό παράδειγμα προληπτικής πολιτικής πάνω στο ζήτημα της έλλειψης στέγης στη Θεσσαλονίκη.

6.Διαμονή σε δωμάτια με ημερήσια μίσθωση. Τα δωμάτια αυτά εντοπίζονται και πάλι στο βορειοδυτικό τμήμα του κέντρου.
(Karagianni, 2013: 58-65)

Όσον αφορά τώρα στον πληθυσμό που ζει σε συνθήκες παντελούς έλλειψης στέγης και διαμένει αποκλειστικά στο δημόσιο χώρο της πόλης οι εκπρόσωποι των ΜΚΟ PRAXIS και ΑΡΣΙΣ εντοπίζουν την μεγαλύτερη συγκέντρωση στο κέντρο της πόλης, που αποτελεί άλλωστε όπως έχει αναλυθεί και στο κεφάλαιο 2 έτσι κι αλλιώς πιο «φιλόξενο» τόπο για τις δραστηριότητες της καθημερινότητας των άστεγων. Συγκεκριμένα:

Σύμφωνα τόσο με την εκπρόσωπο της PRAKSIS όσο και με δημοσιεύματα του ημερήσιου τύπου (βλ. Λίτου, Μ. Αγγελειοφόρος 10.05.2015) οι άστεγοι της πόλης καταφεύγουν συχνά σε προθάλαμους νοσοκομείων για να περάσουν τη νύχτα. Οι νοσοκομειακοί χώροι που εμφανίζουν μεγαλύτερη κίνηση είναι το ΑΧΕΠΑ και το Γεννηματά που βρίσκονται στο κέντρο (σε εγγύτητα και με την περιοχή μελέτης πλατεία Ροτόντας). Άλλοι τέτοιοι χώροι υγείας που λειτουργούν άτυπα ως υπνωτήρια

μερος_α.indd 213 12/6/2015 9:06:01 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

αστέγων είναι το Ιπποκράτειο ΓΝΣ και το πρώην ΙΚΑ πύλης Αξιού στην οδό Πολυτεχνείου πίσω από τα Δικαστήρια στις δυτικές παρυφές του κέντρου. Στην περίπτωση αυτή ο χώρος δε λειτουργεί μόνο ως καταφύγιο για τον ύπνο αλλά και ως «γωνιά» καθώς οι εργαζόμενοι του ΙΚΑ αναφέρουν στον Αγγελιοφόρο ότι ο εξωτερικός χώρος έχει γίνει το «σπίτι» αρκετών αστέγων. Οι συγκεκριμένοι χώροι επιλέγονται από τους άστεγους σύμφωνα με την εκτίμηση της εκπροσώπου της PRAXIS αλλά και των γιατρών που μίλησαν στον Αγγελιοφόρο λόγω της ανοχής με την οποία αντιμετωπίζονται. Η στρατηγική της αορατότητας υιοθετείται από τους άτεγους και στην περίπτωση αυτή. Οι γιατροί του ΑΧΕΠΑ δηλώνουν ότι οι άστεγοι που καταφεύγουν το βράδυ στο προθάλαμο του νοσοκομείου (περίπου 40-50 άτομα κάθε φορά), προσπαθούν να περνούν απαρατήρητοι, μένουν συνήθως σιωπηλοί και ψάχνουν απλώς μια γωνιά για να κοιμηθούν. Ένας ακόμα στεγασμένος χώρος που αποτελεί καταφύγιο αστέγων στην πόλη είναι το κτήριο του Ν.Σ. Σιδηροδρομικού σταθμού άλλωστε η διανυκτέρευση σε σταθμούς ΜΜΜ αποτελεί διαδομένη πρακτική των αστέγων καθώς αποτελούν χώρους που προσφέρουν ανωνυμία μέσα στο συνεχώς εναλλασσόμενο επιβατικό κοινό. Αντιστοίχως άστεγος πληθυσμός συγκεντρώνεται και στον σταθμό ΚΤΕΛ-Μακεδονία στην Μενεμένη αλλά και κάτω από τη γέφυρα που βρίσκεται δίπλα στον σταθμό.

Όσον αφορά στους υπαίθριους δημόσιους χώρους που ο άστεγος πληθυσμός της πόλης επιλέγει για ύπνο, ή για τη δημιουργία προσωπικών γωνιών αυτοί βρίσκονται κυρίως στο κέντρο της πόλης η στα δυτικά όρια αυτού (περιοχή Ν.Σ. Σταθμού, Δικαστήρια). Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έρευνας των Βαρελίδου και Μιχαήλ, υπάρχει διαφοροποίηση ως προς τους τόπους που επιλέγουν οι μακροχρόνια άστεγοι και οι νεοάστεγοι. Οι μακροχρόνια άστεγοι τείνουν να «αποσύρονται» σε πιο απόμερα σημεία της πόλης ενώ οι νεοάστεγοι επιλέγουν πιο πολυσύχναστους χώρους πχ Αριστέλους, Ναυαρίνου, Πάρκο

μερος_α.indd 214 12/6/2015 9:06:03 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Λευκού Πύργου καθώς θεωρούνται ασφαλέστεροι (Βαρελίδου & Μιχαήλ, 2013:65) Σαφώς δεν είναι δυνατόν να καταγραφούν όλοι οι τόποι που χρησιμοποιούνται από τους άστεγους για ύπνο ή πολύ περισσότερο ως ιδιωτικές γωνιές (καβάτζες) καθώς αποτελούν κατά κανόνα εφήμερους και «αόρατους» για τον στεγασμένο πληθυσμό χώρους.

2.2.2. Δημιουργία εισοδήματος

Η πιο συνηθισμένη και ορατή στρατηγική οικονομικής επιβίωσης για τους άστεγους είναι η επαιτεία. Η πρακτική αυτή λαμβάνει χώρα κυρίως έξω από εκκλησίες και κατά μήκος των βασικών αρτηριών του κέντρου της πόλης που εμφανίζουν μεγάλη εμπορική κίνηση (Εγνατία, Ερμού, Τσιμισκή, Μητροπόλεως). Όσον αφορά στις εκκλησίες αυτές που εμφανώς συγκεντρώνουν μεγαλύτερο άστεγο πληθυσμό που είτε επαιτεί είτε πουλά κεριά είναι ο ναός της Παναγίας Δεξιάς στην περιοχή της Καμάρας και ο ναός του Αγ. Δημητρίου στην ομώνυμη οδό. Η Παναγία Δεξιά αποτελεί πόλο συγκέντρωσης λόγω της κεντρικότητας της και της διανομής συσσιτίου που γίνεται καθημερινά οπότε έτσι και αλλιώς αποτελεί κόμβο και τοπόσημο για τις διαδρομές των άστεγων. Ο Άγιος Δημήτριος βρίσκεται επίσης σε κεντρικό σημείο αλλά το στοιχείο που τον καθιστά ελκυστικότερο είναι το γεγονός ότι αποτελεί ένα από τα βασικά κτήρια της πόλης που καθημερινά επισκέπτονται ομάδες τουριστών που έρχονται στη Θεσσαλονίκη για θρησκευτικό τουρισμό.

Μια άλλη στρατηγική οικονομικής επιβίωσης των άστεγων που παρουσιάστηκε στο κεφάλαιο 2 ορίζεται ως Harvesting Economy («συλλεκτική οικονομία») (Flato&Johanessen, 2010), όρος που περιγράφει μια ιδιότυπη οικονομική μορφή ανάμεσα στο εμπόριο και την ανταλλαγή αγαθών.

μερος_α.indd 215 12/6/2015 9:06:04 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Εγνατία

Αριστοτέλους

Αριστοτέλους

Εγνατία

Τσιμισκή

μερος_α.indd 216 12/6/2015 9:06:16 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Οι βασικοί χώροι που προσφέρουν πόρους για την οικονομική αυτή μορφή είναι οι αγορές τροφίμων της πόλης και κυρίως (σύμφωνα με πληροφορίες της εκπροσώπου της PRAXIS) η κεντρική Λαχαναγορά. Σε αυτή την μορφή οικονομίας οι πόροι αναζητούνται και στους κάδους απορριμμάτων στους οποίους οι άστεγοι εντοπίζουν χρήσιμα για αυτούς προϊόντα για κατανάλωση ή πώληση. Σε ρεπορτάζ της δημοτικής τηλεόρασης Θεσσαλονίκης (TV 100, 20/01/2013) ένας άστεγος περιγράφοντας τις στρατηγικές επιβίωσης στους δρόμους μιλά για την «μαφία των κάδων», οργανωμένων δηλαδή ομάδων αστέγων (κυρίως Βούλγαρων κατά δήλωση του) που κατοχυρώνουν με τον εκφοβισμό ή τη βία το δικαίωμα τους να προσεγγίζουν πρώτοι τους κάδους ειδικά όταν αυτοί είναι γεμάτοι με προϊόντα μετά το τέλος της λαϊκής αγοράς. Η δημιουργία τέτοιων ομάδων αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά της Harvesting Economy, καθώς σύμφωνα με τις Flato&Johanessen, η κατανομή των πόρων δεν είναι ομοιόμορφη, οπότε είναι σχεδόν απαραίτητη η ένταξη σε μια ομάδα χωρίς να σημαίνει απαραίτητα ότι στα πλαίσια αυτής υπάρχουν οι δεσμοί αλληλεγγύης και εμπιστοσύνης(Flato&Johanessen, 2010:92).

Μια ακόμα περίπτωση δημιουργίας εισοδήματος που εντάσσεται καθαρά στο κομμάτι της παραοικονομίας και αφορά τα τοξικοεξαρτημένα άτομα είναι το εμπόριο ναρκωτικών ουσιών. Η εκπρόσωπος της PRAXIS βασιζόμενη στα στοιχεία του streetwork που γίνεται σε συνεργασία με τον ΟΚΑΝΑ τοποθετεί χωρικά τα σημεία αυτά στην Καμάρα, τη Ναυαρίνου, το Πάρκο Ξαρχάκου και σε περιοχές έξω από μονάδες του ΟΚΑΝΑ. Στον αντίποδα της παραοικονομίας αξίζει να σημειωθεί το παράδειγμα του περιοδικού δρόμου ΣΧΕΔΙΑ (που ανήκει στο παγκόσμιο δίκτυο εφημερίδων δρόμου) με πωλητές άστεγους ή άτομα στα όρια της φτώχειας. Το συγκεκριμένο παράδειγμα εμπλέκει για την ώρα μικρό αριθμό αστέγων, περίπου 30 σε ολόκληρη την πόλη (Παρασκευοπούλου, 2015) και έτσι δεν μπορεί να συγκαταλεχθεί στις οικονομικές στρατηγικές

μερος_α.indd 217 12/6/2015 9:06:16 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

επιβίωσης. Αποτελεί όμως το μοναδικό παράδειγμα πολιτικής που βγάζει τους άστεγους από την αφάνεια και τους εντάσσει σε μια μορφή κανονικής εργασίας από την οποία αντλούν νόμιμα εισόδημα. Τα άτομα που συμμετέχουν στη δομή αυτή δηλώνουν ότι εκτός από το οικονομικό, το σημαντικότερο όφελος είναι ψυχολογικό, αισθάνονται μεγαλύτερη αξιοπρέπεια, λιγότερο θυμό για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται και αυτό ακριβώς αποτελεί ίσως το σημαντικότερο σκαλοπάτι ώστε να ξεφύγουν από τον φαύλο κύκλο της αναπαραγωγής της περιθωριποίησης τους(ΣΧΕΔΙΑ,2014).

2.2.3. Ελεύθερος χρόνος

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν όπως ειπώθηκε και στην εισαγωγή τα σημεία στην πόλη που ο άστεγος πληθυσμός μπορεί να περνά ένα μέρος της ημέρας του χωρίς να αισθάνεται (έστω και στιγμιαία) το κοινωνικό στίγμα. Τέτοιοι χώροι σύμφωνα με την τοποθέτηση των εκπροσώπων των ΜΚΟ είναι κατά κανόνα πλατείες και πάρκα της πόλης, ενδεικτικά αναφέρουν το πεζόδρομο της Γούναρη και την πλατεία Ναυαρίνου, την πλατεία της Ροτόντας , το πάρκο Λευκού Πύργου και τους ανοιχτούς χώρους στο campus του ΑΠΘ. Τα σημεία αυτά επιλέγονται από τους άστεγους γιατί εμφανίζουν μεγάλη κίνηση καθ όλη τη διάρκεια της ημέρας. Σε ορισμένους από αυτούς μάλιστα (πχ Ροτόντα, Ναυαρίνου, ΑΠΘ) η ηλικιακή και κοινωνική σύνθεση των υπόλοιπων χρηστών του χώρου (νέοι και φοιτητές) παίζει επίσης ρόλο καθώς καθιστά τους χώρους αυτούς περισσότερο ανεκτικούς και φιλόξενους. Τέλος προκειμένου να «χαρτογραφηθεί» η παρουσία του άστεγου πληθυσμού στην πόλη πρέπει να περιληφθούν και οι χώροι στους οποίους στεγάζονται δομές υποστήριξης και φροντίδας, που αποτελούν σημαντικά σημεία αναφοράς για τις καθημερινές διαδρομές των αστέγων και συνολικά για την καθημερινότητα τους. Τα σημεία αυτά εμφανίζονται στον παρακάτω χάρτη ενώ αναφέρονται αναλυτικά στο παράρτημα.

μερος_α.indd 218 12/6/2015 9:06:20 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

μερος_α.indd 219 12/6/2015 9:06:27 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Χάρτης 8 // Δομές υποστήριξης άστεγου πληθυσμού στο Δήμο Θεσσαλονίκης (έρευνα πεδίου Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2014)

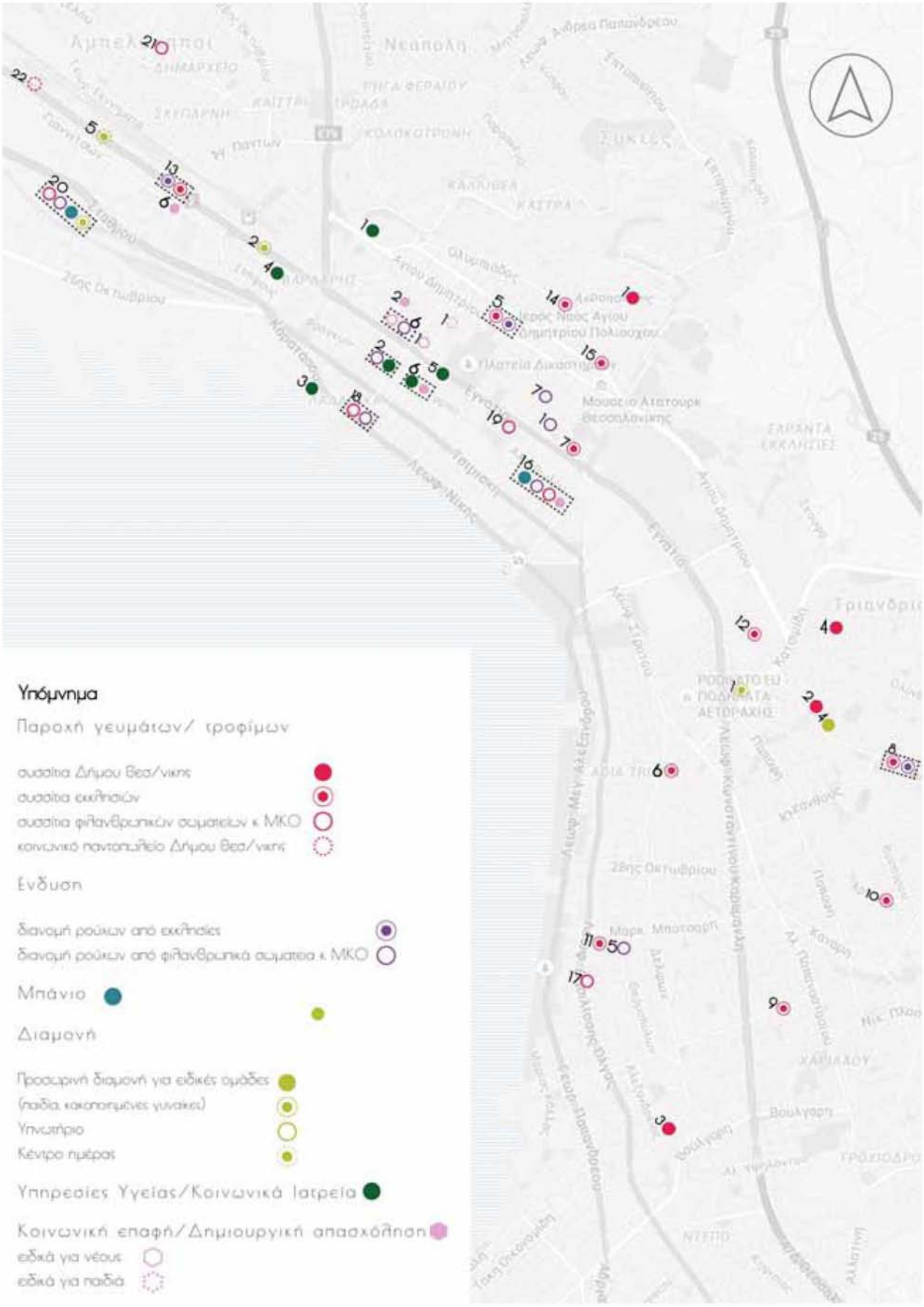

μερος_α.indd 220 12/6/2015 9:06:30 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Χάρτης 9 // Σημεία συγκέντρωσης άστεγου πληθυσμού στο κέντρο (έρευνα πεδίου Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2014)

μερος_α.indd 221 12/6/2015 9:06:32 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2.3

Η περίπτωση μελέτης | πλατεία Αγ. Γεωργίου

Χάρτης 10 // Εντοπισμός περιοχής μελέτης

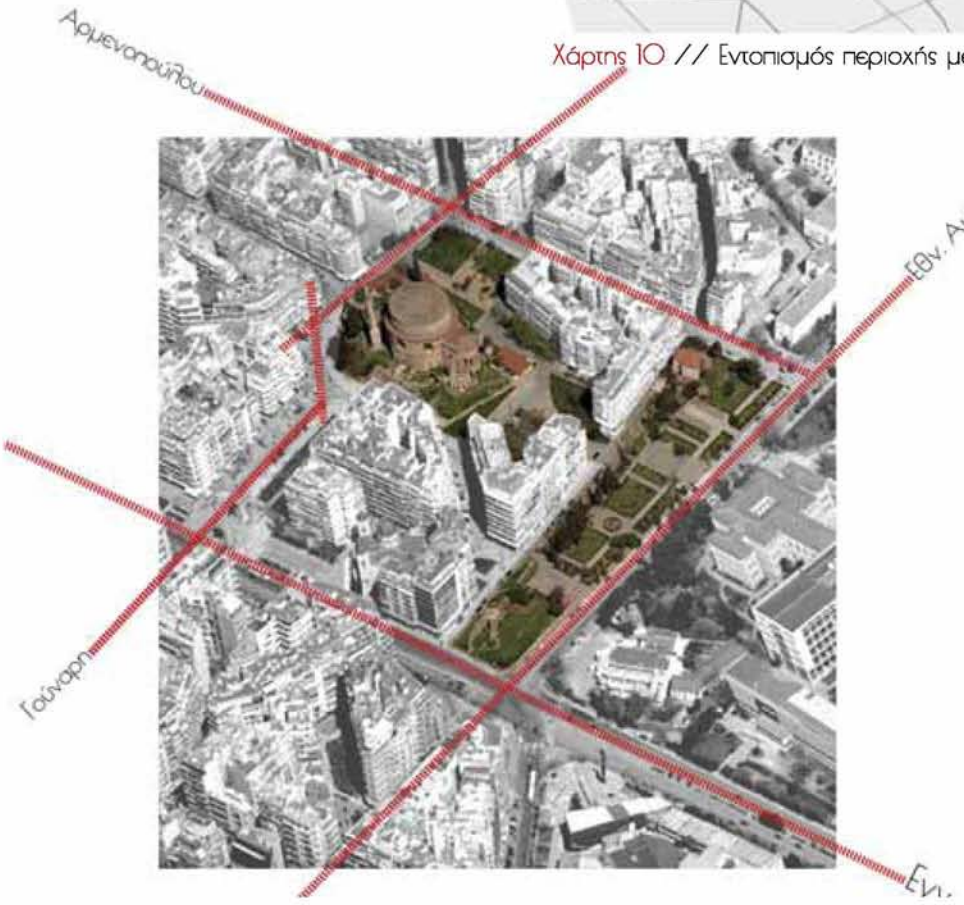

μερος_α.indd 222 12/6/2015 9:06:39 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Θέση στο ΠΣΘ: ιστορικό κέντρο Θεσσαλονίκης, στην κορυφή του άξονα που ξεκινά από το κτήριο της Ροτόντας και εκτείνεται ως την παραλία μέσω του πεζοδρόμου της Δημ. Γούναρη

Θέση σε σχέση με οδικούς άξονες: ορίζεται βόρεια από την οδό Αρμενοπούλου, νότια από την οδό Εγνατία, ανατολικά από την οδό Εθνικής Αμύνης και δυτικά από την οδό Δημητρίου Γούναρη.

Γεωμετρικές διαστάσεις χώρου: Η πλατεία Αγίου Γεωργίου καταλαμβάνει έκταση 10.200 m2

Μορφολογία- εξοπλισμός: Μορφολογικά η πλατεία αποτελεί ένα πλακοστρωμένο χώρο , με αλλαγές επιπέδων και ξύλινα παγκάκια ενώ στην περίμετρο της διαμορφώνονται πράσινες νησίδες.

Κοινωνικό περιβάλλον : Η πλατεία χωροθετείται σε ένα τμήμα του κέντρου της πόλης με έντονη την παρουσία του νεανικού πληθυσμού της πόλης. Η εναλλακτική αντίληψη του πληθυσμού αυτού αναφορικά με τη χρήση και την αισθητική του χώρου δημιουργεί ένα κλίμα φιλόξενο προς την ετερότητα και ως εκ τούτου στην πλατεία Αγ. Γεωργίου εντοπίζεται τόσο παρουσία μεταναστευτικών ομάδων όσο και κυρίως αστέγων.

μερος_α.indd 223 12/6/2015 9:06:39 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2.3.1. Ιστορία και μορφολογικά χαρακτηριστικά της πλατείας

Η πλατεία της Ροτόντας ή πλατεία Αγ. Γεωργίου όπως είναι το επίσημο όνομα της τοποθετείται στην κορυφή του έτερου σημαντικού και αναγνωρίσιμου άξονα του ιστορικού κέντρου της πόλης (μαζί με τον άξονα της Αριστοτέλους) που ξεκινά από την οδό Αρμενοπούλου και καταλήγει μέσω του πεζόδρομου της Γούναρη στη θάλασσα. Η περιοχή αυτή αποτελούσε το ρωμαϊκό διοικητικό και θρησκευτικό κέντρο της Θεσσαλονίκης, αποτέλεσμα του μεγαλεπήβολου οικιστικού προγράμματος του Αυτοκράτορα Γαλερίου στα ανατολικά όρια της τότε πόλης τα οποία και επέκτεινε ακριβώς για τον σκοπό αυτό. Το «Γαλεριανό Συγκρότημα» περιελάμβανε γραμμικά διατεταγμένα τα κτήρια της Ροτόντας, τη θριαμβική αψίδα (Καμάρα) και το ανακτοριανό σύνολο με προσαρτημένο σε αυτό το Οκτάγωνο και τον Ιππόδρομο (Αγγελίδης,2009:16).

Η Ροτόντα που αποτελεί και το κτήριο γύρω από το οποίο αρθρώνεται η υπό μελέτη πλατεία αποτελεί με τις διάφορες χρήσεις που ανά τους αιώνες έχει παραλάβει και τα σημάδια αυτών πάνω του ,ζωντανό μνημείο της ιστορίας της πόλης. Συγκεκριμένα η Ροτόντα, κατασκευάστηκε το 306 μ. Χ. ως ρωμαϊκός περίκεντρος ναός τους Δία ή του Καβείρου ή κατά άλλες ιστορικές απόψεις ως μαυσωλείο του ίδιου του Γαλέριου. Αργότερα στα χρόνια του βυζαντινού Αυτοκράτορα Θεοδοσίου Α' το κτήριο χρησιμοποιήθηκε ως χριστιανικός ναός αφιερωμένος είτε στον Παντοκράτορα είτε στους Αγίους Ασωμάτους, αποτελώντας μάλιστα την μητρόπολη της Θεσσαλονίκης. Κατά τα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας και συγκεκριμένα από το 1590 και έπειτα η Ροτόντα άλλαξε χρήση και μετατράπηκε σε τζαμί από τον Σεΐχη Σουλεϊμάν Χαρτατζή Εφέντη. Προκειμένου το κτήριο να ανταπεξέλθει στη νέα λατρευτική του χρήση προστέθηκαν δυο προθάλαμοι στη δυτική και τη νότια όψη του καθώς και ένας μιναρές και μια κρήνη στον περίβολο του. Αργότερα μετά την ενσωμάτωση

μερος_α.indd 224 12/6/2015 9:06:39 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

της Θεσσαλονίκης στο ελληνικό κράτος το 1912 η Ροτόντα επαναλειτούργησε ως εκκλησία αφιερωμένη στον Αγ. Γεώργιο, λόγω του περεκκλησίου του Αγίου Γεωργίου που βρίσκεται ακριβώς απέναντι και στο οποίο είχαν μεταφερθεί μάλλον κειμήλια και εικόνες κατά το διάστημα που η Ροτόντα αποτελούσε τζαμί. Σήμερα η χρήση του κτηρίου είναι μουσειακή και αποτελεί ένα από τα μνημεία που συγκεντρώνει τους περισσότερους τουρίστες στην πόλη (Γιαννάκης, κ.ά, 2009:29).

Η περιοχή της Ροτόντας αποτελούσε ελληνική συνοικία κατά τα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας, άλλωστε συνολικά η ανατολική περιοχή του ιστορικού κέντρου από την Αγίας Σοφίας μέχρι τα ανατολικά τείχη, στην σημερινή οδό Εθνικής Αμύνης (οδός Χαμιδιέ) κατοικούνταν κυρίως από την ελληνική κοινότητα (Δημητριάδης, 1983). Η οργάνωση αυτή του χώρου επιβιώνει μέχρι την πυρκαγιά του 1917 που άλλαξε συνολικά το πρόσωπο της πόλης όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Να σημειωθεί ότι η πυρκαγιά ήταν λιγότερο καταλυτική για την εξέλιξη αυτού του τμήματος του ιστορικού κέντρου καθώς, οι γειτονιές γύρω από τη Ροτόντα που δεν είχαν καεί εξακολουθούσαν να θυμίζουν τη Θεσσαλονίκη του προηγούμενου αιώνα. Ενώ αργότερα με την έλευση των προσφύγων στην πόλη ο χώρος του Εβραϊκού νεκροταφείου που προοριζόταν από τον Εμπράρ για να χωροθετηθεί το Πναεπιστήμιο, μετατράπηκε σε ένα μεγάλο συνοικισμό παραπηγμάτων γνωστό με την ονομασία Αγία Φωτεινή (Γερόλυμπου,2008:124).

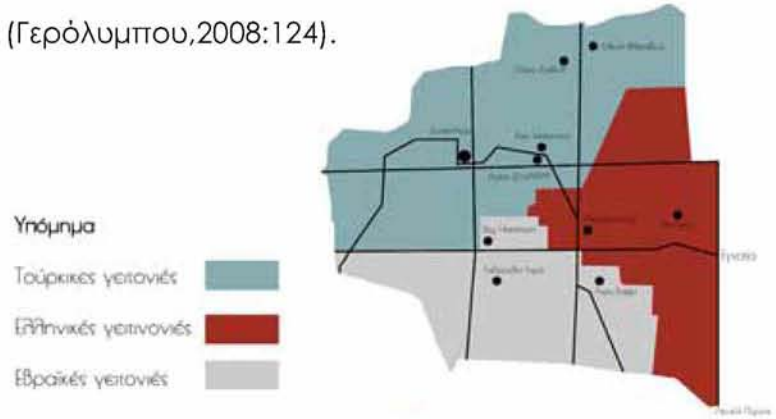

Χάρτης 11 // Χωρική δομή θρησκευτικών-εθνικών κοινοτήτων ως το 1917 (πηγή: Αναστασιάδης & Χεκίμογλου, 2001)

μερος_α.indd 225 12/6/2015 9:06:41 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Το σχέδιο Εμπράρ για την υπό μελέτη περιοχή προέβλεπε την ανάδειξη του γραμμικού ιστορικού συνόλου Ροτόντα – Καμάρα – Ανάκτορα Γαλερίου, η συνολική υλοποίηση του σχεδίου για τον άξονα βέβαια τοποθετείται αρκετές δεκαετίες αργότερα. Ο σχεδιασμός του Εμπράρ έχοντας ως στόχο εκτός των άλλων και τη δημιουργία ελεύθερων χώρων οι οποίοι έλειπαν από τον πυκνοδομημένο ιστό της Θεσσαλονίκης χρησιμοποίησε μνημεία της πόλης (κυρίως τα βυζαντινά) ως εστιακά σημεία ενός δικτύου δημόσιων χώρων. Στην συγκεκριμένη περίπτωση η χάραξη Ροτόντα-Γούναρη-παραλία λειτουργεί ως ένας άξονας που συνδυάζει τον αρχαιολογικό περίπατο με στοιχεία του τοπίου της πόλης (θάλασσα, λόφοι) στα πλαίσια μιας πολυσύχναστης περιοχής εργασίας και κατοικίας(Γερολύμπου,2007:9). Να σημειωθεί βέβαια ότι η ανάδειξη των μνημείων της πόλης από τον Εμπράρ υπήρξε μια διαδικασία επιλεκτική καθώς εστίασε σχεδόν αποκλειστικά στο βυζαντινό παρελθόν της πόλης, και μάλιστα η λογική ανάδειξης τους ήταν κατά βάση μνημειακή αποστερώντας τα κτήρια αυτά από το λειτουργικό ρόλο που είχαν στη παλιά τους γειτονιά ή ενορία. Ενώ συνολικά η δημιουργία τέτοιων μνημειακών αξόνων καταφέρνει μεν να δημιουργήσει ένα ενδιαφέρον αστικό τοπίο, αλλά παράλληλα περιορίζει στο ελάχιστο τις δυνατότητες σύνδεσής τους σε ένα συνεκτικό σύνολο (Γερόλυμπου,2008: 132-133).

Ο εν λόγω άξονας άρχισε να παίρνει την σημερινή του μορφή με τις ανασκαφές που ξεκίνησαν το 1939 στην περιοχή των ανακτόρων (επί της Γούναρη νοτίως της οδού Εγνατία), διαδικασία που διακόπηκε σχεδόν αμέσως λόγω του πολέμου και ολοκληρώθηκε το 1965, εν μέσω αντιδράσεων από τους περίοικους και τον τοπικό τύπο που θεωρούσαν ότι η αρχαιολογική σκαπάνη στερεί από το κέντρο της πόλης μια σύγχρονη πλατεία. Τελικά οι ανασκαφές συνεχίστηκαν χωρίς όμως ποτέ να μπορέσει να αποκαλυφθεί ολόκληρο το συγκρότημα με τμήματα του να βρίσκονται εγκλωβισμένα στα θεμέλια και τα υπόγεια των πολυώροφων πολυκατοικιών που χτίστηκαν εκατέρωθεν του άξονα στα

μερος_α.indd 226 12/6/2015 9:06:41 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

πλαίσια της ανεξέλεγκτης οικοδομικής δραστηριότητας της δεκαετίας του '60 (Χαστάογλου, 2008:171).

Τα αποτελέσματα της πρωτόγνωρης κερδοσκοπικής οικοδομικής δραστηριότητας των προηγούμενων δεκαετιών φάνηκαν σε όλη τους την έκταση με τον σεισμό του 1978 που έδωσε την αφορμή για την μαζική κατεδάφιση κτηρίων ορισμένα όμως από τα οποία είχαν ιδιαίτερη ιστορική αξία (πχ τα Σουλτανικά κατά μήκος της σημερινής οδού Εθν. Αμύνης-ανατολικό όριο περιοχής μελέτης). Στα πλαίσια αυτής της λογικής μετά τον σεισμό κατεδαφίστηκε και ένα σύνολο λαϊκών κατοικιών που βρισκόταν γύρω από τη Ροτόντα προκειμένου να ανοίξει η οπτική προς αυτή, ολοκληρώνοντας έτσι την πρόβλεψη Εμπράρ για τον άξονα (Καλογήρου, 2008: 64).

Η σημερινή εικόνα του συνολικού άξονα είναι αποτέλεσμα των αστικών παρεμβάσεων που πραγματοποιήθηκαν την εποχή που η Θεσσαλονίκη ετοιμαζόταν να αναλάβει το ρόλο της ως Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης 1997. Συγκεκριμένα η πλατεία Αγίου Γεωργίου εντασσόμενη στο σύνολο αυτό αποτελεί έναν υπαίθριο χώρο σχήματος Γ που αναπτύσσεται γύρω από το κτήριο της Ροτόντας. Μορφολογικά η πλατεία με βόρειο όριο την οδό Αμενοπούλου αποτελεί ένα πλακοστρωμένο χώρο , με αλλαγές επιπέδων και ξύλινα παγκάκια ενώ στην περίμετρο της διαμορφώνονται πράσινες νησίδες. Ως προς τη λειτουργία της αναφορικά με την χαρτογράφηση της παρουσίας του άστεγου πληθυσμού η πλατεία εξετάζεται ενιαία με το γραμμικό πράσινο πάρκο στο ανατολικό όριο της ,ανάμεσα στις οδούς Μελενίκου και Εθν. Αμύνης. Το πάρκο της Μελενίκου αποτελεί έναν πράσινο χώρο με θαμνώδεις φυτεύσεις στο νότιο τμήμα του οποίου, (στο όριο με την αρτηρία της Εγνατίας)εντοπίζονται υπολείμματα του Ανατολικού τείχους της πόλης. Η μηδενική μέριμνα ανάδειξης και προστασίας από την μεριά της πολιτείας για τα υπολείμματα αυτά αποτελεί ένα ακόμα παράδειγμα της προβληματικής σχέσης της Θεσσαλονίκης με το παρελθόν της.

μερος_α.indd 227 12/6/2015 9:06:41 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

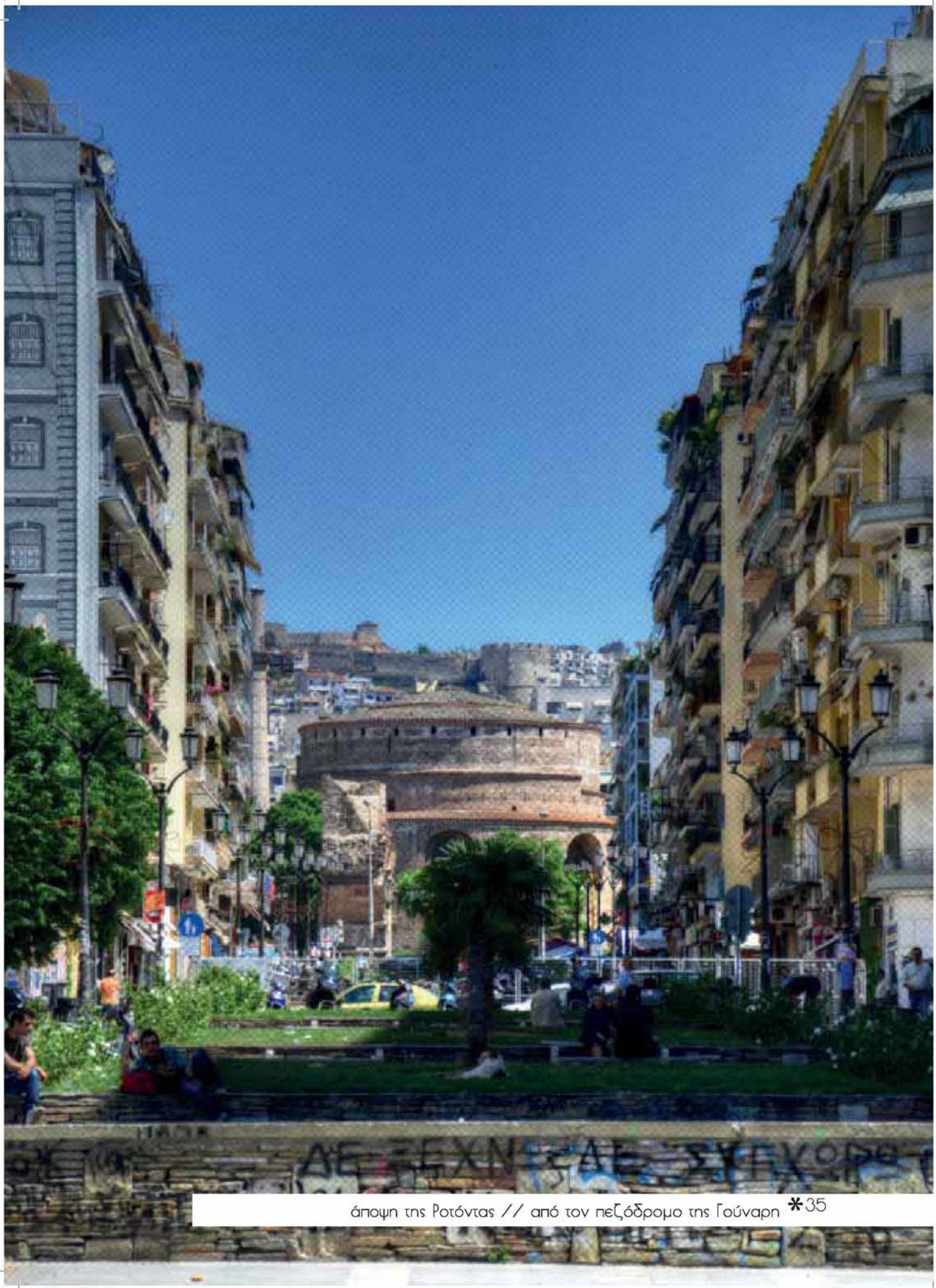

άποψη της Ροτόντας // από τον πεζόδρομο της Γούναρη *35

μερος_α.indd 228 12/6/2015 9:06:41 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2.3.2. Ιστορία και μορφολογικά χαρακτηριστικά της πλατείας

Η περιοχή της πλατείας Αγ. Γεωργίου μαζί με την Καμάρα και τον πεζόδρομο της Γούναρη αποτελούν έναν από τους πιο σημαντικούς δημόσιους χώρους της Θεσσαλονίκης και εντάσσονται όπως και ο προηγούμενος άξονας που μελετήθηκε στο κέντρο της πόλης που χαρακτηρίζεται από ποικιλία χρήσεων και κοινωνική ανάμειξη. Αν η πλατεία Αριστοτέλους τουλάχιστον στο νότιο τμήμα της αποτελεί το «επίσημο» πρόσωπο της πόλης, η εν λόγω περιοχή αποτελεί την πιο «μποέμ» πλευρά της συγκεντρώνοντας κυρίως νεανικό κοινό και φοιτητές. Η άμεση εγγύτητα της με την πανεπιστημιούπολη του ΑΠΘ αποτελεί την σημαντικότερη αιτία της συγκέντρωσης αυτής.

Ως προς τις χρήσεις της περιοχής μελέτης αυτές καθορίζονται επίσης από τη νεανική ηλικιακή σύνθεση των κυρίαρχων χρηστών της. Πρόκειται για χρήσεις κυρίως λιανικού εμπορίου και αναψυχής. Συγκεκριμένα στα ΟΤ γύρω από την πλατεία Αγ. Γεωργίου συναντώνται σχεδόν αποκλειστικά χρήσεις αναψυχής με φτηνά καφέ, μπάρ και εστιατόρια. Ενώ το ανατολικό όριο της πλατείας (οδός Μελενίκου) είναι γεμάτο με βιβλιοπωλεία και καταστήματα γραφικής ύλης που απευθύνονται κυρίως στον φοιτητικό πληθυσμό της πόλης. Επιπρόσθετα στο ίδιο κομμάτι εντοπίζεται και το ένα από τα δυο hostel της πόλης, απόδειξη της νεανικής σύνθεσης των χρηστών του χώρου. Το νότιο τμήμα του άξονα συγκεντρώνει επίσης χρήσεις λιανικού εμπορίου και αναψυχής, με εντονότερη όμως την παρουσία του πρώτου. Αυτό συμβαίνει μάλλον γιατί ο πεζόδρομος της Γούναρη αποτελεί άξονα σύνδεσης δυο πολύ βασικών εμπορικών αρτηριών του κέντρου, της Εγνατίας και της Τσιμισκή. Το γεγονός μάλιστα ότι αποτελεί έναν από τους πιο αναγνωρίσιμους δημόσιους χώρους ης Θεσσαλονίκης, με αρχαιολογικό ενδιαφέρον και τουριστική αξία τον φορτίζει με έντονη κίνηση πεζών καθ όλη τη διάρκεια της μέρας κάτι που

μερος_α.indd 229 12/6/2015 9:06:41 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ευνοεί την επέκταση των χρήσεων εμπορίου κατά μήκος του. Παράλληλα το ενδιαφέρον στοιχείο που διαφοροποιεί τον συγκεκριμένο άξονα από την προηγούμενη περίπτωση μελέτης είναι η έντονη τάση οικειοποίησης του δημόσιου χώρου από το γηγενή πληθυσμό που σχεδόν απουσιάζει από την πλατεία Δικαστηρίων, ενώ περιορίζεται στη διέλευση και κατανάλωση στον πεζόδρομο της Αριστοτέλους. Στην περίπτωση αυτή τα στοιχεία του αστικού εξοπλισμού αλλά ακόμα και τμήματα του αρχαιολογικού χώρου (στη Γούναρη) είναι μονίμως γεμάτα από νεολαία που χρησιμοποιεί το χώρο ανεξάρτητα από τη διαδικασία της κατανάλωσης για ψυχαγωγία και κοινωνική επαφή. Η εντατική αυτή χρήση του δημόσιου χώρου αποτελεί μια κίνηση αμφισβήτησης της κυριαρχίας του ιδιωτικού επί του δημοσίου και της υπαγωγής των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου στη σφαίρα της κατανάλωσης .

Η οικειοποίηση της πλατείας από το νεανικό πληθυσμό είναι εμφανής και από τα σημάδια που αυτή αφήνει στο αστικό τοπίο καθώς η πλατεία της Ροτόντας και ο πεζόδρομος της Γούναρη αποτελούν τους δημόσιους χώρους της πόλης με την πιο έντονη παρουσία αφισών, graffiti (ορισμένα ιδιαίτερα αξιόλογα) και συνθημάτων. Αν θεωρηθεί ότι η διαδικασία οικειοποίησης του χώρου έχει ως κύριο συστατικό της την επικοινωνία, η επιγραφική διαδικασία στους τοίχους συμβάλει σε αυτήν καθώς λειτουργεί ως μέσο (μη λεκτικής) επικοινωνίας. Τα graffiti, τα συνθήματα και οι αφίσες *σε αντίθεση με το φευγαλέο χαρακτήρα του προφορικού λόγου, αποτελούν οπτικά αντικείμενα που ακινητοποιούνται σε μια επιφάνεια και ζουν πέρα από την στιγμή της εκφοράς, εξάπτοντας το ενδιαφέρον του κοινού όσο καιρό παραμένουν στο χώρο και διαμορφώνοντας ένα πλαίσιο επικοινωνίας στο περιβάλλον της πόλης* (Lynn, Lea, 2005: 43). Ο διάλογος που τα graffiti ανοίγουν αποκαλύπτει διαφορετικές στάσεις και αναγνώσεις ως προς το ποια είναι η αποδεκτή αισθητική και λειτουργία του χώρου. Τα Graffiti που βρίσκονται στην εξωτερική πλευρά του περίβολου της Ροτόντας αποτελούν ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα

μερος_α.indd 230 12/6/2015 9:06:42 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

αυτού. Οι τοίχοι στην περίπτωση αυτή λειτουργούν κατά τον Cresswell (1996) ως «αμφισβητούμενοι/διεκδικούμενοι χώροι» ως πεδία σύγκρουσης δηλαδή διαφορετικών αντιλήψεων και συμφερόντων για τη χρήση του χώρου ή πιο συγκεκριμένα στην περίπτωση που μελετάται εδώ οι τοίχοι θέτουν το ερώτημα της σχέσης του ιστορικού παρελθόντος (μνημεία) με την ζωντανή καθημερινότητα της πόλης. Οι ομάδες χρηστών της πλατείας μέσω της παρουσίας τους, των δραστηριοτήτων τους και των σημαδιών που αυτή αφήνει στον υλικό χώρο συγκροτούν μια μορφή «αιρετικής γεωγραφίας» (Cresswell ,1996) στην πόλη, αμφισβητούν δηλαδή την επιβεβλημένη από τις κυρίαρχες ομάδες αισθητική, ανάγνωση και λειτουργία του χώρου. Η αμφισβήτηση αυτή δημιουργεί μια ατμόσφαιρα που καθιστά τον εν λόγω δημόσιο χώρο περισσότερο ανοιχτό και φιλόξενο προς την ετερότητα και αυτό είναι ένα στοιχείο που εξηγεί την παρουσία μεταναστευτικών ομάδων και αστέγων ή άλλων παρίων σε αυτόν.

Η μεταναστευτική παρουσία στην πλατεία εντοπίζεται κυρίως αν όχι αποκλειστικά μέσω του μικρεμπορίου, που σχηματίζει έναν ευδιάκριτο πόλο μπροστά από το νότιο τμήμα του περιβόλου του κτηρίου της Ροτόντας, αλλά και νοτίως της Εγνατίας κατά μήκος του πεζόδρομου. Όσον αφορά στους μετανάστες μικροπωλητές στην πλειοψηφία τους κατάγονται από χώρες της Μ. Ανατολής (Μπαγκλαντές, Πακιστάν) και της Αφρικής. Αντιθέτως με ότι παρατηρήθηκε στην πλατεία Δικαστηρίων για τους μετανάστες στην περίπτωση αυτή η πλατεία αποτελεί μόνο τόπο εργασίας και όχι αναψυχής. Από ην επιτόπια παρατήρηση κατά την έρευνα πεδίου διαπιστώθηκε ότι οι μετανάστες μικροπωλητές παραμένουν για πολλές ώρες στην πλατεία από το πρωί μέχρι αργά το απόγευμα όμως φεύγουν από αυτή μόλις τελειώσει η εμπορική τους δραστηριότητα. Η πλατεία της Ροτόντας λειτουργεί λοιπόν για τους μετανάστες περισσότερο ως «πιάτσα» παρά ως «μπαχτσές» (Βυζοβίτη, 2006).

μερος_α.indd 231 12/6/2015 9:06:42 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

μερος_α.indd 232 12/6/2015 9:06:46 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2.4 Η κατοίκηση του χώρου από τους άστεγους στην πλατεία

Η παρουσία του άστεγου πληθυσμού είναι επίσης διακριτή στην πλατεία και γύρω από αυτή, κυρίως λόγω του ανεκτικού κλίματος που επικρατεί αλλά και της ύπαρξης των απαραίτητων «πόρων» για τη ζωή του άστεγου. Ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του άστεγου πληθυσμού που συναντάται στην εν λόγω πλατεία η επιτόπια παρατήρηση αλλά και η συζήτηση με τους υπεύθυνους του συσσιτίου του Ι.Ν. της Παναγίας Δεξιάς έδειξε ότι αυτά δεν εμφανίζουν καμία σοβαρή διαφοροποίηση από τα συνολικά χαρακτηριστικά του άστεγου πληθυσμού στη Θεσσαλονίκη όπως περιγράφηκαν παραπάνω. Πρόκειται λοιπόν κυρίως για άνδρες γηγενείς ηλικίας άνω των 45 ετών, οι περισσότεροι από τους οποίους ανήκουν στην κατηγορία του νεοάστεγου. Η βασικότερη αιτία που τους οδήγησε στην κατάσταση αυτή (είτε πρόκειται για rough sleepers είτε για ανθρώπους που ζουν στερούμενοι βασικά αγαθά) είναι το έντονο πρόβλημα της ανεργίας που αγγίζει ολόκληρη τη χώρα και εμφανίζεται ιδιαίτερα οξυμένο στη Θεσσαλονίκη. Οι επιπτώσεις της ανεργίας μάλιστα είναι ακόμα πιο έντονες για την ηλικιακή ομάδα που εντοπίζεται εδώ καθώς αυτή εμφανίζει σαφώς μικρότερο βαθμό εργασιακής ευελιξίας. Ως προς την οικογενειακή τους κατάσταση πρόκειται κατά κύριο λόγο για ανθρώπους που δεν έχουν οικογένεια ή έχουν αποκοπεί από αυτήν. Η έλλειψη οικογενειακών δεσμών αποτελεί έναν ακόμα παράγοντα που συνδέεται ισχυρά με τον κίνδυνο απώλειας στέγης καθώς αυτή αποτελεί ειδικά για την Ελλάδα (και τις μεσογειακές χώρες εν γένει) σημαντικό υποστηρικτικό πλαίσιο. Εκτός από τους γηγενείς εντοπίζονται στο χώρο επίσης Βούλγαροι (ρομά), και πολύ λίγοι μετανάστες με χώρα καταγωγής την Αφρική. Τέλος μια ιδιαίτερη κατηγορία αστέγων που συναντάται στην πλατεία ανήκει στην ομάδα των τοξικοεξαρτημένων ατόμων, πρόκειται και πάλι κυρίως για άνδρες γηγενείς , η ηλικιακή σύνθεση τους όμως είναι νεανικότερη (κάτω από τα 40 έτη) και η παραμονή τους σε συνθήκες αστεγίας περισσότερο μακρόχρονη από ότι της προηγούμενης ομάδας.

μερος_α.indd 233 12/6/2015 9:06:47 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Η παρουσία του άστεγου πληθυσμού ανιχνεύεται όχι μόνο μέσα από τη ζωντανή τους παρουσία, η οποία σε σύγκριση με άλλες περιοχές της πόλης είναι περισσότερο ορατή αλλά και μέσα από τα υλικά στοιχεία που αποδεικνύουν την κατοίκηση τους πχ χαρτόκουτα, κουβέρτες κτλ. Η διερεύνηση της παρουσίας των άστεγων στην πλατεία και οι μεταλλαγές που αυτή επιφέρει στον υλικό χώρο μαζί με τον κοινωνικό διάλογο που αυτή η παρουσία ανοίγει (καθώς πρόκειται για μια περιοχή στο κέντρο σημείο αναφοράς κατοίκων και επισκεπτών) γίνεται στην παρούσα εργασία μέσα από τη χαρτογράφηση των δραστηριοτήτων τους στην πλατεία. Ο παρακάτω χάρτης αποτελεί μια διαγραμματική απεικόνιση στο χώρο της πλατείας των δραστηριοτήτων των κυρίαρχων ομάδων χρηστών της σημειώνοντας παράλληλα τα σημεία που αυτές εμφανίζουν μεγαλύτερη ένταση. Επίσης σηματοδοτούνται οι χώροι όπου η παρουσία του άστεγου πληθυσμού είναι με αυτή των υπόλοιπων ομάδων χρηστών του χώρου , σημειώνονται δηλαδή οι τόποι όπου επιτελείται η συνάντηση με την ετερότητα.

ύπνος/ιδιωτικές γωνιές

Ο ύπνος αποτελεί μια από τις πιο βασικές και δυσεπίλυτες ανάγκες του πληθυσμού που διαβιεί σε συνθήκες έλλειψης στέγης. Στην πλατεία της Ροτόντας ο ύπνος λαμβάνει χώρα τόσο στον κεντρικό χώρο της πλατείας όσο και στο παρακείμενο πάρκο της Μελενίκου. Επίσης να σημειωθεί ότι σε πολύ κοντινή απόσταση από την πλατεία (όπως φαίνεται και στο χάρτη 12) βρίσκεται το ΓΝΣ Γεννηματάς που επίσης προσφέρεται για διανυκτέρευση στους χώρους αναμονής του. Όσον αφορά στον κεντρικό χώρο της πλατείας αυτός επιλέγεται μάλλον λόγω της ασφάλειας που προσφέρει η κίνηση και ο επαρκής φωτισμός, στοιχεία που αντισταθμίζουν το μειονέκτημα της απουσίας ιδιωτικότητας καθώς ο χώρος αυτός είναι εύκολα ορατός από τους διερχόμενους. Βέβαια να

μερος_α.indd 234 12/6/2015 9:06:47 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Χάρτης 12 // Διαγραμματική αποτύπωση της "κατοίκησης" της πλατείας από τους άστεγους
(έρευνα πεδίου Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2014)

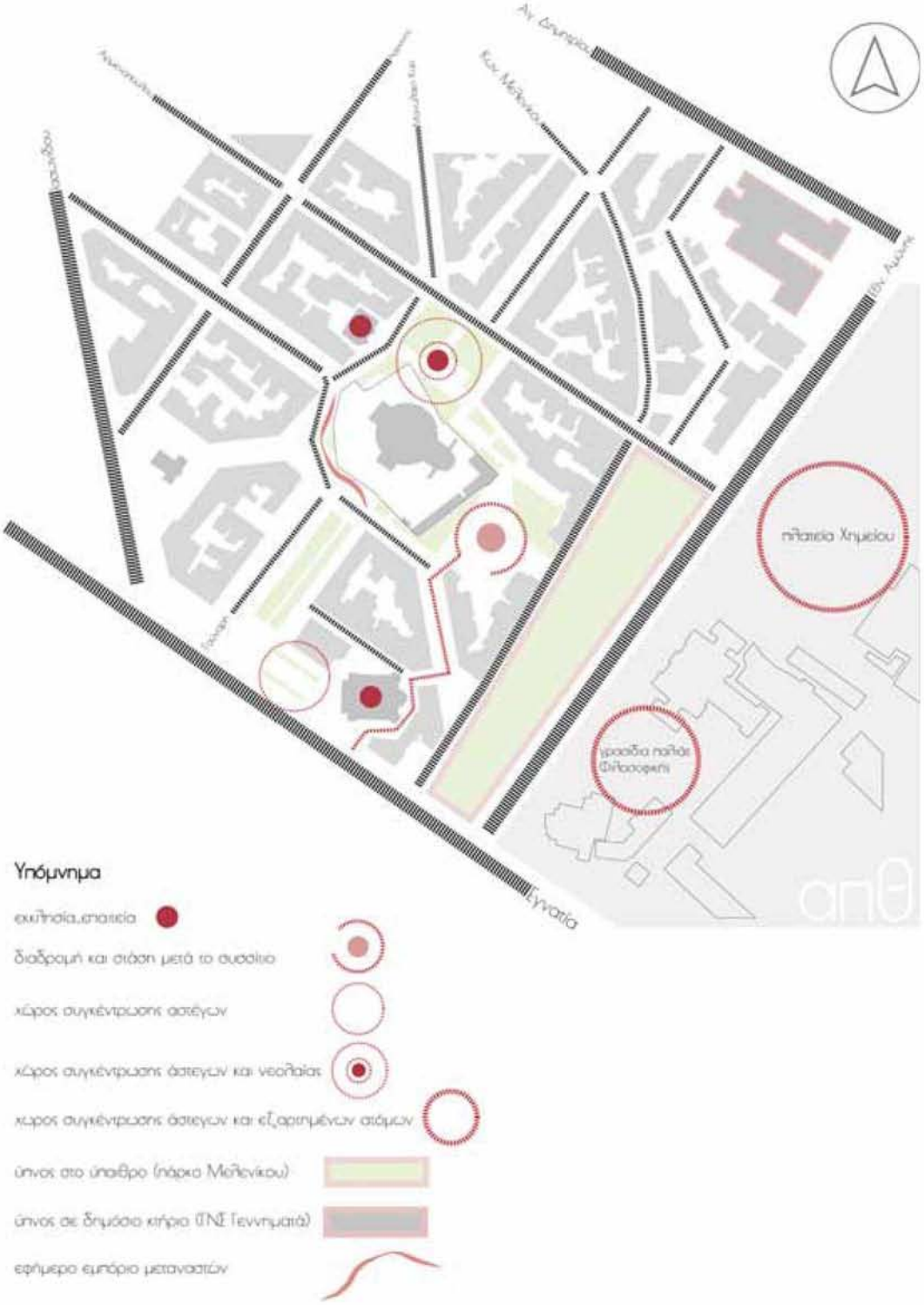

μερος_α.indd 235 12/6/2015 9:06:48 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

σημειωθεί ότι η πλατεία χρησιμοποιείται για ύπνο και δημιουργία προσωπικής γωνιάς κυρίως το χειμώνα όταν οι υπόλοιποι χρήστες του χώρου είναι λιγοστοί και πολύ λιγότερο το καλοκαίρι (και για λόγους θορύβου). Η ένταση της παρουσίας των αστέγων συναρτάται εκτός από τις εποχές του χρόνου και με τις ώρες της ημέρας. Ο πληθυσμός εντοπίζεται κυρίως αργά το βράδυ ή πολύ νωρίς το πρωί τις ώρες δηλαδή που ο άστεγος φτιάχνει την εφήμερη κατοικία του με φωτιές μέσα σε βαρέλια για θέρμανση, κουβέρτες και χαρτόκουτα πάνω στα ξύλινα παγκάκια. Τις υπόλοιπες ώρες της ημέρας που για τον άστεγο αποτελούν ώρες συνεχούς περιπλάνησης για την κάλυψη των αναγκών του, η κατοίκηση του χώρου από την ομάδα αυτή γίνεται αντιληπτή μόνο μέσω κάποιων από τα υλικά που αποτελούν την εφήμερη κατοικία (κυρίως χαρτόκουτα) τα οποία αποθηκεύονται κάτω από τα παγκάκια.

Ένα παράδειγμα πιο μόνιμης εγκατάστασης άστεγου πληθυσμού εντοπίζεται στο πάρκο της Μελενίκου. Το πάρκο αυτό λόγω των πυκνών φυτεύσεων που μέχρι πρότινος διέθετε αποτελούσε τόπο κατάλληλο όχι μόνο για ύπνο αλλά και για τη δημιουργία ενός στοιχειώδους προσωπικού χώρου που μπορούσε να λαμβάνει πιο μόνιμα χαρακτηριστικά καθώς ήταν προστατευμένος από τα βλέμματα των διερχόμενων. Ένα ακόμα στοιχείο που συνέβαλλε στην κατοχύρωση του ως τέτοιο χώρο από του άστεγο πληθυσμό, εκτός από την μορφολογία είναι ο λειτουργικός του ρόλος για τους υπόλοιπους κατοίκους της πόλης. Το πάρκο της Μελενίκου σχεδόν καταχρηστικά φέρει τον τίτλο πάρκο καθώς λειτουργεί περισσότερο ως μια πράσινη νησίδα ανάμεσα στο πεζοδρομημένο κομμάτι της οδού Μελενίκου με τα βιβλιοπωλεία και τα café και την οδό Εθνικής Αμύνης με την έντονη κυκλοφορία οχημάτων. Οι μοναδικές κινήσεις που παραλαμβάνει αυτή η επιμήκης νησίδα είναι εγκάρσιες σε ένα πλακοστρωμένο τμήμα της για την εξυπηρέτηση της πεζή μετακίνησης από το Πανεπιστήμιο προς την ενότητα Καμάρα – Ροτόντα.

μερος_α.indd 236 12/6/2015 9:06:48 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ΥΠΝΟΣ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ

μερος_α.indd 237 12/6/2015 9:06:52 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Η οικειοποίηση του χώρου στον συγκεκριμένο σημείο είναι ιδιαίτερα έντονη, με χαρακτηριστικό παράδειγμα κάποια παγκάκια που με την προθήκη άλλων ευτελών υλικών έχουν μετατραπεί σε μια μορφή κατοικίας. Η πρακτική αυτή δηλώνει την προσπάθεια του άστεγου όχι απλώς να καλύψει τη λειτουργική ανάγκη του ύπνου αλλά να υποκαταστήσει την ύπαρξη του σπιτιού ενώ ταυτόχρονα εικονοποιεί τον όρο «εξαναγκασμένη κατοίκηση του δημόσιου χώρου». Να σημειωθεί ότι το τελευταίο διάστημα έχουν αφαιρεθεί με πρωτοβουλία του Δήμου όλες οι φυτεύσεις από το χώρο, με σαφή στόχο να πάψει το σημείο αυτό να επιτελεί τον συγκεκριμένο λειτουργικό ρόλο. Η κίνηση του Δήμου αποτελεί μια έμμεση πολιτική απομάκρυνσης των αστέγων μέσω του σχεδιασμού, θέλοντας να δημιουργήσει μια ακόμα απαγορευμένη ζώνη στο χάρτη της «πόλης των άστεγων». Τέτοιου τύπου πρακτικές κατά τον David Sibley (1995) αποτελούν δείγμα της πάγιας προσπάθειας των κυρίαρχων ομάδων να «αποκαθάρουν» το χώρο και να αποκλείσουν από αυτόν ότι γίνεται αντιληπτό ως «μολυσματική» και «βρώμικη» επιρροή προερχόμενη από παρείσακτους. Η επίμονη όμως παρουσία της εφήμερης – άτυπης «κατοικίας» αυτής ειδικά στο πλαίσιο της νέας διαμόρφωσης του χώρου δηλώνει προκλητικά: όταν η ιδιωτική ζωή βιώνεται αναγκαστικά δημοσίως, ο δημόσιος χώρος δεν μπορεί παρά να αποτελεί το πεδίο πάνω στο οποίο αποτυπώνεται υλικά (και ανάγλυφα) αυτή η αντίφαση.

φαγητό/ένδυση/εισόδημα

Μια από τις βασικές αιτίες συγκέντρωσης άστεγου πληθυσμού στην περιοχή μελέτης είναι το συσσίτιο που πραγματοποιεί καθημερινά ο Ι.Ν. Παναγίας Δεξιάς σε κτήριο που βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα της πλατείας και η διανομή ρούχων που πραγματοποιείται μια φορά το μήνα στο χώρο της

μερος_α.indd 238 12/6/2015 9:06:53 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

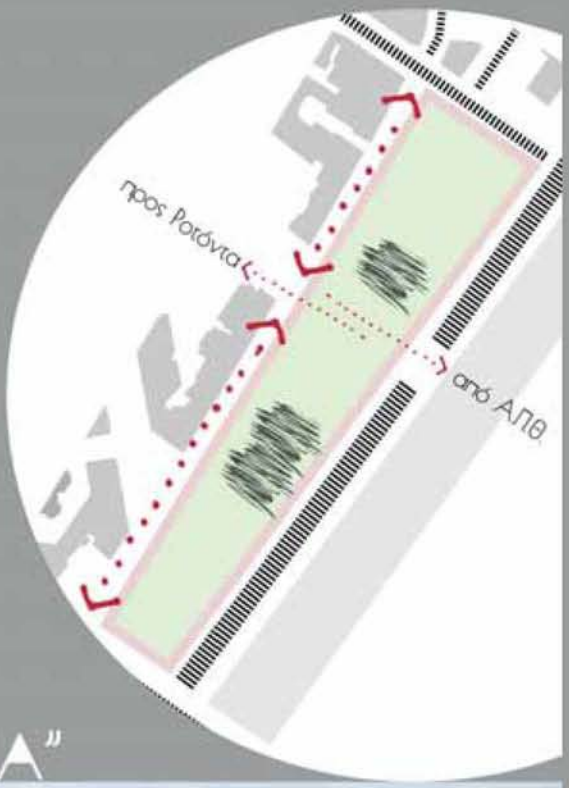

ΠΑΡΚΟ ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ | Η "ΚΑΤΟΙΚΙΑ"

μερος_α.indd 239 12/6/2015 9:06:56 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

εκκλησίας. Σύμφωνα με τους εργαζόμενους στο συσσίτιο, καθημερινά παρέχεται φαγητό σε 140 άτομα καταγεγραμμένα επώνυμα. Οι περισσότεροι από αυτούς ανήκουν στην κατηγορία του νεοάστεγου κάτι που ήταν απόλυτα εμφανές κατά την επιτόπια παρατήρηση. Οι άνθρωποι που περίμεναν την σειρά τους για τη διανομή φαγητού δεν είχαν σε καμία περίπτωση την αναμενόμενη εικόνα του άστεγου-κλοσάρ πρόκειται για πληθυσμό που μέχρι πρότινος μπορούσε να καλύψει τις βιωτικές του ανάγκες και βρέθηκε αιφνίδια στην κατάσταση της έλλειψης στέγης. Το γεγονός ότι τα άτομα που εντοπίζονται στο συσσίτιο δεν διαμένουν μακροχρόνια εκτός στέγης τα καθιστά περισσότερο κοινωνικά και έτσι ενώ στους κόλπους του άστεγου πληθυσμού η αντικοινωνική συμπεριφορά και η μοναχικότητα αποτελεί τον κανόνα (Rokach,2004) στην συγκεκριμένη περίπτωση δημιουργούνται κάποιες παρέες που παραμένουν στο χώρο της πλατείας για να φάνε και να συζητήσουν, εκείνη την ώρα η πλατεία αποτελεί την τραπεζαρία ή το σαλόνι τους. Να σημειωθεί ότι και πάλι αυτή η πρακτική αφορά αποκλειστικά τους άνδρες, καθώς κατά τις επισκέψεις στο συσσίτιο παρατηρήθηκε ότι οι γυναίκες δεν παρέμεναν σχεδόν ποτέ στο χώρο μετά τη διανομή, ένα ακόμα στοιχείο που πιστοποιεί την «αορατότητα της γυναικείας αστεγίας»(Baptista,2011).

Μια ακόμα δομή υποστήριξης που δραστηριοποιείται στην περιοχή διεξάγοντας συσσίτιο είναι η ομάδα «Γρανάζια». Η ομάδα αυτή αναφέρεται ειδικά γιατί ως στόχο της έχει όχι μόνο την υποστήριξη του άστεγου πληθυσμού αλλά και την ανάδειξη του προβλήματος της έλλειψης στέγης. Μάλιστα στα πλαίσια αυτής της λογικής έχει διοργανώσει στο παρελθόν γιορτή δρόμου στην πλατεία. Σκοπός της γιορτής ήταν να πάψει ο άστεγος να αποτελεί μια αόρατη παρουσία στην πόλη . Τέτοιου τύπου πρωτοβουλίες ενισχύουν το χαρακτήρα της πλατείας ως *judgment free space*, ενώ εκείνες τις στιγμές ο δημόσιος χώρος λειτουργεί πραγματικά ως τόπος συνάντησης με την ετερότητα μιας συνάντησης που

μερος_α.indd 240 12/6/2015 9:06:56 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

επιχειρεί να άρει το φόβο που προκαλεί το ξένο, το ανοίκειο, το διαφορετικό και να επαναπροσδιορίσει το δικαίωμα στην πόλη για τους «αόρατους» κατοίκους της.

Όσον αφορά στους τόπους δημιουργίας εισοδήματος για τον άστεγο πληθυσμό της περιοχής μελέτης, αυτοί εντοπίζονται κυρίως μπροστά από της δυο εκκλησίες που βρίσκονται εκεί, την Παναγία Δεξιά στην Καμάρα και τον Ι.Ν. του Αγίου Γεωργίου απέναντι από τη Ροτόντα. Η κύρια δραστηριότητα που επιτελείται εκεί είναι η επαιτεία και η πώληση αντικειμένων σχετικών με τη λατρευτική διαδικασία (κυρίως κεριά). Σαφώς εντονότερη συγκέντρωση επαιτών παρατηρείται τις Κυριακές την ώρα της λειτουργίας αλλά και τις υπόλοιπες ώρες μπορεί να δει κανείς ανθρώπους που επαιτούν καθώς οι εκκλησιαστικοί χώροι είναι γενικώς συνδεδεμένοι με την φιλανθρωπία και μάλιστα οι συγκεκριμένοι βρίσκονται σε μια κεντρική περιοχή με συνεχή ροή πεζών.

ελεύθερος χρόνος

Όπως έχει ήδη ειπωθεί οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου αποτελούν την πιο θολή και δύσκολα ορίσιμη χωρικά και χρονικά πτυχή της ζωής του άστεγου πληθυσμού. Η περιοχή μελέτης όμως αποτελεί έναν από τους χώρους που λόγω των χαρακτηριστικών της λειτουργεί ως σημείο αναφοράς για τους άστεγους και ως προς αυτές τις δραστηριότητες. Το στοιχείο που αξίζει να αναφερθεί είναι ότι ως τέτοιο σημείο αναφοράς λειτουργεί (παραδόξως) κυρίως το κεντρικό κομμάτι της πλατείας γύρω από τη Ροτόντα που αποτελεί και τον πιο έντονα οικειοποιούμενο χώρο από τις υπόλοιπες ομάδες χρηστών. Το στοιχείο λοιπόν που έχει περισσότερο ενδιαφέρον στην περίπτωση αυτή δεν είναι τόσο η οικειοποίηση του χώρου από τον άστεγο πληθυσμό αλλά η λειτουργία της πλατείας ως τόπος συνάντησης με την ετερότητα.

μερος_α.indd 241 12/6/2015 9:06:57 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Η παρουσία και μόνο του άστεγου πληθυσμού σε ένα δημόσιο χώρο όπως έχει ήδη ειπωθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο αμφισβητεί το «κανονικό» πρότυπο χρήσης του , ενώ η ενοχλητική παρουσία του «άλλου» προκαλεί το φόβο και την αμηχανία. Οι Knox & Pinch υποστηρίζουν ότι όταν σε ένα δημόσιο χώρο υπάρχει έντονη η παρουσία μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας αυτόματα αυτός ο χώρος αποκλείεται για όλους τους υπόλοιπους(Knox & Pinch, 2009:25). Η παραπάνω διατύπωση ως ένα βαθμό ανταποκρίνεται στην προηγούμενη περίπτωση μελέτης (πλατεία Δικαστηρίων) καθώς εκεί παρατηρήθηκε έντονη παρουσία μεταναστών και αντίστοιχα εξαιρετικά περιορισμένη γηγενών. Να σημειωθεί όμως ότι η πλατεία Δικαστηρίων κατοχυρώθηκε ως σημείο κοινωνικοποίησης και συνάντησης μεταναστών ελλείψει άλλων χρηστών, δεν ήταν δηλαδή η δική τους κατοίκηση του χώρου που εκτόπισε άλλες ομάδες από αυτών, τουλάχιστον σε πρώτη φάση. Αντιθέτως στην συγκεκριμένη περίπτωση οι άστεγοι αναμειγνύονται στον ίδιο χώρο με τον στεγασμένο πληθυσμό, δοκιμάζοντας μέσω της συνύπαρξης την ισχύ της αντίθεσης εμείς/άλλοι ως παράγοντα κοινωνικών και χωρικών διαχωρισμών.

Προκειμένου να ερμηνευθεί αυτή η παράδοξη συνθήκη είναι και πάλι χρήσιμη η ανάγνωση του χώρου της πλατείας ως μια «*αιρετική γεωγραφία*» (Cresswell,1996) στην πόλη. Με άλλα λόγια η αμφισβήτηση του «κανονικού» προτύπου χρήσης και λειτουργίας του δημόσιου χώρου εδώ, δεν γίνεται από μια μόνο κοινωνική ομάδα στιγματισμένη άλλωστε και ως περιθωριακή, αλλά από όλες της κοινωνικές ομάδες που χρησιμοποιούν εντατικά το χώρο. Αυτή η κοινή στάση αμφισβήτησης για τον μεν στεγασμένο πληθυσμό ως επιλογή για το δε άστεγο κατ ανάγκη είναι που φέρνει πιο κοντά στην συγκεκριμένη περίπτωση τους δυο πόλους της αντίθεσης εμείς/άλλοι.

μερος_α.indd 242 12/6/2015 9:06:57 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

μερος_α.indd 243 12/6/2015 9:07:02 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

* καταλήγοντας

Η παρουσία των άστεγων στην πόλη της Θεσσαλονίκης αποτελεί ένα φαινόμενο που εμφανίζει σαφώς μικρότερη ένταση από ότι στην Αθήνα, παρόλα αυτά αυξάνεται με ταχείς ρυθμούς τα τελευταία χρόνια. Μια παρουσία όμως που παραμένει ασαφής, καθώς λείπει η πρωτογενής έρευνα που θα μπορούσε να αποτελέσει το πρώτο βήμα για τη δημιουργία υποστηρικτικών πολιτικών. Αντιθέτως η κρατική «μέριμνα» εκφράζεται με μέτρα απλώς απόκρυψης της ενοχλητικής παρουσίας των αστέγων ειδικά σε περιοχές που αποτελούν τη «βιτρίνα» της πόλης, κάποιες από αυτές εντοπίζονται και στην περιοχή μελέτης. Η διασφάλιση άλλωστε της εύρυθμης λειτουργίας του δημόσιου χώρου απαλλαγμένης από πρακτικές που αμφισβητούν το «κανονικό» πρότυπο και κάνουν άμεσα ορατή την ανισότητα είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη διατήρηση της τάξης και της επικράτησης των συμφερόντων των κυρίαρχων ομάδων στον αστικό χώρο.

Η πλατεία της Ροτόντας όμως αποτελεί ένα παράδειγμα αμφισβήτησης της παραπάνω πολιτικής. Οι τοπικές αρχές και τύπος από τη μια μεριά εκφράζουν λεκτικά και πρακτικά την πρόθεση τους για την συγκρότηση μιας φυσιογνωμίας για την περιοχή περισσότερο προσανατολισμένης στον τουρισμό και την κατανάλωση. Αυτός είναι και ο λόγος που κατά καιρούς δημοσιεύονται στον τύπο

μερος_α.indd 244 12/6/2015 9:07:02 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

άρθρα που μιλούν για την ύπαρξη ενός θύλακα παρανομίας στο κέντρο της πόλης, για κατοίκους που φοβούνται να πλησιάσουν στο σπίτι τους ή για τουρίστες που απογοητεύονται από την εικόνα που παρουσιάζει η περιοχή. Αυτός είναι και ο λόγος που ο Δήμος κόβει τους θάμνους από το πάρκο της Μελενίκου ή τοποθετεί κιγκλιδώματα στα πεζούλια της Γούναρη. Από την άλλη πλευρά η κατοίκηση της πλατείας από τους άστεγους , ο ιδιότυπος τρόπος οικειοποίησης του δημόσιου χώρου από το στεγασμένο πληθυσμό και η μεταξύ τους συνάντηση αποτελεί μια ισχυρή αντίρροπη δύναμη ως προς τη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της περιοχής. Στην ουσία η Ροτόντα δεν αποτελεί παρά την ανάγλυφη αποτύπωση των αντιτιθέμενων διεκδικήσεων για το ρόλο του δημόσιου χώρου. Ταυτόχρονα όμως το υπό μελέτη παράδειγμα ενέχει μια σοβαρή προβληματική: η κατοίκηση του δημόσιου χώρου για ένα μέρος των χρηστών του (άστεγοι) δεν αποτελεί επιλογή αλλά αναγκαστική συνθήκη οπότε η πλατεία εκτός από πεδίο σύγκρουσης αναδεικνύεται και ως τόπος στον οποίο εγγράφονται οι κοινωνικές ανισότητες και η εγγενής τάση του καπιταλισμού να καθιστά ένα τμήμα του πληθυσμού «περιττό». Η υπό μελέτη πλατεία τελικά αντιπροσωπεύει την ζωντανή και αντιφατική πραγματικότητα της πόλης συμπυκνωμένη σε λίγα μόνο τετραγωνικά, στην καρδιά του κέντρου της.

μερος_α.indd 245 12/6/2015 9:07:02 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

μερος_α.indd 246 12/6/2015 9:07:02 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

3. συμπεράσματα

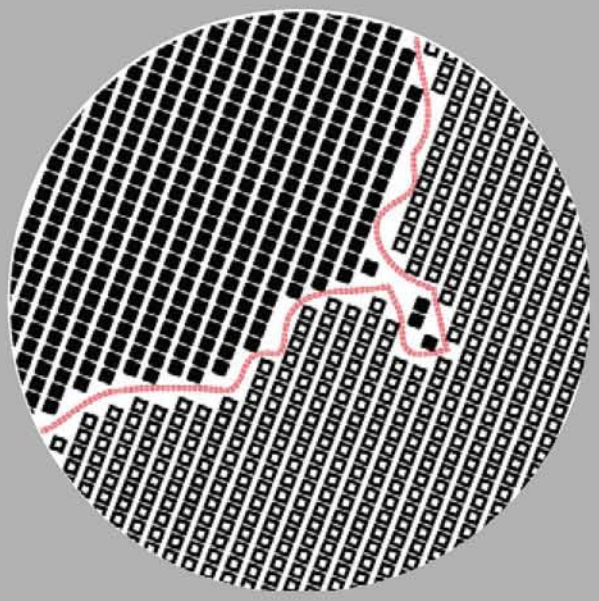

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Βαδίζοντας προς την εξαγωγή συμπερασμάτων, είναι αναγκαίο να γίνει συμπυκνωθεί εκ νέου η φύση της παρούσας εργασίας. Πρόκειται για μια απόπειρα προσέγγισης και ερμηνείας του πολλαπλού ρόλου του δημόσιου χώρου ως : πεδίο εκδίπλωσης της κοινωνικής ζωής, διαφιλονικούμενο τόπο κοινωνικών ομάδων, ενεργό συντελεστή στη διαδικασία της ανθρώπινης επικοινωνίας, τόπο αναπαραγωγής ή επαναδιαπραγμάτευσης του «κανονικού» προτύπου. Οι παραπάνω πτυχές του δημόσιου χώρου που υπερβαίνουν τα γεωμετρικά του χαρακτηριστικά (χωρίς να τα αγνοούν) γίνεται μέσα από την μελέτη της κατοίκησης του (είτε ως μοναδική κατοικία είτε ως συμπλήρωμα αυτής) από κοινωνικές ομάδες που διαφοροποιούνται από την πλειονότητα ,αποτελούν υποκείμενα συλλογικής διάκρισης λόγω της ετερότητας τους και κωδικοποιούνται ως άλλοι. Οι λέξεις κλειδιά λοιπόν, δημόσιος χώρος, άλλοι και κατοικία αποτελούν και τον οδηγό εξαγωγής συμπερασμάτων, μέσα πάντα από τη γείωση του νοήματος των εννοιών αυτών στο έδαφος των περιπτώσεων μελέτης που επιλέχθηκαν για την συγκεκριμένη εργασία (πλατεία Δικαστηρίων, πλατεία Αγίου Γεωργίου)και την συγκριτική τους προσέγγιση.

Οι άλλοι και το δικαίωμα στην πόλη

Μετανάστες και άστεγοι (τα υποκείμενα της μελέτης) ενώ αποτελούν διαφορετικές εκφάνσεις της ετερότητας μπορούν να προσεγγιστούν ενιαία μέσα από το κοινό τους χαρακτηριστικό :την «στιγματισμένη» ταυτότητα που φέρουν. Ο μετανάστης «ξένος» και ο άστεγος «περιθωριακός» και οι δυο αποτελούν μορφές του *απειλητικού άλλου* (Zizek, 2002) και ως εκ τούτου ενσαρκώνουν τον κοινωνικό φόβο της αποσταθεροποίησης. Όπως γλαφυρά περιγράφει ο Schutz: *Η παρουσία του άλλου έχει παρόμοια επίδραση με τον σεισμό, κομματιάζει το στέρεο έδαφος που πάνω του βασίζεται η ασφάλεια της καθημερινής ζωής, γίνεται αυτός που θέτει υπό αμφισβήτηση όλα όσα*

μερος_α.indd 248 12/6/2015 9:07:03 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

φαίνονταν αναμφισβήτητα στα μέλη της ομάδας που προσεγγίζει (Schutz, 1967: 95-118). Η αμφισβήτηση αυτών που μοιάζουν αναμφισβήτητα αποτελεί σοβαρό κίνδυνο αποσταθεροποίησης της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων, και των εξουσιαστικών δομών της, συνεπώς ο στιγματισμός του υποκειμένου της αποσταθεροποίησης ως ξένο, άλλο, περιττό αποτελεί απαραίτητο συστατικό του κοινωνικού ελέγχου μέσω της απόδοσης ταυτοτήτων. Μάλιστα ο Foucault υποστηρίζει εύστοχα ότι ο κοινωνικός έλεγχος πριν από όλα τα άλλα είναι μια ταξινομητική διαδικασία ταυτοτήτων οι οποίες ορίζονται «εξ αντιδιαστολής» (Faucault, 1991:95-97).

Αυτή η αντιδιαστολή ορίζει και την ουσία του προβλήματος της ετερότητας, καθώς μέσα από την αντιδιαστολή μέσα/έξω, εγώ/άλλος, περιθωριακός/μη περιθωριακός αναδύεται η έννοια του ορίου. Πώς μπορεί όμως να υπερβληθεί το όριο, η διχοτόμηση; Η Bell Hooks προτείνει μια εναλλακτική ματιά που επιχειρεί να αποδυναμώσει την ισχύ του ορίου ως παράγοντα αποκλεισμού. Υποστηρίζει ότι το περιθώριο μπορεί να υπάρχει αλλά δεν αποτελεί αναγκαστικά το χώρο της στέρησης και της απόγνωσης , μπορεί δυνητικά να αποτελέσει ένα χώρο ριζοσπαστικής δυνατότητας, ένα χώρο αντίστασης (Hooks, 1989). Μια τέτοια οπτική όμως στην πραγματικότητα αποφεύγει να αντιπαρατεθεί με το ζήτημα του αποκλεισμού βαφτίζοντας το περιθώριο επιλογή και όχι αποτέλεσμα εξώθησης σε αυτό ή όπως η ίδια το θέτει: *το να επιλέγω το περιθώριο από το να καθορίζομαι από αυτό έχει διαφορά* (Hooks, 1989:206). Σε μια κοινωνία όπου η απόδοση των ταυτοτήτων και η αξιολόγηση αυτών γίνεται από τους έχοντες εξουσία με σκοπό τη διατήρηση της το περιθώριο θα αποτελεί πάντα αναγκαστική συνθήκη και όχι επιλογή , μια «*μαύρη τρύπα*» (Castells,2010) στην οποία το άτομο εγκλωβίζεται καθώς ζει αποκλεισμένο κοινωνικά και οικονομικά, συνεπώς αντί μιας εναλλακτικής ανάγνωσης του περιθωρίου χρησιμότερο είναι να ανιχνευθούν δρόμοι ανατροπής ή διάσχισης καλύτερα (χρησιμοποιώντας την ορολογία του Deleuze)των ορίων.

μερος_α.indd 249 12/6/2015 9:07:03 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Σύμφωνα με τον Bauman ένας από τους πιο δυναμικούς τρόπους αμφισβήτησης των κατηγοριοποιήσεων και των ταξινομήσεων που δημιουργούν τα όρια είναι η παρουσία του «άλλου» στον κοινωνικό χώρο από τον οποίο έχει τεθεί «εκτός τόπου» [1](Bauman,2000). Η παραπάνω προσέγγιση στην ουσία υποστηρίζει ότι η διεκδίκηση της ορατότητας στο δημόσιο χώρο της πόλης από τις αποκλεισμένες ομάδες δεν αποτελεί μόνο μια κίνηση άρσης του δικού τους αποκλεισμού αλλά πολύ περισσότερο μια κίνηση αμφισβήτησης της ίδιας της διαδικασίας συγκρότησης των ορίων. Οι περιπτώσεις μελέτης δίνουν τη δική τους απάντηση στο ερώτημα της ορατότητας με διαφορετικές στρατηγικές η κάθε μια. Στην περίπτωση των μεταναστών όπως προσεγγίστηκε μέσω της μελέτης περίπτωσης της πλατείας Δικαστηρίων διακρίνεται μια σαφής προσπάθεια διεκδίκησης της ορατότητας και εγγραφής στο τοπίο, πρόκειται δηλαδή για τη διεκδίκηση του δικαιώματος στην πόλη μέσω της ορατότητας.

Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραπάνω στρατηγικής αποτελεί η ύπαρξη μεταναστευτικού εμπορίου με έντονη την εγγραφή του στο τοπίο. Οι αλλόγλωσσες πινακίδες ως στρατηγική προσέλκυσης συγκεκριμένου αγοραστικού κοινού αλλά και ως δήλωση υπέρβασης του φόβου και της ανωνυμίας κάνουν αισθητή την μεταναστευτική παρουσία στην πλατεία και πέριξ αυτής. Ταυτόχρονα η συγκέντρωση που εμφανίζουν οι επιχειρήσεις αυτές δημιουργεί μια αναγνωρίσιμη πολυπολιτισμική νησίδα που αποδίδει ιδιαίτερη φυσιογνωμία στον αστικό ιστό. Η ορατότητα της πολυπολιτισμικής παρουσίας στη Θεσσαλονίκη ειδικά έχει ακόμα μεγαλύτερη σημασία καθώς αποτελεί μια πόλη που αρνείται να αναδείξει το πολυεθνικό της παρελθόν και παρόν. Η ορατότητα του «ξένου» αμφισβητεί την κυρίαρχη αφήγηση της ελληνικότητας και όση αμηχανία και αν προκαλεί η αμφισβήτηση αυτή ανοίγει το διάλογο για την ζωντανή και πολυδιάστατη ταυτότητα της πόλης. Στην συγκεκριμένη μάλιστα περιοχή μελέτης η ορατότητα του μεταναστευτικού εμπορίου (καταστήματα και

μερος_α.indd 250 12/6/2015 9:07:03 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

υπαίθριο άτυπο εμπόριο) λειτουργεί και ως παράγοντας ενεργοποίησης της μνήμης του προσφυγικού εμπορίου (Μπιτ παζάρ) που χωροθετούνταν στο παρελθόν στην περιοχή.

Αντιθέτως στην περίπτωση του άστεγου η αορατότητα αποτελεί στρατηγική επιβίωσης. Σε αυτό το σημείο εντοπίζεται μια σημαντική διαφορά των δυο υπο μελέτη υποκειμένων, στην περίπτωση της ταυτότητας «μετανάστης» το ζήτημα έγκειται στο κοινωνικό στίγμα που την συνοδεύει, στην περίπτωση όμως του άστεγου η ίδια η ταυτότητα πέρα από το κοινωνικό της στίγμα δεν είναι επιθυμητή. Ο άστεγος κινείται ως αόρατη παρουσία στην πόλη προκειμένου να επιβιώσει σε ένα χώρο που είναι εξ ορισμού αφιλόξενος για αυτόν. Παρόλα αυτά όταν η παρουσία αυτή γίνεται ορατή μέσω των δραστηριοτήτων του (πχ επαιτεία) και των υλικών υπολειμμάτων της κατοίκησης του βίαια θέτει το ερώτημα των κοινωνικών ανισοτήτων, αναδεικνύει τη δυναμικότητα της σχέσης περιθωρίου-μη περιθωρίου (ειδικά όταν πρόκειται για την περίπτωση των νεοάστεγων) και θέτει με νέους όρους την σχέση δημόσιου/ ιδιωτικού χώρου αναδεικνύοντας την σημασία του ιδιωτικού χώρου με την έννοια του προσωπικού και την προβληματικότητα της συνθήκης της αναγκαστικής κατοίκησης του δημόσιου χώρου.

Ο δημόσιος χώρος ως κατοικία/ως συμπλήρωμα της κατοίκησης

Η τελευταία διαπίστωση οδηγεί στη ανάγκη διερεύνησης του δημόσιου χώρου ως ένα είδος κατοικίας. Η έννοια της κατοίκησης εκφράζει την πιο έντονη μορφή οικειοποίησης του χώρου, εκφράζει την συναισθηματική και βιωματική σχέση με το χώρο(την ποιητική αντίληψη του χώρου όπως την ορίζει ο Schulz)[2] σε τέτοιο βαθμό ώστε αυτός να προσεγγίζει τον πιο οικείο και προσωπικό από όλους τους χώρους, αυτόν του σπιτιού. *Ό,τι ξεκινά ως αδιαφοροποίητος*

μερος_α.indd 251 12/6/2015 9:07:03 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

χώρος γίνεται τόπος καθώς τον γνωρίζουμε καλύτερα και του αποδίδουμε αξία, παρατηρεί η Cresswell (2008:8), αυτή ακριβώς η απόδοση αξίας στο χώρο περιγράφει τη διαδικασία της οικειοποίησης, το πρώτο βήμα κατοίκησης του. Καίριο ερώτημα όμως αποτελεί: **πόσο οικειοποίησημος είναι ο δημόσιος χώρος στη σύγχρονη πόλη;**

Ο δημόσιος χώρος δεν αποτελεί ένα χώρο de facto ανοιχτό στην ανθρώπινη επικοινωνία και επαφή, φιλόξενο για όλους αποτελώντας τον υλικό χώρο της δημόσιας σφαίρας. Σε ένα περιβάλλον όπου η ανταλλακτική αξία τείνει να καταστρέψει , υποτάξει την πόλη και την πραγματικότητα της ως καταφύγιο της αξίας χρήσης (Lefebvre,2007), η σχέση δημόσιου – ιδιωτικού χώρου επαναπροσδιορίζεται με το βάρος να πέφτει στον ιδιωτικό και το δημόσιο χώρο αποστερημένο από τον κοινωνικό του ρόλο να λειτουργεί ως το συμπλήρωμα του ως ένα άψυχο σκηνικό. Ένας τέτοιος δημόσιος χώρος διέπεται από πολύ συγκεκριμένους νόμους και κανόνες συμπεριφοράς, εμφανίζει όρια και αποκλεισμούς για τις ομάδες που δεν υιοθετούν το «κανονικό» πρότυπο λειτουργίας του. Μια τέτοια όμως ανάγνωση του δημόσιου χώρου θα ήταν μονοσήμαντη αν δεν μπορούσε να δει το χώρο *δυνάμει οικιεοποίησιμο*, όπως εύστοχα σημειώνει η Hannah Arendt (1986:52). Με άλλα λόγια ακόμα και σε αυτό το πλαίσιο οι ομάδες που αμφισβητούν το «κανονικό πρότυπο», διαφοροποιούνται από αυτό και συχνά σηματοδοτούνται ως «άλλοι», συμβάλλουν μέσα από την παρουσία και τις δραστηριότητες τους στη διαμόρφωση μιας άλλης φυσιογνωμίας για το δημόσιο χώρο που αποτελεί ακόμα ανοιχτό διακύβευμα. Τα υποκείμενα μελέτης (μετανάστες και άστεγοι) απλώνοντας τις δραστηριότητες τους και τις καθημερινές τους δραστηριότητες στο δημόσιο χώρο της πόλης αποτελούν απτή απόδειξη αυτού.

Μέσα από τις περιπτώσεις μελέτης όπως προειπώθηκε αναδύεται όχι

μερος_α.indd 252 12/6/2015 9:07:03 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

απλώς μια διαδικασία οικειοποίησης του δημόσιου χώρου αλλά κατοίκησης αυτού με διαφορετικό τρόπο όμως η κάθε μια. Οι μετανάστες αντιμετωπίζουν όπως φάνηκε μέσω της περίπτωσης μελέτης αντιμετωπίζουν το χώρο της πλατείας ως αναγκαίο συμπλήρωμα της κατοικίας τους. Συναντιούνται και ζουν την κοινωνική τους ζωή στην πλατεία, συζητάνε, παίζουν αντιμετωπίζουν συλλογικά τα προβλήματα της επιβίωσης αμφισβητώντας την υπαγωγή της κοινωνικής ζωής και του ελεύθερου χρόνου στην σφαίρα της κατανάλωσης. Η βιωματική σχέση που αναπτύσσουν με τον τόπο είναι εμφανής κατ αρχάς μέσω της ονοματδοσίας του. Η πλατεία Δικαστηρίων για τους μετανάστες είναι ο «*Μπαχτσες Ρούσων*» (Βυζοβίτη, 2006) αλλάζοντας το όνομα της πλατείας σηματοδοτούν το χώρο ως δικό τους ενώ ταυτόχρονα η αλλαγή της διαμόρφωσης του χώρου (καρέκλες, κασόνια) ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της χρήσης του ολοκληρώνουν την εικόνα της κατοίκησης. Ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο είναι ότι οι μετανάστες φαίνεται να επαναδιαπραγματεύονται όχι μόνο το ρόλο και τη χρήση της ίδιας της πλατείας αλλά και των πεζοδρομίων, του κατωφλιού ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό. Η λειτουργία των πεζοδρομίων έξω από τα καταστήματα μεταναστών ως τόποι συγκέντρωσης στον συμβολικό χώρο που ορίζει το κατώφλι αποτελεί μια εύγλωττη εικονοποίηση της κοινωνικής ζωής που ασφυκτιά στους τέσσερις τοίχους και απλώνεται στην πόλη.

Αν το παράδειγμα των μεταναστών προτείνει μια διευρυμένη προσέγγιση της κατοικίας με τις λειτουργίες αυτής να μην περιορίζονται απαραίτητα στο δομημένο χώρο οι άστεγοι ως δεύτερη περίπτωση μελέτης κατοικώντας το δημόσιο χώρο δηλώνουν εμφατικά την προβληματική κατάσταση της απουσίας της κατοικίας ως δομημένο χώρο. Η κρεβατοκάμαρα του άστεγου είναι κάποιο παγκάκι, το σαλόνι του ένας προστατεμένος από τα βλέμματα χώρος που έχει διαμορφώσει και κατοχυρώσει άτυπα ως προσωπικό, η κουζίνα του το

μερος_α.indd 253 12/6/2015 9:07:03 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

συσσύτιο, το μπάνιο του μια δημόσια τουαλέτα. Πρόκειται για μια διάσπαρτη κατοικία με γυάλινους τοίχους καθώς η ιδιωτική ζωή του γίνεται βιαίως δημόσια που δεν μπορεί να ανταποκριθεί ικανοποιητικά όχι μόνο στη λειτουργική διάσταση του σπιτιού αλλά κυρίως στην ψυχολογική. Όπως έχε πει και ο αρχιτέκτονας Samuel Mockbee *για την κατοικία όλοι τελικά θέλουμε το ίδιο όχι μόνο ένα ζεστό και στεγνό δωμάτιο αλλά ένα καταφύγιο για την ψυχή* (Openheimer&Hursley,2005). Η κατοικία ως καταφύγιο, αποτελεί μια αναντικατάστατη παρουσία από ψυχολογικής άποψης παρουσία στην ζωή του ανθρώπου. Συνεπώς οι ιδιότυπες μορφές κατοίκησης του δημόσιου χώρου από τους άστεγους δεν μπορούν να ειδωθούν ως μια επιλογή υπέρβασης της κατοικίας ως περίκλειστο χώρο αλλά ως μια συνθήκη απόλυτης στέρησης που σε έναν αστικό χώρο αφιλόξενο και ασυνεχή (καθώς δεν προσφέρονται όλες οι περιοχές για «κατοίκηση») κάτι που καθιστά την ομάδα των αστέγων ως την κατεξοχήν αποκλεισμένη ομάδα στην πόλη.

Η σημασία του τόπου

Οι περιπτώσεις μελέτης έδειξαν ότι τα χαρακτηριστικά του χώρου όσον αφορά τη θέση του στην πόλη, την μορφολογία του αλλά το κλίμα που διαμορφώνει η χρήση του από τις υπόλοιπες ομάδες που οικειοποιούνται το χώρο αποτελούν σημαντικούς παράγοντες ως προς τη δυνατότητα κατοίκησης του δημόσιου χώρου. Άλλωστε ενώ είναι αναγκαίο να προσεγγίσει κανείς το χώρο πέρα από τα γεωμετρικά του χαρακτηριστικά προκειμένου να τον αντιληφθεί και να τον ερμηνεύσει αυτά δε παύουν να υπάρχουν και να διαδραματίζουν το δικό τους αυτοτελή ρόλο.

Οι δυο πλατείες που μελετήθηκαν χωροθετούνται στο κέντρο της πόλης. Το κέντρο όπως έχει ήδη σημειωθεί σε προηγούμενα κεφάλαια αποτελεί το

μερος_α.indd 254 12/6/2015 9:07:04 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

κέντρο της ζωής τόσο των μεταναστών όσο και των άστεγων καθώς προσφέρει οικονομικούς πόρους για την επιβίωση αλλά και την ανωνυμία που απαλύνει το κοινωνικό στίγμα των εν λόγω ταυτοτήτων. Το κέντρο της Θεσσαλονίκης μάλιστα χαρακτηρίζεται από πολυλειτουργικότητα και κοινωνική ανάμειξη στοιχεία που το καθιστούν ακόμα πιο φιλόξενο. Πιο συγκεκριμένα η πλατεία Δικαστηρίων χωροθετείται σε ένα τμήμα του κέντρου που εντοπίζεται σημαντική παρουσία μεταναστευτικής κατοικίας, το στοιχείο αυτό αποτελεί παράγοντα που ευνοεί τόσο την παρουσία μεταναστών στο δημόσιο χώρο όσο και την ανάπτυξη ethic business. Η πλατεία Αγίου Γεωργίου από την άλλη πλευρά αναδεικνύεται ως τόπος συγκέντρωσης αστέγων καθώς συγκεντρώνει στην έκταση της σημαντικούς πόρους για την επιβίωση του πληθυσμού αυτού. Οι εκκλησίες ως χώροι επαιτείας και συσσιτίου, η πλατεία και τα πάρκα της Μελενίκου ως χώροι ύπνου και διημέρευσης αποτελούν κάποιους από τους σημαντικότερους πόλους έλξης παρουσίας των άστεγων.

Η μορφολογία των πλατειών διαδραματίζει επίσης το δικό της ρόλο όχι τόσο ως παγιωμένη μορφή αλλά περισσότερο ως μια υπό διαπραγμάτευση οργάνωση του χώρου. Ο σχεδιασμός της πλατείας Δικαστηρίων δεν είναι ιδιαίτερα φιλικός προς τον χρήστη και η οργάνωση του χώρου την καθιστά περισσότερο χώρο διέλευσης παρά στάσης. Παρόλα αυτά η καθημερινή και εντατική χρήση του χώρου χρησιμοποιεί τον αστικό εξοπλισμό (παγκάκια) και του αλλάζει χρήση ώστε να ικανοποιεί τις ανάγκες των δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα στην πλατεία (πχ επιτραπέζιο παιχνίδι). Ενώ παράλληλα οι δενδροφυτεμένοι πράσινοι χώροι και η ύπαρξη της παιδικής χαράς λειτουργούν ως πόλοι συγκέντρωσης. Στην περίπτωση της πλατείας Αγίου Γεωργίου ο αστικός εξοπλισμός (ξύλινα παγκάκια) προσφέρεται για ύπνο από τον άστεγο πληθυσμό, και η διαμόρφωση του πάρκου της Μελενίκου με τις θαμνώδεις φυτεύσεις προσφέρει μια αίσθηση ιδιωτικότητας. Βέβαια όπως έχει ήδη σημειωθεί αυτή δυνατότητα δημιουργίας «προσωπικής γωνιάς» στο

μερος_α.indd 255 12/6/2015 9:07:04 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

πάρκο έχει γίνει αντιληπτή από το Δήμο ο οποίος προσδοκώντας σε μια πιο καθαρή και γυαλιστερή εικόνα της τουριστικής αυτής περιοχής σπεύδει να αφαιρέσει τις φυτεύσεις.

Τέλος ουσιώδες είναι να σημειωθεί η σημασία της φιλικής ή όχι ατμόσφαιρας που διαμορφώνεται από τους υπόλοιπους χρήστες των υπό μελέτη πλατειών για τη δυνατότητα ύπαρξης του «άλλου» σε αυτές. Στην περίπτωση μελέτης της πλατείας δικαστηρίων οι ανάμειξη μεταναστών και γηγενών σε κοινές παρέας ήταν σχεδόν ανύπαρκτη, η συνύπαρξη τους στην πλατεία μπορεί να περιγραφεί περισσότερο ως αμοιβαία ανοχή παρά μια σχέση επικοινωνίας. Μια αιτία αυτής της αποστασιοποιημένης σχέσης είναι ότι ο χώρος είναι διαφορετικά καταγεγραμμένος στο γνωστικό χάρτη των γηγενών κατοίκων (ως πέρασμα) και των μεταναστών (ως τόπο συνάντησης). Οι δυο ομάδες όμως έρχονται κοντά στις περιπτώσεις που αναπτύσσουν κοινές πρακτικές οικειοποίησης του χώρου της πόλης το παράδειγμα της χρήσης των πεζοδρομίων ως καθιστικούς χώρους τόσο από τον μεταναστευτικό όσο και από ο γηγενή πληθυσμό αποτελεί ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα. Αντιθέτως στην περίπτωση της πλατείας Αγ. Γεωργίου η νεανική ηλικιακή σύνθεση των χρηστών τις πλατείας, η έντονη οικειοποίηση του χώρου που αναπτύσσουν και η εναλλακτική τους τοποθέτηση ως προς την αισθητική και τη λειτουργία του χώρου , συγκροτεί μια «*αιρετική γεωγραφία*» (Cresswell,1996) καθιστά και τους ίδιους μια ετερότητα σε σχέση με το κανονικό πρότυπο και ως εκ τούτου δημιουργείται ένα ιδιαίτερα φιλικό κλίμα απέναντι στους άστεγους και κάθε λογής «άλλους».

μερος_α.indd 256 12/6/2015 9:07:04 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Η συνάντηση με την ετερότητα και ο επαναπροσδιορισμός της ίδιας της ετερότητας

Οι δυο χώροι που μελετήθηκαν στα πλαίσια της παρούσας εργασίας μπορούν να κωδικοποιηθούν ως τόποι συνάντησης με την ετερότητα , παρόλο που στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για μια περισσότερο αμήχανη επαφή και στη δεύτερη μια παράδοξα ομαλή συνύπαρξη. Σαφώς δεν μπορεί να μιλήσει κανείς για την ανατροπή της διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στα δυο μέλη της αντίθεσης εμείς/άλλοι, σε κάθε περίπτωση όμως η μελέτη έδειξε ότι το στίγμα της ταυτότητας «άλλος» απαλύνεται μέσα από την συνύπαρξη και τη διεκδίκηση της παρουσίας στο χώρο των αποκλεισμένων ομάδων. Στην περίπτωση μάλιστα της πλατείας Αγίου Γεωργίου έγινε λόγος για την συγκρότηση μιας «αιρετικής γεωγραφίας», ενός τρόπου βίωσης δηλαδή του δημόσιου χώρου που θέλει να αμφισβητήσει την κυρίαρχη νόρμα χρήσης του και το κάνει μάλιστα σε ένα από τα κεντρικότερα και πιο τουριστικά σημεία της πόλης. Η διαπίστωση αυτή γεννά το ερώτημα: **θα μπορούσε ένα άθροισμα «αιρετικών γεωγραφιών» να δημιουργήσει μια νέα ποιότητα μετασχηματίζοντας συνολικά τη ζωή στην πόλη, αίροντας τις διαχωριστικές γραμμές του ψευδούς διπόλου εμείς/άλλοι και επανακατοχυρώντας το δημόσιο χώρο της πόλης ως τόπο έκφρασης και επικοινωνίας;**

Μια απόπειρα απάντησης στο παραπάνω ερώτημα έρχεται αναγκαστικά αντιμέτωπη μια σειρά άλλων: μπορεί η ζωή στην πόλη να αλλάξει μέσω ενός αθροίσματος νησίδων ελευθερίας; Η αποδοχή της παρουσίας του περιθωρίου στην πόλη αναιρεί την ύπαρξη του ίδιου του περιθωρίου και πολύ περισσότερο των δομικών παραγόντων που το γεννούν; Μάλλον όχι, η διερεύνηση όμως της πόλης μέσα από τα μάτια των «αόρατων» κατοίκων της, η ανάγνωση των ορίων και των αποκλεισμών αλλά και των

μερος_α.indd 257 12/6/2015 9:07:04 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

περιπτώσεων που τα όρια αμφισβητούνται μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση του δημόσιου χώρου όχι ως ένα στατικό πλαίσιο ή σκηνικό αλλά ως συνεχώς μεταβαλλόμενο πεδίο με βάση τη δυναμική που αναπτύσσουν οι κοινωνικές σχέσεις. Ενώ η κοινωνική δυναμική που μπορεί να αναπτυχθεί μέσα από την συνάντηση με την ετερότητα και την κατανόηση της έξω από στερεότυπα και προκαταλήψεις μπορεί να συμβάλει στον κλονισμό των βεβαιοτήτων αποτελώντας το πρώτο και απαραίτητο βήμα για την ανανέωση της ζωής στην πόλη και την επανανοηματοδότηση του δημόσιου χώρου της.

* σημειώσεις

1. «εκτός τόπου» θεωρείται το αντικείμενο που κανονικά δεν έχει θέση στο χώρο που βρίσκεται και ως τέτοιο θεωρείται βρώμικο και μιαρό, έτσι μέσω της παρουσίας του δημιουργεί το φόβο της μιαρότητας και της διατάραξης της κοινωνικής τάξης (Douglas,1991)

2. Ο Schulz ορίζει ότι άνθρωπος αντιλαμβάνεται το χώρο σε τρία επίπεδα το πρακτικό, το θεωρητικό και το ποιητικό. Στο ποιητικό επίπεδο εντάσσει τις έννοιες συναίσθημα και βίωμα.

μερος_α.indd 258 12/6/2015 9:07:04 πμ
Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

μερος_α.indd 259 12/6/2015 9:07:04 πμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

* ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΥΠΟΣΤΗΡΙΣΚΤΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ στο δήμο θεσσαλονίκης //αντιστοίχηση πληροφοριών **χάρτη 8**(σύμβολα και αρίθμηση)

Παροχή γευμάτων/ τροφίμων

Συσσίτια Δήμου Θεσσαλονίκης ●

1. Γ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ (ΚΑΠΗ Γ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ)

2. Δ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ (ΚΑΠΗ Δ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ)

3. Ε΄ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ (ΚΑΠΗ Ε΄ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ)

4. ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΑΝΔΡΙΑΣ (ΚΑΠΗ Τριανδρίας)

Συσσίτια εκκλησιών ◉

5. Ι.Ν. ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

6. Ι.Ν ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ

7. Ι.Ν. ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΔΕΞΙΑΣ

8. Ι.Ν. ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ

9. Ι.Ν. ΟΣΙΑΣ ΞΕΝΗΣ

10. Ι.Ν. ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

11. Ι.Ν. ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ

12. Ι.Ν. ΑΓΙΟΥ ΘΕΡΑΠΟΝΤΑ

13. Ι.Ν. ΑΓΙΩΝ ΠΑΝΤΩΝ

14. Ι.Ν. ΠΡΟΦΗΤΗ ΗΛΙΑ ΑΝΩ ΠΟΛΗΣ

15. Ι.Ν. ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΛΑΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ

Συσσίτια φιλανθρωπικών σωματείων και ΜΚΟ ○

16.«ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣΤΕΚΙ»ΔΙΑΚΟΝΙΑΤΗΣΕΛΛΗΝΙΚΗΣΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣΕΚΚΛΗΣΙΑΣΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

17. ΑΡΤΟΣ & ΔΡΑΣΗ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΟ ΣΩΜΑΤΕΙΟ

18. ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΡΥΘΡΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 259 13/6/2015 10:59:50 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

19. ΦΙΛΟΠΤΩΧΟΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΚΥΡΙΩΝ

20. ΑΔΕΛΦΕΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΤΕΡΕΖΑΣ ΤΗΣ ΚΑΛΚΟΥΤΑΣ

21. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ «ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΧΡΥΣΟΒΑΛΑΝΤΟΥ»

Κοινωνικό παντοπωλείο Δήμου

22. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ένδυση

Διανομή ρούχων από εκκλησίες

5. Ι.Ν. ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

8. Ι.Ν. ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ

13. Ι.Ν. ΑΓΙΩΝ ΠΑΝΤΩΝ

Διανομή ρούχων από φιλανθρωπικά σωματεία και ΜΚΟ

1. «ΔΩΣΕ-ΠΑΡΕ»

2. ΓΙΑΤΡΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

5. ΤΟ ΧΑΜΟΓΕΛΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

6. «ΑΡΣΙΣ» ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΝΕΩΝ

7. «ΧΑΡΙΣΕ ΤΟ» ΔΩΡΕΑΝ ΠΡΟΣΦΟΡΑ & ΖΗΤΗΣΗ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ & ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

16. ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΣΤΕΚΙ» ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

18. ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΡΥΘΡΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ

20. ΑΔΕΛΦΕΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΤΕΡΕΖΑΣ ΤΗΣ ΚΑΛΚΟΥΤΑΣ

Μπάνιο

16. «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΣΤΕΚΙ» ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

20. ΑΔΕΡΦΕΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΤΕΡΕΖΑΣ ΤΗΣ ΚΑΛΚΟΥΤΑΣ

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 260 13/6/2015 10:59:50 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Διαμονή

Προσωρινή διαμονή για ειδικές ομάδες (παιδιά, κακοποιημένες γυναίκες)

1. ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟ ΑΡΡΕΝΩΝ «ΠΑΠΑΦΕΙΟ»

2..ΞΕΝΩΝΑΣ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ ΠΛΗΡΟΥΣ ΚΑΙ ΜΙΚΡΗΣ ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ (για κακοποιημένες γυναίκες και τα παιδιά τους) ΔΗΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Δ/ΝΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ

20.ΑΔΕΡΦΕΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΤΕΡΕΖΑΣ ΤΗΣ ΚΑΛΚΟΥΤΑΣ μόνο για γυναίκες

Υπνωτήριο

4.ΦΙΛΟΞΕΝΕΙΟ ΑΣΤΕΓΩΝ ΔΗΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ ΑΡΡΕΝΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ «Ο ΜΕΛΙΤΕΥΣ». Η δομή λειτουργεί με την υποστήριξη των ΜΚΟ «ΑΡΣΙΣ» ΚΑΙ «PRAKSIS» ΚΑΙ ΤΟΥ «ΟΚΑΝΑ».

Κέντρο ημέρας

5.ΚΕΝΤΡΟ ΗΜΕΡΑΣ ΑΡΣΙΣ/PRAKSIS μόνο για κάποιες ώρες της μέρας χωρίς διανυκτέρευση

Υπηρεσίες υγείας/ κοινωνικά ιατρεία

1.PRAKSIS ΠΟΛΥΙΑΤΡΕΙΟ (ΜΚΟ)

2.ΓΙΑΤΡΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ (ΜΚΟ)

3.ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΙΑΤΡΕΙΟ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΛΙΜΕΝΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Ο.Λ.Θ.4.

4.ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΙΑΤΡΕΙΟ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ

5.ΚΕ.ΕΛ.Π.ΝΟ. ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΕΓΧΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΝΟΣΗΜΑΤΩΝ

6.ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ-ΣΤΕΚΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ & ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Κοινωνική επαφή/δημιουργική απασχόληση

6.ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ-ΣΤΕΚΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ & ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

16.«ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΣΤΕΚΙ» ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 261 13/6/2015 10:59:50 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Ειδικά για νέους

1.«ΜΟΥΣΟΥΡΓΕΙΟ» ΚΕΝΤΡΟ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΝΕΩΝ-ΧΩΡΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

6.«ΑΡΣΙΣ» ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΝΕΩΝ

Ειδικά για ανηλίκους

1.ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΦΙΛΩΝ ΚΑΙ ΕΘΕΛΟΝΤΩΝ ΤΗΣ Ε.Π.Α.Θ. ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ _οργάνωση δημιουργικών εργαστηρίων

*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ//των συνεντεύξεων στους μετανάστες καταστηματάρχες της περιοχής μελέτης 1.

1. Τόπος καταγωγής
2. Χρόνια παραμονής στην Ελλάδα
3. Πόσα χρόνια μετά την είσοδο στην χώρα ιδρύθηκε το κατάστημα(πόσα χρόνια λειτουργεί)
4. Αιτία επιλογής της συγκεκριμένης περιοχής για την ίδρυση της επιχείρησης
5. Κατά πόσο δικαιώθηκε η επιλογή αυτή
6. Πιθανά εμπόδια που αντιμετωπίστηκαν κατά τη διαδικασία ίδρυσης της επιχείρησης και κατά τη λειτουργία της
7. Κυρίαρχη εθνικότητα των πελατών
8. Σχέση με τους γηγενείς καταστηματάρχες της περιοχής
9. Η πλατεία Δικαστηρίων αποτελεί ένα τόπο πιθανής ψυχαγωγίας στον ελεύθερο χρόνο
10. Ποια εντοπίζεται ως τα βασικά προβλήματα της περιοχής

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 262 13/6/2015 10:59:50 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Για τις συζητήσεις που έλαβαν χώρα στην πλατεία δεν παρατίθεται ειδικό ερωτηματολόγιο καθώς εκτός από τις πληροφορίες σχετικά με τη χώρα καταγωγής ,τα έτη παραμονής στη χώρα και την συχνότητα επίσκεψης της πλατείας, η υπόλοιπη συζήτηση είχε περισσότερο χαρακτήρα αφήγησης της προσωπικής ιστορίας του κάθε ερωτώμενου .

*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ//των συνεντεύξεων στις εκπροσώπους των ΜΚΟ που ασχολούνται με το ζήτημα των άστεγων στη θεσσαλονίκη

1. εκτιμώμενος αριθμός αστέγων
2. κυρίαρχες εθνικότητες
3. ηλικιακές ομάδες
4. αναλογία φύλων στα πλαίσια του άστεγου πληθυσμού
5. επίπεδο εκπαίδευσης κατά μέσο όρο
6. κατάσταση ψυχική- σωματική υγεία, εξαρτήσεις
7. τι έκταση λαμβάνει στην πόλη το φαινόμενο των νεοάστεγων (εκτιμώμενο ποσοστό επί του συνόλου);
8. όσον αφορά στους μακροχρόνια άστεγους παρατηρείται το σύνδρομο homelessness as a lifestyle;

(Δηλαδή ο ιδιότυπος εθισμός στην ζωή στο δρόμο που συχνά συνεπάγεται απροθυμία επαναστέγασης)

Χωρικές πληροφορίες

1. ποια είναι τα σημεία της πόλης που συγκεντρώνουν περισσότερο άστεγο πληθυσμό;

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 263 13/6/2015 10:59:50 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

2. ποιές οι δραστηριότητες απόκτησης ενός στοιχειώδους εισοδήματος και που εντοπίζονται αυτές χωρικά;

3. ποια σημεία επιλέγουν για ύπνο;

4. ποια σημεία επιλέγουν ως την προσωπική τους γωνιά (καβάντζα) ποια η σχέση που αναπτύσσουν με αυτά;

5. ποιοι τόποι στην πόλη είναι πιο φιλόξενοι και ανεκτικοί στην παρουσία των άστεγων (judgment free spaces);

6. ποιες περιοχές εμφανίζονται απαγορευτικές;

*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αβραμίδης,Κ., 2009, 'Graffiti υποκουλτούρα, η σημασία του χώρου στο δρόμο προς τη φήμη', Αθήνα: ΕΜΠ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Αγγελίδης,Γ.,2009, '(πολεοδομικά) οράματα και (νεοελληνικά) θαύματα', *Τεχνογράφημα*, τ:381

Αθανασίου, Ε.,2000, 'Εικονικές Πλατείες στο Παγκόσμιο Χωριό: Σενάρια για το Μέλλον του Δημόσιου Χώρου', *Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη*, Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Θεσσαλονίκης (ΣΑΘ), τ:2

Αλεξίου,Θ., 2006, 'Κοινωνικός αποκλεισμός και αποκλεισμένες ομάδες: οι ιδεολογικές λειτουργίες μιας εννοιολόγησης', *Κοινωνία και Ψυχική Υγεία*, τ:1(32-50)

Αράπογλου Β., Καβουλάκος Κ., Κανδύλης Γ., Μαλούτας Θ., 2009, 'Η νέα κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας: μετανάστευση, ποικιλότητα και σύγκρουση', *Σύγχρονα Θέματα*, τ:107 Το κείμενο διαθέσιμο και στο: http://www.academia.edu

Alamanou, A.,Theodorikakou, O., Stamatogiannopoulou, E., Tourkou, A.,Karydi, K., Sarantidis, D., Katsadoros K., 2012, 'Homelessness in Greece – 2012: An In-depth Research on Homelessness in the Financial Crisis', από τα πρακτικά του συνεδρίου *European Research Conference Access to Housing for Homeless People in Europe*

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 264 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Amin,A.,2006, 'Collective culture and urban public space',διαθέσιμο στο Public space, http://www.publicspace.org/en/text-library/eng/b003-collective-culture-and-urban-public-space

Anthias,F., 2000, 'Metaphors of Home: Gendering New Migrations to Southern Europe', στο: (επιμ.)Anthias, F., & Lazaridis, G., *Gender and Migration in Southern Europe: Women on the Move*, Oxford: Berg

Arbaci, S., 2007, '(Re)viewing Ethnic Residential Segregation in Southern European Cities: Housing and urban regimes as mechanisms of marginalization', *Housing Studies*, τ :23

Arendt,A.,1986, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, Αθήνα: Γνώση

Βαβούρας, Ι., Μανωλάς, Α., 2004, *Η παραοικονομία στην Ελλάδα και τον κόσμο*, Αθήνα: Παπαζήσης

Βαΐου, Ν., Στρατηγάκη, Μ., 2008, 'Από την «εγκατάσταση» στην «ένταξη». Ανεπίσημες πρακτικές και κοινωνικές παροχές για γυναίκες μετανάστριες στην Αθήνα', *Κομπρεσέρ*, τ:2

Βαΐου, Ν., 2009, ' Όψεις της μετανάστευσης προς την Αθήνα μετά το 1990', πρακτικά του συνεδρίου: *Πληθυσμιακές τάσεις και προοπτικές στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση*, διοργάνωση: Κέντρο Έρευνας της Ελληνικής Κοινωνίας – Ελληνική Εταιρεία Δημογραφικών Μελετών

Βαρελίδου, Ε. και Μιχαήλ, Ξ., 2013, 'Θεσσαλονίκη η πόλη των αστέγων', προπτυχιακή διπλωματική εργασία, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ , τμήμα Αρχιτεκτόνων μηχανικών

Βρύζας ,Κ. ,1997, *Παγκόσμια Επικοινωνία, Πολιτιστικές Ταυτότητες*, Αθήνα: Gutenberg

Βυζοβίτη, Σ.,2006, 'Εμβάθυνση σε δυο περιπτώσεις μελέτης:Οι μπαχτσέδες του κέντρου', στο (επιμ.)Βυζοβίτη Σ., Καραμανλή Θ., Κατσαβουνίδου Γ., Κούρτη Π., Μπασιάκου Ν., Ράσκου Μ., και Τσιτσελίκης Κ., *Αρχιτεκτονικοί και πολεοδομικοί μετασχηματισμοί στη Θεσσαλονίκη λόγω του φαινομένου της μετανάστευσης*, ΤΕΕ ΤΚΜ, Μόνιμη Επιτροπή Αρχιτεκτονικών Θεμάτων, Θεσσαλονίκη

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 265 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Βυζοβίτη, Σ., Μπασιάκου,Ν., Ράσκου, Μ.,2006, 'Μακροκλίμακα: Τόποι συνεύρεσης μεταναστών στο Δήμο Θεσσαλονίκης', στο (επιμ.)στο Βυζοβίτη Σ., Καραμανλή Θ., Κατσαβουνίδου Γ., Κούρτη Π., Μπασιάκου Ν., Ράσκου Μ., και Τσιτσελίκης Κ., *Αρχιτεκτονικοί και πολεοδομικοί μετασχηματισμοί στη Θεσσαλονίκη λόγω του φαινομένου της μετανάστευσης*, ΤΕΕ ΤΚΜ, Μόνιμη Επιτροπή Αρχιτεκτονικών Θεμάτων, Θεσσαλονίκη

Βυζοβίτη Σ., Μπασιάκου Ν., και Ράσκου Μ., 2006, 'Πιάτσες, στέκια και μπαχτσέδες: πολυ-πολιτισμική συγκατοίκηση στους δημόσιους χώρους της Θεσσαλονίκης', στο(επιμ) Βυζοβίτη Σ., Καραμανλή Θ., Κατσαβουνίδου Γ., Κούρτη Π., Μπασιάκου Ν., Ράσκου Μ., και Τσιτσελίκης Κ., *Αρχιτεκτονικοί και πολεοδομικοί μετασχηματισμοί στη Θεσσαλονίκη λόγω του φαινομένου της μετανάστευσης*, ΤΕΕ ΤΚΜ, Μόνιμη Επιτροπή Αρχιτεκτονικών Θεμάτων, Θεσσαλονίκη

Baptista, I.,2011, 'Women and Homelessnes' , στο *FEANTSA: Homelessness Research in Europe*, διαθέσιμο στο: https://www.york.ac.uk/media/chp/documents/2010/Homeless%20Research%20in%20Europe.pdf

Baudrillard, J., 2000, *Η καταναλωτική κοινωνία, οι μύθοι της, οι δομές της*, Αθήνα: Νησίδες

Bauman, Z., 2002, *Η μετανεωτερικότητα και τα δεινά της*, Αθήνα: Ψυχογιός

Bauman, Z. ,2005, *Σπαταλημένες Ζωές - Οι απόβλητοι της νεοτερικότητας*, Αθήνα: Κατάρτι

Bonifazi, C. & Sabatino, D., 2003, 'Albania migration to Italy: what official data and survey can reveal', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, τ: 6

Benevolo,L.,1997,*Η πόλη στην Ευρώπη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Butler, J., 1990, *Gender Trouble, Feminism and the subversion of identity*, N.Y., London: Routledge, Διαθέσιμο και στο: http://www.lauragonzalez.com/TC/BUTLER_gender_trouble.pdf

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 266 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Butler, J., 2008, *Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο*, (μτφρ.) Μαρκέτου,Π., Αθήνα: Εκκρεμές

Γερολύμπου, Α., 2007, 'Η Θεσσαλονίκη πριν και μετά από τον Έρνεστ Εμπράρ', διαθέσιμο στο http://www.lpth.gr/gr/texts/Yerolympos_gr.pdf

Γερολύμπου, Α., 2008, 'Ο αστικός χώρος της Θεσσαλονίκης: μακρές διάρκειες και γρήγοροι μετασχηματισμοί, με φόντο τη Βαλκανική ενδοχώρα', στο (επιμ.)Καυκαλάς, Γ., Λαμπριανίδης, Λ., Παπαμίχος, Ν., *Η Θεσσαλονίκη στο μεταίχμιο- Η πόλη ως διαδικασία αλλαγών*, Αθήνα: Κριτική

Γερολύμπου, Α., 2014, *Η ανάδυση της σύγχρονης Θεσσαλονίκης. Ιστορίες, πρόσωπα, τοπία*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press

Γιαννάκης, Ξ., Νικηφορίδης, Π., Πετρίδου, Π., Ταράνη, Π., *Θεσσαλονίκη πάνω – κάτω: ένταξη κεντρικών αρχαιολογιών χώρων*, Θεσσαλονίκη: ΤΕΕ ΤΚΜ

Γιαννακού,Α.,2008, 'Πολεοδομικά σχέδια για τη Θεσσαλονίκη: ιδεολογία και πρακτική στη διάρκεια του 20ου αιώνα', στο (επιμ.)Καυκαλάς, Γ., Λαμπριανίδης, Λ., Παπαμίχος, Ν., *Η Θεσσαλονίκη στο μεταίχμιο- Η πόλη ως διαδικασία αλλαγών*, Αθήνα: Κριτική

Γκιάλης, Σ., Κοτζαμάνης, Β., Σαλάτα, Κ., 2012, 'Το Μετρό και η πόλη της Θεσσαλονίκης: Επιπτώσεις στην αστική και εργασιακή γεωγραφία', *Αειχώρος*, τ:17

Γοσποδίνη,Α., Μπεριάτος,Η. 2006,*Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη*, Αθήνα: Κριτική

Casey, R., Rosalid, G., Reeve, K., 2007, 'Resistance and identity: homeless women use of public spaces', *People, Place& Policy Online*, τ: 1/2

Castells,M.,1989,*The informational city*, New York: John Wiley and Sons Ltd

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 267 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Castels, M., Miller, M.J., 2003, *The age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, New York-London: The Guilford Press

Castells, M., 2010, *The information age: economy, society and culture. Volume III: End of Millennium*. New Jersey: Wiley-Blackwell

Cloke, P., May, J. & Johnsen, S. , 2008, 'Performativity and affect in the homeless city', *Environment and Planning D: Society and Space* ,τ: 26

Cresswell,T.,1996,*In Place, Out Of Place: Geography Ideology, and Transgression*, Minneapolis: University of Minnesota Press

Connolly, W., 1991, *Identity/Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox*, Ithaca, NY: Cornell University Press

Δαρδανός Κ., Δαρδανός Γ., 2005,*Όψεις της ετερότητας*, (επιμ) Κυρίδης ,Α., Ανδρέου,Α., Αθήνα : Gutenberg

Δημητριάδης, Ε., 1983, 'Θεσσαλονίκη: Μια αναφορά στην πολεοδομική της εξέλιξη', *Αρχαιολογία*, τ:8

Δημούλης,Δ.,1996, 'Ιδιότητα του πολίτη και πολιτικά δικαιώματα. Λειτουργία και υπέρβαση μιας διαφοροποιητικής κατασκευής', *ΘΕΣΕΙΣ*, τ:55

Davis, M. ,1992, 'Fortress Los Angeles: The militarization of urban space', στο (επιμ.)Sorkin,M., *Variations on a theme park*, διαθέσιμο και στο: http://friklasse.dk/files/Fortress%20Los%20Angeles%20-%20The%20Militarization%20of%20Urban%20Space%20-%20Davis.pdf

Davis, M.,2008, *Πέρα από το blade runner_Αστικός έλεγχος, η οικολογία του φόβου*, Αθήνα: Futura

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 268 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

De Certeau, M., 2010, *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική-Η πολύτροπη τέχνη του πράττειν* , (μτφ.) Καψαμπέλη, Κ., Αθήνα: Σμίλη

Deleuz, G., Guttari, F., 1980, *Capitalisme et schizophrénie 2 : Mille plateaux, Paris: Éd. de Minuit*, από τη διαδικτιακή μετάφραση του Γαβριηλίδη, Α. στο https://nomadicuniversality.wordpress.com

Dordick, G., 1997, *Something Left to Lose: Personal Relations and Survival Among New York's Homeless*, Philadelphia: Temple University Press

Douglas, M., 1991, *Purity and Danger: An analysis of the concepts of pollution and taboo,* London: Routledge

Duneier, M .,1999, *Sidewalk. Farrar*, New York: Straus and Giroux

ΕΛΣΤΑΤ, 2013, Δελτίο τύπου : Ανακοίνωση των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών του Μόνιμου Πληθυσμού της Χώρας σύμφωνα με την απογραφή Πληθυσμού- κατοικιών 2011 , Διαθέσιμο στο: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/General/nws_SAM01_GR.PDF

ΕΛΣΤΑΤ, 2013, Δελτίο τύπου: Έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών 2012,Διαθέσιμο στο: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/General/nws_SAM01_GR.PDF

ΕΛΣΤΑΤ,2014, Απογραφή Πληθυσμού-Κατοικιών 2011: Μετανάστευση, Διαθέσιμο στο : http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A1602/PressReleases/A1602_SAM03_DT_DC_00_2011_01_F_GR.pdf

Εμμανουήλ,Δ.,2007, 'Κοινωνική διαίρεση του χώρου και ταξικός διαχωρισμός στην Αθήνα: Ο ρόλος της τάξης και της κατοικίας',
στο http://arxeio.gsdb.gr/projects/aristeia2_IAAK/2177_emmanuel.pdf

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 269 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Ellicson,R.,1996, 'Controlling chronic misconduct in city spaces: of panhandlers, skid rows and public space zoning', *Faculty Scholarship Series*, Paper 408, διαθέσιμο στο http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/408

Engelen, E., 2001, 'Breaking in and breaking out', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, τ:2

Engels,F.,1997, *Η καταγωγή της οικογένειας της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

Ζωγραφάκης,Σ., Κασίμης,Χ., 2012, 'Ελληνική οικονομία και μετανάστες: Χτες… Σήμερα… Αύριο' , στο Παπαδόπουλος, Α. (επίμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα: Απασχόληση και ένταξη στις τοπικές κοινωνίες*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Farell, D., 2010, 'The Paradox of chronic Homelessness: The Conscious Desire to Leave Homeless and the Unconscious Familiarity of the Street Life', *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, τ: 20:2

Fitzpatrick, S.,2005, 'Explaining homelessness: a critical realist perspective', *Housing, theory and society*, τ: 22

Flato, M., Johannessen, K.,2010, 'Economic Strategies among Long-Term Homeless People : The Concept of Harvesting Economy', *European Journal of Homelessness*,τ:4

Faucault, M., 1991, *Η μικροφυσική της εξουσίας*, (μτφ)Τρουλινού, Λ., Αθήνα: Ύψιλον

Foucault,M., 2004, *Η ιστορία της τρέλας*, (μτφρ.) Αμποατζοπούλου,Φ., Αθήνα: ΗΡΙΔΑΝΟΣ

Fox, L., 2006, *Conceptualising home : theories, laws and policies*, Oxford: Hart Publishing

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 270 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Frosh, S., 2005, *Hate and the 'Jewish Science': Anti-Semitism, Nazism and Psychoanalysis*, N.Y.: Palgrave, Macmillan

Green, N.L., 2004, *Οι δρόμοι της μετανάστευσης. Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*, (μτφρ.) Παρσανόγλου, Δ. , Αθήνα: Σαββάλας

Grunberg J., 1998, 'Homelessness as a Lifestyle', *Journal of Social Distress and Homelessness*, τ: 7 (4)

Gurney, C.,1990, 'The meaning of home in the decade of owner- occupation: towards an experiential perspective', Working Paper 88, School of Advanced Urban Studies, University of Bristol

Habermas, J., 1989,*Structural Transformation of the Public Sphere*, Massachusetts: The MIT Press

Harvey,D.,1990, *The condition of post modernity*, New York: John Wiley&sons Ltd

Harvey, D., 1996, *Justice, Nature and the geography of difference* , Oxford: Blackwell

Harvey,D.,2005, 'Ο χώρος ως λέξη κλειδί', *Γεωγραφίες*, τ:10

Harvey,D.,2006, 'Η πολιτική οικονομία του δημόσιου χώρου', διαθέσιμο στο https://akea2011.wordpress.com/2011/04/01/thepoliticaleconomyofpublicspace/#more-75

Hartley,J.,1992, *The Politics of Pictures*, London: Routledge

Hekman, S., 2000, 'Beyond identity Feminism, identity and identity politics', *Feminist Theory*, τ:1(3)

Hobsbawm, E., 1994, *The invention of tradition*, Cambridge University Press

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 271 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Hobsbawm,E.,1999, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, Αθήνα: Θεμέλιο

Hodgetts, D., Stolte, O., 2015, 'Homeless people's leisure practices within and beyond urban socio-scapes', Urban Studies

Hooks, B.,1989, *Yearning: Race, Gender, and Cultural Politics*, South End Press

Hopper, K., 2003, *Reckogning with Homelessness*, Ithica : Cornell University Press

Θεολόγου , Κ. & Κωνσταντινίδη, Μ., 2010, *Το μετρό μετρά τη Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press

Θεολόγου,Κ.,2012, 'Η Ευρωπαϊκή πόλη ως τόπος κατανάλωσης: Η κουλτούρα της κυρίαρχης υπεροχής του Ιδιωτικού επί του Δημοσίου', διαθέσιμο στο: http://www.city-branding.gr/2012/11/blog-post_14.html

Θεολόγου, Κ.,2013, 'Τα ανθρωπογεωγραφικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης Θεσσαλονίκης ενόψει της λειτουργίας του ΜΕΤΡΟ', στο (επιμ.)Δραγούμη, Ε., Στεφανίδη, Α., *Επιστημονική Επετηρίδα του ΚΙΘ*, τόμος:8, Θεσσαλονίκη

Ιωαννίδου, Ε., 2010, *Η μεταμόρφωση της Θεσσαλονίκης – Η εγκατάσταση των προσφύγων στην πόλη (1920-1940)*, Αθήνα: Επίκεντρο

Irvin, L., 2013, *My Dog Always Eats First: Homeless People and Their Animals*, Colorado: Lynne Rienner Pub

Jameson,F.,1991, *Postmodernism or the cultural logic of late capitalism*, London: Verso

Jordan, J., 1994, *Technical Difficulties*, Boston, MA: Beacon.

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 272 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Frampton,K.,1999, *ΜΟΝΤΕΡΝΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ιστορία και κριτική*, Αθήνα: Θεμέλιο

Καζερος,Ν.,2002, 'Το ιδιωτικό και το δικό του', Αφιέρωμα: το ιδιωτικό σύμπαν ως νέος δημόσιος χώρος, *Αρχιτέκτονες*,τ:34

Καλογήρου, Ν., 2008, 'Οι επιπτώσεις του σεισμού της Θεσσαλονίκης στη διευθέτηση της πόλης', στο *30 χρόνια μετά τον σεισμό της Θεσσαλονίκης. Μνήμες και Προοπτικές_* Επετειακό αφιέρωμα, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ, Πολυτεχνική Σχολή

Καμμενίδης, Χ., 2000, *Η ταυτότητα των παλιννοστούντων Ομογενών από την πρώην ΕΣΣΔ: Απογραφικά στοιχεία Ελλάδας, Μακεδονίας, Θράκης*, Θεσσαλονίκη: Γενική Γραμματεία Παλιννοστούντων Ομογενών

Κατρούγκαλος, Γ., 2001, 'Τα κοινωνικά δικαιώματα των παράνομων μεταναστών', στο (επίμ) Αμιτζής, Γ. και Λαζαρίδης, Γ. ,*Νομικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Αθήνα*, Αθήνα: Παπαζήσης

Κατσαβουνίδου, Γ., Κούρτη, Π., 2006, 'Δημογραφικά στοιχεία για τους μετανάστες και τους παλιννοστούντες ομογενείς στο Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης' στο (επιμ.)στο Βυζοβίτη Σ., Καραμανλή Θ., Κατσαβουνίδου Γ., Κούρτη Π., Μπασιάκου Ν., Ράσκου Μ., και Τσιτσελίκης Κ., *Αρχιτεκτονικοί και πολεοδομικοί μετασχηματισμοί στη Θεσσαλονίκη λόγω του φαινομένου της μετανάστευσης*, ΤΕΕ ΤΚΜ, Μόνιμη Επιτροπή Αρχιτεκτονικών Θεμάτων, Θεσσαλονίκη

Κατσαβουνίδου, Γ., 2012, 'Σαν καναρίνια σε ορυχείο: Παιδιά μεταναστών από την πρώην ΕΣΣΔ στη Θεσσαλονίκη και η σχέση τους με το περιβάλλον κατοικίας', εισήγηση στο επιστημονικό συνέδριο: *Θεσσαλονίκη η πρωτεύουσα των προσφύγων*

Καψάλης, Α., 2003, *Μετανάστες, Υγεία και κοινωνικός αποκλεισμός*, Εθνική Έκθεση στο πλαίσιο του «Ευρωπαϊκού Δικτύου για συνεργασία και αλλαγές σε θέματα κοινωνικού αποκλεισμού και υγείας μεταναστών» Διαθέσιμο και στο www.inegsee.gr/enimerwsi-112-doc3.htm

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 273 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Κλίμακα(Μ.Κ.Ο.),2011, Η αποτύπωση της έλλειψης στέγης στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, Διαθέσιμο στο www.klimaka.gr

Κόκκαλη, Ι.,2011, 'Στρατηγικές ενσωμάτωσης και μορφές προσαρμογής των Αλβανών μεταναστών στην Ελληνική κοινωνία, το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης', στο (επιμ.) Μωισίδης, Α. και Παπαδοπούλου, Δ., *Η κοινωνική ανάμειξη και οι πολίτες τρίτων χωρών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Κριτική

Κούρτη, Π., Κατσαβουνίδου, Γ., 2006, 'Νικόπολη, Ευξεινούπολη και άλλες νέες πολιτείες. Σενάρια κατοίκησης μεταναστών στα δυτικά όρια της πόλης', στο (επιμ.)στο Βυζοβίτη Σ., Καραμανλή Θ., Κατσαβουνίδου Γ., Κούρτη Π., Μπασιάκου Ν., Ράσκου Μ., και Τσιτσελίκης Κ., *Αρχιτεκτονικοί και πολεοδομικοί μετασχηματισμοί στη Θεσσαλονίκη λόγω του φαινομένου της μετανάστευσης*, ΤΕΕ ΤΚΜ, Μόνιμη Επιτροπή Αρχιτεκτονικών Θεμάτων, Θεσσαλονίκη

Κουσιδώνης, Χ., Νικολή, Α., 2012, 'Τα πολεοδομικά στερεότυπα και οι χωρικές εκδηλώσεις της κρίσης' , βιβλίο περιλήψεων του 3ου Πανελλήνιου Συνέδριου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας & Θεσσαλονίκη: Γράφημα

Κουσιδώνης, Χ., 2013, 'Αναδίπλωση, κατακερματισμός, αναδιάταξη του χωρικού συστήματος: Μια ασαφής παλινδρόμηση', στο (επιμ.)Μανωλίδης, Κ., τεύχος πρακτικών συνεδρίου: Μεταβολές και ανασημασιοδοτήσεις του χώρου στην Ελλάδα της κρίσης, Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας Διαθέσιμο και στο: http://www.arch.uth.gr/crisisconference/proceedings/LettersPDF/K.pdf

Κουτσαμπάρης, Φ., 2012 , 'Θεσσαλονίκη. Περισσότεροι από 300 άνθρωποι στο δρόμο. Οδηγός επιβίωσης', διαθέσιμο στο: http://www.makthes.gr/news/reportage/97998/

ΚΥΑΔΑ, 2013, Έρευνα: καταγραφή προφίλ άστεγων που διαβιούν στο δρόμο-street work, Διαθέσιμο στο: courses.arch.ntua.gr/fsr/145465/KYADA%20homeless%20Oct13.pdf

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 274 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Karagianni, M., 'Homelessness , housing informality and policies for homeless in Greece during financial crisis: a competitive urbanism approach',diploma thesis, Manchester: Manchester University

Kemp, P. A., Lynch, E., Mackay, D., 2001, *Structural tends and homelessness: a quantitative analysis*, Edinburg: Scottish executive

Kidron,M.,1968, *Western Capitalism since the war*, London: Pelican

King, R., 1995, 'Migration, globalisation and place', στο (επιμ.)Massey,D. and Jess,P., *A place in the world? Places, Cultures and globalization*, Milton Keynes : Open University & Oxford University Press

Knox, P., & Pinch, S., 2009, (επιμ.) Μαλούτας, Θ., *Κοινωνική Γεωγραφία των Πόλεων*, Αθήνα: Σαββάλας

Kristeva, J., 1991, *Strangers to Ourselves*, N.Y.: Columbia University Press

Λαμπριανίδης Λ. & Λυμπεράκη Α., 2001, *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη. Διαδρομές ευημερίας και παραδρομές δημόσιας εικόνας*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής

Λαμπριανίδης, Λ.,& Χατζηπροκοπίου, Π., 2008, 'Μετανάστευση και κοινωνική αλλαγή στη Θεσσαλονίκη: Η ένταξη των μεταναστών και η νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα της πόλης' στο (επιμ.)Καυκαλάς, Γ., Λαμπριανίδης, Λ., Παπαμίχος, Ν., *Η Θεσσαλονίκη στο μεταίχμιο- Η πόλη ως διαδικασία αλλαγών*, Αθήνα: Κριτική

Λάμπρου, Α., 2011, 'Πέρα (και μέσα) από το δίπολο δημόσιο/ιδιωτικό : Πλατεία Αγίου Ιωάννη Ρέντη' στο *Δημόσιος χώρος αναζητείται*, Θεσσαλονίκη: cannot design Publications

Λεοντίδου,Λ.,2005,*Αγεωγράφητος Χώρα: Ελληνικά Είδωλα στις Επιστημολογικές Διαδρομές της Ευρωπαϊκής Γεωγραφίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 275 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Λιανός,Θ.,2003, *Σύγχρονη μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική διερεύνηση*, Αθήνα: ΚΕΠΕ

Leodidou , L., 1 997, 'Five narratives of the Mediterranean city', στο (επιμ.) R. King, L. Proudfoot and B. Smith, *the Mediterranean: environment and society*, London: Arnold

Lefebvre,H.,2007, *Δικαίωμα στην Πόλη, χώρος και πολιτική*, Αθήνα: ΚΟΥΚΙΔΑ

Lefebvre,H, 1991, *The Production of Space*, Oxford: Blackwell
Διαθέσιμο και στο: http://cairo.thegreeneyl.com/sites/default/files/03_Lefebvre_Production-of-Space_0.pdf

Levinson, D., 2004, *Encyclopedia of homelessness*, London: SAGE Publications

Lofland, L. H. , 1973, *A world of strangers: Order and action in urban public space*, New York: Basic Books

Lynn, N & Lea, S, 2005, 'Racist graffiti: text, context and social comment', *Visual Communication*, τ:4

Μαλούτας, Θ., 2009, 'Κοινωνική κινητικότητα και στεγαστικός διαχωρισμός στην Αθήνα: Μορφές διαχωρισμού σε συνθήκες περιορισμένης στεγαστικής κινητικότητας', στο (επιμ.) Μαλούτας Θ., Εμμανουήλ Δ., Ζακοπούλου Ε., Καυταντζόγλου Ρ., Χατζηγιάννη Α. *,Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και ανισότητες στην Αθήνα του 21ου αιώνα*, ΕΚΚΕ, Μελέτες – Έρευνες ΕΚΚΕ, Αθήνα

Μαράτου- Αλιπραντή, Λ. (επιστημονική υπεύθυνος), 2007, *Η γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα*, έκθεση της Πανελλήνιας Έρευνας του ΚΕΘΙ ,Διαθέσιμο και στο: http://www.immigrantwomen.gr/portal/images/ektheseis/gynaikeia_metanasteusi.pdf

Μπαλαμπανίδης,Δ.,2009, 'Μοντερνισμός και αμφισβήτηση: Από την κυριαρχία του

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 276 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ορθού λόγου στην ακηδεία της αβεβαιότητας', ΠΜΣ: Πολεοδομία-Χωροταξία, ΕΜΠ: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Μπαλούρδος ,Δ., Σπυροπούλου Ν.,2012, ' Πορτραίτα της φτώχειας στην Ελλάδα της κρίσης', στο(επιμ.) Μουρίκη, Α. κ.ά., *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2012: Όψεις της κρίσης*, Αθήνα: ΕΚΚΕ

Μπασιάκου, Ν., Ράσκου, Μ., Ρόκκος, Γ.,2009, 'Μετανάστες στη Θεσσαλονίκη και αποκλεισμός. Η πόλη και η πολυκατοικία', *Γεωγραφίες*, τ:15

MacDonald, R., 2001, 'Dangerous youth and the dangerous class', στο (επιμ.) MacDonald, R. Youth, *The 'underclass' and social exclusion*, Great Britain: Taylor & Francis e-Library

Marcuse, H., 1971, *Ο Μονοδιάστοτος άνθρωπος*, (μτφ) Λυκούδης, Μ., Αθήνα: Παπαζήσης

Marx,K., Engels,F., 2003, *Κείμενα: Για την Πόλη, Για τη γη, Για την Αρχιτεκτονική*, Αθήνα: Τυποεκδοτική

Marsden, R., 1999, *The Nature of Capital- Marx after Foucault*, London : Routledge

Massey D.,1990, 'Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration', *Population Index*, τ: 56

Massey D. , Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A. and Taylor J. E. ,1993, 'Theories of International Migration: A Review and Appraisal', *Population and Development Review*, τ:19

Massey, D., Fischer, M., 2000, 'How segregation concentrates Poverty', *Ethnic and Racial Studies*, τ: 23

McCoy-Roth, M., Mackintosh, B., Murphey, D., 2012, 'When the Bough Breaks: The Effects of Homelessness on Young Children', *Early Childhood Highlights*, τ:3

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 277 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Mitchell, D., 1995, 'The end of public space? People's Park, definitions of the public and democracy', *Annals of the Association of American Geographers*, τ: 85

Miles,S.&Miles,M.,2002,*Consuming Cities*, New York: Palgrave macmillan, διαθέσιμο και στο: ftp://ftparch.emu.edu.tr/Courses/arch/Arch651/books/books/consuming%20cities.pdf

Montag, W., 2004, 'Ο Φουκώ και η προβληματική της προέλευσης: Ο Αλτουσέρ διαβάζει την Ιστορία της τρέλας' ,(μτφ.)Φουρτούνης, Γ., *ΘΕΣΕΙΣ*, τ:88

Moughtin,C.,2003, *Urban Design: Street and Square*, London: Architec¬tural Press, διαθέσιμο και στο: https://archive.org/details/Urban_Design_Street_and_Square_Third_Edition

MPHASIS,2009, Αμοιβαία πρόοδος στο θέμα των αστέγων μέσω της προώθησης και της ενίσχυσης των συστημάτων πληροφοριών, http://www.trp.dundee.ac.uk/research/mphasis/Greece.html

Νεγρεπόντη-Δελιβάνη,Μ., 1991,*Άτυπη Εργασία*, Αθήνα: Παπαζήσης

Νικολαϊδου Σ. ,1993, *Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*, Αθήνα: Παπαζήσης

Οικονόμου, Θ., *«Εμείς» και οι «άλλοι», αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα*, (επίμ) Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα: Τυπωθήτω

Openheimer, D., &Hursley,T., 2005 ,*Proceed and Be Bold. Rural Studio After Samuel Mockbee* , Princeton Architectural Press

Παπακωνσταντίνου, Π., 2008, *Το χρυσό παραπέτασμα*, Αθήνα: Λιβάνη, διαθέσιμο και στο : https://www.scribd.com

Παρασκευοπούλου, Χ.,2015, 'Μια σχεδία στην Θεσσαλονίκη' διαθέσιμο στο http://www.parallaximag.gr/parallax-view/mia-shedia-stin-thessaloniki

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 278 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Πολύζου Ι., Μπαλαμπανίδης Δ., 2011, 'Η παρουσία των μεταναστών στο Κέντρο της Αθήνας- Στέγαση, εμπορικές δραστηριότητες και ελεύθεροι χώροι στην Κυψέλη, πρακτικά των Ανοιχτών σεμιναρίων Αιγαίου, διοργάνωση: Εθνίκο Ίδρυμα Κοινωνικών Ερευνών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Πορτάλιου,Ε.,2014, 'Κοινωνικές και χωρικές ανατροπές στην Αθήνα της κρίσης', εφημερίδα *Αυγή*

Parès M. I Maicas, 1997, *Η κατασκευή της πραγματικότητας από τα Μ.Μ.Ε.*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Perec, Z., 2000, *Χωρείες Χώρων*, (μτφ) Κυριακίδης, Α., Αθήνα: Ύψιλον

Psimmenos I. & Kassimati K., 2004, 'Shifting Work Identities and Oppositional Work Narratives: the Case of Albanian Domestic and Construction Workers in Greece', στο (επιμ.)Inglessi C., Lyberaki A., Vermeulen H., van Wijngaarden G. J. *Migration in Northern versus Southern Europe*, Athens: Netherlands Institute at Athens

Ρωμανός,Β., 2010, 'Η μαρξιστική Κριτική της Νεωτερικότητας και το Πρόβλημα της Ορθολογικότητας της Ιστορίας', στο (επιμ.)Κονιόρδος, Σ.Μ., *Κοινωνική Σκέψη και Νεωτερικότητα*, Αθήνα: Gutenberg

Rath, J., 2007, 'The transformation of ethnic neighborhoods into places of leisure and consumption', CCIS Working Paper Series, wp: 19, San Diego: University of California

Rokach, A., 2004, 'The Lonely and Homeless: Causes and Consequences', *Social Indicators Research*, τ:69

Ravenhill, M., 2008, *The culture of Homelessness*, Ashgate Publishing Limited

Ribas-Mateos, N., 2001, 'Revising migratory contexts: the Mediterranean caravanserai',

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 279 13/6/2015 10:59:51 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

στο (επιμ) King, *The Mediterranean passage: migration and new cultural encounters in Southern Europe*, Liverpool: Liverpool University Press

Sibley, D., 1995, *Geographies of exclusion: Society and Difference in the West*, London: Routledge

Rossi,A.,1991,*Η αρχιτεκτονική της πόλης*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press

Σαββάκης, Μ. ,2012, 'Μετανάστες, Πρόσφυγες, Κοινωνικοί Παρίες: Πέρα από το Δίλημμα Κοινωνική Ένταξη ή Ενσωμάτωση', στο (επιμ.)Τρουμπέτα Σ., *Το Προσφυγικό και Μεταναστευτικό Ζήτημα - Μελέτες και Διαβάσεις Συνόρων*, Αθήνα: Παπαζήσης Το κείμενο διαθέσιμο στο: http://www.academia.edu

Σαπουνάκης,Α.,2007, 'Γωνιές αστέγων', *Αρχιτέκτονες*, τ: 63

Σιάνου, Ε., 1998, 'Κοινωνικές ανισότητες και εκπαίδευση από το φορμαλισμό των «ίσων ευκαιριών» στον ανταγωνιστικό ατομικισμό της ελεύθερης αγοράς', πρακτικά συνεδρίου: Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός, Αθήνα: Εξάντας

Σταυρίδης,Σ.,1996, *Η διαφήμιση και το νόημα του χώρου*, Αθήνα: Στάχυ

Σταυρίδης ,Σ., 2010, *Μετέωροι χώροι της ετερότητας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Sager, A., 2013,'Philoshophy of leisure' στο (επιμ.) Blackshaw, T., *Routledge Handbook of Leisure Studies*, Oxon: Routledge

Sahlins, M., 2004, *Stone Age Economics* , London : Routledge

Sassen,S., 2002, 'The Repositioning of Citizenship: Emergent Subjects and Spaces for Politics', *Berkeley Journal of Sociology*, τ: 46

Schutz, A., 1967, *Studies in Social Theory,* Xageu: Martinus Nijhoff

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 280 13/6/2015 10:59:52 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Sennett,R.,1999, *Η τυραννία της οικειότητας. Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στο δυτικό πολιτισμό*, Αθήνα: Νεφέλη

Siebel,W.,2003, 'Τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά και το μέλλον της ευρωπαϊκής πόλης', στο (επιμ)Λέφας,Π., *Αύριο οι πόλεις*, Αθήνα: Πλέθρον

Sibley, D., 1995, *Geographies of exclusion: Society and difference in the West*, London: Routledge

Smith, S.J., 1989, *The Politics of Race and Residence: Citizenship, Segregation and White Supremacy in Britain*, Cambridge: Polity Press and Blackwell

Somerville, P., 1992, 'Homelessness and the meaning of Home: Rooflessness or Rootlessness?', *International Journal of Urban and Regional Research*, τ:16

Soja, E., 1989, *Postmodern Geographies*, N.Y.: Verso

Soja, E.,2010, *Seeking spatial Justice*, Mineapolis: University of Minesota Press

Stark, O, 1984, 'Migration Decision Making: A review Article', *Journal of Development Economics*, τ: 14

Stevenson,D.,2007, *Πόλεις και αστικοί πολιτισμοί*,(μτφ)Πεντάζου, Ι., Αθήνα: Κριτική

Stolte, O., Hodgetts, D., 2014, 'Being Healthy in Unhealthy places: Health tactics in a homeless life hood', *Journal of Health Psychology*, τ: 20

Schutz, N., 1967, *The Phenomenology of the Social World,* Northwestern University Press

Ταγκαλίδου,Τ.,2006,'Δημόσιες στιγμές. Ο δημόσιος χώρος ως ιδιωτικός', διαθέσιμο στο: www.reconstraction.gr/actions_dtls.php/38

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 281 13/6/2015 10:59:52 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Τζιρτζιλάκης,Γ.,2003, 'Ο χώρος των σχέσεων και η μεταβιομηχανική πόλη', Αφιέρωμα: Η αρχιτεκτονική του δημόσιου χώρου στην Ευρώπη, *Αρχιτεκτονικά Θέματα* ,τ:37

Τουρνικιώτης,Π.,2003, 'Η αρχιτεκτονική του δημόσιου χώρου στις ευρωπαϊκές πόλεις ως το Β' παγκόσμιο πόλεμο', *Αρχιτεκτονικά Θέματα*,τ:37

Τουρνικιώτης, Π., 2006, *Η αρχιτεκτονική στην σύγχρονη εποχή*, Αθήνα: Futura

Τουρνικιώτης, Π., 2011, *Μεταλλασσόμενοι χαρακτήρες και πολιτικές στα κέντρα πόλης Αθήνας και Πειραιά*, Αθήνα: ερευνητικό πρόγραμμα ΕΜΠ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Τσουκαλά Κ., Δανιήλ Μ., 2005, 'Από τον τόπο στον μη-τόπο. Η νέα συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην ελληνική πόλη', πρακτικά συνεδρίου *Μετασχηματισμοί της ελληνικής πόλης, σοσιαλιστική θεωρία*, προοπτικές και καθημερινή πράξη, διοργάνωση: Νέο Κίνημα Αρχιτεκτόνων

Tapinos, G., Delauney,D., 2006, 'Μπορούμε πράγματι να μιλάμε για παγκοσμιοποίηση των μεταναστευτικών ροών', στο (επιμ.) Μπακαβός, Χ. & Παπαδοπούλου, Δ., *Μετανάστευση και ένταξη των Μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg

The Missuri Assosiation for Social Welfare, 2004, Home Sweet Homelessness: Drawings of Homeless Children
διαθέσιμο στο: http://www.masw.org/publications/Home_Sweet_Homeless.pdf

Tosi, A., 2007, 'Homelessness and the control of public space – criminalizing the poor?' , *European Journal of Homelessness* ,τ: 1

Trussell, D. and Mair, H. , 2010, 'Seeking judgement free spaces: Poverty, leisure, and social inclusion', *Journal of Leisure Research* , τ:42

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 282 13/6/2015 10:59:52 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Van Doorn, L., 2010, 'Perception of Time and Space of (Formerly) Homeless People', *Journal of Human Behaviour in the Social Environment*, τ: 20(2)

Vlantoni, D., Alamanou, A., Kyranna, N., Bekiari, E., Katsadoros, K. , 2006, *Homelessness in Greece: Psychosocial Profile and Living Conditions*, Brussels: FEANSTA

Waldiger , R., Aldrich, R., Ward, R., ,1990, *Ethic Entrepreneurs. Immigrant Business in Industrial Societies*, Newbury Park CA: Sage

Waldron, J., 1991, 'Homelessness and the issue of freedom', *UCLA Law Review*, τ: 39

Watson, S., Auterberry,H.,1986,*Housing and Homelesness: a feminist perspective*, London: Rutledge

Welshman, J., 2006, *Underclass. A history of the excluded 1880-2000*, London: Hambledon Continuum

Wilkinson, M., 1995, *Home: An Ethnographic Adventure, Exploring the plurality of the concept*, Roehampton Institute

Wolch, J. and Dear, M., 1993, *Malign Neglect: Homelessness in an American City*, San Francisco: Jerry Bass Publishers

Χαστάογλου,Β., 2008, 'Νεοτερικότητα και μνήμη στη διαμόρφωση της σύγχρονης Θεσσαλονίκης', στο (επιμ.)Καυκαλάς, Γ., Λαμπριανίδης, Λ., Παπαμίχος, Ν., *Η Θεσσαλονίκη στο μεταίχμιο- Η πόλη ως διαδικασία αλλαγών*, Αθήνα: Κριτική

Zizek, S., 1993, *Tarrying with the Negative*, Durham: Duke University Press

Zizek, S., 2002, *Μίλησε κανείς για ολοκληρωτισμό; Πέντε παρεμβάσεις σχετικά με την (κατά)χρηση μιας ιδέας*,(μτφρ.) Ιακώβου, Β.,Αθήνα: Scripta

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 283 13/6/2015 10:59:52 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

Zukin,S., 1995, *The Cultures of Cities*, Blackwell Publishers

Άρθρα από τον Ημερίσιο τύπο

Αγγελόπουλος,Γ.,2014, 'Θεσσαλονίκη: από τον γραφικό εθνικισμό στην εμπορευματοποιημένη πολυπολιτισμικότητα', εφημερίδα *Αυγή*, 11.05.2014

Ανυπόγραφο, 'Το μόνο που έχω είναι αυτή η γωνιά', *Εφημερίδα Καθημερινή*, 22.01.12

Ανυπόγραφο , 'Οι 30 άστεγοι του terminal 4 του αεροδρομίου Barajas', *Εφημερίδα των Συντακτών*, 27.12.14

Δεληθανάση, Μ., 2008, 'Οι δύο «τάξεις» μεταναστών της Αθήνας', εφημερίδα *Καθημερινή*, 21.12.2008

Λίτου, Μ., 'Καταφύγια αστέγων τα νοσοκομεία', εφημ. *Αγγελιοφόρος* 10.05.2015

Μαργωμένου, Μ., 'Οι άστεγοι, το κρύο και ο νεκρός χρόνος', Εφημερίδα *Καθημερινή*, 28.12.14

Διαδικτυακοί Τόποι

http://arsis.gr/
https://parallhlografos.wordpress.com/2011/12/15/
http://www.praksis.gr/el/
http://www.shedia.gr/vendors/all/

Video

Ρεπορτάζ για τους άστεγους στη Θεσσαλονίκη της δημοτικής τηλεόρασης TV 100, 20/01/2013 διαθέσιμο στο: http://www.madata.gr/epikairotita/social/165357.html

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 284 13/6/2015 10:59:52 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

1. www.agathe.gr
2. www.emersonkent.com
3. spargelandfraise.wordpress.com
4. fragments.awedge.net
5. www.vice.com
6. www.vice.com
7. www.alfavita.gr
8. www. Flickr.com
9. φωτογραφική ομάδα 35mm
10. www. Flickr.com
11. blogs.evergreen.edu
12. Αποστόλης Κεσίδης
13. φωτογραφική ομάδα 35mm
14. blogs.evergreen.edu
15. www. Flickr.com
16. www.tkm.tee.gr
31. Μαρία Καραγιάννη
33. Αποστόλης Κεσίδης
34. Αποστόλης Κεσίδης

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 285 13/6/2015 10:59:52 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212

βιβλιογραφια_παρατηματα.indd 286 13/6/2015 10:59:52 μμ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
16/10/2023 23:43:45 EEST - 167.114.118.212